

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Ethices Christianae, Libri Tres

Daneau, Lambert

Genevæ, 1579

Liber secundus.

urn:nbn:de:hbz:466:1-41242

ETHICES CHRISTIANÆ, Liber secundus.

CAP. I.

Quid sit obsequi Deo, & verum illius obsequium ex solo
ipsius verbo, non ex hominum traditio-
nibus definiendum.

QONIAM omnis vitæ rectè in-
stituendæ norma in Lege Dei,
quæ Decalogus appellatur, com-
prehensa est, ad eam iam nobis est
accedendum. Superiori enim li-
bro de actionum humanarum principiis abun-
dè, quemadmodum existimamus, diximus: hoc
autem, qui sequens est, de earundem actionum
præceptis instituenda nobis est disputatio, quæ
omnia una illa diuina Lex, quæ per Mosem à
Deo tradita fuit, comprehendit. Illius autem v-
nus hic scopus est, ut obsequamur, siue obedia-
mus Deo. Tunc enim optimè atque rectissimè
vitam nostram instituimus, quū Deo paremus.
Ergo quid sit obsequi & parere vero Deo, prius
est nobis explicandum.

Vtatur autem ea ratione, quam præscribit
Aristoteles in quærenda definitione libro 2.
ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν, ut ab vniuersalioribus ad spe-
cialiora descendamus. Ac primū obsequium
p. iij.

seu obediētia vi ipsa nominis subiectionē quā-
 dā p̄ se fert eius q̄ obsequitur & paret. Est e-
 nim obedire, parere. Subest enim alteri qui ob-
 sequitur illi. Nā à quo quis superatur, eius est ser-
 uus, inquit Petrus 2. Pet. 2. versu 19. Ioann. 1. vers.
 8. & cuius voluntatem facimus, ei obsequimur,
 ait Paulus Roman. 6, versu 16. Ergo obedire, est
 voluntati alterius parere. & Augustinus in libro
 De natur. bon. sic dicit, Obedientiē seu obsequij
 obiectum, est praeceptum, vel expressum, vel ta-
 citum. Et Greg. libro virtutum moralium dicit,
 Obedire esse alterius voluntati humiliter sub-
 iici. Hoc autem duobus modis fieri potest, vel
 quatenus aliquo iure astringimur, ut ita pareā-
 mus, velut superiori & preposito: aut nullo iure,
 sed tantum id spōte facimus, ut amico & equa-
 li. Propriē autem paremus & obsequimur iis
 qui ius praeicipiendi habent, & sunt superiores.
 Itaque dicunt duplicem esse causam obediē-
 tiā huiusmodi praestandā: excellentiam seu di-
 gnitatem eius cui subdimur: & gubernationem
 curāque illius de nobis. Thom. in 2. 2. quæst.
 102. Ergo obsequi, est voluntati superioris pa-
 rere. Quæ res varios gradus habet, pro variis iu-
 risdictionis gradibus. Sic obsequi Deo, qui est
 summus, est parere Deo tāquā omniū supremi
 Magistratus volūtatī. Ea autē volūtas quia scri-
 pta est, & dicitur ἐντολὴ, quatenus iussa est & prae-
 cepta fieri, idcirco Christus definit obsequi
 Deo, esse, facere ἐντολὰς Dei. Ioannis 15. vers. 15.
 quod etiam alibi appellat voluntatem facere
 Patris: siue (ut hīc loquimur) τὰ κελεύμενα ὑπὸ αὐτοῦ.
 Et quia obiectum obediētiā est praeceptum,
 siue

siue tacitum siue expressum, fit, vt siue scripta, siue non scripta, Dei voluntati pareamus, Deo obsequamur. Scripta quidem, velut nos omnes fideles paremus: & hic est ordinarius Deo parendi modus. Non scripta, vt Prophetæ, & qui Dei Spiritu, id est secretiori eius motu & præcepto verè aguntur. Dicitur etiam obsequium nostrum *ὑπακούειν* à loco. Subiiciuntur enim ordine & loco qui parent. Dicitur etiam *ὑπακούειν* à causa, vel obiecto. Iis enim paremus quæ scimus, & audimus nobis mandari. Obsequij igitur nostri effectus sunt

Reuerentia, —	{	Ratione dignitatis præstatur.
Officium, —		Ratione administrationis, & curæ de nobis.

Sed duoquærentur, i. Vtrum soli Dei voluntati sit parendum, vt Deum vere colamus.

Ac omni Dei voluntati quidam non putant esse parendum, quando multa ad tempus, multa certis rebus & personis tantum iubentur. Denique omnes non parentes Dei voluntati, non videntur damnari, vt de duobus cæcis, Matth. 9. Responsio. Semper, & omni Dei voluntati esse parendum. Exod. 24. Omnia quæcunque præcepit nobis Dominus, faciemus. Nam Dei voluntas omnis est iusta, & sancta. Sed eatenus illi parendum est, quatenus Dominus ipse ei parere nos vult. Itaque quæ temporum, locorum, personarum ratione præcepta sunt, extra eas circumstantias non obstringunt: neque esse Dei mandata censentur. Quod de duobus cæcis affertur, non vrget. Pessime enim à Dei, id est, Christi præcepto discesserunt, & in eo non

carent peccato, etsi in iis fuit quidam zelus. Saluianus li. 3. De Dei Prouident. Sicut dominorū carnalium seruis eligere omnino non licet, quæ ex præceptis seruilibus faciant, aut quæ non faciant. Sic nos, qui serui Domini nostri sumus, illicitum omnino existimare debemus, vt vel illa quæ placent, pro animi oblectatione sumamus: vel illa quæ displicent, pro superbiæ abusione calcemus, & c.

Altera quæstio est, Vtrum soli Dei voluntati sit parendum. Et hanc quæstionem prætermittunt Scholastici, quia ea torquentur. In quo distinguendum est. Aut enim de vero cultu ipsius Dei quærimus, aut de humanæ huius vitæ societate tuenda, & honestate in ea conseruanda, idque ratione & politiæ ciuilibus, & Ecclesiasticæ.

Quoties de Dei cultu quæritur, soli Dei voluntati parendum est, eaque sequenda & sola spectanda, vt est Isa. 29. vers. 9. Matth. 15. vers. 9. Deut. 8. v. 1.

2. Ratio, ab alia authoritate, Vetat Dominus suo verbo quicquam addere aut diminuere. Deuter. 5. vers. 32. 12. vers. 32. Apocal. 22. v. 18. Ergo illud solum est sequendum, vt verè illi obsequamur.

3. Nihil illi addendum, quod est perfectum. At Dei præcepta continēt perfectam iustitiam. Deuter. 6. versu 25. Ergo quæ nihil illis addendū est, neque detrahendum. Et Lex ipsa appellatur Perfecta. Iac. 2. v. 25.

4. Vetat Dominus se coli nostris iudiciis, sed id suo tantū præcepto fieri vult. Deuter. 12. v. 8. Ergo frustra ad Dei cultum quædam instituerunt

runt homines.

5. Paulus Coloss. 2. damnat ἐδιδόκησεν, quemcunque speciosum humilitatis aut carnis mortificationis prætexitum præ se ferant. Ergo frustra Deum hominum mandatis colimus, quoniā id verbo Dei damnatur. De hoc argumēto agit Paulus in Epist. ad Colossens.

In ijs autem quæ pertinent ad politiam humanam, & ad honestatem in ea conseruandam, hominum legibus, etsi verbo Dei non sunt expressæ & comprehensæ, parere debemus. Rom. 13. 1. Timoth. 2. si modò Dei mādato illæ non repugnent.

Hic autem præter superiores rationes etiam affertur ratio à comparatis cur Deo parere debeamus. Nos sumus Dei serui: Deus autem est Dóminus, Ergo Dei est iubere pro suo arbitrio. Nos autem solum obsequium manet. Nec enim est serui iubere, sed tantum parere. Malach. 1. v. 6.

Sed obstat quod afferunt Scholastici de humanis traditionibus, quas πᾶσα δόσις ex Gal. 1. v. 19. 2. Thessalon. 3. versu 6. appellant: sæpe ἐν τῇ λαμπρῇ etiam Scriptura. Matth. 23. v. 8. 7. v. 8.

Iubet Christus eas obseruari. Matth. 23. v. 23. Luc. 11. versu 42. Responsio, Quatenus ad externam, cāmque honestam Ecclesiæ politiam pertinent. Nam etiam vtrunque laudat in Ecclesia Paulus & fidem & ordinem Ecclesiæ. Coloss. 2. v. 5.

Iubent Paulus & Silas seruare ea quæ sunt scripta ab Apostolis, & à senioribus tradita, Act. 6. vers. 4. Resp. ait textus δόγματα: ad doctrinam

autem illa pertinebāt. nam illa sunt. quæ cap. 15. Act. recitantur, quæq. ad decisionem quæstionis tunc motæ pertinebāt. nec tantum politiam ecclesiæ spectabant.

Iubet Paulus ipsæ suas *παρὰ δόξης* seruari. 2. Theff. 3. v. 6. 1. Corinth. 7. v. 17. Resp. Non ut pro Dei cultu habeantur, videanturque necessaria ad salutem: sed ut pro necessaria tantum & honesta disciplina & utili consilio sint, pro loco, pro tempore, pro personis.

Debent autem esse traditiones quæ iubetur obseruari ordinis alicuius ecclesiastici retinendi gratia

Non multæ,
Non inanes,
sed vsu & ædificationem
cōtinere Ecclesiæ. 1. Cor. 14. ver. 12. Nō
obscurare

beneficium mortis Christi, ut aqua benedicta Papistarum, quæ vnum genus peccatorum eluit, nempe, Peccata venialia: Imò Christi sanguis omnia, 1. Ioann. 1. v. 9. Et ita de omnibus traditionibus sentiendum: siue eæ

sint { Apostolicæ,
Synodicæ,
Priuatim ab aliqua Ecclesia acceptæ.

Quòd neque Dei cultum habent, nec sunt perpetuæ. Est autē Traditio Papistis, humanū præceptum aliquid instituens, in quo verum Dei cultum versari homines volunt, non tantum politix honestatisque publicæ ordinem.

CAP.

CAP. II.

In qua verbi Dei parte vitæ sanctæ instituendæ præcepta comprehensa sint. Item, Quid Lex Dei, & Quotuplex.

AM quæritur, vbi descripta sit illius obsequij & cultus diuini norma, & in qua verbi Dei parte. Est enim duplex Verbum Dei, scilicet Euangelium, & Lex: vtrunque autem continet Dei voluntatem, quam qui facit, Deo obsequitur. Nam & qui credit quod iubet Euangelium: & qui facit vel operatur, quod iubet Lex, ille Deum colit. Ergo ex vtraque verbi diuini parte hauritur obsequij nostri erga Deum norma. Contrà verò obstat & obiicitur quod est responsum semper, In sola Dei Lege, quæ vna quædam pars est verbi scripti, descriptam esse rationem cultus Dei. Quod verum est, & consentienter Scripturæ responsum. Multa hinc nobis de Legis & Euangelij discrimine essent dicenda, quæ in suum locum differimus. Breuiter sic dicimus. Obsequium & obedientiam in mandati & operis executione & præstatione versari. Ergo obsequij Deo exhibendi veram normam sumi ex ea verbi scripti parte, quæ iubet mandatumque aliquid fieri. Est autem Lex, non Euangelium. Ergo ex Lege, non ex Euangelio norma hæc sumitur. Nam, ut inquit Paulus Roman. 4. versu 5. Ei qui non operatur, sed qui

credit in eum qui iustificat impium, fides reputatur ad iustitiam. Et Lex dicitur factorum, seu operum. Rom. 3. versu 27. quia in iubendo verfat. Eius enim proprium est præcipere, vetare, & iubere operari: & ideo dicitur, Posita esse propter transgressionem. Galat. 3. versu 19. Nā per Legem cognitio peccati. Rom. 3. v. 20. Ergo ad Legem reuocamur, vt peccatum nostrum agnoscamus, & quantum distemus à Dei obsequio nostròque officio intelligamus 1. Ioan. 3. v. 4. In quo etiam quid Legis vox significet est explicandum. Ab Hebræis dicitur *תורה* quia est doctrina præcipiens officium cuiusque: etsi alij dictam esse malunt à metu, quē affert, & incutit: à Græcis *νόμος*, quod suū cuique tribuat: à Latinis Lex, quod delectum in hominum actionibus constituat, doceatque quid agendum, quid non, vt docet Cic. libro 1. De leg. Iosephus contra Appionem scribit *νόμος* vocem pro Lege scripta, apud Græcos veteres, imprimisque apud Romanos non legi, vt ostendat omnino recentem esse Græcorū nomothesium, quam tamen antiquissimè iactabant: Iudæorum autem esse peruetustam. Et hæc de definitione nominis & vocis huius Lex. De definitione autē rei, iam agamus. Legis significatio est multiplex. Omnino enim Lex est sanctio iuris: sed quia ius aliud scriptū est, aliud nō scriptū, ideo duplex quoque Lex est, alia scripta, alia nō scripta. Lex scripta est vel vniuersalis, vel propria. i. quā quisque populus hominū prudētū iudicio sciuit, velut Romanorū lex est, quā populus Romanus Senatorio magistratu interrogate, veluti cōsule, cōstituit & approbavit

§. Lex

§. Lex, de iure natur. Gent. & ciu. in Inst. De hac lege nō loquimur, de qua & Dist. 3. & 4. in Decret. & toto iure ciuili T. De legib. agitur. Canonis voce utitur, tanquam à Legis vocabulo diuersa, Paul. Phil. 3. v. 16. & distinctè 3. canon. Canon & can. Regula. Sed vt de Lege dicamus, in Scriptura sacra Legis vox ambigüe sumitur. Sæpe pro ea vniuersa doctrina, quæ Christum exhibitū præcessit, quæ diuiditur in has tres partes, & dicitur { Mosem, Vetus testa- mentum, { Prophetas. Luc. 24. v. 44. { Psalmos.

Sæpe pro ea sola tantum Veteris testam. parte, quæ à Mose scripta est, & eius nomothesium continet

quæ etiam distri- buitur in { Moralem Legem, vt Isa. 8. quæ ἡθικὴ, { Cæremonialem, Gal. 3. v. 14. quæ ἱερατικὴ, { Iudicia populi Israelitici, Malach. 4. quæ πολιτικὴ appellatur siue Iudicialis.

Sæpe pro solo Legis decalogo, vt prætermittā illā Legis significationem qua Lex peccati, & Lex membrorum à Paulo dicitur Rom. 7. Qua igitur significatione accipitur hoc loco? Pro Decalogo, qui extat, Exod. 20. & Deut. 5. cuius interpretatio fideliss. & commentatio extat in Prophetis: & ideo ait Isaias 8. Ad Legem, & eius veros interpretes Prophetas. Ergo ad Legem moralem & operum reuocamur. At obstat quod ait Paulus Rom. 6. ver. 15. Non sumus sub Lege sed sub gratia. Hoc argumento vsi sunt Mani-

chæi, inimici Prophetarum & Legis, aduersus quos scripsit Augustinus. Resp. Legem operum & Decalogum dupliciter considerari, vel Quatenus iustitiam in ea quærunt homines, vel Legem & regulam voluntatis Dei. Primo modo non sumus sub Lege, sed sub gratia. Secunda ratione sumus sub Leg, e quatenus etiam hodie nos bonis operibus studere oportet, Deoque seruire, & normam Dei voluntatis sequi, quæ nobis est descripta in hac Lege. Hic est Decalogus, qui uti breuissimus quidam libellus continet vniuersam doctrinam de bonis operibus, & omnis honestatis virtutisque fontes explicat, & aperit ex ipsius Dei definitione, longè melius, quàm vlli Philosophorū Ethici libri, & bibliothecæ, ut idem nobis sentiendum sit de hoc breuissimo Decalogi libello, quod Tullius scribit de lib. xii. tabularum, libro i. de Oratore ad Q. Fratrem. Vnde hæc præcepta pretiosa & eximia vocantur Oseæ 8. vers. 12.

Hæc autem Lex Dei dicitur Naturalis, quia antequam scripta esset in hominum legibus, in mentibus vigeat, ait Ambrosius libro 4. de Abrahamo Patriarcha c. 4. Tertull. in lib. De corona milit. quæ omnium populorum lege longè potentior est, & est omnium aliarum legum fons & radix: item definitio honesti & inhonesti, quæ Legum formam, & genera in vniuersum definit & explicat. Hæc ipsa est, ad quam Tullius collimauit libro i. De legibus, quum ait, Legem esse rationem summam in natura insitam, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibetque contraria. Et ideo Paulus Rom. 2. versu 14. ait
Qui Le-

Qui legem scriptam à Mose non habuerunt, à natura tamen habuisse, quæ Lex primordialis, & ab ipso Deo data dicitur à Tertulliano, etiã in paradiso, in lib. aduersus Iudæos. Ergo Legē hanc moralem Christianis hominibus, etiam hodie necessariam esse, vti librum docentem iustitiam Dei, demonstrat Augustinus libro 3. ad Bonifacium cap. 4. & contra Faustum Manichæum.

Quid sit autem hæc Lex, explicat Mich. 6. v. 8. Est Dei sanctio quæ definit illud omne quod per se bonū est. Tho. 2. 2^a. quæst. 122. scribit totā Legem Dei moralem ad vnā iustitiam cardinalem virtutem pertinere, non ad prudentiam, aut reliquas, quia (vt ait ille) iustitia sola est virtus, quæ actus nostros ad alterum dirigit. Quod si verum est, longè imperfectior erit Dei Lex, quàm Philosophorū libri, qui omnes humanos actus ad suum certūque finē dirigunt, & quatuor virtutes velut fontes tradunt & cardinales virtutes: alias autē velut secundarias virtutes adiungunt. Falsa autem est hæc sententia. Nam & de Fortitudine & de Tēperantia agit, & omnia quæ ad nos ipsos in Dei metu instituēdos pertinet, tradit, siue quoad nos ipsos, siue ad alterum, velut, Non concupisces, ad nos: ad alterum, Non furaberis. & dicitur Lex perfecta & iustitiæ. Iac. 1. v. 25. Rom. 9. v. 31. Sed & nimium subtilis est illa Bernardi sententia, Serm. 50. Cantic. dum ait, in Lege hac præcepta esse tradita charitatis illius quæ est in actu, & non illius quæ est in affectu, quod hæc sit perfectior.

CAP. III.

Legis diuinæ, quæ Decalogus dicitur, diu-
sio duplex.

Legis diuissio prima sumitur ex parti-
bus essentialibus, seu materia. Cōti-
net enim decem præcepta. Deut. 4.
v. 13, & 10. v. 1. Exod. 34. De qua re an-
xiè digladiatur homines, nos suo loco dicemus.

Secunda diuissio sumpta est à fine. Nā (vt ait
Ambrosius in Psalmo 119.) quid prodest Lex, si
Legis finē ignoramus? Hic summatim traditus
est & dilucidè magis Matt. 22. v. 38. Theologi ve-
rò afferūt præter superiores duas Legis diuinæ
partitiones, etiā ipsi duas, ex quib⁹ vis & natura
præceptorū huius Legis facilius intelligi potest:
atque etiam discrimen. Dicunt igitur præcepto-
rum quædam

esse Præambula,

De ipsa essentia Legis.

Præambula vocant quæ animum auditoris præ-
parant ad Dei obsequium, & sine quibus Dei
Lex esse non potest, qualia de fide, sp̃e, chari-
tate censenda præcepta sunt.

De ipsa Legis essentia vocant ea quæ animo
iam ad Dei obsequium formato dantur. Hæc au-
tem decem præcepta dicunt esse. Illud autem
prius præceptorū genus in Lege Dei volūt non
contineri, sed ad eam præsupponi. Continere e-
nim & demonstrare hæc decem præcepta, fines
rerum agendarum, quæ sunt velut principia in
moralibus virtutibus. Vti enim cōmunes sen-
tentie

tentiæ sunt principia in scientiis, ex quibus fiunt conclusiones: sic ex his præceptis fiunt actus. Ergo aiunt nulla virtus theologica (sunt autem tres, fides, spes, charitas) in Decalogo præcepta habet, sed tantum virtutes morales in eo continentur. Duo autem quædam in omni huius Legis præcepto observanda dicunt Scholastici libro 2. Sententiarum, Distinct. 28. Quæst. 4. materiam & finem, quæ nos in ijs probaremus, nisi illi ista duo pessimè diuellerent & distraherent, Ergo vide Durand. ubi de præceptis affirmatiuis & negatiuis agit quoque.

Sed & ex his ipsis essentialibus præceptis alia sunt { Affirmatiua, Honora patrem, &c.

{ Negatiua, Non furaberis.

Quæ non modò ipsa verborum cõceptione inter se differunt, sed etiam natura & vi sua. Affirmatiua non obligant semper: etsi semper spectanda sunt, sed pro loco, & pro tẽpore varias interpretationes, variæque temperamenta accipiunt, ex circumstantiarum varia ratione.

Negatiua verò præcepta Legis & semper, & omni loco, & tempore, nulla circumstantiarum habita ratione, obligant. Ratio est, quia in præceptis affirmatiuis actus virtutum explicatur, qui non quolibet modo fieri debent, sed observatis circumstantiis rerum, locorum, temporum. In negatiuis actus peccatorum & vitiorum continentur, qui semper sunt cū malo coniuncti, vt libro 2. Ethicõn docet Aristoteles, & ideo fugiendi.

Denique in negatiuis præceptis duo significata observari possunt. Sic enim possum' illa ex-
q. ij.

audire, vt vel

Priuationem & negationem facti vetiti contineant, in furto Non furaberis.

Contrarietate & commendationem virtutis oppositæ illi vitio, in furto, vt Benignitatis & iustitiæ actû contrariû contineat hæc verba Nō furaberis.

Non sunt peccata quatenus priuationem significant, sed quatenus actum virtuti contrarium explicant. Hæc Thomas in 2. 2^a. Quæstio. 33. Ne quid prætermissum videatur in tantæ rei tractatione & explicatione quod lucem afferre possit sequentibus:

Hæc mihi dicta semel totis hærentia fastis,

Ne seriem rerum scindere cogar, erunt, ait ille, Et quod ἀντὶ τοῦ νόμου ad tantæ Legis explicationem aggrediendum atque accedendum nō est. Obstat quod Marc. 10. vers. 19. vndecimum addi videtur, nempe hoc, Nemini damnum inferes. Resp. Cōuenit istud cum hoc quod est, Non furaberis: sed explicauit Christus aliis verbis hoc præceptum.

Obstat verò secundæ diuisioni Legis, quæ ex fine sumpta est, & quæ facit huius Legis duo capita summa, charitatem nimirum in Deum, & charitatem in Proximum, quod ait Paulus 1. Timoth. 1. v. 5. Finis præcepti est charitas ex puro corde, fide non ficta, & bona conscientia. & quod Thomas 2. 2^a. Quæst. 44. ait virtutes ordinari vel ad purificandum cor, vel ad fidem rectā habendam, vel ad bonam conscientiam. Resp. Quod à Paulo dicitur, eōdem recidit, & consen-

tit

tit cum hoc loco, & cum Christi dicto Matt h 22. v. 38. Nam charitas hac Lege præcepta est tum erga Deum ipsum, tum erga homines, & vtraque ex fide non ficta, & bona conscientia nascitur. Id quod explicare voluit Paulus. Quod autem dicitur à Thoma eodem etiam pertinet. Sumptum enim est dictum Thomæ ex 1. ad Timoth. 1. v. 5. Vbi Legis finis describitur, quem nemo consequetur, qui non & Deum dilexerit, & Proximū. Quas esse duas summas huius Legis Moralis partes diximus.

CAP. IIII.

Præfationis Legis diuinæ explicatio.

CONTINET hoc caput recitationem primi capitis Legis, quod habet & præfationem, & primum illius præceptum, sed & recitatæ explicationē. Quod ad Legis verba pertinet, extāt Exodi 20. & Deut. 5. quo utroque in loco summo consensu priora illa duo verba omissa sunt, *Audi Israel*. Sed illa extant apud Marcum 12. versu 29. atque sumpta sunt ex Deuteron. 6. versu 4. 4. v. 1, 5. v. 1. Denique variis in locis. Sed videtur esse addita, quod fieri vetat Deus Deuteronom. 4. Resp. Siue mens siue verba Legis spectentur, nō sunt addita. Nam expressè ea verba habet Moses iisdem syllabis, imprimisque cap. 5. Deuteronom. etsi interponit quædam quæ ad beneficij acce-
q. iij.

pti & Legis commendationem pertinent, quæ breuitatis causa prætermisit Christus. Præterea Dei mens est in hac præfatione, ut ad Legis auditionem attentos nos reddat. Exodi 19. atq; id significant hæc verba, Audi. Attentionem enim requirit ab auditore hæc vox, Isaia 1. v. 1. & Psal. 81. versu 9. Prima verò verba sunt præfatio, quia neque vetant, neque iubent quicquam, quod ad fines rerum agendarum pertineat: & ipsa oratio satis id docet.

Sed quæsitum est, Cur præfari Dominus quædam ad suam Legem voluerit? Resp. Tum ut auctoritatem Legi suæ, tum etiam ut amorem & reuerentiam conciliaret. Etsi enim Dei Spiritus non agit nobiscum *πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις*. I. Corinth. 2. versu 4. neque nos prædatur per eloquentiam: tamen se ad nostrum captum & ingenium attemperat, & carnis nostræ stuporem excitat optima ratione, & illi conuenientissima. Itaque & Charondas & Zaleucus antequam leges scriberent, præfati sunt de Legis laude, de Dei providentia, ut ait Tullius libr. 2. De legibus: & earum præfationes sanè pulcherrimas descripsit, atque mandauit memoriæ Io. Stobæus in libro Sententiarum *λόγῳ* seu sermone 42. *τοῦς βελδομένους καὶ παρὰ τὸν τύπον, ἀπὸ θεῶν ἀρχεῶς χρῆν*, inquit Charondas Catanæus. *τὸ γὰρ αἰεῖον*. Quos etiā Plato in libro De legibus imitatus est. Est enim Legis & legislatoris aliquid persuadere, non omnia vi ac minis cogere. Et, inquit Tertullianus in cap. 4. Apol. Iniusta lex est quæ se probari non patitur. & Pompon. in legem Romanorum præfatus est in l. 2. D. de origine iuris.

Cur re-

Cur reliqua omiſſa ſint quæ ad commendationem Legis faciebant, veluti quo ritu, quæve omnium clementorum agitatione & trepidatione data ſit, & pronuntiata hæc Lex, vt eſt Exodi 19. & Pſalmo 114. & Hebr. 12. verſ. 18. & 26. Agg. 1. verſu 7. Ratio eſt, quòd in epitome iſta dici non erat neceſſe.

Facit autem auditores attētos, dociles, ac beneuolos hac ſua præſatione Deus. Ac quidem

attentos { Vox Audi, & exhortatio,
Maieſtas Dei loquentis, Ego
Ichouah.

Dociles verò { Breuitas ſermonis,
Ordo diſtinctiōque præceptorum.

Beneuolos { Beneficium adoptionis,
denique { Deuſtuus,
facit. { Beneficium recens liberationis,

Qui te eduxi è terra Ægypti, è domo ſeruitutis, & ferrea. Exodi 13. verſu 3. Deut. 4. v. 20. In quo ipſo *συνηδονηκός* manus illa Dei extenſa, & ſubuerſio Pharaonis, & trepidationis populi commemoratio, & illa quæ tunc extiterunt. Deuter. 4. verſu 34. miracula comprehenduntur, quæ variis in locis Moſes, & alij Prophetæ referunt & ſcribunt. quod etiam ipſum exteris gentibus notum fuit, vt Cornelio Tacito in Annalib. vbi de Veſpaſiano agit: & Iuſtino hiſtorico, libro xxxvi. Epitomes, & in hiſtoria Iudith ab Achior Ammonita recitatur. Quod eos in deſertū deduxit, vt Legem illic daret, videtur factum, vt ipſa loci facies, vbi omni humana ope deſtituti erant, ad parendum eos magis incitaret.

q. iiii.

Ergo Iehouæ vox ad diuinum illud imperiū refertur, quod creationis prouidentia que suæ iure Dominus in omnia obtinet, tum cælestia, tum terrena. Ex eo enim appellatur quod ipse est, & omnia quæ sunt facit esse, & subsistere, vitamque & victum administrat. Psalm. 104. Nō obstat quod dicitur Exodi 6. versu 1. Solis Iudæis manifestatum hoc nomen. Resp. Verum quidem antea vim promissionis non patefactā patribus, qualem tunc Iudæis implebat Dominus. Et est illud dictum secundum Quid. Neque tamen propterea negatur vocis huius significationem ad vniuersale illud Dei regnum in omnia referri & pertinere. Psal. 105. v. 7. Deut. 10. v. 17. Act. 17.

Deus tuus, Adoptionis iā suæ meminit Deus, vt magis apud eos præsertim, suam Legem commendet. Nouerant autē quis ille Deus esset, qui ad eos loquebatur, quis Deus Abraham, Isaac, & Iacob. Exodi 3. Cuius adoptionis specialior fructus explicatur Psalmo 147. v. 12. & seq. Psalmo 87. Nam Iudeorum est adoptio, & testamentū, & promissio. Rom. 3. v. 3, 9. v. 4.

Deniq; ad ipsius adoptionis, oculare recēfque omnino testimonium descendit, *Qui te duxi*, & c. Hæc fuit ferrea fornax quæ appellatur, Deuter. 4. versu 20. Seruorum vox ad Israelitas refertur, non ad Ægyptios. Nam etsi imposita est cōditio seruiēdi Chamo, à quo postea ortus est Misraim & Ægyptij, Genes. 9. v. 26. 10. versu 6. tamen tunc non seruiebant Iudæis Ægyptij, sed contrā. Exodi 1. & 2. & Psalmo 81. Ergo ne seruitus hæc metum iis incutiat, sed filiali reuerentia

rentia ab iis obsequium impetret, commemorat & beneficium & adoptionem de iis suam Deus.

Obstat, Nemo pius est qui pietatem cauet, Tullius libro 2. De finibus, nec qui spe præmij Deum timet. Resp. Non in solo præmio habere nos vult Deus, & ea ratione se colit: sed tantum excitat torpentes somniculososque homines tanti beneficii recordatione.

Hoc ad nos pertinet ἀλλήγεικός. Ægyptus est idololatria. Pharaon, est Satan: seruitus, nostra animi subiectio. Rom. 6. Ephes. 6. Nostra liberatio ab ea, est redemptio quæ beneficio Christi contigit animabus nostris, & per eius resurrectionem corporibus. Ierem. 16. v. 14. 15. videtur ob stare, sed est facilis solutio.

CAP. V.

Generalia quædam præcepta, ad futuram
Legis interpretationem
necessaria.

ANTE QVAM vltius pergamus, & ad explicationem præceptorum Legis veniamus, pauca de interpretatione huius Legis dicamus, & quæ in ea regulæ statuendæ. Omnino verò sunt quatuor.

I. Hæc Lex omni populo data est, quia qui eam promulgat, omnium gentium Deus est. Ro-

man. 10. versu 12. 3. vers. 29. & qui Legem Dei nō audiuerunt, dicūtur tamē esse ἀναπολόγητοι, quōd Deum non coluerunt, Rom. 1. v. 20. Lactantius lib. 6 cap. 8. & cap. 9. Ac quidem cap. 8. his verbis, Suscipienda, ait, igitur Dei Lex est, quæ nos ad hoc iter dirigat, illa sancta, illa cēlestis, quam M. Tullius in lib. De republ. 3. bene diuina voce distinxit, cuius ego, ne plura dicerem, verba subieci. Est quidem vera Lex recta ratio, naturæ congruens, diffusa in omnes, constans, sempiterna, quæ vocet ad officium, iubendo, vetando à fraude deterreat. Huic igitur Legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet. Nec verò aut per Senatum, aut per populum solui hac Lege possumus. Neque est quærendus explanator aut interpret eius alius. Nec erit alia Lex Romæ, alia Athenis: alia nunc, alia posthac: sed & omni genti, & omni tempore vna Lex, vnusque erit communis quasi magister & imperator omnium Deus. Ille Legis huius inuentor, disceptator, lator, cui qui non parebit, ipse se fugiet, ac naturā hominis aspernabitur. Cap. 9. sic idem Lactantius. Aliud est igitur Civile ius, quod pro moribus vbique variatur: aliud est vera iustitia, quam vniformem ac simplicē proposuit Deus: quam qui ignorat, & ipsum Deum ignoret necesse est. Hactenus ille.

2. Nulla in huius Legis interpretatione facienda locum habet *ἰσότης* & æquitas. In quo differt ab omnibus omnium populorum legib⁹ quia vt est in l. Omnis diffinitio. D. De regulis iuris & libro 5. Ethic. apud Aristotelem, admittunt temperationem aliquam humanæ leges

CAP. VI.

Decem præceptorum, quæ diuina Lege continentur, materia in vniuersum proponitur.

AM de vniuersa materia horum præceptorum videamus, & de eorum diuisione.

In duastabulas Lex tota diuiditur. Prima continet quatuor præcepta. Nam tria prima sunt de actibus religionis: quartum autem de actibus pietatis, quale est de Sabbato, ait Thomas in 2.2^a. Quæst. 122. ubi quatuor præcepta tribuit primæ Tabulæ, & Magister Sententiarum. Sed alij Scholastici contra. Augustinus libro 15. contra Faustum cap. 4. & 7 tribuit primæ Tabulæ tantum præcepta tria: secundæ autem septem, quæ pertinent ad proximum. In prima tabula, ait, castitas nostrarum cum Deo nuptiarum continetur: in secunda verò, vnitas membrorum Ecclesiæ inter se. Nos verò distinctius sic, Omnis Dei cultus est

aut	{	Internus,	{	Quis sit verus Deus. eò primū
		vt		præceptum pertinet.
		intelligamus,		Quo mentis modo colendus.
		eò secundum præceptum.		
Externus	{	In vniuersum Dei maiestatem.		
		tertium præceptum.		
		Ceremonias quasdam,		

ab eo institutas ad nostræ pietatis professionem, & cultus illius testimoniū, in quo, vt ait Lactantius, religio est, & quartū præceptum versatur.

CAP.

CAP. VII.

Primi Legis præcepti, quod est, Non habebis
deos alienos coram me,
explicatio.

Reo primum præceptum docet
quis sit verus Deus, & quis colen-
dus. Cur autem fuerit necesse do-
ceri quis esset verus Deus, non po-
test melius intelligi quàm ex vario eorum erro-
re qui in hoc præceptum peccant. Vera quidem
est illa Tullij sententia li. I. Tusc. Nulla est tã fe-
ra, nulla tã barbara natio, quæ non fateatur ali-
quẽ esse Deum. Sed Quis esset verus, in eo erra-
tũ est. Et tamen verum est illud, Deum verum
nunquã se reliquisse *quod præcepit*, Actorum 14. vers.
17. quum pluuias daret, quum tempestates anni
fluerent vno semper tenore. Denique quum in-
uisibilia Dei ex his visibilibus eius operibus fa-
cile intelligi semper potuerint. Romanorum
1. vers. 20. Et tamen quis esset verus Deus per se
nunquam homines agnouere: quia solus Chri-
stus est veritas & via, Ioann. 14. versu 6. & nemo
venit ad Patrem nisi per eum. Et tamen dicitur,
Illuminat omnem hominem venientem in mũ-
dum, Ioann. 1. versu 9. Resp. Duplex est lumen
datum à Christo, Vnum, quod agnitionem vni-
uersalem Dei affert: alterum, quod particulare
veri Dei cognitionem inserit, & donat. Illam o-
mni homini donat, hanc solis electis Christus.
Ergo nulli mortales, neque Philosophi, neque

politici, neque poetæ sine Christo, & sine verbi diuini luce intellexerunt vnquam, quis esset verus Deus: & verè dictum est, Solùm in Iudæa notus Deus. Psalmo 76. quia illic solùm verbum Dei lucebat. Huius autem Legis caput primum est, ipsum Deum nosse, soli obtemperare, solum colere, ait Lactantius libro 6. cap. 9. Non potest autem rationem hominis obtinere, qui parentem animæ suæ Deum nescit. Hæc ignoratio est summum nefas. Hæc ignoratio facit, vt diis alienis homo seruiat.

Qui igitur in hoc præceptum primum Legis peccarunt, diuersi sunt generis. Nam ex iis

Alij sunt { *id est* planè, vt Theodorus *id est*, qui apertè dixit se dubitare an essent dij, cuius libri ab Atheniensibus cremati edicto. Tullius libro primo De natura deorum. Est Scythismus.

Deum esse falsi fuit, sed eū vel habēt	{	Non verum quia ij vel	{	Plures deos constitu-
				unt, est Helleni-
			{	Vnum superiorem,
			{	sunt Monarchitæ,
			{	& Deitæ.
	{	Non verè ij sunt vel	{	Iudæi, Iudaismus.
Hæretici, qui illius na-				
			{	turam vel attributa

non agnoscunt. Exodi 34. versu 7.

Quāquam autem Paulus Eph. 2. v. 12. dicit eos qui verū Deum non habent, esse *id est*, tamen ex iis quidam apertè negant esse Deum, & huius mūdi curam & administrationē gerere, vt Psal.

14. Dixit insipiens in corde suo, non est Deus. Hic error videtur appellari ab Epiphanio *Ἐκυσμοὺς*, barbaries summa, sect. 1. lib. 1. Panarij sui.

Qui deos plures colunt & venerantur, ij appellantur *Ἐλλυες*, & eorum error *Ἐλλυισμός*, ab eodem Epiphanio: quanquā cuique Deo ij suum munus in cælo tribuunt, de quo extat longa disputatio apud Augustinum libro 7. De ciuitate Dei, cap. variis. Ex quibus ipsis diis alij sunt, vt refert ex Varrone Augustinus libro 6. De ciuitate Dei cap. 6.

{ Poetici, Ex diuerso hominum
 { Physici, ingenio & iudicio
 { Politici, constituti.

Qui vnum quēdam velut monarcham omnium statuunt, & eum esse quandam summam potestatem omnia administrantem volunt, siue plures illi deos adiungant, siue non: ij Monarchiæ dicuntur, & Deitæ. Sic ait Vergilius lib. 2. *Georgic.* (ad quod & Papias referri possit, qui habet Titulariæ deos)

-namque denique per omnes

Terrâsque tractûsque maris, &c.

Hos irridet Sat. 12. vers. 28. Persius,

De Ioue quid sentis? estne ut praponere cures

Huic quenquam? an Statio? Iustinus Martyr de Monarchia scripsit.

Qui Deum vnum fatentur extra Christum, ij sunt Iudæi, & eorum error Iudaismus. Negant enim Christum.

Qui denique suas Deo proprietates non relinquunt, sed denegant, etsi ex verbo se Deū cognoscere, & Christum fuisse fateantur: ij sunt

hæretici, quales sunt Manichæi, & Marcionitæ, qui negant eum esse mundi creatorem: quales & Sabelliani, qui negant tres diuinas hypostases. Hos omnes damnat hoc præceptum: Arriani, qui negant Christum Filium Dei verum esse Deum & Patri *ὁμόουσιον*.

Demum qui Deum ignotum colunt, quales Athenienses olim, Actorum 17. hoc præcepto damnantur.

Hoc itaque primum præceptum definit, quis sit verus Deus, ne turba alienorum deorum, aut consuetudine idololatrarum ius illi suum auferatur. Duplici verò ratione hîc se designat Dominus. Primum, ipsa personæ suæ demonstratione, quæ hoc verbo fit. *Ego sum, & Coram me*. Persona enim loquentis non modo continetur hîc, sed digito penè ipso demonstratur & subiicitur oculis. Deinde describitur ex variarum qualitatum & attributorum enumeratione, *Ego*, qui ad te loquor, *sum ille Deus creator omnium*, Deus Abraham, Isaac, & Iacob, Deus qui me patefecit patribus tuis, & proximè tibi, & Mofi.

2. Se designat Dominus à remotione cæterorum similium, qui more loquendi, vel opinione hominum pro diis habentur. Omnes enim, ait, alij sunt dii fictitij, & alieni à diuinitate, & ego sum solus Deus: & nemo alius, præter me, Deus est. Ad hanc rationem sunt varij loci Scripturæ accommodandi, Isaia 43. & 44. Faciétne homo sibi deos? Hieremia 16. v. 20.

Ergo docemur pro vero Deo habendum esse solum hunc, Nimirum qui se ijs ferè epithetis ab aliorum falsorum (sunt enim præter hunc vnum

num omnes alij falsi) deorum turba secernit & semouet, Deus Abraham, Isaac & Iacob. Exod. 3. ver. 9. Sanctus Israel. 1. Samuel 15. & cuius varia sunt epitheta & attributa. Exod. 34. Deus, inquā, ille, qui se verbo suo per Mosē, Prophetas & Apostolos prolato patefecit, Deus vnus & trinus. Alij, non sunt dij quocunque more, & quantumuis longa consuetudine pro diis habeantur. Galat. 4. v. 8.

Obstat locus 1. Corinth. 8. versu 5. & Psalmo 82. versu 1. Psal. 8. versu 6. Resp. Qui in cælo & in terra dij nominantur, nō natura, neque propriē, sed illius vnice diuinitatis participatione dij appellantur, quōd in iis rebus aliqua eius scintilla & splendor cluceat, non essentię quidē: sed tantum potestatis, vti in Magistratibus & Angelis beatis.

2. Obstant verba textus, *Alieni dij*, ait Lex, vel *alij*. Et ita Psalmo 81. versu. 10. deos foraneos non habebis. Ergo, dicet quis, non exuit reliquos diuinitate hoc præceptum: sed vetat ab hoc populo pro diis haberi & coli, quasi solus ab eo velit Deus haberi, quia hunc populum sibi pro suo asseruerat. Deuterōn. 32. Equum enim est quemque ab iis coli populis, quibus benefecit. Veluti deum Astaroth, Tyrriorum: Astarten. i. lunam Damascenorum: Dagon Philistinorum: Baal Chaldæorum: Moloch Moabitæ, non vult ab hoc populo pro diis coli, quia alios sibi illi populos vindicauerint, à quibus colebantur. Resp. Primum vox ipsa non est גר. i. peregrinus, vt tantum peregrinos excludat: sed est אחר alius, cuius significatio eadem

est hîc atque huius Latinæ *Nullus*. Præterea hoc præceptum in vniuersum definit, quis sit verus Deus: non autem *ἄνθρωπος*, & ratione huius tantum populi. Nam omnibus data est populis hæc Lex, & perinde est atque si Tyriis, Moabitibus, Chaldæis alij dij esse vetarētur præter hūc vnū, qui loquitur in hac Lege. Ergo paralogismus est, quia dictum simpliciter restringitur ad dictum secundum quid.

Habebis. i. coles, credes, adorabis, quatuor genera cultus complectitur. Vtrum autem præter veram religionem alia à Christiano principe in suo territorio propter communem ciuium, & subditorum tranquillitatem permitti debeat, quæsitum est. Extant exempla eorum qui permiserunt, vt Gratiani, Socrat. libro 5. cap. 2. & Iouiniani apud Themist. Hoc tamen damnat Chrysostomus Homil. 49. in Matth. & laudatur Theodosius à Socrate lib. 5. cap. 10. qui omnes, præter veram, edicto sustulit. Cuius exemplum omnino sequendum est: nec aliud est à Christiano principe constituendum, vt apparet ex hoc præcepto. Rhetorici vt hæretici sunt damnati, quod quasuis admitterent religiones.

Coram me, dupliciter explicant. Alij vertunt, ante me. i. superiorem potentiorēque me aliū neminē statues, & existimabis, quasi non recuset turbam deorū sibi circūponi & addi: sed velit se præferri tantū, qualis est li. 1. Met. Iupiter Ouid. & Homericus lib. 1. Il. ipse Iupiter sublimiori folio sedet: cæteri in subselliis & *ἄνω*, id est, humi. sed, Gloriam meam alij non dabo, ait Deus.

— Alij

Alij explicāt quasi parem & æqualem vetet, quum ipse colitur, admisceri nō ita est. Nā non vult se in turba Deū agnosci, velut agnouit Nabucodonosor, & voluit agnoscere Tyberius Cæsar, ex decreto Senatus, vt tradit Tertull. in Apologetico, & Orof. in historiis; sed omnino quicquid pro deo siue palam siue clam ab hominibus habetur, eū de gradu deicit & exturbat. Ergo ait, *Corā me*. i. vero animo, vera mente, vero cultu, quia interna video, ne homines putet se tenebras mihi obicere posse. Itē, *Corā me*. vt aperte demonstrat quem agnoscere pro vero Deo debeamus, ne vtroque pede claudicemus, vel altero. i. Regum 18.

Pœna huius Legis violatę fuit mors apud Hebræos. Sacrificans diis alienis præterquam Deo vero, eradicabitur & tollerur. Exodi 22. versu 20. & hæc quidem corporis. Animi pœna, mors æterna.

Quę autem fuerint de religione reliquorum hominum leges, dici potest vno verbo, Nimirū quod recitat Cicero libro 2. De legibus, Separatim nemo habessit deos, nēve nouos, siue aduenas, nisi publicē ascitos, priuatim colunto: & hoc est carmen Critolai in Aureis carminibus,

Σεβῆ μὲν κοινὰς θεάς, ὅμοιός τις δὲ καὶ τὰς.

Et Xenophon recitat accusationem à Melisso factam libro 1. *Ἀπομνημονεύματα*. contra Socratem.

Romani Imp. post Constantinū, verū Deum publicē agnouerunt, nō prius. fidē autē Ecclesię Romanę sacra Epist. missa profitebantur, vt est in C. De Trinitate, & constat exemplis vete-

Cap. 8.

ETHIC. CHRIST.

rum Constantinopolitanorum Imperatorum
ita ab iis fuisse diu factitatum.

CAP. VIII.

Secundi Legis diuinæ præcepti, quod est, Non facies tibi
sculptile, &c. expositio.

HOC autem secundum præceptū ha-
bet duo summa capita. Primū, Legis
constitutionem, seu ordinationē. Se-
cūdo loco ipsius sanctionem, i. pœnā
præmiūque quod additum est. Cur autem se-
cundo loco collocetur, quæ situm est, & vtrum
appositē. Et respōdet Thomas 2. 2. Quæst. 122.
aptē collocari. Vti enim in generatione anima-
lis prima & potissima pars primū cōstituitur,
sicut cor: tum secundo loco impedimenta re-
mouentur. Sic in religione primū ipsa boni-
tas, i. Deus, explicāda fuit: secundo loco illius im-
pedimenta, nimirum idola, remouenda. Verior
ratio est, quod quum Dei cognitio, vt ait La-
ctantius, ad religionem, quæ est verus veri Dei
cultus, referatur, velut ad suum propriūque fi-
nem. Roman. 1. versu 21. in verbis, Quum Deum
cognouissent, non glorificauerunt vt Deum,
Deuter. 8. versu 1. Postquam de Deo vero quis il-
le sit, dictum est, & præceptum datum: secundo
loco de eius religione & vero cultu dicendum
fuit. Primū enim in iuris cōstitutione de per-
sonis, pōst de rebus & qualitatibus agendum
est, quia

est, quia res personis subseruiunt. §. Omne autē
ius. De iure natur. gent. & Ciuili, in Institution.
& eò etiam Theologi referūt hoc praeceptum.
Est igitur huius praecepti mens, vt in quo vera
Dei religio posita sit, explicetur à contrario.
quum enim omnem carnalem, terrenum, & su-
perstitiosum Dei cultum damnat: statuit, pro-
batq. spirituale, sincerum & mentale. Quod i-
psū etiam ethnici homines senserunt.

Si Deus est animus, nobis vt carmina dicunt,

Hic tibi praeipue sit pura mente colendus.

Et Hesiod. lib. I. Epy. & H'uep.

Καὶ δὲ θυγατρὶ δ' ἐπεὶ αὖτ' ἐπὶ ἀδελφῶν τοῖσι θεοῖσι,

Ἀγῶας ἔχ' ἡ δαΐμων.

Et Tullius libro 2. De legib. Ad deos adeunto
castè, pietatem adhibento, opes remouento, &
illud Persij Sat. 2.

Dicite Pontifices in sacris quid facit aurum?

*Quin damus id superis, de magna quod dare
lance*

Non possit magni Messale lippa propago?

Compositum ius, fasq. animi, sanctosque recessus

Mentis, & incoctum generoso pectus honesto,

Hoc cedo, vt admoceam templis, & farre litabo.

Ergo vidit quidem humani luminis reliquus
splendor, qui in nobis est, castitatem, & mentis
pietatem ad Dei cultum adhibendam. Sed in
quibus illa rebus esset posita, assequi homines
non potuerunt. Roman. I. versu 23. Mutauerunt
enim Dei immortalis gloriā in imagines non
modò hominum, sed etiam reptilium, & volati-
lium. Sap. 12. 14. & 15. Ergo hoc praeceptum da-
mnat idololatriam omnem, & ex parte totum
r. iij.

intelligendum est. De hac primum nobis videndum idcirco est. Εἰδωλολατρεία vox est composita à voce εἶδωλον & λατρεία, quarum utraque est in Scriptura. At Idoli vox i. Corinth. 8. versu 4. 10. v. 19. λατρεία sæpe in Scriptura, & λατρεύειν. Matth. 3. Sed de utraque quaestio est, ac de idolo prius. εἶδωλον, ait Tertullianus in lib. De idololatria, diminutiuū est, & dicitur ἀπὸ τοῦ εἶδους, quæ formam speciemque rei viuentis vel mortuæ, veræ vel falsæ significat. Nihil enim refert. ipsa enim rei repræsentatio significatur hoc verbo, nō veritas aut vita. Ex vocis etymologia, etiam ipso Cicerone authore & interprete libro 1. De finibus bonorum & malorum, εἶδωλον est imago. Sed hîc distinguūt Scholastici. Aliud est, aiunt, in Scriptura vocari idolum, aliud imaginē. Scio apud Græcos inter εἶδωλον, εἰκόνα, εἰκαστικόν, & εἰκαστικόν discrimen à Grāmaticis scrupulosis ponitur, quod nihil ad hanc rem pertinet. Nam Scholastici dicunt, Idolum esse tantum rerum inanium simulacrum, quales fuerunt dii gentium, non autē sanctorū & diuorum suorum. Itaque illud tantum prius genus imaginis hoc præcepto prohiberi, quia dicit Paulus εἶδωλον nihil est. i. Corin. 8. versu 4. Resp. complexus est Dominus omnium rerum similitudinem quæ in cælo, terra, & aqua sunt, quæ res inanes dici non possunt, quia existunt, & sunt, & res ipsa non displicet Deo, sed cultus. Deinde ipse Paulus i. Corin. 10. v. 20 appellat εἰδωλα δαιμόνια. Ergo non potest solum ad res eas referri quæ vel nō sunt, vel nō fuerūt, nā diabolus est. Sed ista distinctio est cauillatio. De λατρεία postea dicetur.

Obiici

Obiici potest aduersus hoc præceptū quod ait Paulus 1. Corinth. 8. versu 4. Idolum nihil est. 1. Corinth. 10. v 19. Quod si nihil est, ergo peccari non potest in eo. Resp. Per se quidem nihil est idolum, sed horum qui ea colunt iudicio & opinione sunt dii, & pro huiusmodi habentur, & ab iis coluntur. Psal. 115. vt docet etiam Paulus Corinth. 8.

Obiter quæri potest de origine idololatriæ. Ac si de causa quærimus, ea probabilis quidem exposita est Sap. cap. 14. quanquam Scholastici distinguunt inter causam dispositiuam, & completiuam. Dispositiua est ex hominibus: & completiua ex parte diaboli, qui se colendum præbuit hominibus, ex eorum inordinato affectu: quia aliquem nimis amantes, &c. Sic Semiramis regina voluit Belum maritum lugeri, & pro deo coli. 2 Quod delectetur homo naturaliter representatione, id est, carnali inspectione rei, vt Aristoteles in Poet. docet. & Sap. 13. 3. Propter veri Dei & cōtemptum, & ignoracionem. Tho. 2. 2æ. quæ. 94.

Sin autem de tempore quærimus, varia est de ea re authorum sententia. Nam Augustinus ex Varrone libro 4. De ciuitate Dei, cap. 32. scribit antiquos Romanos plus quam centum septuaginta annos, sine simulacris Deū coluisse, & ait, qui primi simulacra deorū populis posuerūt, eos ciuitatibus suis & metum deorū dempsisse, & errorē addidisse. L. Tarquinius Priscus, vt ait Dion. Halic. vanitate & stultitia Græcarum religionū imbutus primus hæc instituit. Magi etiā Persarum, vt ait Tullius lib. 2. De legib. templa

omnia Græcorum exusserunt, quum Xerxes in Græciam irrupisset, propter idola ibi posita.

Epiphanius putat sub Thare patre Abrahami initium cepisse idololatriam (& eam quidem à Græcis) qui Thare vixit, vt ait Augustinus lib. 18. De ciuitate Dei cap. 2. sub Nino secundo rege Assyriorum, qui patri Belo successerat. Alij putant à temporibus Enoch, qui translatus est, vt est Gen. 4. v. 26. cœpisse.

Videamus iam de speciebus idololatriæ, vt ex parte totum colligam⁹. Quod fiet si primùm intelligamus cur non sit colendus in imagine Deus. Resp. Quia id fieri vetat Dominus ipse, qui quibus rebus delectetur, optimè nouit. Idololatria autem ex obiecto diuidi potest: nam variè distinguitur,

vt a- { Cælestis,
lia sit { Terrena,
          { Inferior & aquæ.

Cælestis, quæ res cælestes colit, quæ sunt varij generis: sunt enim illæ

vel { Angeli beati. Coloss. 2. De quo Bernardus Sermone 12. in Psalm. Qui habitat.

Hic Philosophi { Dæmones. Psalm. 106. v. 37.
                    { Cælum & astra, sol & luna. 2. Regū
                    { 23. versu 4. Deut. 4. v. 19. Macrobi.
                    { lib. 15. Saturnal.

& *χαρίεντες.*

Terrena est varia. Diuersificatur enim vitium pro varietate obiecti: nā vel { Terra ipsa pro
Hic errat *πληθος*, & vulgus { deo habita est,
                    hominum { Quæ sūt in terra

Ac

Ac terram vocat alij Vestam, & Tellurem deā
Cuius quantum fuerit numē, apparet ex eorum
scriptis quæ refert Augustinus libro 6. De ci-
uitate Dei, & ex Varrone lib. 3. De ling. Lat. &
apud Tull. Ciceronem lib. 3. De natura deorum.
Putant enim eam esse antiquissimam deā, quod
eius beneficia primū ab hominibus euidenter
percepta sint. nam alit nos terra.

Quæ sunt in terra sunt

{	Homines, &	{	Viui. Os. 12. v. 1.
	ii vel		Mortui, ~~viui~~ Isai.
	Animalia,		2. versu 28.

Inanima, velut herbæ.

Animantia & inanima coluere superstitiosi Æ-
gyptii. Iuuenal. Sat. 15.

*Quis nescit Volusi Bithynice, qualia demens
Ægyptus portenta colat? Crocodilon adorat.
Pars hæc, illa pauet saturam serpentibus Ibin.
Oppida tota canem venerantur—*

Porrū & cape nefas violare & frangere morsū.

Fuit etiam diuersa idololatria Assyriorum, &
Ægyptiorum, Ezech. 23. 21. De quibus iisdē scri-
bit Hieronymus in Iouinian. lib. 2. cap. 36. Hier.
2. versu 27.

Sed & qui diuitiis suis fidunt, vel honoribus,
vel authoritati, ij sunt veri idololatræ. Abd. 1. v.
3. Sophon. 1. vers. 12. 13. & Auaritia dicitur idolo-
latria. Eph. 5. 5. vt & qui suo reti sacrificāt, & suis
viribus fidunt. Habac. 1.

Sed & hi sunt ex eodem genere idololatræ,
quorum venter, esca, vel voluptas, cuiuscunque
sit generis est Deus, quales omnes Epicurei. Phi-
lipp. 3. v. 19. Rom. 16. v. 18.

Quæ inferior est idololatria, complectitur omnia quæ sub terra sunt, velut aqua ipsam, quæ habitata est pro dea, Thetis dicta, & Oceanus pater, Augustinus libro 6. & 7. De ciuitate Dei, vel quæ in aquis, Deuteronomij 4. vers. 18. & deum Dagona coluerunt Palæstini, qui piscem significat. 1. Sam. 5. & Ouid. in Metamorphos. de Leucothoe & Palæmone, & in Fastis ait,

Ne violent, timidi piscibus ora Syri.

Qui itē cōmoda ex stagnis suis Deo præferunt, iidem pertinent ad hoc genus idololatriæ.

Obiter dixerim ex hoc loco intelligi posse, vbi sita sit aqua, nimirum sub terra. Deuteron. 5. versu 8. quæ sunt enim sub terra, dicuntur Aquea. & dicitur Psalm. 24. Terra fundata super aquas. Obstat tamen quod dicitur Philipp. 2. versu 10. quæ sunt sub terra dici inferna. Resp. Ratione quidem loci dici possunt inferna: ratione autem materiæ, aquea: quanquam dæmones infernorum nomine illic continentur, id est, diaboli, qui in tartarum deiectioni sunt, ait Petrus 2. Pet. 2. versu 4. Obstat quoque quod ex Apocal. 5. vers. 13. afferri potest. Sed resp. distinguere illic inter ea quæ sunt Aquea, & ea quæ sunt sub terra. Vtrūque enim habet textus, *καὶ οἱ τῆς γῆς, ἐν τῇ θαλάσσῃ, & οἱ &c.* ~~quæ sunt sub terra, & ea quæ sunt sub terra.~~ Nā dico materiæ quidē ratione non esse omnia quæ sub terra sunt, aquea. Nā sunt quædam, vti lapides & metalla, terrena: sed ex parte totū hīc intelligitur. Cuiuscunque enim modi illa quæ sub terra sunt colantur, continentur & damnantur hoc præcepto.

Ratio-

Ratione materiæ dicuntur idola argentea, vel aurea, vel terrena, vel lignea, vel lapidea, & ærea, Apoc. 9. v. 10. Act. 17. v. 29. Psal. 115. Psal. 135. Ne quam excusationē idololatria videatur habere propter materiæ pretium. Lactāt. de eo argumento agit libr. 1. & 2. Institut.

Ratione verò formæ alia dicuntur sculpta, alia picta idola. De qua distinctione variè digladiantur Græci homines cum Romanis. Picta enim idola ipsi probant, & retinent in templis suis: at verò sculpta omnino damnant. Vtrunque genus damnat Lex, & nominatim pictorū meminit Ezech. 8. versu 10. 23. ca. 14. 15. ne quod idololatriæ subterfugium restaret. De voce *Themulah*, vnde deducta sit, vide Ezech. 8. v. 24. & siue sit expressa ad viuum & graphicè imago, siue non, perinde est.

Sed de diuinatione quæsitum est, Vtrum hoc præcepto cōtineatur, & prohibeatur. ~~In Amuleto~~ ~~in Amuleto~~ retulit ad primum præceptum, Quæ sententia vera est, quatenus Deo suus honor, & prouidentia huiusmodi peccato videl. diuinatione adimitur. Tamē si quæ dæmonibus & diabolis offeruntur ab ipsis diuinis spectemus, quia ab iis coluntur diaboli, pertinet diuinatione ad secundum præceptum. & 1. Sam. 15. versu 23. idcirco diuinatione coniungitur cum idololatria. vt etiam 2. Regum 17. vers. 17. Itaque est damnata sanè sanatio morbi per aliqua verba Euangelij collo ægri appēsa & per Amuletum, quæ & ipsa res irrita est à Pericle, vt Plutarchus in Pericle docet. Hinc inuehitur Chrysoft. Homil. 1. in Galat. in eos qui auguria, sortilegia,

omina obseruant: item in eos, qui capitibus puerorum, vt nati illi sunt, imponunt plenas omnis impietatis literas, & fato eos subiici docēt. Denique qui de sua genesi interrogant, hoc ipso capite Legis continentur.

Sed quod ad fatuas illas morborum curationes per amuletum, Ioannes Fernelius medicus suo seculo præclarissimus huiusmodi morborum curationes quæ per amuleta & characteres fiunt, multis rationibus irridet lib.2. cap.16. De Abditis rerum causis: & iam pridem ista per amuletum sanandi ratio damnata est Antiocheno concilio, itemque per φυλακτήρια suspenso de collo, vel imposita ægro.

Sed quæritur vtrum genus omne diuinationis damnatum sit. Multa enim genera omnes esse consentiunt. Nam diuinare est futura, tanquam ex Deo reuelante, cuius solius ea est scire, prædicere, & prænosse, quod variis modis fieri potest. Ac est diuinationis vel cælestis, velut Prophetarum: vel humana & naturalis, velut medicorum: vel dæmoniacæ & superstitiosæ velut mathematicorum. vt est tit. Cod. lib.9.

Hæc autem postrema etiam ipsa est multiplex, vt docet Augustinus, & est in Can. Igitur genus 26. quæstione 3. & 4. Etsi enim à Persis profecta est, eam facit tamen aut ars, aut furor. Varro quadruplicem esse tantum existimauit, ex instrumento per quod datur. est enim ignis, aer, terra, aqua. Calvin. in Deuteron. 18. versu 10. ex ipso textu enumerat octo illius species: nimirum Astrologos, Augures, Magos, Præstigiatores, Sortilegos, Necromantios, Pythonicos, & Diuinos, qui
per

per diaboli colloquium & coniurationem diuinant. In vniuersum autem Tho. 2. 22. Quæ. 95. sic breuiter ait, futura dupliciter possunt cognosci, aut ex se ipsis, quod solius est Dei: aut ex iis causis, quæ ad sua effecta comparatæ efficiunt aliquid, idque vel necessario & semper, vt ignisurit. Hoc prædici potest certò: vel plerunque tantum, & contingenter, vt si rubet cælum, pluet Luc. 16.

Tibi. Quid si alij, vt pictores. Perinde est Sat. 15, Iuuenal.

-Pictores qui nescit ab Iside pasci?

Et eò pertinebat decretum Gregorij, eius, qui vixit sub Leone Iconomacho dicto, & præfuit Constantinopolitano concilio aduersus Imaginum patronos. Ille enim & idololatrias, & idolorum fictores nempe pictores ipsos eadem sententia damnauit.

Prohibitionis autem huius, quæ ratio? Duplex, prima ex rerum ipsarum comparatione, secunda ex effectis.

Nā ipse Deus est Spiritus, Ioann. 4. Æternus, Psal. 115. Viuus, 106. Incorruptibilis, Incomprehensibilis. At idola sunt corpora, corruptibilia, mortua, vanissima, & hominum opus. Psalm. 115. Ergo idolo non est similis Deus. Isa. 40. vers. 25. Sap. 14.

Ex effectis, quòd Dei cognitio reddit nos & pientiores erga Deum; & doctiores in eius intelligentia, & probiores sanctioresque moribus.

At idolorum cultus reddit efficitque nos cōtemptores Dei, ex Varrone August, lib. 4. cap.

32. De ciuitate Dei, & ignaros Dei, & in ea Dei ignoratione fonet: & ad omne flagitium promptiores. Sap. 14. versu 23. & seq. Dicuntur Hebr. 2. v. 18. Hier. 10. versu 14. res vanissima. ~~Idcirco~~
~~ut non facerent illa, quod non ab eis esset ratio~~
~~etiam illi.~~ Et illa ratio Gregorij sumpta est ex dictis Ethnicorum, pro suis idolis disputantiū, extatque scripta ante Gregoriū à Maximo Tyrio philosopho in λόγῳ περὶ εἰδώλων, tamen vt valde plausibilis extat in canone Perlatum, vt decretum Synodi Nicenæ 2. in Can. Venerabiles, De consecrat. Distinct. 3.

Sequitur, *Coles, neque seruias*, Lex habet Hebraicè inf. Græcè λατρεύσεις ἑδὲ προσκυνήσεις. *Coles* referunt ad ipsius animi affectum & mentem colentis. *Adorabis*, aut *inclinabis* ad honorem, qui aliquo corporis gestu fit & exhibetur. Gen. 24. versu 7. Quorum vtrunque prohibetur. Ciuilis autem honos, qui parentibus & Magistratibus exhibetur, his verbis nec damnatur, nec continetur: quia differt hic cultus, qui merè Ciuilis est, ab eo, qui hīc commemoratur, quique planè Religiosus est. Dicitur autem Ciuilis cultus quòd humanæ societatis ratione, in qua Dei voluntate maiorem quendam gradum isti obtinent, defertur. Itaque nullum numen istis tribuimus, cum eos ita colimus, sed tantum humanæ huius societatis conseruandæ & retinendæ eos instrumenta quædam selectiora esse à Deo constituta agnoscimus, ex Dei ipsius præcepto & iussu 1. Pet. 2. ver. 17, Rom. 13, Ioan. 19. v. 11. Religiosus autem cultus iis tribuitur, quos extra huius societatis rationem & necessitatem esse cogitamus,

gitamus, & decus aliquod in se, & numen habere, utpote quos omni hoc mundo superiores, melioresque iudicamus. Atque hic cultus vni Deo debetur. At Scholastici distinguentes inter λατρίαν & δουλείαν, illam Deo vni, hanc etiam Sanctis putant tribui posse, non læsa mente huius præcepti: quia, ait Lex, & λατρεύσεις, non autem sic, & δουλεύσεις. In quo primum fallitur. Nā perinde tribuit Scriptura cultui Dei vocē δουλείαν, atque λατρείαν. I. Thess. I. v. 9. Act. 20. v. 19. Matth. 6. v. 29. Nemo potest duobus dominis servire. Deinde verò pessimè colligunt, etiā Sanctis defunctis tribuendā δουλείαν. Plus enim est δουλεύειν (quod servire, & animo & corpore totum alterius esse significat) quam λατρεύειν, quod tantum denotat aliquod externum reuerentiæ signum exhibere & demonstrare. Denique cum vel osculum ipsum damnetur, ut est Osee 13. versu 2. siue ipsa idola colantur, siue aliud in eorum honorem, idololatria est, ut etiam docet Tertullianus de idololatria: & confirmatur Act. 19. vers. 23. & II. Et quū hic error temporibus Ioviniani cœpisset exoriri, scripsit contra tam periculosa superstitionem Iovinianus, cuius sententiam infringere conatus est duobus libris Hieronym. ~~in Iovinianum scriptis~~, in Iovinianum scriptis. Quanquam verò in catalogo hæreticorum recenset Iovinianum Augustinus, tamen non videtur in eo sententiam Ioviniani damnasse aut improbasse: sed in aliis quibusdam rebus, velut de virginitate, quam Iovinianus omnino improbasse visus est. Scripsit quoque Vigilantius Episcopus Gallus contra eos qui reliquias San-

etorum defunctorum colebant. & aduersus Vigilantium etiam scripsit Hieronymus: & tamen osculationem damnat Deus, Osee 13. versu 12. quia in ea venerationis religiosæ quædam est species. Denique vera est etiam illa sententia, ~~veneruntque discipuli de excelsis sedibus que in idola etiam colebantur,~~

Qui fingit sacros auro vel marmore vultus,

Non facit ille deos: qui rogat, ille facit.

Augustinus libro 22. De ciuitate Dei cap. 10. sic ait, Nos autem Martyribus nostris non templa, sicut diis, sed memorias sicut hominibus mortuis, quorum apud Deum viuunt spiritus, fabricamus: nec ibi erigimus altaria, in quibus martyribus, sed vni Deo, & martyrum, & nostro sacrificium immolamus: ad quod sacrificium homines Dei, qui mundum in eius confessione vicerunt, suo loco & ordine nominantur: nec tamen à sacerdote, qui sacrificat, inuocantur. Idem Euseb. tradit libro De histor. Ecclesiastica, eorum vitam & memoriam vti sanctam coli, ~~namque vultus eorum~~. Eò pertinet quod ait Bernardus, Deo inuocationem deberi, Sanctis autem defunctis tantum imitationem. Quid si illi hoc tempore viuerent, quæ conuitia in nostros idololatrias, & meritò quidem, dicerent? Quemadmodum autem idolorum cultus damnatus est, ita & ea omnia execratur Verbum Dei quæ illi subseruiunt, veluti ligna, fabros, omnia denique instrumenta, ex quibus fit idolum. Isa. 44. v. 9. 10. 11. & seq. Omnes enim qui participant, confundentur. Sap. 14. versu 8. Et quæ ad eorum cultum etiam aliquid conferunt vel gratis, vel spe lucri & mercedis, modò id sciant, damnantur,

mriantur, veluti mercatores, thurarij, bestiarj, lintearij, cerarij, candelarij, qui thus, bestias, linteas conferunt, vel gratis, vel pretio accepto ad idolorum cultum. Id quod abunde & copiose explicat Tertull. in libro De idololatria. Nam deorum genua incerabantur olim, ait Iuuenal. Sat. 6. *immundum est genus & cunctis officio honoratur.*

Sed & quæ ob idolorum honorem sunt inventa, omnino sunt à Christianis hominibus fugienda omnia, qualis est tripudiatio, *portus, confectio,* & theatra, quæque in iis fiunt spectacula. De spectaculis docet præclare Tertullianus in libro De spectaculis. & Augustinus libro 3. c. 32. De ciuitate Dei. vbi de Scenicorum institutione ludorum, qui in eorum honorem fiunt, & retinentur. De tripudiatione, & eam ob idolorum cultum repertam, docetur Exod. 32. vers. 6. De cæteris rebus facilis est iudicatio & sententia, *ut de præfectionibus & rebus alijs.*

Quæsitum est de idolothyti, Vtrum ex iis edere liceat, & interesse huiusmodi sacrificiis quæ idolis fiunt. *Tales sunt hæc de cōfectione quæ dicuntur.* Sunt autem idolothyta, quæ idolis sacrificantur. Resp. Paulus I. Corinthiorum 8. & cap. 10. versu 20. quæ idolis immolantur, offerri demonibus, neque oportere nos demonum esse confortes. Ergo ijs est abstinendum, maximè si in ipsi idoli honorem apposita sint. Quod si obicitur, Omnia sunt munda mundis. Tit. cap. 1. versu 15. Respond. Non propter tuam, sed propter alienam conscientiam iis abstinere debes, ne alius qui ignorat ea esse vana, tuo esu offendatur,

f

1. Corinth. 8 versu 10. Vbi nihil est periculi; vesci licet: veluti si in macello & foro vendantur, quæ idolis sunt aut donata aut sacrificata; tu vesci iis potes. Exempli gratia, scribitur in histor. Ecclesiastica Socratis, Iulianum imperatorem voluisse, ut quæcunque venderentur in macello & foro, idolis prius consecrarentur, & in eorum nomine benedicerentur, ne iis homines Christiani vescerentur: quia idolothyta fugiant, nec ea edere velint. Sed ea sunt techna hominis impuri, & certè edere ex iis quæ venibant licuit sine cuiusquam offendiculo, quia aperta hominis malitia & vafrities ostendebatur, ut fame perirent pij. Ergo, ut diximus, alia est ratio horum quæ in macello veneunt, etsi idolis fuerint oblata. Nam iis vesci licet. alia eorum, quæ idolis sacrificantur, & in eorum festis eduntur, quibus est abstinendum, vide Augustinum de hac ipsa quæstione in epistola 154. ad Publicolam.

Quæsitum est, Vtrum idolorum sacris interesse homini Christiano liceat, quum sciat ea esse vanissima. Respondeo, Deus & mente & corpore colendus est, Romanorum cap. 10. versu 10. quia vtriusque conditor est, & pertinet etiam ad fratrum ædificationem, tum infirmorum tum validiorum, ne iis intersimus, & ne favere iis videamur: aut ne ipsi timidiore esse in professione Christiana, & asserendo Dei cultu censeamur. Ergo idolorum sacris omnino abstinendum est.

Obiicitur, Paulus circumcidit Timotheum post Christi resurrectionem. Resp. Res fuit indiffe

diffrens Circuncisio, si per se spectetur, etiam post euangeliū exauditum. 1. Corinth. 7. versu 19. At sacrificium & honos qui idolo offertur, non est ἐν τῶν ἀδιαφόρων. Ioan. 5. in fine. Nam ea fugere iubemur. 1. Corinth. 10. v. 7. & qui hæc faciunt assentiunturque facientibus, dicuntur ἰδωλολάτραι, et si aliter se sentire iactent ipsi, negentque se idolis animo adhærere. Denique Synagoga cum honore fuit sepelienda, non autem superstitio idololatræ ~~ære~~ propterea retinenda.

Obiicitur de Naaman Syro, qui videtur sacris Remmonis idoli Syrorum interfuisse. Nec tamen ab Elisæo Propheta reprehenditur. 2. Regum 5. versu 18. & 19. Respond. non excusatur à Scriptura. Nam veniam à Domino petit ipse Naaman. Deinde non dicitur illis sacris interfuisse, sed tantum metuisse ne interesset, & ideo melius sperare iubetur ab Elisæo, quàm vt se polluat illis sacris. Valentiniani imperatoris exemplum potius imitemur, qui noluit vel tantilla lustralis aquæ & idololatræ gutta à sacerdote conspergi, & ei qui eum asperferat, etiam coram Iuliano Imper. colaphum impexit.

De nostra verò cū infidelibus societate quaesitum est, quatenus illa homini Christiano sit concessa. Et certè duplex est nostra cum idololatræ & infidelibus societas,

vna {	Necessaria, quæ nobis subeunda
	est non affectantibus.
{	Voluntaria, quæ non nisi ex pri-
	uato animi proposito fit.

l.ij.

Necessaria est omnis quam euitare non possumus, siue quatenus homines sumus, siue quatenus ciues & incolę eiusdem vel vrbis, vel regionis. Ergo ab illis emere, iisdem vĕdere, cum eis de communi Reipublicę statu & incolumitate deliberare non prohibemur, vt nihil tamen eorum erroribus & superstitioni assentiamur. Sed illa commercia omnino nobis sunt necessaria, nec euitari possunt 1. Corinth. 5. versu 10. Voluntaria verò & non necessaria cum his societas homini Christiano est interdicta, etsi lucrum ex ea capere potest. Sed præferendus est Dei honor omnibus rebus: & periculum nobis ex ea societate maximum imminet, vt docet Paulus. Corrumunt enim bonos mores colloquia praua, 1. Corinthior. 15. versu 33. Præterea quę societas est Christo cum Belial? ait idem Paulus. nam nec eodem cum his iugo copulari debemus. 2. Corinth. 6. versu 14. 15. Ex quo fit vt omnes eę voluntarię societates & spontaneę sint fugiendę.

Ex eo fit, vt qui fideles cum infidelibus coniugia contraxerunt, pessimos inde fructus reportarint, vt Solomon, vt Ioram. 2. Regum 8. versu 19. Nehemia 13. versu 6. Exodi 10. & se in periculum maximum coniiciunt, qui hodie idem faciunt.

Qui item bella infidelibus euocatis in auxilium gerunt, damnantur. Nec enim eorum auxiliares copias habere licet, & ea societas est damnata, vt apparet exemplo Iosaphath & Amasia. 1. Regum 22. versu 37. 2. Chronicon 25. versu 6. 7. 8.

Quæritur de cæterorum populorū legibus.
Resp.

Resp. quod huic præcepto respōdeat, nihil dici potest. Ante Christi enim aduentum, vnīs modō Iudæis exceptis, reliqui omnes populi idola admittebant, & ad eorum puluinaria, & templa sacra faciebant, denique idololatræ erant.

Post Christum receptum & agnitum, clausa sunt primū edicto Constantini Magni imperatoris idolia omnia: demum succedente tempore crescentēque agnitione Dei & religione omnino subuersa sunt idola, de qua re extant l. Cælicolarum. l. Iudæos. C. de Iudæis & Cælicolis, l. Omnia loca. & Nemo ea. C. De paga. l. vni. C. Nemini licere signum Christi Saluatoris humi in filice, vel marmore insculpere, aut fingere.

Quæstio autē hæc facilis, A quibus idola frangi debeant. Respondet enim Augustinus. Aut es priuatus. In tuo potes & debes frangere: in alieno & publico nō potes. Aut es Magistratus. Summus debet, exemplo Ezechia, & Iosia, in iis locis quæ sunt suæ iurisdictionis frangere: nō in alieno regno, quod ad se non pertinet 2. Reg. 18. versu 4. 23. versu 15. Inferior Magistratus si penē à priuato homine non differt, quales multi, vt iudices pedanei, vetante superiori magistratu, non potest ea frangere, nisi aliquo diuino instinctu impellatur, vt plures sancti fecerūt, velut Marcus Arethusiorum Episcopus.

Qui autem Magistratus est, totius quidē corporis & regni ratione, ad capitis totius ciuitatis comparationem inferior, sed in suo territorio velut summus, quales Electores imperij, Præsides prouinciæ, Amani Heluetiæ: illi proculdubio

biò & possunt, & debet in suo territorio idola frangere, modò curèt vt & populus instruat, & sine cæde id fiat.

Habet hic locus capita disputationis præcipua duo { Sanctionis recitationem,
 { Recitatae explicationem.

Sanctio continet & pœnam, & præmium: vtrumque explicat hæc sectio. Ac primum pœnam addit.

Sed imprimis videtur obiici posse, frustra hæc pœnam adiectam esse & sanctionem additam, quum siue corpus, siue animum spectes, alia pœna huius Legis violatoribus constituta sit, & ea quidem non modò generalis, sed etiam specialis. Ac generalis quidem pœna, quæ res corporreas attingit, in idololatrias sicut in ceteros improbos extat Deuteronom. 28. Specialis autem, fuit mors. fuit enim idololatria crimen capitale, ex præscripto Legis diuinæ, Deuteronom. 13. v. 5. 1. Samuel 28. vers. 9. Quemadmodum & diuini & Mathematici, qui sub hoc genere & peccato comprehenduntur, morte puniebantur. Exodi 22. versu 18. Leuitici 19. v. 31. Deuteronom. 12. vers. 4. & 30. Quantum autem ad animorum pœnam, hæc fuit, Idololatræ non possidebunt regnum Dei. 1. Corinthiorum 5. ver. 11. Ephes. 5. v. 5. Et est scriptum in Legē, Maledictus omnis qui non perstat in omnibus præceptis huius Legis. Leu. 18. Resp. Nō modò hac sanctione in vniuersum pœna sancita est, & constituta in idololatrias, sed genus ipsum pœnæ specialiter & sigillatim est descriptum longè quidem grauissimū. Quod erat necesse, vt intelligerēt homines qua pœna puniendū

puniendi à Deo essent idololatrarum.

Cur hæc præcepto pœna addita est? Resp. Propter illius præ cæteris fœditatem & deformitatem. Nullum quidem ex tota prima Tabula penè præceptum est quin commendationem aliquam habeat, vel pœnæ, vel præmij adiectione, vel commemoratione beneficij & exempli diuini, quia sunt magni momenti hæc omnia præcepta. Dei autem amor omnium virtutum est fundamētum, qui est primū & potissimū mentibus inscribendus. Et sēpe hoc peccatū cōmemoratur velut omnium malorum fons. Sap. 14. & grauissimum delictum, quo vno maxime Deus offenditur, suoque iure spoliatur.

At mali & impij oderunt peccare formidine pœnæ. & , Nemo pius est qui pietatem cauet. Resp. Non modò pœna, sed & præmium additum est. Præterea tales natura sumus, vt hoc modo debeamus excitari cantu lugubri, & lato. Matth. II. versu 15. Itaque se attemperat Dominus ad nostrum captum, nostra ipsorum gratia: non quòd in iis solis hæreere debeamus, & hæc velut finem supremum statuere rerum agenda-rum: sed Deum ipsum. Sunt verò hi tantum stimuli excitandæ nostræ naturæ, & fœcordiæ erga Deum.

Quæritur vtrum solū idololatrarum propria sit, an verò omnium Deo inobsequentium hominum communis pœna. Resp. Primū quidē & per se idololatræ Deū minari, quasi qui præcipuum sui cultus caput violent. Secundo autem loco inobsequentibus alijs & obstinatis in quocunque genere mali hominibus, quales
f. iij.

qui Ecclesiam persequuntur. Psalmo 109 & qui nulla charitate ducuntur erga fratres, neq; tanguntur. Ait enim Lex, *Qui oderunt me.*

Facit etiam hæc pœna contra Pseudonicode-
mitas, quos comprehendunt verba Legis huius.

Tria autem continent hæc verba, quæ loco rationis proposita sunt. Ac primùm hæc verba, *Ego sum Deus tuus*, asserunt vindicantque Deo suum ius, ostenduntque rationem cur meritò & æquissima de causa Deus velit se coli, præfer-
tim ab hoc populo, & à nobis, qui in illius locū successimus. Nempe quòd eorum sit Deus, fœdusque cum iis specialiter pepigerit. Hieremiæ 2. versu 10. iis exprobrat reliquas omnes gentes, vna modò Iudaica excepta, suis deis constanter seruiisse, eosque coluisse, neque mutasse unquam. Ezech. 16. Oseæ 1. & 2. variæ sunt Dei de suo populo querimonie, quòd se deseruerit, & abiecerit. Quæ vis sit vocis huius, suprà in præfatione dictum est.

Sequitur, *Fortis*. Ratio est cur sibi Iudæi idololatræ, & qui oderunt Deum, metuere debeant. Quòd sit potentissimus, neque quicquam illius de nobis ultionem impedire queat, nō homines, non Angeli ipsi. Psalm. 139. & Exodi 34. eadem attributa Dei enumerantur. vti enim ait Paulus Rom. 8. 5. Si Deus pro nobis, quis contra nos? Sic si Deus contra nos, quis pro nobis? Ergo ne sibi delicias faciant homines, aut se manus Dei effugere posse arbitrètur, dicitur Deus fortis *ἀπλως*, non *ὑπερ*. & ea ratione dicitur Deus *ὑψιστος*. i. altissimus. Luc. 8. versu 28. quia omnibus rebus & cælo ipsi supereminet, & est
Deus

Deus gloriæ Act. 7.v.2. quod eius potestas omnium rerum vires superat. Sap. 16. Hesiod. lib. 1.

Ἐργ. 2. Ἡμερ.

Ῥῆα μὲν γὰρ βεῖαται, Ῥῆα δὲ βεῖαντα χαλῶπται.

Ῥῆα δὲ αἰζήλον μινύθει, καὶ ἄδνηλον ἀεζέει.

Et postea eodem lib.

Οὕτως ἐπίπου ὅτι Διὸς νόον ἔξαλέαται.

id est,

Facile enim extollit, facile elatum deprimit.

Facile praeclarum minuit, & obscurum adauget.

Sic nusquam licet Dei oculos effugere.

Zelotypus. Rationem explicat qua de causa Deus meritò vratur & prouocetur, vt nos vlciscatur. itémq; genus ipsum sceleris à nobis perpetrati definit, nimirum Adulterium spirituale. Dominus enim vocatur maritus suæ Ecclesiæ. i. omnium nostrum. Isa. 54. versu 5. Ezech. 16. Osee 1. & 2. Despondit enim nos Deus in sp̄sam sanctam. Ephes. 5. v. 26. & 27. Virginem castam, ait Paulus 2. Corinth. 11. v. 2. & Christus ipse sp̄sus appellatur. Matth. 6. v. 15. Tullius libro 4. Tusculanarum definit zelotypiam, animi egritudinem ex eo ortam, quod alter quoque potiatur eo quod ille ipse concupiuerit. Et hæc est vniuersalis Lex coniugij, vt adhæreat vxor marito. 1. Corinth. 7. Plutarch. in præceptis connubialibus. Genes. 2. & Matt. 19. Quod si violatur, nascitur zelotypia, & hæc vis est coniugij.

—*nec solos tangit Atridas Iste dolor.*

Prouerb. 6. v. 34. 35. Ergo dicitur peccatum idolatriæ fornicatio, & ea quidem spiritualis grauior corporali. & idola dicuntur Dei corruiales. Ezech. 16. Osee 2.

De hac pœna verò quæritur, 1. vtrū verè vnquam euenit. 2. qualis sit. 3. vtrum iusta sit. Ac euenisse vel vno exemplo de Salomone facile probari potest, cuius idololatria in sequentem posteritatem vindicata est. 1. Regum 11. v. 11. 2. Chronic. 10. Item de Hieroboam, de Iehu, & eius posteris.

Quæritur, Qualis pœna, sit quam comminatur Dominus, vtrum corporea tantum, an etiam spiritalis & animi. Et aiunt quidam, velut Thomas 2. 2^a. Quæst. 108. Articulo 4. ad pœnam terrenam referri omnino oportere. i. quā quis patitur in rebus terrenis. Nam in spiritalibus bonis nemo pro alio vnquam punitur: quia, ait, illæ pœnæ spiritalis non sunt medicinæ, sed afferunt æternam condemnationem: at terrenæ pœnæ sunt medicinæ. Sic quam Ifaias Ezechia pœnā comminatus est de regni euersione, dilata est ad posteros. Et hoc verum: sed vt quis in bonis terrenis puniatur, sit meritò. Sed occasionaliter ad pœnam etiam spiritalē referri potest. 2. Regū 20. versu 19. Ifaiæ 22. versu 20. exempla de Hieroboam, Iehu, & quod est scriptum Psalmo 89. versu 34. 2. Samuel 21. versu nono, *et alibi de multis Martyr.*

Sed quæritur, Vtrum sit iusta hæc pœna. Obstat enim quod scriptum est Ezech. 18. versu 19. non portabit filius iniquitatem patris, & quod est scriptum Genes. 18. v. 23. Perdesne pium cum impio? Respond. Thomas 2. 2^a. Quæst. 118. alter pro alterius peccato punitur pœna temporali, non qua ratione pœna illa est merces, & stipendium peccati: sed qua medicinā maioris mali & peri-

periculi. Quod fit triplici de causa. 1. Quia vnus homo est res alterius tēporaliter, & carnaliter velut filius est res patris, seru^s res domini. 2. Propter periculum imitationis. 3. Ad humanæ societatis vnitatem magis ea pœna commendanda & conseruanda facit.

Plutarch. in lib. De sera numinis vindicta ait, Vti paternorum debitorum nomine filij heredes obligantur, ita & pœnarum nomine, quæ in hisce rebus corporis & temporalibus luuntur. Sic filius patris ebriosi sæpe pœnam damnūq; ipse fert & patitur: sic leprosi filij fiunt, quia corporis patris pars est filius quodammodo.

Canonistę 24. Quęst. 3. Can. 1. & Can. Si habes, scribunt pro alterius velut patris & domini peccato tota familia excommunicari non potest. & 1. Quęstione 4. variē idem docent, licet possit interdici.

Itē ex l. Quisquis §. filij verò C. Ad l. Iul. maiestat. docent, In vno crimine læsę maiestatis, & eo quidem non omni, sed in primo capite pro parentum peccato & scelere liberos puniri legibus. In eo primo maiestatis humanæ læsę capite sic puniri. Sunt filij intestabiles, priuātur omni aditu & gradu ad honores, & illis vita est supplicium, mors solatium.

Veri theologi respondent, Per se quidem neminem pro alio puniri, sed quenque pro suo ipsius peccato. omnes enim & singuli homines prauī sunt. Psalm. 14. & ita etiam ad hunc locum respondet Gregor. lib. 26. Moral. Humana impietas filio nocet, quem peruertendo coinquinat, vt est in Can. Homini 1. Quęst. 4. Ergo meri

tò de Dei iustitia homines conqueri non possunt. Nā tantum à Deo destituitur fauore, ne ex ea impietate sua possit emergere filius idololatrarum: non autem aliqua malitia filiis idololatrarum à Deo iniicitur. Sic quoque Anselm. lib. De conceptio. Virgin. cap. 24. & 25.

Sequitur altera pars sanctionis quæ promissionem continet, & eam quidem luculentissimā & locupletissimam. Sed obstat quod ex Paulo obiicitur. Eph. 6. v. 2. vbi præceptum quintum, Honora patrem, &c. dicitur esse primum in promissione. Quod & ipsum notandum est, quia è veteribus quidam negant Honora patrem esse primum, id est, principalius, sed illud potius, Nō occides: velut Athanas. in Ephes. 6. Cui respondet Chrysost. in eundem locum comment. editis. Nō dici simpliciter primum, neque ordine primum, sed promissione primum. Ergo videtur hæc promissio non extitisse tempore Pauli. Resp. Duplex est promissio, alia vniuersalis, quæ ad omnes pios fit, alia specialis. Quintum præceptum primum est in promissione speciali. Nam continet particulare bonum, & benedictionis genus. Hæc autem est vniuersalis, quæ pertinet ad omnes qui Deum diligunt, ut facile ex ipsis Legis verbis colligi potest. Ita & ~~in Epistola ad Hebræos, ubi dicitur~~
~~Epistolam ad Hebræos, ubi dicitur~~

Queritur, Quomodo hæc verba accipienda sint, In mille generationes, vtrum de singulis liberis piorum: an de ipsa tantum serie sobolis intelligatur, in quam illa Dei benedictio perpetua tur per mille generationes. Resp. Generatio, Plebs, Populus, Proles, Soboles, nomina sunt collecti-

lectiua, non distributiua, velut Vnusquisque, Quisque, Singuli. Ergo non de singulis liberis, velut si sex habeat pius, non de vnoquoq; illorū intelligitur: sed de ipsa prolis totalitate & corpore. Ergo si vel in vno ex iis sex illa Dei benedictio resideat, vel in vna familia ex illo orta, satis est, impleturque Dei promissum. 2. Samuel 3. de Dauide scribitur eum habuisse sex liberos, ē quibus vnus fuit Absalom, in quem tamen non videtur continuata Dei benignitas, vt in Salomone. Ergo queritur vtrum vera sit hęc promissio. Primum enim facile potest ex Sacra historia obseruari, plurimos infideles filios reprobosque ex bonis parentibus natos: ex Dauide nascitur malus Absalom: ex Ezechia Manasses: ex Abraham Esau: & ex Iudæis multi reprobati sunt à Deo. Rom. 10. & 11. Præterea scribit Lâpridius in Seuero ita ferè contigisse, vt bonis patribus, pessimi liberi essent, succederentque. Quare videtur falsa hęc Dei promissio. Resp. verò quum Deus sit liberrimum agens, sitque nostræ benedictionis causa verissima ipsius gratia & electio, continuatur in quos ipse vult, & quando vult. Nec enim sua Domino adempta est libertas. Miseretur enim cuius vult: & quem vult, indurat. Rom. 9. v. 17. Exod. 33. Neque tamē in iis ipsis malis & reprobis piorum filiis desinit Dominus suum quendam fauorē demonstrare. 1. Dum ita sua iudicia in eos temperat, vt etiam paternę suę bonitatis signa in iis eluceant. 2. Dum bona temporalia iis largitur. 3. Dum aliquod etiā signum externum eorum adoptionis in istis propriè liberis, etsi impiis, manet, veluti dum exter-

nè manent in Ecclesia Dei, & illis Sacramenta gratiæ Dei communicantur: quanquam in eorum perniciem ea omnia cedunt.

Obiiciuntur duo. 1. Ista non speciali quodam Dei fauore contingere, vt ex bonis parētibus & pijs, pij filij & boni nascantur, sed fieri ordine & lege naturæ. inquit enim Horat.

Fortes creantur fortibus: & bonis

Est in iuuenis, est in equis patrum

Virtus: nec imbellem feroces

Progenerant aquile columbam.

Et ex moribus parentum solet indoles liberorū colligi. De aquilis & earum progenie quid scriptum sit, notum est. Virgil. lib. 2. *Aneid.*

Non sic ille, satum quo te mentiris, Achilles

Talis in hoste fuit Priamo. Itē Eccles. 22. v. 6.

Resp. Etsi Deus ita sæpe fieri voluit, & ita sit obseruatum, tamen non semper contingit & euenit, vt docet Lampridius in Seuero: & vt far sæpe in lolium degenerat, ita sæpe liberi fortium virorum & bonorum sunt & timidissimi, & improbissimi. Sic M. Aurelij filius fuit Commodus nequissimus. Ergo in quibus cōtingit, singulari Dei beneficio fit.

2. Obiicitur, Ergo pietas, fides, religio, sunt virtutes de vno ad alterum communicabiles, & ambulatoriæ, quæ ex patre in liberos pfluunt. Et ita iam non erunt dona Dei, & *χρεια* Spiritus sancti, sed bona naturalia, & hereditaria. Quod negat Scriptura. Ephes. 2. & 4. 1. Corinth. 12. Resp. Negatur consequutio. Primum enim quæ fides est in liberis, numero alia est & distincta ab ea quæ est in patre. Deinde non de patre in fi-

in filiū profuit, nec cū semine tanquā ex propagine, sed nec ex institutione ipsa, sed singulari Dei dono in filio & pietas, & fides, & religio creatur, fit, & inseritur. Nec id quidem tāquam ex merito Patris, sed ex sola & mera ipsius Dei electione, gratia & promissione facta Patri.

Denique quod ad vtriusque membri huius sanctionis comparationem pertinet, longē benignior est Deus, quā acerbior. Gloriatur misericordia aduersus iudicium. Iacobi cap. 2. vers. decimo tertio. & dicitur Psalmo 103. Tardus esse ad irā, & magnē benignitatis. At obiicitur, In Deo omnes virtutes insunt æqualiter, quia sunt de eius essētia, & in summo gradu perfectissimōque illi insunt. Nam Deū esse iustū, est esse ipsam iustitiam; ait Anselmus. Resp. Nostri respectu dicitur Deus misericordior, non autem si per se spectetur, aut virtutes inter se comparentur in eo.

CAP. IX.

Tertij præcepti Legis diuinæ, quod est, Non accipies nomē Dei in vanum, explicatio.

E ordine huius præcepti agit Thomas in 2. 2^a. Quæst. 122. Arti. 3. & nos diximus suprā in diuisione. Esse autē tertium docet Ambrosius in Eph. 6. v. 2. Cōtra Faustum libro 19. ca. 25. Admonitio nō iurandi, conseruatio est à peccato periurij, ait August. Primum autem obiicitur huic præcepto obstare illud quod est Matt. 5. v. 3. & Iac. 5. v. 12. Sit

sermo vester, Est, est: Non, non. Quod ultra est, esse à malo. Hoc argumento commoti Anabaptista, hoc præceptum putant fuisse ceremoniale, & sub Euangelio desuisse, quæadmodum & sequens, quod est Sabbata sanctifices. Cui errori videtur ansa præbuisse Hieronymus, qui in Matt. scribit, concessum esse Iudæis tanquam paruulis, vt per Deum iurarent: vt quemadmodum Deo victimas immolabant, non idolis: ita ne per deos, aut creaturas iurarent. Extat illa sententia & laudatur in Canone Considera 22. Quæst. I. Alij putant etiam iurare Christianis licere, non quidem omnibus, sed tantum infirmioribus. Nam perfectis velut Monachis, non licere. Sed responsio alia verior est. Non prohiberi quidem nos à Christo omnino iurare, sed tantum superflue iurare, vel oblique, quia fit Deo iniuria, & eius maiestas sic spernitur. Superflue iurat qui affirmationi & negationi addit Dei nomen & iuramentum, sine quo tamen partes agentes contentæ esse poterant, vel quod in huiusmodi rebus interuenire non deberet iuramentum. Oblique iuratur quum non ipsum Dei nomen, sed eius tamen creaturas velut testes inuocationis illius sumimus, & frustra, & quum non oportet. Sic olim dicebant ubique homines, & iurabant, Per diem hoc faciam, Per fidem. Hoc minus & leuius existimantes, quia ipsa Dei vox non audiebatur, interponebaturque. Certè vera est illa Augustini sententia, Non est contra præceptum Dei iuratio, & in epist. ad Publicolam, In nouo Testamento dictum est, Ne omnino iuremus: non quia iurare est peccatum: sed quia peierare est immane peccatum.

Iurare

Iurare autem licere probatur, Quòd ipse Dominus iubet per suum nomen iurari. Ait enim Moses, Iurabis per nomen illius. Deuteronomij 6. versu 13. 10. versu 20. Dominus ipse iurauit, vt extat Exodi 17. v. 16. Psalm. 132. v. 11. Heb. 6. v. 17. If. 45. v. 23. Angeli etiam ipsi iurant.

Paulus ipse, Deum testem inuoco, ait, in animam meam. 2. Corin. I. v. 23. Rom. I. v. 19. de quo August. lib. 19. contra Faust. c. 23.

Christus ipse, Amen amen dico vobis. Deniq; iurare per Deum quò oportet, est cultus ipsius pars. Nam à recta in eum fide proficiscitur.

Quæ sit huius præcepti æquitas, ex hac triplici ratione facillè intelligi potest. Primū, ab honesto. Æquum est vt suus honos & cultus Deo tribuatur. At honoris diuini pars est per illius nomen iurare opportunè. If. 45. v. 23. Deuter. 6. v. 13. Sophon. I. versu 4. Secundū, A natura Dei. Est ipse æterna veritas, & cordium testorum testis & scrutator. Ergo quum veritas latet, Deus illius testis, & is quidem solus verissimus cognitor animi nostri, appellandus est. Præterea est mendacij vindex & periurij. Itaque Deo tribuit & veritatem & iustitiam, qui per illius nomē iurat. Tertiū, A necessario. Necesse est inter quos nullus in terris iudex medi⁹ interuenire potest, inter eos Dei nomen, tanquam iudicis supremi interponi, velut inter Reges dum fœdera paciscuntur: sed & inter priuatos, dum veritatis agnoscendæ quilibet alius modus deficit. Hebr. 6. v. 16. vt hominum lites & controuersia sedentur & finiantur, & tuti inter se viuāt homines, maioris alicuius potestatis & numinis metu. Ergo fuit

neceſſe de eo præceptum ponere, & concedere hominibus iurare: in quo tamen ipſo ſumma eſt Dei erga nos benignitas, qui nobis permittit contrectare ſuam maiestatem. Ergo reuerenter & ſanctè colenda habendaque eſt. Et quod ait Auguſtinus libro contra mendacium, Iurare non eſſe de appetendis per ſe, ſed tamen eſſe de neceſſariis, verum eſt: quia ſi eſſemus Angeli, iuramento non egeremus. Eſt tamen iuramentum licitum, ait Thomas 2. 2. Quæſt. 89. Artic. 2. ſiue origo eius ſpectetur, ſiue finis. Origo eſt ex fide. Credunt enim qui iurant, Deum habere veritatem inſallibilem. Eius finis eſt controuerſarum terminatio, & ſtabilimentum charitatis. Cano. Omne quod. 22. Quæſt. 1. idem ex Tole-tæ. Concilio ſcribitur. Hæc *περὶ τῶν ὁρκισμῶν* vice dicta ſint.

Nunc ad rem veniamus. Inquit Lex, *Non accipies, vel assumes*. Ducta eſt metaphora nō ab iis quæ humi iacent tanquam vilia, & attolluntur: ſed ab iis quæ conceſſa ſunt contrectari. Per ſe ſunt homines indigni, ſiue cor ſiue os eorū ſpectes, qui Dei nomen & maiestatem ſumant & attingāt. Cor eſt pollutum. Genef. 8. Os quoque ipſum & labia polluta. Iſaiæ 6. verſu 5. Et tamen concedit nobis Dominus contrectare corde, ore ipſo noſtro contingere nomen ſuum.

Sumitur autem Dei nomen ipſius modi & inſtrumenti ratione tripliciter,

vel {	Corde, Vt qui in corde ſuo malè de Deo ſentit, & de eius prouidentia.
	Ore, Pſalmo 14. & eum tacitè ſpernit.
	Facto, Leuit. 24. v. 15. 16.

Ore,

Ore, vt qui peierat, mentiēsq̃ Deum testa-
tur. Leuit. 19. versu 12. Item qui Deo maledicit,
eius nomen execratur. Leuit. 24. v. 15.

Facto, vt qui scriptis illius maiestatem lædit,
opera irridet, veritatē prophanat & oppugnat,
qualis Momus fuit, qui Dei opificium in homi-
ne reprehēdit. item qui de vanitate scientiarum
scribunt. Qui mundum hunc velut indignum
Deo opificium scriptis execrantur, vt Marcio-
nitæ. Nec obstat quod dixit Eccles. 1. versu 1. O-
mnia vanitas. Non enim dixit per se, sed *κατὰ τὴν*,
esse omnia vana. Nempe si ad dona cælestia
Deique metum illum æternum & durabilem, &
ad vitam æternam comparentur, illisq̃ fida-
mus, sunt reliqua vana.

Nomen Dei. Vox hæc Nomen non sumitur
materialiter pro quibusdam literis aut syllabis
quibus Dei appellatio nobis innotescit. Est
enim vana superstitio syllabas huius nominis
יהוה Iehouah, sacras venerabilēsque
credere. ~~Scilicet non dicitur in uano nomen
Iehouah.~~

Quid est igitur nomen Dei? Respondent He-
bræi breuiter, *יהוה*, id est, ipse est no-
men suum, & illius nomen est ipse. Ergo tria si-
gnificat, Maiestatem Dei, vt Philip. cap. 3. v. 9. &
dedit illi nomē, & c. itē Dona Dei, & opera Dei.
Nam de essentia hūc nihil necesse est intelligi,
quando à nobis per se non cognoscitur, sed ex
attributis, maiestate, donis, & effectis. i. operibus.
De quibus si quis contemptim sentiat, irreueren-
ter loquatur, aut ridiculē agat, Dei nomen su-
mit in vanum, peccatque in hoc præceptum.

t. ij.

Ac primum de prima significatione huius vocis *Nomen*, videamus. Significat Dei maiestatem, & quæ eam demonstrant, attributa, qualis est sapientia, Omnipotentia, Prouidentia, Iustitia, Veritas, & Misericordia, quæ qui spernit, lædit, negat, aut detrahit, ille peccat. Ergo varia peccatorum factorumque genera hoc primo membro continentur, nimirum hæc quatuor,

{ Hæresis,

{ Periurium,

{ Iuramentum illicitum, & quoad rem, & quoad formam, per quam iuratur.

{ Votum. Nā in iis omnibus Dei maiestas irreuerenter tractatur.

Ac hæreses quidem omnes Dei maiestatem lædunt, quia vel Dei essentiam negant, vel attributa, & ea vel in totū, vel in partem, vt qui concedunt quidem creationem Deo, sed non omnium rerum, qualis Plato, Manichæi, Marcionitæ, qui negant venena à Deo condita, corpus hoc ab eo fabricatum: sed vel ab Angelis, vel à dæmone aliquo. Vti enim fides orthodoxa tuetur Dei maiestatem illibatam & sartam tectam: ita hæresis minuit, & lædit. Et idcirco dicitur esse crimē læsæ maiestatis diuinæ. Nā omnis hæresis est blasphemia in Deum, & Antichristi opus, 1. Ioannis 4. versu 3. etsi est necesse ad bonorum probationem eas esse. 1. Cor. 11. v. 19.

Sequitur periuriū. Sed quæritur quid sit periurium. Tullius libro 3. De officiis rectè definit, Peierare non est falsum iurare, sed est id non facere, quod ex animi tui sententia iuraueris, sicuti verbis conceptū est. Et ait Dominus ipse

Leuit.

Leuit. 19. versu 12. Psalmo 15. Non iurabitis nomen meum mentiendo. Is autem mentitur qui sciens fallit. Ergo ait Thom. 2. 22. Quæst. 98. propriè periuriū non est, si qui iurat, id verū putat: sed si qui id falsum scit, vel putat, & tamen iurat. Chrysippus dicebat interesse inter peierare & falsum iurare. Cicero item lib. 3. De officiis. Sed & mentitur quoque qui putat id falsum, de quo iurat tamen. Nam linguam ream facit, mēs rea. Of. 4. v. 2. Ergo quæritur, Vtrum sit periurium, si non præsto quæ me posse præstare putabam, & fortè habebam tunc in potestate, & iuraui me præstiturum esse, vt si in fœdere paciscēdo Rex quid polliceatur quod postea non præstat. Vti Saul iurauit neminem esurum esse ante fugatos Palæstinos. Respond. Videndum esse diligenter quid præstare potueris ipse, & in quibus item rebus fuit Dei nomen adhibitum. Quia si non reuerenter aut consideratè iuratum est, Dei nomen in vanum accipitur, quam sæpe à culpa & crimine periurij qui promisit, absoluitur: quia vel Deus noluit ea fieri, vel vis maior prohibuit facere cū ipse, qui iurauit, præstare vellet. Hoc ipsum etiam ita definitum est concilio Toleta. 8. cap. 2.

Iusiurandum est Dei tanquam mēdaciorum iudicis attestatio. Est affirmatio religiosa, inquit Tull. lib. 3. De offic. Sed & si quid negatur, promittiturq; non factū iri Deo teste, est etiam iusiurandum. Quid est iurare, nisi eius, quem testaris fidei tuæ præfulē, diuinam potentiam confiteri. Ambros. Epist. 30. Duplex enim est iusiurandum, aiunt, Assertoriū de præterito, vel de præ-

t. iij.

fenti affirmatio vel negatio. Promissorium de futuro præstando. In utroque Dei nomen potest sumi in vanum, citra periurium tamen, vel propter rem propter quam iuratur: vel propter formam, per quam iuratur.

Ac rei quidem ratione triplex est conditio iurisiurandi, ut docet Hierem. 4. versu 2. Isa. 48. versu 1. Ut fiat in veritate, ne falsum iuretur. Hierem. 5. v. 2. Iustitia, ne illicitum quid pronuntietur in appellando Dei nomine, aut promittatur. Iudicio, ne indiscretè inconsiderantèrque & temerè, si ratio rei de qua agitur, momentumque iuramentum non exigit. In vniuersum duæ sunt causæ, propter quas si quis exigit, nobis iurare liceat. Nimirum vel tuendæ veræ religionis fidèique. i. doctrinæ gratia: vel charitatis conseruandæ eiûsq; publicæ, ut inter regna & Respub. paciscentes: vel priuatæ, si desit probatio, mansurumque sit litium semè, & discordiarum. Hebr. 6. versu 16. 2. Cor. 1. v. 23. Rom. 1. v. 9. 1. Thess. 2. v. 5. Philip. 1. v. 8. 1. Regum 8. v. 31.

Obiicitur 1. Thess. 5. versu 27. adiurat Paulus ut ea epistola legatur. Ergo pro re levis momenti nomen Dei interponi potest. Respond. Non fuit ea res levis momenti, sed maximæ, quum ad totius Ecclesiæ consolationem pertineret, ad pios in doctrina Euangelij præsertim tempore afflictionum confirmandos, ut & illa quæ ad Colossenses scripta est. Coloss. 4. v. 16.

Sed de forma iurisiurandi quæsitum est, Qualis esse debeat. Nec enim omnis verborum conceptio licita & honesta est, per quâ Dei fit mentio. Ac primum illud est notandum, iuramentum

ex voluntate & intentione iurantis, non autem eius cui iuratur, esse æstimandum & interpretandum. Can. Humanè. 22. Quæst. 5. & Canon. Iuramenti ibid. ~~Vide Decretum Gratiani lib. 1. c. 1. & 2. & 3.~~

Deinde de eieratione & abnegatione Dei quaeritur, Vtrum liceat ita iurare, Eiuro Deum, id est, *Renier Dieu*. Et quia ille omnem Dei metum exiit qui sic iurat, nō licet sic iurare. Leuit. 24. v. 16. Os. 4. 2. Imò omnino impius est qui hæc pronuntiat.

De blasphemia quaesitum est, Vtrum sic liceat iurare. Est autē quum aliquid Deo tribuitur per quod illius naturæ fit iniuria, velut si quis iuret per corpus vel sanguinem Dei, vel per capillos Christi. Qui enim eos iurat, & per eos, tribuit eos diuinitati, quum tamen caro Christi & capilli sint creatura, & non Deus, & quum Deus carnem & sanguinem non habeat. ergo resp. Nec eo modo iurare licere, *Authē*. Ne contra naturam luxurientur homines, & ne quis per capillos Christi iuret, & est in Can. 5. Si quis per capillum 22. Quæst. 5.

De imprecatione & anathematizatione est quaesitum, vtrum sic iurare liceat. Resp. Licere: nempe, In caput meum ita sæuiat Dominus: Sic mihi addat & faciat, Sit testis in animam meam. & Petrus anathematizauit se. Matth. 26. ver. 72. 1. Cor. 16. v. 22. Modò ne sit inhonesta imprecatio. Sed modestissima reuerētissimæque Dei appellatio interponenda est, qualem veteres solebant, Sic mihi addat, & sic faciat Dominus, Sit Deus testis inter me & te. 1. Samuel sæpe. t. iij.

Quæsitum est vtrum per diabolos liceat iurare. Resp. Minimè. omnis enim diabolorum mentio fit cum Dei contemptu & irreuerentia. Est enim omnis mendacij parens, hostisq; veritatis ab initio, sed & creaturæ est diabolus,

Quæsitum vtrum per creaturas liceat iurare, Augustinus in epistola ad Publicolam. Resp. Non licere per eas velut numina iurare: sed tamen licere eas appellationis nostræ inuocationisq; de Deo testes facere. Sic Moses appellat terram & cælum testes. Deuteron. 30. versu 19. I. sa. 1. v. 1. Mich. 1. Obstat Amos cap. 4. versu 2. itē quod Ioseph iurat per caput & vitam Pharaonis, & vt est in l. 51. Duo patroni §. Si quis iurauerit. & l. Non erit. D. de iureiurando, iurabāt homines per genium principis. Genes. 42. vers. 16. & Tertullianus in libro ad Scapulam. Quod ad ius ciuile pertinet, fuit ille mos planè ethnicus, & plenus adulationis. Homines enim ad seruiendum parati: suis principibus (vti poetæ) numen inesse putabant. itaque per eorum genium & numen iurabant, & per eorum caput & oculos quos amabant. Vergil. lib. 4. Æneid.

— restor chara deos, & te tuūque

Dulce caput, magicas inuitam accingier artes.

Et Ouidius,

Pérque suos illam quondam iurasse recorder,

Pérque meos oculos, & doluere mei.

Quod ad Iosephum pertinet, certè illud Iuramentum illi excidit, quod longa iam consuetudine cum idololatræ aliquid de eorum moribus, & loquendi ratione hauserat. Nec est imitandum.

Quasi

Quæsitum denique est, vtrum per idola iurare liceat. Et quidem hominibus piis & fidelibus iurare vetitum est per idola. Sopho. 1.5. Amos 8. versu 14. Omnis enim idolorum mētio periisse debet inter Christianos. Psalmo 16. vers. 4. & Exodi 23. v. 13. Ergo neque per Sanctos licet iurare. Sed vtrum concedendum sit homini Ethnico & idololatræ, vt quum illi res est cum homine Christiano, iuret per sua idola, sitne hoc iuramentum à pio audiendum & admittendum. Ius quidem ciuile concedit peregrino per suos & peregrinos deos iurare: cui autem per communes & proprios & suos l. Non erit ratū. §. Sed si quis illicitum. D. de iureiur.

At quærimus quid Theologi sentiant, & in foro conscientiæ sit dicendum & statuendum. Dissentit in eo à Tertull. Augustin. Ille enim in lib. De idololatria, non putat licere, neque censet tale iuramentum concedendum. August. in epist. ad Public. & est in cap. Mouet te. 22. Quæst. 1. putat admittendum huiusmodi iuramentum etiam à pio homine. Et verior est Augustini sententia, argumēto eorum quæ scripta sunt Gen. 31. v. 53. Iurat Laban per deum Nachor. Iurat Iacob per Deum Isaac.

Sed re stabilita confirmatæque iuramento ea forma concepto, qua licet, & inter quos licet, vtrum restitutio in integrum peti dariue possit, de eo negotio, de quo iuratū est. R. Si ius ciuile quæritur, licet. Sin de iure diuino agimus, aliud videtur statuendum. ~~Vide de iure diuino libro~~ ~~de iure diuino~~ Distinguunt igitur quidam, vtrum dolus malus causam dederit contractui,

an non, ex l. Rem maioris. C. De rescind. vendit. Si dederit causam dolus malus contractui, putat licere, quia qui errant & decipiuntur, non consentiunt. Sin verò non dederit causam, etsi in rei pretio deceptio est, non putant de eo negotio restitutionem in integrum dandam, de quo semel iuratum est. Psalmo 15. vers. 4. Propter sacrum Dei nomen interpositum, ut est in Leon. const. 72. & in cap. Quanuis. Fides enim seruanda est, etsi damnū ex ea seruata emergit. Ac nequidē, si res minus dimidia iusti pretij parte distracta atq; vedita sit, fieri debere putant. ~~Calumniis~~ *Calumniis*. Verū est tamen, si qua in re auxilium Legis detur fraude decepto homini, licere illi eo auxilio vti. Quæ enim temerè iuramenta fieri à Magistratu animaduertuntur, & vnus partis dolo interueniente interposita sunt, ea sunt punienda. Et quia calumniis & fraudibus hominum non est fauendum, quod in alterius perniciem fraude vnus gestum est, rescindi publica autoritate potest & debet, sed ex causæ cognitione. Nec qui fraude alterius deceptus postulat se restitui, violat iuramentum: quia qui decipitur, non consentit. Sic David quum animaduertit se à Siba seruo Miphiboseth deceptum, rem restituit, promissumque suum rescindit. 2. Samuel 19. versu 24. Si sine fraude emptoris damnum patitur venditor, ob interpositum Dei nomen, restitui non debet, Vide Lombardum libro 3. Distinct. 39. Sed 22. Quæst. 2. in malis promissis, rescindendam fidē esse dicitur: & verè quidem, quia fides huiusmodi penitus nulla est dicenda, ut si iurem me furaturum.

Quæsi

Quæsitum est vtrum hosti fides seruanda sit, & quia duplex est fides, publica & priuata, itém que hostis duplex, alius religionis hostis, hæreticus & Ethnicus dicitur: alius nationis, & rei-publicæ, qui dicitur peregrinus & perduellio. i. Vtrum & hæretico & perduellioni & publica & priuata fides seruanda sit. Resp. Seruandam esse. Id quod autoritate Scripturæ probatur. Ios. 9. de Iosue & Gabaonitis, quibus datam fidem sed postea violatam, acerbissimè ultus est Dominus. 2. Samuel 21. Sic Augustinus in Quæst. in Iosue. 1. Seruius D. De negot. gest. Sedechias punitur à Deo quòd infideli regi, nempe Nabuchodonozori datam fidem non seruasset, & fœdus iētum rupisset. 2. Chronic. 36. v. 13. Et hoc etiam ipsum faciendum esse dictat lex naturæ, & ius gentium. Et nota est historia de M. Attilio Regulo, & quæ Tullius de ea re scribit libro 3. De officiis. Ambros. lib. 3. De offic. c. 10. Ergo etiam hæreticis & infidelibus est seruanda fides, & iuramentum, quia etiam cum iis omnia sunt nobis communia quæ ad vitæ huius societatem pertinent: aer, aqua, terra, pacta, contractus, cōmercia, vrbes, bellum, pax. 1. Corint. 5. v. 10. Matrimonium durat cum iis. & ait Thomas 2. 2. Quæstio. 98. Artic. 3. Omne periurium per se est peccatum mortale, etsi Cicero lib. 3. De offic. ex Accio obiicit.

Neque do neque dedi fidem infideli cuiquam.

Vtrum latroni dandum quod vi promiseris pro capite. Non putat Calvinus, in Psalm. 15. quia versatur in eo publicum incommodum, nō priuatū tantum. Cōtrà P. Martyr in lib. Iudicū cap.

3. putat seruandam fidem : tamen extat historia Ieremiæ. 41. v. 8. ambigua.

Quod autem Scholastici exceptionem huic præcepto addiderunt, ~~frangendi prorsus impie.~~ Inualuit enim iam hoc dictærium, *Frangenti fidem, fides frangatur eidem*, quo certè omnis iurisiurandi sanctitas & authoritas est sublata. Itaque quando malum malo protrudendum, tãquam malus nodus malo cuneo, non est (quicquid vetus prouerbiũ dicat) sed bono malum est compensandum ex Christi præcepto : quando item nunquã Dei maiestatem violare debemus, idcirco fides à nobis Christianis est seruanda, etiam ei qui fidem nobis frangit, ne in similẽ accusationem meritò incidamus. Contractus tamen authoritate iudicis rescindi potest, in quo altera pars fidem non præstat. *Sed vide Pomponi Moxoni Bagæ.*

Sequitur de voto, in quam quæstionem hæc quatuor capita incidũt. 1. Qui vouere possint. Resp. Qui sunt sana mente, & sui iuris, non autẽ mente capti, aut in aliena potestate, sine eorum consensu, in quorum sunt potestate. Leuit. 27. l. 2. D. de pollicitationibus. Numer. 30.

Secundum, Cui votum nuncupari concipi;q; debeat. Resp. Soli Deo. Est enim votum promissio Deo facta, inquit Magister sententiarum lib. 4. Distinct. 38. 20. Quæst. 1.

Tertium, Quæ res Deo voueri possint. Respond. Quæ neque à Deo prohibita sunt, neque impossibilia, neque inhonesta, & offendiculum præbitura. ~~Frangenti fides, frangatur eidem~~ tum nõ est in nostra potestate res, quæ vouetur. Leuit.

Leuit. 27. & Iephte exemplum docet non quilibet voueri posse, sed quod licitum est Dei verbo. Iudic. 11. v. 30. Nam nec meretricis merces & inhonestus quæstus Deo voueri potest, neque pars furti. Sed neque res vitiosa, clauda, manca. Malac. 1. v. 13. In malis promissis rescinde fidem. 22. Quæst. 2.

Quartum, De voti persolutione, de qua agitur Eccles. 5. & 18. Deuteronom. 23. v. 21. Matth. 5. v. 33. Sed & de voti redemptione agitur, si quando impleri non potest, quod est verbis conceptum. Leuit. 27. & est tit. Extra. de verbi redemptione.

Secunda nominis significatio sumitur pro Dei donis, quæ non sunt spernenda, corrumpenda, & contemptim habenda. Tunc enim Deus ipse spernitur, quum eius ipsius dona spernuntur. Inter quæ dona præcipuum est verbum Dei, & ingenij dotes, intelligentis, & agentis. Intelligentis animi dotes sunt intellectus ipse, *verbum* dicitur, vt ait libro 6. Ethic. Aristot. Sapientia, Scientia, atque Ars. Agentis autem Prudentia. Ergo omnes artes hoc præcepto commendantur, etiam Agricultura, quæ est ars necessaria, & laudatur. Prou. 14. v. 4 Eccles. 7. & 20. sed & reliquæ disciplinæ. Eccles. 38. 27. 28. & seq. Neque obstat quod dicitur Eccles. 1. v. 17. artium cognitionem, & vanam & operosam esse. Resp. Dictum illud *ἡ δὲ* accipiendum est, quatenus iis solis velut summo bono & fini inhæremus: nõ quatenus sunt Dei dona. Et dixit rectè Tull. Philosophiam esse deorum donum. Plato dixit esse deorum inuentum. Neque obstat quod ait

Paulus Coloss. 2. v. 8. φιλοσοφίαν euitandam, quia sit *κενὴ ἀπάτη*. Neque. n. id de vniuersa philosophia dictum est, sed de sophistica, & eius tantum abusu, vt docet Socrat. lib. 1. Eccles. histor. Nam tantum σοφιστικὴν à Christianis reprehensam, dū quis eam didicit vt ea abutatur, non autem vt per eam sibi caueat.

Sed quod ad Dei ipsius verbum, multis modis Dei nomen, per prædicationem accipi in vanum potest ex parte docentium illud, & pastorum, item discipulorum, & auditorum.

Ac quidem falsi prophete hoc præcepto damnantur. Ij autem sunt qui vel quoad substantiā doctrinæ, vel quoad formam docēdi, vel quoad finem docendi verbum Dei corrumpunt.

Ergo hæretici qui falsa docent, hoc præcepto continentur: & falsi prophete, qui sua somnia pro Dei verbo, & inuenta sua pro sana doctrina euulgant, & proferunt, de quibus toties apud Hierem. & Ezech. 13. item 33. & 34. Osee 9. v. 7. I. saia 56. v. 10.

Quoad formā docendi, velut in Eudoxo, qui dicebat, est Pater *ἀσέβης*, Filius *ἀσεβής*, est *ἐπεσθιδασκαλία*, apud Paulū, quæ ad doctrinam, & ad modū rationemque docēdi pertinet. 1. Timoth. 3. Formam ait, id est, *τύπον* sanorum verborum habere 2. Tim. 1. 13. & oportet nos esse *ὁρθοτομοὺς*. 2. Timoth. 2. v. 15.

Quoad finem, peccāt Simoniaci, & qui quæstus odiuæ causā de Christo concionantur, quales commemorat Paulus Phil. 1. v. 15. item qui deserunt vocationem suam. Ion. 1.

Præterea qui verbum Dei cauponantur, non autem

autem concionantur purè de eo, & sana consciē-
tia. 2. Corinthiorum 4. v. 2. (Dixit Paulus se *ie egre-*
giu. Rom. 15. v. 16.) damnantur.

Sed & pastores negligentes, & qui defuncto-
riè in suo officio versantur, hoc peccati genere
& criminis sunt rei. Malachiæ 2. v. 8. Ezechielis
c. 13. Qui non student, aut qui palpant vitia, nec
curant.

Denique qui dicunt bonum, malum: & con-
trà. Is. 5. v. 20. Mich. 3. v. 9. Habac. 2. v. 15.

Ex parte auditorum accipitur nomen Dei in
vanum. Ab hypocritis, qui factis Deum negant.
Tit. 1. v. 16. Roman. 10. v. 10. Ezech. 14. Ab iis qui
in dicteria & scommata verbum Dei commu-
tant, vt risum moucant. Etsi enim sermo noster
esse debet cum sale, tamen non est abutendum
Dei verbo. Coloss. 4. v. 6. Sed & qui dicūt, Tem-
plum templum Dei. Hier. 7. eo abutuntur.

Sed & qui Dei verbum persequuntur: & Do-
mini Prophetas occidunt, vel eiiciunt, hoc eodē
peccato & crimine tenētur. Sed & quicos cōte-
mnunt. Ait enim Dominus, Qui vos spernit, &
me spernit. Amos 6. v. 6. 7. v. 10. Zachar. 11. 1. Sa-
muel 8. v. 7.

Tertia significatio nominis Dei significat &
complectitur opera Dei, quæ si quis spernit, &
contemptui habet, aut iis abutitur, Dei nomen
accipit in vanum. Ergo damnantur qui tentant
Deum, Matt. 4.

Qui murmurant aduersus Deū. Ioann. 4. v. 1.
Malach. 3. versu 13. & contra eius opera, iudicia,
& consilia.

Qui Dei opera cauillantur & reprehendunt,

vt Momus, quia ea non intelligunt. Quod etiam ipsum fieri vetat Hesiod. lib. 2. Εἴ ποτε ἦ μὲν.

De imprecationibus autem & diris quæ Dei nomine inuocato fiunt, quæsitum est, vtrum ad hoc præceptū pertineant, quales multæ in Psalmis, & imprimis Ps. 109. Ps. 55. v. 15. extāt. Resp. Si tanquā in proprios inimicos à nobis fiāt, damnantur. Iubemur enim diligere inimicos, & pro iis precari. Matt. 5. Psalm. 141. v. 5. Sin verò in eos tanquam Dei ipsius hostes deploratos, & omnino conuictos, fiant eæ imprecationes, non damnantur. Nehem. 6. v. 14. modò tamen nec temere, nec falsò, quosquam tales esse præsumamus.

Qui diei suo natali maledicunt, aut alicui Dei operi malè imprecātur, aut diabolo deuouent, & hi quoque hac legis parte damnantur. Etsi enim Iob & Ierem. Iob. 3. v. 3. & Hieremię 15. v. 10. diei suo natali maledicunt, non sunt tamen in eo imitandi.

Denique qui Dei creaturis abutuntur, vel ad incantationes, vel ad purgationes vulgares, & ad diuinationes, vel ad superstitiones, & Magiam, rei tenentur huius criminis & peccati.

Ergo etiam curiositas omnis hoc præcepto damnata est. Prouerb. 10. 25. Ecclesiast. 7. versu 11. & 21. ver. 25. atque abusus gratiarum Dei siue cœlestium, siue terrenarum.

De pœna & sanctione, quæ huic præcepto addita est, nunc est agendum. In quo secunda pars huius præcepti posita est. Ac primùm queritur, cur pœnam adiecerit Dominus, quum alia pœna quoque sit addita Leuit. 24. v. 16. item Leuit. 6. Resp. Vti animo & corpore cōstamus, &

& utroq; peccatur, sic & animi & corporis pœna esse debuit. Ergo pœna animi hîc cōtinetur, pœna verò corporis Leuit. 24. quæ dicitur pœna iudiciaria & politica: hæc autem ad animorum salutem refertur, quæ longè politica grauior est.

Sed quæsitum est, cur addita sit, quum superius præceptum comminationem habeat in omnes Dei osiores, & contemptores. Respond. Duplici de causa. 1. Vt sui nominis maiestatem nobis hac ratione Deus magis magisque commendet & vindicet à contemptu. Ergo non est contentus generali pœna, vt eam sanciret, sed hanc etiam specialem addit. Hic enim ferè est primus ad manifestam impietatis professionem lapsus & gradus, nominis Dei blasphemia & contemptus. Ergo in eo coercendi fuerunt homines, & statim, ne longius prolabatur, retrahendi. 2. Ferè apud homines vilescit hoc genus sceleris, & pro nihilo ducitur. itaque neque legibus ferè puniunt, neque pro vitio habent homines, adeo, vt quemadmodum Saluianus episc. ait lib. 4, scelera & facinora etiam ipsa quidam iurent & promittant per Christum se facturos. Dixit etiam impius ille Ouidius,

Iuppiter in calo periuria ridet amantum,

Atque iubet tepidos in mare ferre Notos.

Id quod antea dixerat Callimachus, vt Stobæus refert *l. 28*. In legibus certè Rom. l. iurisiurandi. C. de Reb. creditis & iureiur. sic scriptum est, magno tamen nominis Dei contemptu, iurisiurandi contempta religio solum Deum habet vltorem. Neque vlla alia pœna punitur hominum

sanctionibus periurium: nisi fortasse dicatur esse crimen stellionatus, quod & ipsum leue crimen esse censetur. Ergo vt hunc hominum errorem tolleretur Dominus, sanxit ipse pœnam specialem in contemptores sui nominis. Plutarchus reprehendit Lyſandrum in ipſius vita, quòd diceret homines vti poſſe pro ſuo commodo iuramentis, vti pueri vtuntur aſtragalis: Idem in Æmilio ſcribit Macedonas vſos eſſe iuramento, vti moneta, quaſi re ἀδελφότης, & pro ſua vtilitate illud ſeruantes, vel violantes, quod vtriſque malè ceſſit. Improbuſ igitur, & omnino damnandus eſt iſ mos, quem inter Francigenas vſitatum ſcribit Bernarduſ Epist. 219. vt etiam iurandum publicè datum violetur & negligatur, ſi id ex vſu rei publicæ eſſe cenſeant illi ipſi, qui violent. Idcircoq; Saluianuſ episcopuſ Maſſilienſ. lib. 4. de Prouident. Dei vocat Saxonaſ feroſ, & Francoſ infideleſ, quòd periuriū ipſum tantum putant ſermonis eſſe genuſ, addit idem, non criminis. Imò fractæ in Gabaonitaſ fidei pœnaſ luit poſteritaſ Sauliſ. Denique merito Plutarchuſ in Ageſilao reprehendit hoc dictum, Nihil aliud iuſtum eſt niſi quod Sparta vtile eſt.

Sed obiicitur, videtur eſſe leniſſima hæc pœna, *Non habebit Deus pro innocente.* Reſp. Eſſe grauifſimam. Quum enim omniſ noſtræ & præſentis & futuræ felicitàſ ſonſ & cauſa ſit vna Dei miſericordia, gratuitaque peccatorum remiſſio. Pſalm. 32. Iſaiæ 58. 27. v. 9. in perpetua rerum miſeria verſemur neceſſe eſt, & in hoc & in futuro ſæculo, ſi Dominuſ peccata noſtra retineat,

neat, neque eorū obliuiscatur. Psal. 130. v. 3. Ergo Eccles. 23. dicitur nunquam plaga esse abscessura ex illius familia & domo, qui periurus est. seduloq; propterea monet Ambrosius tum lib. 3. De officiis cap. 12. tum in Exhort. ad virgin. ne iuramentis assueamus. & Eccl. 23. & 27. Et Philo in Decalogo ait, *ὃς ὁ πιστεύων τεκμηρεῖται πολυπορία, ἀλλὰ ἀπιστίας ὅτι ὁδὸς τοῖς ἀφρονόοις.*

De violati iurisiurandi pœna, miróq; Dei iudicio & in eo prouidētia, vide Herodot. lib. 1. de Cydia & Archelimo, quod refert Stob. λόγ. 28.

Videndū est autem de reliquorū populorum legibus. Et quidē apud ipsos Iudæos, vt Rabbi- ni tradunt, fuit quoddam iudicium, quod appell- ant iudiciū zeli, quo absoluebātur ij, qui quum audissent nomen Dei blasphemari, non expecta- to iussu magistratus, occidissent blasphemos, de quo putant agi Zachar. 13. v. 3. Deuter. 13. v. 6.

Apud Rom. hæc fuit nomothesia, vt si per Deum iurans quis peieraret, ad Deum ipsum plectendus remitteretur, quem satis esse ido- neum suæ maiestatis vindicē dicebant. dicta L. iurisiurandi. C. de reb. credit. & iureiurand. Sin per genium principis quis iurans peierasset, ca- stigabatur fustibus cum hoc elogio, Temerè ne iura l. si duo patroni §. fina. D. de iureiurand. At si rem & pignus quod dabam, iuraui esse meū, nec est, est crimen stellionatus, & punitur hoc periurium exilio ad tempus l. De periurio, D. de crimi. stellionat. Hesiodus lib. 1. Εἴρη καὶ Ἡμέρα. ait periuria à Deo grauitè tandem puniri. Ho- merus lib. 4. Iliad. cum Hesiodo consentit, imò periuria detestatur his verbis,

Ἀλλ' οἱ τὸν πρῶτον ἐπὶ τῶν ὀρκίων δηλοῦντες,
 τῶν ἡτοίμων τέρψιν χεῖρα γυμνῶντες ἔδονται.
 id est,

*Sed qui primi in iurandum periurio violauerint,
 Eorum corpora tenera vultures depascunt.*

Olim diales flamines non iurabant, Plutarchus in Quæst. Rom. 44. Nunc Monachi non iurant, si ipsis credimus, certè ex ipsorum regulis iurare non debent.

CAP. X.

Quarti Legis diuinæ præcepti, quod est, Memento ut diem Sabbati sanctifices, &c. explicatio.

C primùm de ordine huius præcepti quæsitum est. Et constat esse quartum in ordine Decalogi. Ambrosius in Epist. ad Ephes. 6. vers. 2. Et Philo in expositione *ἑνὲς λόγων τὸ τέταρτον*, ait, ἐπὶ τοῦ ἑξῆς. Appositè autem & ordine superiori subiici putat Thomas 2. 2æ. Quæst. 122. quia remotis impedimentis vera religio erat & docenda, & tradenda, quod hoc præcepto fit. Nos autem aliam rationem diximus. Agitur iam de particulari Dei cultu externo, quem ipse instituit, pietatis nostræ testificandæ gratia. Sine externis & certis quibusdam religionis exercitiis homines in Dei metu & officio suo contineri non possunt. Sed quidam obiciunt oportuisse hoc præceptum primum collocari, quia sit antiquissimum etiam ante

ante omnes ceremonias legales præscriptum. Exodi 16. v. 23. 25. Resp. Etsi more iam quodam dies aliqua sanctificabatur Deo, habebantque etiam gentiles suos dies festos, nefastos & sacros, tamen quod septima iam apud Iudæos sancta habebatur, id ex patrum traditione acceperat. Quibus ipsis Dominus iam reuelauerat, & sibi sacrificia grata esse, & diem septimam placere, quia in ea quieuisset ipse: sed nunc prorsus eam sancit.

Quæritur, cur Sabbatum aliquod diemque solennem & sacrum Deo institui necesse sit, & aliquem eius esse externum cultum. Resp. Nostra, nō Dei ipsius ratione, idq; duplici de causa. Prima, Quod homo facile Dei obliuiscitur, operumque illius, nisi sæpe & aliquo externo signo & stimulo de iis admoneatur, exciteturque ad eorum meditationem. Facilis enim est hominis lapsus & proclivis ad impietatem, & idcirco tā sedulò & in Lege sua, Exodi 23. & in Prophetis. Isa. 58. & Hierem. 17. monet ut Sabbata sanctificemus.

Secunda, Quod signum quoddā fœderis fuit Sabbatum inter Deum & Iudæos initi. Exodi 31. v. 17. & pars cultus Dei. Coniungitur enim cū Sāctuario. Leuit. 19. v. 30. & iubetur severissimè observari, puniturque morte qui violat. Numer. 15. quia Dei memoria & recordatio sperni contemni que videtur, dum sacra illi non fiunt: neque vident quicquam homines, quo eius diuinitas, potestas, maiestas agnoscatur & colatur ab hominibus, Vergil. lib. 1. Æneid.

-Et quisquam numen Iunonis adoret,

v. iij.

Præterea? aut supplex aris imponat honorem?
Idem H. siod. lib. Ε' ρων & Η' μέρων primo.

Quæritur quæ summa sit huius præcepti? Philo in expositione generali Decalogi sic ait, ἐν ἄλλο ἢ κεφάλαιον νομισέον ἑορτῶν, & τῶν διατεταγμένων οἰς ἐκείναις ἀγνοητικῶν. Ergo ad festorum & purificationum ceremoniarumque legalium commendationem tantum pertinere ait. Nos autem in vniuersum ad eum cultum externum confirmandum datum esse dicimus, qui ex Dei verbo institutus est: & ad omnem ecclesiæ politiam honestam conseruandam. Denique ad id omne stabilendū, quod ἀρχαίως & κατὰ τὸ ἔν fit, & fieri debet in Dei ecclesia, vt Colos. 2. vers. 5. i. Corinth. 4. v. 40. Paulus loquitur.

Sed quæritur, vtrum verba hæc *Memineris*, &c. præcipiant præcisè, necessitatēque imponant: an verò hoc totum obseruationum genus liberum nobis esse finant, & in nostra volūtate, vt si velimus & quando volumus, obseruemus: an verò obstringant. Vetat enim Paulus ne quis nos ex parte dici festi aut Sabbati aut nouilunii iudicet. Coloss. 2. vers. 16. & vnusquisque abundet in suo sensu. i. hoc totum genus videtur habere liberas obseruationes. Rom. 14. vers. 5. Resp. Quatenus hoc præceptum ceremoniale fuit, hodie cessat: & explicabitur quæ ceremoniæ habcant liberas obseruationes aut non: Sed quatenus extorna quædam veræ pietatis exercitia fieri præcipit, præceptum continet hæc verba, & iussum, & idcirco additur Exod. 20. *Memineris, vt obserues*: & Deuter. 20. vers. 12. disertè ita scribitur, *Custodi diem Sabbati*,

Quæritur,

Quæritur, vtrum per totos sex dies integros & continuos indefessè atq; incessanter laborare operarique quenque pro sua arte & vocatione oporteat. Et videtur. Odit enim dominus inertes & desidiosos homines, quum hanc legem imposuerit homini vt viuât è sudore vultus sui. Genes. 3. v. 17. & Paulus eos ex ecclesia eiici iubet. 2. Thess. 3. v. 11. Nā hic artium fructus est vt dicitur Eccles. 6. vers. 5. 7. Resp. Etsi laborandum est, præcisè tamen non definit dominus quot per quaque hebdomadē diebus sit operandū. Neque sunt hæc verba præceptiua (*Sex diebus operaberis.*) sed concessiua sunt, vt neq; illa De omni arbore horti comedes, Genes. 2. vers. 16. & 9. vers. 3. Nisi quatenus ad diem septimā referuntur, qua operari non licet: sed iubemur operari vel vno aliquo ex iis septem diebus, vel totis sex. Recreāndus est animus hominis, neque ultra vires laborandum, sed quantum inexhaustis naturæ viribus licet. Nam animus vt arcus si non remittitur, frangitur, inquit Anacharsis & Cic. lib. 1. de Offic. Ergo sanxit selegitque tātum diei septimæ quietem: in reliquis liberam agendi operandique vel cessandi potestatem relinquit, modò ne inertes simus, aut offendiculo cuiquā.

Sed quæritur quid Quietis nomine, & quid Sabbati appellatione hoc loco contineatur. Ac vox שבת quietem ex vocis etymo significat Hebræis, *κατάπαυσις* est Græcis. Ergo est cessatio quædam ab operibus. Nam qui Sabbatum sic definiunt, esse requiem, quam animæ sanctorum habent à vitiis in præsentī vita, & quam habituræ sunt corporibus exutæ in futura (vt definit v. iij.

Anselm. in Epist. ad Coloss. cap. 2. & Aug. libro De ciuit. Dei. cap. 30.) non tam rem ipsam per se considerant & spectant, quàm ex fine & relatione eius rei, cuius fuit sacramentum. Heb. 4. v. 9. Ergo aliter lex ipsa Sabbatum per se explicans, describit esse cessationem ab opere corporali & serui, ut dicitur Leu. 23. v. 25. id est opere nostro. Exod. 20. Sed quando multiplex est opus nostrum & corporale & seruale (ut ait Thom. 2. 2. quæst. 122. artic. 4. aliud est opus seruale peccato, aliud est seruale homini secundum corpus, aliud seruale Deo) Vtrum ab omni genere seruilis operis est cessandum. Ac de peccatis postea, nunc de aliis operibus agamus. Tertullianus lib. 4. in Marcio. sic distinguit: quum dicat Lex omne opus tuum non facies, de humano tantum opere prohibitionem intelligendam: quod quisque ex artificio vel negotio suo exequitur, non de diuino. Omne enim opus salutis & incolumitatis non est hominis, sed Dei proprium. Ergo opera nostra sunt

Diuina, quæ ad cultum Deo præstandum fiunt, & referuntur per se ex ipsa actus forma, ut precari, concionari de verbo Dei, Sacramenta administrare.

Humana.

Opera diuina facere non prohibemur die sabbati, etsi lex dicit Omne opus non facies. Leuit. 23. versu 3. Exod. 35. versu 2. quia dominus ipse mentem suam postea explicat & vult sanctificare eam diem septimam sanctis sacrisque operibus, & ad cultum suum pertinentibus dedicari eam

re eam & cōsecrari. Exod. 20. & Leuit. 23. versu
25. Matt. 12. versu 5. Humana opera sunt

vel { Misericordiæ,
Ordinariæ negotiationis & artificij
& muneris, & vocationis cuiusq;

Misericordiæ opera non prohibentur fieri sab-
bato, veluti subuenire egeno, ægrum curare, o-
pē consiliūque afflicto & laboranti fratri da-
re, & reliqua huiusmodi. Imo verò maximè ea
præstare iubemur hoc die. Sabbati enim die
benefacere licet, semperque licuit, etiam animā
ti bruto, & oui, nedū homini, qui ad Dei imagi-
nem conditus est. Est enim Sabbatum hominis
causa conditum, non homo Sabbati. Marc. 2. 27.
& qui aliter docent, Iudaizāt, vel potius Phari-
saizant, vt docet Christus Matt. 12. & Luc. 6. Io-
an. 5. 9. & 9. v. 1. Os. 6. v. 6.

Sed quæsitum est, vtrum merces ex his ope-
ribus capi percipique debeat, si die Sabbati fiāt,
velut à pharmacopola & chirurgo, si vulnerato
subueniat, & medicamen adhibeat: & ab aduo-
cato, si consilium det parti litiganti.

Resp. Eatenus posse quatenus damnum acci-
pit, non autem quatenus operam suam præstat,
veluti pharmacopola potest iustum medicamē-
ti à se adhibiti pretium exigere, non mercedem
laboris, vt reliquis diebus. Aduocatus potest
chartæ suæ in qua consilium suum scripsit, sim-
pliciter pretiū accipere, non operæ suæ ea die.

Quod si obiicitur, Quid edemus eo die?
(Nam familia alenda est) Respondet Dominus
Leuit. 25. versu 20. Benedictio mea erit super te,
& te alam. Valétque hæc eadem excusatio pro

omnibus artificiis, & tollit in vniuersum quietis sanctitatē. Ergo vt reliqua artificia ea die exerceri prohibentur, & negotiationes, ita & aduocatio, & pharmacia mercenaria, non autem gratuita, & quæ misericordialis est.

Vnde magnopere damnandi sunt etiam Papistæ ipsi ex suis legibus, qui diebus sacratis diuis suis indixerūt nundinas solennes, quum hoc maximè prohibitum sit fieri. Nehem. 13. v. 15. & 16. eiicit Christus ementes & vendentes de templo. Matt. 21. Et l. fina. C. De feriis, scena & spectacula prohibentur fieri diebus festis & dominicis.

Opera, quæ sunt negotiationis & commercij hominum causa instituta facere ea die non licet siue à dominis ipsis fiant, & exerceantur, siue à seruis & ancillis. Leuit. 23. vers. 25. textus Exodi 20. & Deuter. 5. vers. 12. siue operâ nostrorum iumentorum, siue non. Ac quidem apud Iudæos tam seuerè ista cessatio exigebatur, vt ne Manna quidem colligere liceret. Exod. 16. versu 25. Nec ignem accēdere, nec carnes coquere. Hier. 17. vers. 17. Exod. 35. vers. 3. Sed nec arare, nec metere. Exod. 34. vers. 21. Quanquam in eo publicum quoddam incommodum & detrimentum versari videbatur.

Nobis autem Christianis non tanta tamve fœuera & rigida cessatio imposita est Nam & ex lege Constantini licet & ferere & metere die dominica si commodum sit: & operari. l. omnes Iudices. C. de feriis: & ita videmus, quæ sit libertas Christiana.

Sed quæsitum est vtrum liceret pugnare ea die &

die & aggerem tollere, reliquaque quæ ad defensionem totius Reip. pertinent facere. Et videtur non licere. Nam arare & serere non licuit. Exod. 34. ver. 21. & ait Thom. 2. 2^a quæst. 40. licuisse necessitate urgente: quia institutio Sabbati, diei dominicæ vel festorum non impedit ea quæ ordinantur ad hominum salutem vel corporalem vel spiritalem. Iosue contra Hiericho pugnat die septima & in Sabbato. Ios. 6. versu 15, & 16. & sequent. Itaque nimis superstitiosè Iudæi cum ab Antiocho vrgerentur, noluerunt pugnare die Sabbati. 1. Machab. 2. vers. 38. & quū à Pompeio obsiderentur, recusant die Sabbati dimicare & se tueri. De Pontifice Romano Iulio, qui die Paschæ Rauennensem pugnam commisit & eius crudelitate, nota est historia. In tit. De feriis extr. capit. 1. definit Pontifex licere Christianis halleces capere, modò partem capturæ pauperibus donent homines, quia ad victum ea res pertinet. Ergo & venari liceret, nec falsa est interpretatio. Sed quæsitum est quæ sit ratio cessationis huius.

Resp. vt Deo seruiamus, non vt nobis. Ergo voluptatibus indulgere, popinis adesse, Isa. 58. vers. 13. & Theatra frequentare iis diebus minime licet, nec spectacula edere. l. fin. C. de feriis. quia ad Dei cultum tota ea dies pertinet & impendenda est.

Ergo non inertix causa soliusque desidii nomine iubemur cessare, sed vt Deum sanctificemur.

Sed quæritur quid sanctificatio Sabbati contineat? Resp. Quicquid ad Dei cultum exhiben

dum pertinet, complectitur. Ergo primum apud nos ipsos in lege, & de lege Dei eiusque operibus meditari debemus. Secundò docere priuatim familiam vel monendo vel legendo. Deut. 11. v. 19. Hoc enim est officium boni & Christiani patrisfamilias.

Legere domi ipsi priuatim scripturam. Act. 17. Precari & orare Deum, & Priuatim & Publicè. Tertiò Concionibus publicis & sacris frequentissimè interesse. Die enim quaque Sabbati Moses inter Iudæos legebatur. Act. 15.

4 Deniq; sacramētis Dei cōmunicare: Nā ut olim intererāt sacrificiis: sic hodie cōmunicant Cœnæ, & interfunt Baptismo. Fiebat quidem iuge sacrificium quotidie duplex, matutinum & vespertinum. Sed die Sabbati frequentior populus conueniebat, & de Lege Leuitæ per singulas ciuitates concionabantur. Triplex autem est ratio cur Sabbatū iussū sit obseruari, 1. Quòd esset Sacramentum & cēremōnia, 2. politia ecclēsiæ & conuentus: 3. & subleuatio seruorum. Deuter. 5. vers. 13. At fuisse cēremōniarum partem Sabbatū apparet ex eo quòd appellatur signum fœderis veteris inter Deū & Iudæos initi. Exod. 31. vers. 17. & cum sanctuario coniungitur. Leuit. 19. vers. 30. item & Paulus inter cēremōnias enumerat. Coloss. 2. vers. 16. & Apostol. ad Hebr. 4. versu 9. Ezech. 20. versu 21. Ambros. in Galat. cap. 4.

Sed quæritur quatenus Sabbatum fuit cēremōnia. Resp. Dupliciter, quatenus fuit 1. cessatio seuerā ab omni opere seruili & corporali, 2. septima dies nominatim & disertè à Deo præscripta

scripta erat, non autem tertia, quarta, aut quinta, aut sexta.

Sed quæ fuit Sabbati significatio? Respon. Duplex. Prima enim significabat ab omni opere vitioso, & ab omni peccato, quod nostrum opus propriè appellatur, esse abstinendum iis, qui verè verum Deum colere student. Isaia 58. vetamur ita agere ut vllum opus nostrum inueniatur. i. vitiosum. Nam bona opera, ait August. nostra, ipsius potius esse intelliguntur quàm nostra. Quid enim sine illo fecimus, nisi quod in ira eius defecimus? itaque vitæ nouitas & regeneratio per Sabbatum significatur, & ab iis qui verè Deo seruiunt, requiritur. Roman. 6. & ita Ansel. dixit Sabbatum esse quietem, quam animæ sanctorum habent à vitiis & in hac & in futura vita. Coloss. cap. 2. Idem sentit Ambros. in Psal. 119. Sabbatum esse liberationem & manumissionem à seruitute peccatorum & vitiorum.

Sed quæritur vtrum per vnā tantum hebdomadis diem sit à vitiis & peccatis abstinendum. Respond. Minimè quidem, sed toto vitæ curriculo, quod & Iudæis circumcisio satis demonstrabat, & nobis Christianis Baptisma eiusque significatio, quæ docet nos Christū induisse. Galat. 3. versu 27. & peccato iam esse mortuos in reliquum totius nostræ vitæ tempus. Rom. 6.

Altera Sabbati, quatenus fuit ceremonia, significatio, pertinet ad futurā beatāq; vitam. Erat enim Sabbatum sacramentum Iudæis vitæ quietisquæ æternæ, in qua non modò ab omnibus peccatis liberatio contingit, sed etiam cessatio ab omnibus operibus, & quies ab omnibus la-

boribus & ab afflictionibus recreatio. Sic Apostolus ipse interpretatur ad Hebr. 3. & 4. versu 9. Patres non adeptos esse Sabbatum dum hinc viverent, id est, quietem æternam. sic Ambrosius in Psal. 119. appellat eam vitam æternam, magnum Sabbatum. sic Augustinus libro 22. De ciuitate Dei. cap. 30. his verbis, Dies enim septimus etiam nos ipsi erimus, quando eius fuerimus benedictione & sanctificatione pleni atque referti. Quiescunt enim à laboribus suis. Apoc. 14. v. 13.

Sed quæritur, cur dies certa nempe septima sit definita huic quieti. Nimirum quia omnes dies sunt benedictæ à Deo. Genes. 1. item & Deo consecrandæ. Resp. Quod in omnibus nihil necesse est similitudinem cum re ea, cum qua comparatur, omnibus ex partibus conuenire: sic Christus se furem appellat, sic Deus miles dicitur Exodi 15. & gigas in Isa. Præterea rectè dies septima præ cæteris, id est, 3. 4. 5. & 6. selecta est à Deo, quia numerus septenarius perfectionem in scriptura significat & perpetuitatem. Philo putat in expositione generali decalogi hanc esse rationem, quod Deus *ἑβδομάδι τὰς μέγιστας καὶ πληνέστερας ἰσχυρίας καὶ τὰς τῶ ἑπτα ἰσχυρίας ἐκείνῃ καὶ μετοπιοῦν διὰ δύσιν ἀγαθῶν κατέργεν ἐφ' ἡμέρας ἑπτὰ.* Esse autem numerum septenarium perfectionis significatiuum, apparet quod Dominus die septimo quieuit, quod Is. 11. v. 2. enumerat septem dona Spiritus sancti, & quod rebus maximis & pulcherrimis hic numerus tribuitur donaturque. Septem millia non flexerunt genu coram Baal. De huius numeri dignitate & significatione vide Ambrosius in lib. De Noe & arca. cap. 12. item &

& Pythagoreos. August. lib. II. De ciuitate Dei cap. 31. Hieron. in Isa. II. & ex ethnicis Gellium lib. 3. noctium Atticar. & Macrobius lib. I. in somnium Scipionis. Sed & Leuit. 16. v. 19.

Sed obuius numerus senarium dici à Mathematicis perfectum & primum è perfectis *τελειόν* appellât, & Philo Iudæus ita sentit in *κοσμοποιία*. Hieron. in Ezech. dicit esse sacramentum creaturarum. Respondet August. lib. II. De ciuit. Dei. cap. 30. Dicit senarium perfectum quòd in suas partes quotas diuisus semper redit, & ex iis partibus completur. Sed alia ratione dicitur numerus septenarius sacer, quia tunc Deus quieuit, &c.

Nec obstat quod scriptum est Eccles. 42. v. 26. Omnia bina à Deo creata. ergo binarius numerus præferendus. Respon. Non sequi. Nec enim propterea ille significat perfectionem, vt septenarius.

Quæsitum est, cur igitur hæc dies à Christianis non est retenta, vt ea die conuentus publici ecclesiastici & solennes maximè fierent, sed dies Solis quæ dicitur & octaua potius electa est, quæ *κυριακή*. i. Dominica dicitur. Apocal. I. v. 10. I. Cor. 16. Resp. Duplici de causa. Prima, Vt suâ in eo libertatem Christiani ostenderent. Secunda, Quòd dies hæc octaua maioris cuiusdâ perfectionis videtur hodie nobis significationem præbere, vt ait August. lib. 22. De ciuit. Dei. cap. 30. his verbis, Nam dominicus dies velut octauus, æternus est, qui Christi resurrectione sacrat, æternam nō solum spiritus, verum etiā corporis requiem præfigurat. Ac libertatem suam

in die octaua eligenda ostendunt Christiani, & se à Iudaicis ceremoniis Christi beneficio liberatos. At vero neque præcisè octaua dies ab omnibus ecclesiis pro solenni *οὐράζει* facienda obseruata est, sed ab aliis ecclesiis tertia dies, id est, martis: ab aliis quarta, id est, mercurij: vel alia, ut tradit Socrates Scholaſt. in histo. lib. 5. cap. 22. & est in tripartita historia. Dies autem Dominica quæ & Solis dicitur, postea cōmuni omnium ecclesiarum consensu sub Imperatoribus Christianis statuta est. l. pc. C. De feriis, & quia videbatur hæc etiam Apostolorum temporibus probata, ut annotat Beza in 1. Cor. 16.

Sed obiicitur aduersus hæc omnia, stabilitum esse à Domino Sabbathum ut esset perpetuum. Exodi 31. vers. 16. Respon. *שבת* apud Hebræos longum tempus denotat, non æternum. Deinde hoc dictum restringi ex conditione rei de qua agitur. Fuerunt autem omnes ceremoniæ ad certum finem & tempus institutæ donec veniret Christus. Ergo eius aduentu sublata sunt. Gal. 3. vers. 24. Coloss. 2. vers. 17. Nam earum corpus est Christus.

Habet hic locus primū explanationem rationis quæ addita est.

Secundū, duas huius præcepti causas reliquas explicat { Politiam Ecclesiæ.
nempe { Subleuationem seruorum.

Tertium docet quatenus ad nos pertineat hoc ipsum præceptum.

Ac primum quidem hæc ratio est, quæ addita est, quia Dominus ipsa die septima quieuit ut est dictum Genes. 1. Ergo nobis ipsis est quiescendum,

dum & in Dei operibus meditandum, quod & Ex. 20. & 31. & Deut. 5. dicitur & sæpe repetitur.

Ac obiter colligi ex hoc loco potest, quod scribit Tertull. in Apologetico improbam esse legem; quæ non patitur se examinari & probari, quando Deus ipse omnis iustitiæ fons suæ legis æquitatē ostendit, & illius rationem affert ipse. Ergo malè vulgò dicitur, quod principi placuit legis habet vigorem.

Quæritur vnde ducta sit hæc ratio. Resp. A consentaneis vel honesto. Oportet enim imaginem suo ἀρχετύπῳ quàm maximè fieri potest assimilari: & creaturam suo creatori. 2. Petr. 1. v. 4. 1. Ioan. 3. vers. 2. & filiū referre patrem moribus est honestissimum, vti & ore. Vnde illud est Terentij Ohe similis est maiorum suorum. & sæpe Dominus, Sancti estote quia ego sanctus sum. 1. Petr. 3. vers. 16. Leuit. 11. vers. 44. 19. vers. 1. & illud, Discite à me quia ego mitis sum. Matt. 11. vers. 29. Ergo quemadmodum Deus quieuit die septima, ita Iudæos suos die septima iubet quiescere. August. libro 8. De ciuitate Dei. capite 27. Summa religionis est imitari eum, quem colis.

Quæritur autē vtrum Deus in omnibus sit à nobis imitandus. Num igitur & in mundi creatione, & in miraculis tentandis sit sequendus, proponendus, & à nobis imitandus Deus? Resp. Minimè verò: nā ista est ὑποκρίσις & Salmonæa imitatio, de qua Vergil. lib. 6. Æneid.

*Vidi & crudeles dantem Salmonæa pœnas,
Dum flammæ Iouis, & sonitus imitatur Olympi,
Demens qui nimbos, & non imitabile fulmen*

x

Ere & cornipedum sonitu simularat equorum.
 In quibus igitur? Resp. in iis solum, in quibus ipse iubet ut se imitemur, & se pro exemplo proponit. Alia igitur est Dei Prava, alia Bona imitatio. Sic Core, Dathan & Abiron Dei igne stulte imitari voluerunt & perierunt. Num. 16. sic & magi miracula Dei quę per Moysen fiebāt. Exodi 7. versu 11. Bernard. sermo. in die natali Domini. Potestas subiectionem, maiestas exigit admirationem, neutra imitationem. Appareat Domine bonitas, cui possit homo qui ad imaginem tuam creatus est, cōformari: maiestatem, potestatem, sapientiam, nec imitari possumus, nec expedit æmulari.

Quæritur igitur, utrū Deus die septima quieverit, quum continuē agat & potenter omnia in omnibus, ut ait Paulus, etiam hodie. Ephes. 3. v. 20. & dicat Christus ipse, Ego & Pater usque ad hunc diem operamur. Ioann. 5. versu 17. Respondet Augustinus ex diuersa ratione actionis Dei utrunque locum conciliandum. Deus enim agit vel creando, vel prouidendo. Creando agere desiit, non autem prouidendo. Sic Augustin. & in Ioann. & in Quæst. in Exodum. & lib. 4. de Gen. ad lit. ca. 10. 11. 12. 14. 15. 17. Sed solet obiici, etiam non desiisse Deum agere creando, quum quotidie multa creet: Velut animas hominum nascentium, monstra etiam quę quotidie noua & inaudita nascuntur, & eduntur præter ordinē naturæ. Resp. Basil. in Examer. Hoc dictum, *Et quieuit Dominus*, *κατά τιν* accipiendum esse, non autem *ἀπλώς*. Neque enim simpliciter Dominus desiit ab eo tempore operari & creare:
 sed

sed desuit creare mundum, aut ea quæ sunt partes mundi integrales, quæque mundum constituunt. Quæ enim hodie creantur, partim ex illis primis creatis ordine naturæ fiunt: partim ex iis, velut ex materia à Deo præparata, nascuntur.

Veniamus ad secundum caput, quod in eo versatur, vt reliquæ duæ huius præcepti edendi causæ explicentur, è quibus prima est, vt esset aliqua in Ecclesia cultusque Dei externo exercendo politia, ordo, & ratio. Altera, vt serui subleuarentur.

Ex quo primum illud colligendum est, quod ait Paulus, omnia in Dei Ecclesia ordine & decenter esse facienda, non confuse, per turbatè & indecorè. 1. Corinth. 14. v. 40. Coloss. 2. v. 5. Est enim Ecclesia Dei domus, in qua ordine omnia collocari & geri debet. 1. Timot. 3. v. 15. Vnde & Balaam castrorum Israeliticorum ordinem admiratus est. Numer. 24. ver. 5. atque pii reges, velut David & Ezechias, quæ antea confusè in Dei coetu gerebantur, distinxerunt. 1. Chron. 23. 24. 25. & seq. quia ea res pertinet ad ædificationem piorum. Neque enim Deus est confusionis Deus, sed ordinis & pacis. 1. Corinth. 14. versu 33. Vnde *ἀτακτοι* isti & politix sanctæ perturbatores quidam (quorum autor Ioannes Morelius videri voluit) sunt magno odio digni, & Deo ipsi infesti homines, non autem solum hominibus. Hic locus est communis de commendatione politix ecclesiasticæ & utilis, qui variis locis ex Actis Apostolicis confirmatur.

Sed quæ fuit Politia? Nimirum vt quanquàm esset iuge sacrificium quotidie duplex matuti-

x.ij.

num & vespertinum: tamen die septima quiesceret populus ab omni opere, & in Lege Dei meditaretur, cōcionēsque de ea audiret, Actor. 15. & quidam psalmi iis diebus cantabantur, vt Psal. 92.

Ex quo fit vt omnes dies festi & feriatī, de quibus agitur apud Moysen, conuentūsque solennes & sacri ad hoc praeceptum pertineant. Fuerunt autem apud Iudaeos fere septem, e quibus tres praecipui, quibus quisque masculus se coram Deo Hierusalem sistere iuebatur, minimè vacuus: erant igitur hi dies festi. Ac quidem initio anni.

1. Pascha primo mense Exodi 12. die 14. mensis,

2. Nouorum fructuum, qui proximè sequebatur.

3. Hebdomadam seu Pentecostes. Nam quinquaginta dies à festo nouorum fructuum numerabantur, & dicebatur hæc solennitas Panis. Quæque enim familia offerebat duos panes post messē.

4. Tubarū, quæ fiebat 1. die mensis septimi.

5. Recōciliationis solennitas quæ fiebat decima die mensis septimi.

6. Tabernaculorum *Σκηνοπηγία* erat 15. mensis septimi.

7. Dedicationis *Εγείνεια*, 1. Machab. 4. versu 59. die 5. mensis noni. Præter hos erant *Νεομηνίαι* id est Calendæ mensium. De quibus omnibus vide Exodi 23. vers. 14. Leuit. 23. vers. 1. & sequen. Deuter. 16 1. Samuel 20. vers. 27.

Ter verò in anno hic populus coram Deo se sistebat.

sissebat. in Pascha, in solennitate Pentecostes & Tabernaculorum. Deuter. 16. vers. 16. Actor. 2.

Philo putat Dominū secutum esse in colloca-
tione solennitatū, τὰς ἑρως ἰσημερίας. i. æquinoctia,
quæ bis singulis annis contingunt. Alterum in
vere, mense Misan, qui primus fuit apud sacer-
dotes: alterum in Autumno in mense Septem-
bris, qui mensis fuit anni initium in publicis pri-
uatisque negotiis. Hoc mense septimq; mūdum
à Deo conditum Hebræi putant. Alij Vere po-
tius & mense Martio.

Præter has festiuitates fuit annus septimus,
quo ab aratione cessandum fuit, & hic annus
quies terræ dicebatur. Leuit. 25. v. 1. Quo tempo-
re licebat cuiq; publicè pascere, & fuit velut al-
terum Sabbatum. Fuit etiam & annus quinqu-
agesimus quo tempore serui Hebræi manumit-
tebantur, & ad antiquos pristinosque dominos
agri & fundi redibāt, reuertebanturque cū eos
alienauerant. Hic annus dicebatur annus Iubi-
lei. Leuit. 25. vers. 8. & seq. Exod. 19. Hier. 34. v. 14.
sic autem appellatur à voce Hebræa לביי quæ
significat cornu arietis, quod eo cornu libertas
seruis, & fundorum tum vrbano- rum tum etiam
rusticorum restitutio dominis dabatur publi-
cèque per præconem pronuntiabatur. Hic an-
nus fuit pulcherrimum Sabbatum. Putat Me-
lanchthon in Chronicis, ideo quoque institu-
tum hunc annum, vt esset supputatio temporis,
& ortus mundi atque creationis rerum omniū
recordatio, ne censeretur æternus hic mundus.
Ergo vt Græci suas Olympiadas habuerunt: ita
Iudæi suos Iubileos, per quos suæ historiæ gesta

& totius mundi memoriam notarent & describerent. Longius verò tempus quàm 50. annorum non fuit statuendum, quoniam fere hominis aetas communis, & memoria publica longiori tempore durare non solet certa & constans.

Ad hoc idem præceptum pertinere videntur omnia externi Dei cultus exercitia, qualia erant sacrificia, purgationes seu lotiones, & quaecumque illi cultui subseruierunt, velut templum, arca, candelabrum, ceremoniarum variae, de quibus Apostolus ad Hebræos 9. quæ dominus Calvinus ad secundum præceptum refert. Denique templum ipsum Hierosolymitanum imprimis. Quod autem Salomonicum templum parui facere videtur Bernardus scribens ad milites, non rectè sit ab eo, sed adulandi studio iis, ad quos tunc scribebat.

Denique quod de sacrificatoribus, eorumque inauguratione, unctione, dignitate, munere, iure, alimentis & decimis dicitur à Mose, ad hoc præceptum omne pertinet, & debet reuocari.

Sequitur tertia & vltima ratio propter quam institutum fuit Sabbatum, ut sit seruorum subleuatio, & quies, quæadmodum & Dominorum. Deuter. 5. v. 14.

Seruorum autem nomine non tantum homines serui & ancille, sed etiam iumenta omnia continentur, quorum haberi rationem Dominus ipse vult. & ea ratione nos ad humanitatem instruit, & format. nam ne bestiis quidem ipsis crudeliter, & immisericorditer utendum docet. & alibi dicitur, Os boui trituranti non obligabis. Deuter. 25. versu 4. & Paul. 1. Corin. 9. versu 9. 1. Timoth. 5. versu

5. vers. 18. item vetat in asino & boue laborare. Deuteron. 22. vers. 10. quia est inæquale iugum: item subleuare bruta animalia iubet dominus si sub onere labantur & laborant. Exodi 23. versu 4. & 5.

Denique seruos ipsos vetat durius tractari à dominis suis. Exod. 21. vers. 26.

Hoc idem ipsum naturali lumine ducti iubent fieri etiam ethnici homines, & iis relaxationem animi ab operibus per hebdomadem dari, sed & iumentis. Præclara enim est sententia,

Cum seruos fueris proprios mercatus in usus,

Ut serui fuerint, homines tamen esse memento.

& Hesiod. libro 2. Εργων ἔν Ημέρων his verbis requiem iis dandam scribit, Aliàs enim nimia est istorum dominorum semper opus vrgentium seueritas, sæuitia, crudelitas & auaritia.

— αὐτὰρ ἔπειτα

Διμῶας ἀναψύξαι φίλα γένατα, καὶ βόε λῦσαι
id est,

Cæterum postea

(*Memineris*) vt serui refrigerent genua sua, & solue boues vt quiescât & lib. 3. vocat septimū diem ἱερὸν ἡμῶν. id est, sacrum diem.

Negant tamen Stoici nobis vllum esse δίκαιον πρὸς τὰ ἄλλα ζῶα δι' ἀνομοίωσιν. Laert. in Zeno. lib. 7. Obstat quod ait prouerbium, Quot serui, tot hostes. & Macrobi. in Saturnalibus & Sext. Pomp. Quod idem penè scribitur Prouer. 29. versu 21. & Eccles. 33. vers. 25. Seruos nō nimium leniter habendos. Respondeo. Id non de omnibus seruis dictum fuisse, sed de iis tantum, qui abutuntur dominorū clementia & humani-

x.iiij.

tate. Quod autem in re est accidens spectari non debet, quoties de re per se quaritur, quemadmodum hic. Falsum autem esse quod parœmia illa vetus ait, docet infinita seruorum exempla, veluti eorum qui dominos in secundo bello ciuili, quod inter Brutum & Octauium gestum est, conseruauerunt, ut tradit Appian. in lib. De bellis ciuilibus.

Sed cum sint serui pars populi Dei, exercitijs pietatis carere non debuerunt. Itaque in eorum etiam fauorem dies hæc septima est à Deo constituta.

Ergo ad laborandum fiunt serui promptiores atque alacriores, quum intelligunt diem aliquem ad quietem sibi constitutam & reueruatam.

Tertium denique caput explicat, quomodo & quatenus hoc præceptum ad nos hodie & sub Euangelio pertineat. Ac quidem quatenus ceremoniale fuit Sabbatum, nihil hodie ad nos, quando Christus nobis apparuit, qui fuit earum umbrarum corpus & veritas. Col. 2. Ergo eius ceremoniarum veritas & fructus à nobis quidem sentitur. (Nam & vitæ regenerationem attulit nobis Christus, & futuræ æternæque vitæ iam in Christo possessores sumus, in quo vita nostra abscondita est Coloss. 3. vers. 3.) Ceremonia vero non obseruatur à nobis, qui per Christum exhibitum plena libertate fruimur. Quare liberè hodie, & solum quantum ad communem ecclesiæ ædificationem pertinet, ab operibus nostris cessamus ut Dei cultui inseruiamus, & ut neminem offendamus. Sed neque gentiles ipsi seuerè dies

rè dies suos festos obseruandos esse censuerunt.
Nam Vergil.lib.I. Georg.ait,

Atque etiam festis quedam exercere diebus,

Fas & iura sinunt, riuos deducere, nulla

Religio vetuit, segeti prætendere sèpem, &c.

Inter quos fuit hæc distinctio, vt haberent obseruari & que alios dies fastos, alios nefastos, alios medios & intercisos, vt scribit Ouid. lib.I. De fast.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur,

Fastus erit, per quem lege licebit agi.

Tria verò illa verba fuerunt, Do, Dico & Ad-dico, quæ fuerunt prætoria, vt ait Varro libro 3. De ling. Latina. & scribit August. in lib. De io. Chord. Melius faceret & Iudæus & Christianus in agro suo aliquid vtile, quàm si seditiosus aut saltans in theatro esset. Idem quoque in Psal. 92. Ergo omnino operari die dominica nos Christiani non vetamur, modò à Dei cultu propterea non auocemur, neque à publicis concionibus & precibus, neq; à meditatione verbi Dei: modò item proximis offendiculum non præbeamus.

Quod ad Politiam ecclesiasticam, quæ per illud præceptum sancita est, pertinet ad nos hoc præceptum. Itémque quoad seruorum subleuationem. Sed hîc multa quærentur.

Imprimis quæ commendentur confirmenturque hodie hoc præcepto. Respon. Cultus ipse Dei externus, & quæ illi cultui subseruiunt omnia. Ac cultus quidem Dei externus in verbi Dei prædicatione, & precibus publicis & priuatis, Sacramentorum administratione consistit,

idque maximè: & reliquis rebus, quæ ex ipsa actus forma nostrum erga Deum obsequium testantur, qualia sunt ea, quæ noua sacrificia vocat August. lib. 20. de ciuitate Dei. cap. 26. Vetera enim in Christo implementū habuerūt. Heb. 7. 8. & 9. Ergo hæc facere etiam hodie, atque hoc præcepto iubemur, quoniam hic externus Dei cultus nobis Christianis relictus est.

Sed quæsitum est & de tempore, & de loco, quo hæc exerceri debent. In quo ipso consistit politia ecclesiæ. Ac de tempore quidem quæsitum est, quando, & quoties in hebdomada ad illa superiora celebranda conuenire populus debeat Christianus. Resp. quando Dominus ipse vnā diem selegit ex tota hebdomada, nobis Deum esse imitandum, vnāque diem in septimana saltem seponendam ad sollemnes illos cœtus ecclesiasticos agendos; quanquam illud verum est, quod vti cibo quotidie corpus, ita animus Dei verbo quotidie pascendus est & alendus: sed de totius ecclesiæ cœtu colligendo hîc quærimus & respondemus.

Sed, quæsitum est vtrum quotidie sacramenta administrari debeant, iisque nos communicare oporteat, an verò tantum diebus dominicis. Resp. August. & qui quotidie communicat reuerenter de Sacramentis sentire videtur: & qui non communicat quotidie neque singulis etiam diebus dominicis. Nam vt ille salutis suæ pignus in iis quotidie quærit: ita hic qui raro communicat, sacramentorum maiestatem agnoscit, ad quæ non nisi reuerenter & cum magno examine accedere vult & audet. Hic tamen
fuit

fuit mos veteris ecclesiæ: vt quoties *συναγῆς*. id est, solennes ecclesiastici conuentus fierent, Cœnæ Christiani communicarent. De Baptismo aliud receptum erat, vt Catechumeni quidē tantum die Paschæ & Pentecostes baptizarentur: priorum verò filij quolibet tempore, quo cœtus Domini conueniret: vt est in dist. 4. De consecratione in Decret. Hoc tamen de communicando Cœnæ Domini totum genus liberiores habet obseruationes. De Baptismo aliud est. filij enim fidelium statim suæ adoptionis signum debent accipere.

Sed quæsitum est vtrum præter diem dominicam liceat nobis Christianis dies aliquos festos instituere, in quibus otiemur. Hic distinguendum est. aut enim illi dies festi, Diuis & Homini- bus defunctis dicantur, tanquam Diis & idolis, aut Deo ipsi: aut Ad publicam rerum gestarum memoriam, & gratiarum actionem, quæ Deo fit, instituti sunt.

Ac diuis, sanctis, idolis & defunctis dies festi- uitatēque consecrare planè idololatricum est & damnatum. Vnus enim Deus colendus est. Et quanquam veteres Christiani basilicas primum martyribus & confessoribus piis dedica- runt, tamen hoc fuit iam superstitiosum, & postea res serpsit longius: & ad martyrum monu- menta quoque supplicabant ex magna iam su- perstitione animi, & ad ea conuenientes liba of- ferebant, quod fecit Monica mater Augustini. Deinde basilicas condiderunt martyrum nomi- ne sacratas. Demum dies eorū, *γενέθλιας*, id est, natales, item quibus martyrium illi passi erant,

coluerunt. Sed inde magna labes superstitioneque in ecclesiam Christianam irrepfit. itaque hoc totum fugiendum & tollendum est.

Christo verò ipsi veteres dies quosdam facerant, atque dedicarunt, cuius & natalem diem, & Epiphaniæ & Resurrectionis, & Ascensionis diem coluerunt, fidei confirmandæ, rei que gestæ testificandæ gratia. itaque Euagrius meminit eorum festorum, & August. epist. 118. & contra Adimant. cap. 16. & Ambros. in tractatu Epiphaniæ sermo. 19. 20. 21. & est in titul. De festiuitatibus. dist. 3. De consecratione in Decreto, & in l. penult. & l. fin. C. De feriis. & extr. De feriis. Et quanquam Christus est hodie & heri, Heb. 13. versu 8. & eius mortis, ascensionis, resurrectionis memoria quotidie nobis ob oculos versari debet: tamen ob circumstantiam temporis patres merito eorum dierum celebrarunt memoriam, quòd illis res esset cum ethnicis hominibus, qui quicquam tale, quale de Christo prædicat Euangelium, vnquam fuisse negabant. Itaque vt ostenderent vera esse omnia quæ de Christi natiuitate, passione, resurrectione, &c. narrantur ab Euangelistis: eius rei & temporis quo gesta fuerat, memoriam piè, primùmque sine vlla superstitione obseruabant. Nobis hodie eosdem dies obseruare nihil necesse est, quibus cum ethnicis aut Christum passum vel natum negantibus res non est. Itaque neque dies istos colere aut obseruare necesse est, aut etiam operæpretium. Conqueritur Hieronym. in epistola ad Galat. cap. 4. v. 10. & Chrysost. cap. 2. v. 17. quod Christiani homines sua ætate in iis rebus

bus penè Iudaizarent. Certè ex Cano. 1. 2. 3. 4. 5. & seq. (qui ex variis synodis sunt transcripti) De consecrat. Dist. 3. apparet quanta superstitione postea inducta sit, & multitudo istorum dierum festorum, vt omnino tolli fatius sit.

Ad publicam rei gestæ memoriam atque gratiarum actionem, quæ Deo fit, vtiliter sæpe aliqua dies sancitur, quemadmodum Iudæi Dedicationis festum addiderunt, cui Christus ipse interfuit, vt beneficij instauratique templi à Machabæis memoriam conseruarent. 1. Machab. 4. versu 59. Ioann. 10. versu 22. & 1. omnes dies, & nostris etiam diebus. C. De feriis, dies natales principum celebrabantur inter Christianos.

Quæsitum est De loco, vtrum certus aliquis locus ad eos conuentus solennes destinari debeat. Respon. Politicæ publicæ causa debere, non sanctitatis cuiuspiam loco tribuendæ. Iubet enim Paulus vt manus puras in omni loco tollamus ad Deum. 1. Tim. 2. versu 8. & terra est Domini, ait Paulus & David Psal. 24. 1. Corint. 9. v. 28. & Christus omnem locū ad precandum sanctum esse docet hodie. Ioan. 4. v. 21.

Quod de templo Hierosolymitano obiicitur illud vnicum fuisse, in quo sacrificare olim licuit. Resp. Illud planè ceremoniale fuisse, vt vnitas Ecclesiæ, & vnicum sacrificium corporis Christi ostenderetur.

Quæritur num versus orientem cōverti nos, dum oramus, oporteat. Resp. Thom. in 2. 2^a. quæst. 83. Oportere. Patres quasdam eius ritus & quidem antiqui rationes excuderunt: sed

verius est totum hunc morem esse superstitionis.

Quæ externo Dei cultui subseruiunt, sunt aut personæ ipsæ aut ceremoniæ. Quæ omnia hoc præcepto continentur.

Ac personæ quidem quæ præfunt Doctrinæ, sunt Pastores & Doctores: quæ præfunt Moribus & ærario pauperum, Presbyteri & Diaconi, qui pauperum curam gerunt. Act. 7.

Ad Personas pertinet disputatio de earum

personarum { 1. Electione seu ordinatione,
2. Autoritate.
3. Sustentatione vel alimentis,
1. Corinth. 9.

De electione agitur 1. Timoth. 3. Tot. tit. in Decret. distin. 23. & seq. itémque de earundem Depositione. Ad hunc etiam locum pertinet disputatio de Simonia. Est autem cum favore vel pretio, vel non legitimo modo quis ecclesiasticam dignitatem est consecutus. Gratis enim illa est accipienda: & huiusmodi pretium cedit in perniciem dantibus: & in lepram accipientibus uti Giezi cessit seruo Elisæi, Act. 8. vers. 10. 2. Reg. 5. vers. 27. vide quid Canonistæ scribant in can. Quid pro pecunia 1. quæst. 1. can. Altare. 1. quæst. 3. Quid Bernardus in lib. De consideratione. & Anselm. in Elucidario, commemorent. Idem sentiendum de iis qui civiles dignitates emunt vel vendunt. Hi enim summam perniciem generi humano inducunt, malos nimirum magistratus & mercenarios. De qua re conqueritur grauissimè Saluia. Episcopus Massiliensis lib. 4. De prouidentia Dei: Quid est aliud omnium dignitas

dignitas sublimiū, quā proscripio ciuitatū?
aut quid aliud quorundā, quos taceo, prefectura,
quā praeda? Ad hoc enim honor à paucis emi-
tur, nisi vt cunctorum vastatione satientur, &c.

Authoritas Ecclesiæ consistit vel in Censura,
& ea vel Priuata quæ admonitio est, vel Publica
quæ suspensio, & excommunicatio: vel in iurisdic-
tione & potestate præcipiendi Diuina & verbo
Dei præscripta, vel honesta & decora personis
vel toti cœtui Ecclesiæ pro ratione loci, tēporis,
personarum. Itaque hæc postrema decreta mu-
tari possunt etiam ab vniuersa Ecclesia consti-
tuta. 2. Tim. 4. vers. 2. Tit. 3. vers. 10.

Huc incidit quæstio de Synodis, quarum cer-
tè si sint legitimæ seque intra suos fines conti-
neant, hoc præcepto authoritas sancitur. Vide
lib. 4. Chrysost. de Sacerdotio.

Sed & ordo, qui in conuentu Ecclesiæ solet
ad decorum retinendum obseruari, commen-
datur hoc præcepto. Olim populus humi sede-
bat super mattas, ait Ambros. in 1. Corinth. 14.
Presbyteri & Episcopi celsiōti eminentiorique
loco sedebant, vt toti populo apparerent.

De sustentatione & victu eorum, qui Ver-
bum Dei annuntiant, præcepta ad hoc caput
pertinent, quæ multa sunt in Lege Dei, vt appa-
ret toto Leuitico. Ad Leuitas enim pertinebant
Oblationes, Primitiæ, Decimæ, Malach. 3. vers.
28. Numer. 18. 24.

Ac quidem esse alendos Dei Ministros, cū
non habent vnde se exhibeant, apparet ex dicto
Pauli, 1. Cor. 9. 1. Timoth. 5. 17, & 18. 2. Cor. 11. 9.
Philip. 4. vers. 18. Roman. 15. vers. 27.

Sed quaesitum est praecipue utrum Decimas habere debeant Ministri Dei, quia Leuitis debebantur ex praescripto Legis diuinæ. De hoc varia est & cōtrouersa disputatio. Et vno cōsensu Scholastici omnes putant ad Verbi Ministros eas pertinere, atque ab iis exigi posse. Id quod illi tractant in 13. quaest. 1. item 16. quaest. 1. cano. Ecclesie antiquitas. & cano. Quicumque voluerit. Resp. verò ex Ecclesiastica historia, & Eusebio in Constantino Magno apparere publicis sumptibus ali solitos fuisse Dei verbi Ministros & Pastores Ecclesiasticos: nō autem eos decimas accepisse. Euseb. lib. 10. Histor. cap. 6. Itaq; Theodoret. lib. 4. cap. 4. ait Iouinianum *σπιτηρέσιον* restituisse Ecclesiis. & ait Hermius Solfomen. lib. 6. cap. 3. *ἀπέδωκε ταῖς ἐκκλησίαις ἃ ταῖς κλήσεσι ἢ κλήρικ, &c.* Ergo falsum est Decimas in Ecclesia Christiana ad Ministros Euangelij iure diuino pertinere, cū Ecclesia Christiana sub Impp. Christianis eas non habuerit, ut ostendimus.

Sed neque eas meritò possunt exigere, et si Leuitæ poterant, quicquid Aquisgranense conciliū sub Pipino Lodoici filio habitū lib. 1. cap. 32. 36. & 37. communi iam errore deceptum scribat & sentiat. Mutata enim personarum conditione, & ius mutatur, quia translata Lege Sacerdotium & quæ ad illud pertinent mutantur, Heb. 7. vers. 12. ergo cū hodie Ministri Verbi non sint decima pars populi, neque paternis bonis careant, ut Leuitæ, Deuter. 10. vers. 9. Numer. 18. vers. 20. decimæ iis non debentur. Bona verò Ecclesiastica quomodo & quibus distribuenda

buenda sunt, vide 10. quæst. 1. & 2. Sumptus tamen honesti & stipendia commoda Verbi Dei Ministris ab Ecclesiis pro se suâque totâ familia exhibenda præstari & persolui omnino debent.

Ergo & hoc fuit Ceremoniale, vti & cultus diuinus, & ordo, & personæ ipsæ quæ illi cultui subseruiebant, & distinctio familiarum Israelitarum, & illud, vt ex vna tantum tribu Leui Verbi Ministri essent, Isa. 66. non autem fuit ius decimarum iudiciale, quemadmodum tamen putat & scribit ad Episcoporum auaritiam tuendam Thomas in 2. 2æ. quæst. 87. artic. 1. vt retineri debere doceat.

Quæ ab ethnicis sancita sint, quæ cum hoc præcepto conferri possunt, diximus supra ex Vergilio & Ouid. de diebus Fastis & Nefastis. Sed & quæcunque scribit August. de Paganorû sacrificulorum *disputat*, & eorum sacrificiis, per quæ animos purgari existimabant, itémque de epistola Porphyrii ad Abnebonem Ægyptium sacerdotem, lib. 10. De ciuit. Dei, cap. 8. 9. 10. 19. 20. & 23. illa cum hoc præcepto possunt cōiungi. Sed Ethnici irriserûnt Iudæorum nimis seueram in die Sabbathi obseruationem, Iuuenal. Satyr. 14. sed non sunt Ethnici huius rei ignari audiendi.

De Iure ciuili Romanorum quid excerpti possit, quod ad hoc præceptum pertineat, facile est perspicere ex ipsis titulis. Quicquid enim est in tit. de Episcopis & Clericis, & tit. de Sacrosanctis Ecclesiis, in tit. De feriis. C. pertinet ad hunc locum. Hoc totum ab Imperatoribus Christianis est sancitum. Ex Pandectis autem ad Sacer-

doti commendationem pertinet. l. Non distinguimus. §. Sacerdotio obueniente. D. De recept. arbitr. Poena in violatores huius præcepti apud Mosem fuit mors. Erat enim hoc crimen capitale. Numer. 15. Exod. 31. vers. 14, & 15.

DE SECUNDA TABULA

CAP. XI.

De secunda Tabula, & numero præceptorum, quæ in ea continentur, eorumque materia.

Pervenimus ad secundam Tabulam huius Legis, primūque illius præceptum, quod est, *Honora Patrem, &c.* De quo priusquam agam quædā præfabor in vniuersam hanc tabulam, quæ erit vice *παρακλησίου* & lucem ad ea, quæ sequuntur, afferent.

Ac quidem constat inter omnes Legem Domini in duas tabulas ab ipso Domino distinctā, Exod. 32. vers. 15. & 34 vers. 1. Deuter. 10. vers. 1. & 1. Reg. 8. vers. 9. Id quod factum est tum memorię causa, quò facilius disceretur ita breuiter distincta: tum ipsarum rerum, de quibus agit, distinguendarum & animaduertendarum gratia. Nam quemadmodum illius argumentum duplex est siue obiectum, nempe Deus & homo, ita prima tabula continet, exponitque nostrum erga Deum officium. Secunda verò nostrum erga proximum. i. omnes homines. Et hæc-

hactenus inter omnes conuenit. Sed iam quaestio est:

Quot praecepta secunda tabula contineat? Resp. Scholastici septem, quoniam unum praeceptum ex prima tabula delent, ut diximus, quod est de idololatria fugienda. Et decimum huius tabulae in duo partiuntur. Veteres Iudaei uti Iosephus & Philo in expositione generali Decalogi, rationem numeri paris sequuntur, Nimirum, ut prima tabula quinque habeat praecepta. Haec secunda item quinque. Itaque hoc etiam praeceptum *Honora patrem*, &c. ad primam tabulam pertinere putant, quia pater sit domesticus quidam Deus, & semper parentis facies debet esse honesta liberis. Sed aliud docent & Paulus Roman. 13, & ipse Christus, Marc. 10. ver. 19. qui hoc praeceptum, *Honora patrem*, manifeste ad secundam tabulam referunt, & ad nostrum erga proximos officium: Christo vero credendum est *ἀλλος*, neque potest cuiusquam auctoritas huic conferri, nedum anteponi: ergo prima tabula habet tantum illa quatuor superiora.

Quando vero constat decem praeceptis tota lex, & quatuor tantum ad primam tabulam pertinent, sex ad hanc sunt reuocanda, quibus tota continetur & completur, uti etiam puriores Scholastici sentiunt. Thomas 2. 2. quæst. 122. & Magister sententiarum, Ambrosius aperte in epist. ad Ephes. 6. vers. 2.

Quaeritum est, Num plura praecepta quam sex, hac secunda tabula comprehendantur. Et videntur plura inesse. Cum enim Paulus Rom. 13. hac sex enumerasset, addidit & si quod aliud
y. ij.

præceptum est. & Christus, Marc. 10. vers. 19. videtur addidisse septimū. Νέπε μή ἀποστήσεις. Respondi supra ad dictum Christi: Ad Paulum autem sic respondeo, Non negare nos & alia præcepta summam, his sex ἀνακεφαλαιῶδες & cōprehendi. Nam quæcunque sigillatim ad stabilendam conseruandamq; hominum charitatē inter se in tota Mosis nomothesia scripta sunt, ad hos sex tanquam solos & præcipuos fontes reuocantur. Ergo hæc sunt sex præcipua capita. Reliqua præcepta sunt horum ἐξήσεις & appendices, & secundaria quædam præcepta.

Quæsitum est, Num pauciora præcepta esse debuerint aut potuerint, quàm sex. Et videtur debuisse. Cū enim hæc Lex breuissimè fuisse scribenda appareat, frustra in sex capita dissectum est, quod vno tantum, duobus, vel tribus potuit proponi. futura enim erat breuior & cōpendiosior Lex. Sed & videtur potuisse. Nam Christus ipse docet esse vnum hoc præceptum summum charitatis, Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris, Matth. 7. vers. 12, & Ama proximum sicut teipsum. Cano. 1. in Decreto, & nos aliquando diximus Optima iustitiæ lex, hæc & maxima veræ, Ne facias aliis quod fugis esse tibi. Bernard. Sermo. De triplici genere, Hæc est lex naturalis societatis, vt omnia, quæcunq; nobis fieri nolumus, aliis nō faciamus. Resp. Istum esse summum Legis scopum, non autem præceptum, quod rerum agendarum modos & rationes contineat. Ergo eo modo concipere nostrū officium erga proximos, non fuisset Legem dare hominibus: sed tantum actionum nostrarum scopum

scopū nudè & obscurè designare. Quod vt melius intelligatur, sciendum est, Hoc esse Legis munus, vt honesta præscribat & iubeat, vetet turpia. Nam, vt ait Plato in Mino, Lex est *δὲ νόμος*. i. definitio rerum agendarum, quæ modum & rationem honestè viuendi in rebus singulis generatim quærit, inuestigat, & edocet. Ergo legis est constituere non solum fines rerum agendarum, nostrique officii: sed & modum & rationem per quam illud fit, demonstrare. Id quod videmus in omnibus populorum legibus fieri. Etsi enim de omnibus rebus leges fieri nō possunt, tamen fiunt scribunturque de iis, quæ ad generales actiones nostras regēdas pertinet, id est, quæ modum iis imponūt, singulis generibus earū notatis & distinctis, non quòd singulas actiones per se definiant præcepta Legis. Et vt in hominis mente duæ sunt *voûς νοεῖν*. i. intellectus agendi faces, & facultates à Deo datæ. Vna quæ nominatur *σωτηριότης*: altera quæ dicitur *σωεῖς* ē quibus illa conseruat generales iusti & iniusti notitias, vt Physici scribunt: hæc iudicium sanum & syncerum de singulis actibus nostris: ita Lex ad vtramq; naturæ facē tendere & spectare debet, vt ex præscripto *σωτηριότης* iustum ex diuino lumine definiat, non ex hominum voluntatē. Ex præscripto *σωεῖς*, quā Lex fouet & tuetur, singularum rerum honestè gerendarum præcepta tradat. Et idcirco ait Paulus Legis finem esse vt sana animi consciētia inter homines viuamus, 1. Timoth. 1. vers. 5. Sed & quando lex omnis propter transgressiones posita est, Galat. 3. vers. 19. Rom. 5. vers. 20.

Transgressio autem & modum & genus facti notat, & personarum rationem habet, atque ad singula genera & particulares actiones pertinet: Legis est, non tantum finem vel modum summum præscribere, per quem honestè vivatur: sed etiam modum rationemque speciatim demonstrare, per quam ad id homines pervenire, tanquam per vias possint. Et verum est illud Thomæ in 2. 2æ. quæst. 44. quod quanquam in operabilibus extensiones facti insunt, virtutèq; continentur in fine & principiis rerum agendarum bene intellectis, quemadmodum conclusiones virtute continentur in scientiis speculativis in principiis bene intellectis: tamen quia ab omnibus non possunt facillè intelligi, idcirco addenda sunt plura præcepta. Et hæc ratio est, quamobrem ipsi Iurisconsulti & *vous d'ici* gentium omnium non contenti fuerint pro omni lege hæc tria iuris præcepta commemorare, quæ ipsi referunt in §. Iuris autem præcepta, De Iure naturali gentium & civili, in Institut. & in tit. De legib. D. Nimirum honestè vivere, Neminè lædere, Ius suum cuique tribuere, sed præterea varias leges addiderunt, quia Legis est in singulis actionum generibus certos quosdam fines pangere & præscribere.

Atque hoc ipsum valet aduersus eos, qui obiciunt potuisse totam Dei Legem duobus præceptis hisce tradi, Fac bonum, Abstine à malo, Psalm. 34. Nam illa duo modos & genera actionum non satis distinguunt.

Quæritur, Num hæc genera actionum nostrarum potuerint brevius definiri: & videntur potuisse,

potuisse, nimirum, Ne cogitatione dicto vel facto quenquam laderemus, quod docet Paulus Colossi. 3. vers. 17. Respon. Isto quidem modo genera actionum nostrarum distinguuntur, sed nimis breuiter & obscurè: itaque distinctius & facilius docendi fuimus. Nam in quoque genere earum rerum, quæ hîc commemorantur, hæc tria insunt. Non mœchaberis, cogitato, dicto vel facto. Non furaberis, cogitato, dicto vel facto. Ergo quædam distinctiora & faciliora genera quærenda fuerunt. Illa autem sunt sex, quæ & breuissimè & facillimè omnia genera humanarum actionum, per quæ charitas læditur, iuuaturve, continent. Neque quicquam melius fieri potest.

Iam de horum sex præceptorum vniuersa distinctione videamus, & cur sex esse oporteat. Thomas in 2. 2^a. quæst. 122. rationem affert. Philippus Melächthon tum in locis communibus, tum in sua Epitome Moralis Philosophiæ de eo agit copiosè. Augustin. in lib. De liber. arbitrio etiam suam sententiâ profert. Dicunt Philosophi omnes humanas nostrasque actiones esse vel absolutas, quale est Deû colere: vel ad alterum. Quæ sunt ad alterum versantur in iustitiis, & ea quidem vel distributiuæ, qualis ea quæ constituit, vel Præmia, vel Pœnas: vel Cōmutatiuæ, quæ versatur in contractibus & obligationibus, & iis vel voluntariis siue ex vtraque parte, vel vna tantum obligent, vt donatio: vel non voluntariis, quales sunt iniuriæ, cædes, furta quæ patimur. Hæc Aristoteles lib. 5. *Ἠθικῶν Νικομαχ.*

Quæsitum est, Vtrum hæc secunda tabula omnes istas actionum formas contineat. Resp. Non, sed ea tantum genera, quæ sunt ad alterum. Nam prima tabula continet eas actiones nostras, quæ sunt absolutæ.

Quæritur, Vtrum omne genus actionum nostrarum, quæ sunt ad alterum, complectatur hæc tabula. Nimirum & eas quæ in distributiva, & eas quæ in commutativa iustitia versantur. Respon. Continere non philosophica quidem distributione & ratione: sed alia & faciliori & magis populari ratione docendi, quæ est huiusmodi. Omnis nostra erga proximum charitas,

Specialiter quibusdā personis & hominibus debeamus. In hoc explicando versatur quintum præceptum.

Docet,	Vniuersim omnibus hominibus, Vel	Ipforum hominū ratione Ne cuiusquam lædamus	Corpus. 6. præceptum. Matrimonium. 7. Præceptum. Bona. 8. Famam. 9.
Vel			
Quid			

Dei Nō concupisces. 10. præceptum. Atque de his omnibus vide Iob. 31. per totum. Hierem. 7. vers. 8. & 10. & August. lib. 3. ad Bonif. cap. 4.

CAP. XII.

Quinti Legis diuinæ præcepti, quod est, Honora Patrem
& Matrem, expositio.

DE ordine huius præcepti supra dictum est. Consentiant enim omnes esse numero quintum: Hieron. in epist. Pauli ad Ephes. cap. 6. ver. 1. et si primum est cum promissione speciali. In secunda verò tabula primum. Nam secundum Deum sunt diligendi parentes. Inquit Philo in explanatione decalogi *οἱ ἀπολυτότερον ἀποσεμνωσύντες τὸ γένειον ὄνομα φασίν, ὅτι πατὴρ καὶ μητὴρ ἐμφανέως εἰσὶ θεοί.* Et parentes secundum numen colendos etiam Ethnici sentiunt: Aristoxenus Pythagoræus imprimis. Vt ex eorum variis scriptis docet Sto- bæus *ἀρχὴ 77.*

Huius autem præcepti æquitas est triplex: Diuina, Naturalis, Politica.

Ac diuina quidem, quia quicquid iubet Deus iustum est, & hoc idcirco Paulus Ephes. 6. v. 1. ait iustum esse per se & simpliciter, quia Dei voluntati congruit & consentit. Est enim Deus ipse omnis cognationis, quæ in cælo & in terris nominatur, author, fons & principium, ait Paulus Ephes. 3. ver. 15 1. Timoth. 5. vers. 8. vbi Chrysost. sic ait, Neque idem est proprium & alienum aspernari, sed longè maioris est criminis, notum, quàm ignotum: amicum, quàm qui non sit iunctus amicitia, spernere. Naturalis item affectus idem faciendum docet. Nam quemad-

modum omnibus non modo hominibus, sed etiam animalibus insecuit Natura siue Deus *ἐργάζεσθαι* erga liberos: ita metum quendam indidit liberis, & reuerentiam erga parentes, Rom. 1. vers. 31. 1. Timoth. 5. vers. 8. Voto enim naturæ thesaurizant liberis suis parentes, 2. Corinth. 12. vers. 14: ita ductu monitūque naturæ filij ad patres honorandos instruuntur, *θαίει γὰρ ὁ υἱὸς κατὰ φύσιν ὁ πατήρ ἐστὶ τέκνον*. Est enim semper sancta facies & honoranda patrum liberis, nisi omnem naturæ sensum exuerint. Itaque Absalom quanquam perditus, tamen iratum patrem ferre non potuit, 2. Sam. 14. vers. 32. Eccles. 7. versu 29, & 30. Itaq; contra parricidas legē non scripsit Solon, vt scribit M. Tull. Pro Roscio Amerino, quod tantum scelus in cuiusquam animum cadere nō posse existimaret. Et quod scribit Tertullian. lib. 1. aduers. Marcion. Ponticos homines patrū defunctorum corpora in conuiujs esitauisse, honori & cultui parentum tribuebatur, quasi filiorum ventres essent: honestissima parentum sepulchra.

Politica æquitas ex eo apparet. Quod oportet rerum omnium, ordinum, Magistratum cōfusionem sequi, si non in metu & potestate parentum liberi retineantur. Itaque omniū populorum legibus hoc præceptū scitum est & probatum, & ingrati actio constituta est parentibus contra liberos, vti Atticis legibus: & potestas iisdem data ingratorum liberorum exheredandorum. Laudat Romulum Halicarnass. lib. 2. *ἀρχαιολόγους*, quod patri in filios per totam vitam potestatem dedit.

Duo obstant. Primò, Quòd obiicitur ex Mat. 10. vers. 37. Luc. 14. vers. 27. propter Christum odio habendos esse parentes.

Ergo videtur hoc præceptum noua Lege. i. Euangelio esse antiquatum, & ait Hieronym. ad Heliodor. per calcatum perge patrem, ad vexilla crucis euola. Hoc cùm peruersè intellexissent Monachi in ingressu monasterij, & aditu professionis suæ suis parētibus, honorem quem deferre iubemur, adimunt. Resp. Hoc non simpliciter dictum esse, neque absolute: sed *κατὰ τὴν* & per comparisonem. Potior enim est Dei quàm parentum causa, vt ait Ambros. in Lucam Verum est: ac sic Thomas ipse soluit. 2. 2^a. quest. 101. Non vult Christus intuitu religionis debitum parentibus honorem subtrahi. Sunt enim religio & pietas, duæ virtutes: vna igitur alteri non est contraria. Ambr. sermo 15. & in Psal. 119.

Alterum est, quod obiici potest ex Mat. 23. v. 9. In terris neminem esse patrem appellandum. Vnus est enim Pater qui est in cælis. & huic conuenit quod scribit Paulus, 1. Corinth. 8. vers. 6. Ephes. 4. vers. 6. Respon. Patris nomen illic non ad ordinem rationemque naturæ & ortus nostri referri: sed ad fiduciæ nostræ & vitæ fontem, & fundamentum. Est autem sic vnus Deus, Pater, & is quidē cælestis, non autē sic homines. Nam ordine rationeque generationis, ij ex quibus procreati sumus, tantum Patres appellatur, idque etiam teste scriptura, vt hîc, & infinitis penè alijs locis, & Hebr. 12. vers. 9. appellantur *Πατέρες οὐρανός*, à quibus tamen, vt à Deo, pendere non debemus.

Quæsitum est, Cum plures sint cognationis gradus, multaque eorum genera, quibus plus aliquid debemus, quam quod in vniuersum omnibus hominibus: Cur de hoc potissimum cognationis & charitatis arctioris gradu & genere meminit lex. Respond. Quod cum difficile admodum aliis subiiciantur homines, & iis quibus tamen debent (quod fieri iubet hoc præceptum) In eo potissimum gradu insistendum fuit, & homines fuerunt prouocandi ex eo officij genere, ad quod se maximè atque equissimè adstringi fatentur, & sentiunt, natura ipsa docente, & impellente. Et quanquam his duobus hominum generibus maximè natura conciliamur, Sanguine coniunctis, &, Probitate aliqua insignibus, tamen maior est, & constantiior ea coniunctio, quæ nobis sanguine conciliatur, quam ea quæ probitate & virtute contrahitur. Etsi sentit aliud Philo in exposit. generali, οὐ γὰρ ἡ ἀρετὴ, ἀλλὰ τὸ οὐκ ἔχειν τὴν τοῦ ἀλλοῦ ἀρετὴν ὁμιλία. Sed Thomas & contra scribit & nobiscum facit in 2. 2æ. quæst. 26. artic. 7.

Denique quæsitum est, Num hoc præceptum ius naturæ violet & tollat. Est enim libertas naturalis: at seruitus contra naturam. Omnes enim natura expetunt esse liberi. Et in §. Ius autem gentium. De Iure naturæ gentium. & Ciuil. dicitur seruitus esse contraria Iuri naturali. At tamen seruitutem quandam inducit hoc caput. Ergo videtur ius naturæ conuellere. Sic enim in locis communibus sentit Philippus, hoc capite legis constitutum esse ius seruitutum, & omnes

omnes homines quodāmodo fieri seruos, atque illud confirmari, quod scribit Aristoteles lib. 1. Politicorum quosdam natura esse seruos. At ait Auguſt. lib. 19. de Ciuit. Dei. cap. 15. hominem rationalem factum à Deo, qui ſolis irrationalibus dominaretur. Itaque noluit, ait, Dominus hominem homini dominari, ſed hominem pecori. de quo ipſo vide Baſil. de Spiritu ſancto cap. 20. Reſp. Aliud eſſe tollere naturalem libertatem: aliud tollere licetiam eſſrānem. Hoc præceptum libertatem quidem relinquit, cui cum ſtorgis naturalibus rectè conuenit. At illam eſſrānatam animi omne iugum excutientis *ἀνέξια*, quæ peccati maximus eſt fructus, tollit. Quidam enim neque Deo, neque hominibus vllis ſubiici ſe volunt, aut patiuntur, quæ res licentia eſt, non libertas. Itaque grauiter reprehendi atq; redargui poſſunt Anabaptiſtæ hoc præcepto. Quod autem aiunt, Homines ita cōditos à Deo, vt pecoribus, non vt hominibus imperarent: hoc autem præceptum aliud ſuadere. Reſpon. Auguſt. lib. 19. De Ciuit. Dei. cap. 15. & 16. propter hominis peccatum id fieri, vt quidā aliis ſubiiciantur: Vt autem parentibus, etiam ſine peccato id fieri æquum fuit. Nam & Deo ſubiici fuit iuſtum etiam ante peccatum, & ſapientioribus. Vide Durandum in lib. 2. Sentent. Diſtinct. 44. quæſt. 2. & Baſilium lib. De Spiritu ſancto cap. 20. Gregorius Magnus ita ſcribit in Paſtorali: Omnes homines natura æquales genuit, ſed variante meritorum ordine alios aliis culpa poſtponit. Ipſa enim diuerſitas, quæ acceſſit ex vitio, diuino iudicio diſpensatur, vt

quia omnis homo æquè stare non valet, alter regatur ab altero. Quæ verba Augustini sententiam confirmant.

Honora. Honoris vox & significatio. Tria significat hoc loco, vt ex variis Scripturæ testimoniis colligi facillè potest, Reuerentiam, Obsequium seu Obedientiam: Gratitude seu Subleuationem. Et hoc est quod Scholastici dicunt, liberos debere parentibus cultum: & officium.

Ac reuerentia est dignitatis superiorisque potestatis agnitio & veneratio, quam & animo & corpore exhibere inferiores debent *ἡ δὲ τιμή*, vt ait Philo, *ἐν τῇ τῆς κρείττονος εἰς τὸν κατώτερον*, id est, Parentes potio- rem gradum obtinent, filij verò inferiorem, & ita Moses ipse Leuit. 19. versu 3. explicat Metuetis patrem & matrem. Itaque & apud se honestè de parentibus filij cogitare atque sentire debent: & palàm verbis atque sermone eos cohonestare. Vetantur enim liberi conuicio patres afficere. Exod. 31. vers. 17. Deuter. 21. vers. 18. Leuit. 20. vers. 9. sed & eos cedere prohibentur Exod. 31. vers. 15. quia iis reuerentia debetur. Itaque iis assurgere debent liberi & domi & foris, & cedere loco: eorum mores etiam duriores ferre, sed & verbera. Et antiquitus Pater pro Domino habebatur etiam iure Roma. Atque hanc nostram sententiam confirmat, quod est scriptum Ephes. 3. vers. 15 & Eccles. 3. vers. 9. 10, & seq. & Hesiod. lib. 1. *Ἐργ. 2. Ἡμερ.*

Sed quæsitum est, vtrum filius magistratus patri priuato loco cedere, atque assurgere debeat.

Respon.

Respon. Distinguendum esse quo in loco & qua de re agatur. In iis quæ ad magistratus sui munus pertinent, atque eo in loco, vbi pro magistratu filius agnoscendus est, cedere debet pater, atque honorem filio deferre non quatenus filius: sed qua magistratus est. Sic Fabius Maximus docuit, sic Asa matrem deposuit. Extra hanc circumstantiam, & in priuatis ædibus & negotiis, debet filius patri cedere, illi assurgere, se hominem illiusque partem & partem agnoscere. De quo vide A. Gell. Noct. Atticar. libro 2. capite 2.

Obedientia siue obsequium est paterni mandati præstatio & executio, quæ fit à filio quatenus in eo positum est, Ephes. 6. vers. 1. Coloss. 3. v. 20. sic enim Paulus interpretatur Honorare, id est, *πᾶν* esse *ὑπακούειν*.

Quæsitum est vtrum in omnibus sit parèdum & obsequendum parètibus, & videtur Coloss. 3. v. 20. *ὅτι πάντα*, vt ait Paulus. Sed & diuina & naturalis ratio aliud docere videntur. Ac diuina Matth. 10. vers. 37. Naturalis etiam, quòd ethnici homines scribunt non per omnia parètibus obsequendum. Musonij de ea re præclara disputatio extat apud Stobæ. ser. 77. Sed respondet Paulus Ephes. 6. vers. 1. *ἐν κυρίῳ* parendum iis esse, id est, eatenus, quatenus Deo suus honor saluus & incolumis manet, & vide A. Gell. lib. 2. Noc. Atticar. cap. 7.

Tertia verò significatio *Honoris* est gratitudo. Est autem necessitatis egestatisque eorum subleuatio siue re siue opera siue consilio nostro egeant. Quæ res debetur à liberis parenti-

bus. Matth. 15. & Ecclef. 3. verfu 14. & à subditis magistratibus, vt est Nehem. 5. ver. 15. & à grege paſtoribus ſuis. 1. Corinth. 9. Paulus ipſe. 1. Tim. 5. ver. 4. & ita Thomas quoque interpretatur in 2. 2^a. quæſt. 10.

Neque obſtat quod ſcribit Paulus 2. Corint. 12. ver. 14. Patres theſaurizare filiis, non contrà. Voto enim nature bona parentum debentur filiis, & illud verum eſt, Ordine turbato ſuccedis Bulgare nato. Reſpon. Per ſe quidem ita eſt, & à parentibus fere aluntur filij. 1. Alimenta. C. De negot. geſt. non contrà. & Ephes. 6. ver. 4. Sape tamen contingit vt auxilio opibusque liberorum egeant parentes. Quod officium non eſt à liberis parentibus denegandum, ſed præſtandū. Et inquiunt Scholaſtici, Cultus quidem per ſe debetur à liberis parentibus: officium autem & ſuſtentatio per accidens, Nimirum ſi parentes egeant, id quod eſſe verum docet etiam ratio. Quid enim eſt æquius, quàm parentibus ἀντιμίσθια, ἀντιμίσθια & ἀμοιβή, id eſt, mercedem educationis & maternæ curæ rependi, vt ait Heſiodus libro 1. Εργ. & Ημερ. Et id eſſe faciendum etiam brutorū animalium exemplo docemur. Sunt exempla Ciconiarum nota, quæ ſenes parentes ſubuehant humeris ad paſtū, & alunt. Vnde πελαργικοὶ νόμοι appellantur: & Nota eſt etiam illa hiſtoria valdèque laudata de filia, quæ propriis vberibus matrem in carcere aluit, de qua eſt videndus Valer. Max. lib. 5. cap. 4. & Cimonis Athenienſis pietas in patrem eſt celeberrima, valdèque imitabilis. Contrà verò Abſalonis impietas & pœna valdè miſera & damnata.

Quæſi

Quæsitum est utrum seruale ministeriū præstare debeant liberi parentibus, qualia sunt lectum sternere, pedes lauare, ministrâtes iis astare, humeris subuehere, ægrotis adesse. Nā operarum aiunt Iurifcon. in tit. de iure patronat. D. alia sunt seruiles, alia sunt officiales. i. officij gratiâ præstantur, uti salutare, deducere è foro domum. Respon. Ea quoque officiorum & operarum genera à liberis parentibus deberi. Nam si frater fratri id debet, multo magis & patri. Ammoni fratri soror Thamar eas operas exhibuit. 2. Samuel 13. Et idem sentit quoque Hierocles in libro Quomodo erga parentes agendum sit, *φέρει δ' ἐπὶ τῷ ἐπιμυδίαν αὐτῆς ἡ τὸ ἥδ' ἐκλιχοτέρων ὑποπρατημάτων ἀπ' ἑαυτῆς τῆς παίδας, ὥστε ἡ πύδας ὑπονήσει*, & c. Stobæ. λόγῳ 77.

id est

Affert autem consolationem liberis, si seruilia etiam ministeria parentibus suis exhibeant, veluti si eorum pedes lauent.

Et nota sunt exēpla de Catanæis siue de Æt-næis fratribus, de Cleobe & Bitone fratribus subuehentibus & trahētibus matrem curru, instar equorum. Valer. lib. 5. cap. 4. & Plin. libro 7. Hist. Natura. item de Ænea euchente patrem. Licuit iure civili patribus filios tempore famis vendere. l. fin. C. lib. 4. de iis rebus quas distrah. licet, & iure quoque Hebræo, Exod. 21. v. 7. Romulus id sanxit, ut Dionys. Halicar. docet lib. 2. *ἀρχαιολογίας*.

Et cum idem nobis prius præstiterint parentes in *τεκνογονία*. 1. Timoth. 2. versu 15. Nil mirum si dicamus eadem illis deberi. Nam, ut inquit

Philo, Oportet homines ἐνίων θρίων εἶναι μαιντας
& τὰς ὠφελικότας αὐτῶν φελεῖν.

Sequitur *Patrem & Matrem*, in quo primum
quæritur, cur utriusque meminit lex. Nam fa-
tis sub masculino fœmininum concipi posse
videbatur. Respon. Duplex est ratio, consue-
tudo quidem, & lex. Ac hominum hæc consue-
tudo fere est, ut quemadmodum ait Euripides,

--ὃ δ' αὖ εἰς ἀνδρ

γοναϊκὸς αὐδῆσειεν, ἀλλὰ τὸ πατρός.

id est,

nemo iactat gloriaturve, qua matre natus sit,
sed quo patre.

Lex verò, quia ita vulgo omnium populorum
legibus sancitum est, ut fœminarum quàm viro-
rum in multis sit deterior conditio. Itaque &
vilior censetur matrum cōditio quàm patrum,
& non habent matres liberos in sua potestate,
sed habent patres: neque eos ex suo cognomi-
ne & familia denominant, neque iis nobilitatem
pariunt, sed soli patres. Sed tamen Deus utru-
que honorandum disertè docet, ne propter ius
illud dispar, vni tātum nimirum patri officium
deberi censeretur, atque negligerentur matres:
itaque Prouerb. 23. versu 22, 10. versu 1. 15. versu
20. 17. versu 25. Vtriusque, patris & matris, diser-
tè fit mentio, quia in procreandis liberis & e-
ducandis utriusque & labor interuenit, & mini-
sterium.

Quæsitum est, utrum par honor utrique de-
beatur, patri & matri: & videtur mater plus ef-
se diligenda, quia & ipsa plus diligit, ut ait Ari-
stoteles libro 8. ἡθικ. Νικομαχ. Agnoscit enim
partum

partum velut partem viscerum suorum, & in generatione videtur sola corpus dare, atque in educatione prima plus laborat ipsa, nimirum usque ad tres annos. Respon. Tamen Scholastici & Hieron. in Ezechiel. plus scilicet esse diligendum patrem, quia magis ad Deum accedit. Si de iure civili quaeritur, potiora sunt iura patris: si de diuino aut naturali, nihil plus patri tribui videtur quam matri. Vide tamen Thom. in 2. 2^a. quaest. 26. Nam scriptura semper vtrunque parentem coniungit. Deut. 21. vers. 28.

Quaeritur est vtrum parentes etiam viliores debeant liberi honorare ipsi honestioris conditionis ampliorisque fortunæ. Respon. Debere, vti scriptum est Eccles. 23. versu 18. & 19. Prouerb. 23. vers. 22.

Quaeritur est, Qui patris matrisve nomine significantur hoc loco. Et quia ex parte totum colligendum est, ad solas eorum personas non est restringenda significatio, qui nos ipsi procrearunt, sed est latius extendenda. Itaque aiunt Iurisconsulti eos omnes comprehendi, qui parentum nuncupatione continentur. Hoc scriptum est à Constantino in l. vni C. libro 9. titul. 17. de iis qui parentes vel liberos occiderunt, & in §. Alia deinde lex De public. iudic. in Institutio. Parentum autem appellatione continentur omnes, qui sunt in recta linea ascendente usque ad Tritauum, ait Paul. in l. Iurisconsultus. D. de gradib. affinit. Ergo ultra tritauum non erunt honorandi parentes. Aliud tamen sentiendum est. Nā patris matrisve significatio hoc loco est latissima, & ad 4. hominum genera pertinet. Nempe

z. ij.

ad eos qui sunt vel patres Natura siue adoptio-
ne, vt omnes Cognati, consanguinei, patria ipsa
vel Dignitate, vt Principes, Domini, Magistri:
vel Etate, vt Senes omnes: vel Beneficio, vt Be-
nefactores animorum & corporum: & ita ex-
plicat doctissimè Cal. imprimisque in Harmo-
nia Mosis, atque etiam Phil. Iudæ. expof. gene-
rali Decalogi his verbis, Πάμπαν τὸ πρὸς γένει τὸ
πρὸς πολλὰς καὶ ἀναγκάσιους νόμους ὑπανίσταται τοὺς ἐν
παροῦσιν καὶ τοὺς ἀναγραφέντας, τοὺς ἐφ' ἀρχῆς καὶ
ὑποκόους, τοὺς ἐφ' ἀεργείας καὶ ἀπεπονθήας, τοὺς ἐν δυν-
ατοὺς καὶ δεσποταῖς.

id est,

Quintum præceptum legis, quod est de pa-
rentibus honorandis, multas & necessarias alias
leges comprehendit, quales quæ de senibus &
iuuenibus scriptæ sunt, de Magistratibus & sub-
ditis, de Benefactoribus & beneficiariis, deni-
que de Seruis & Dominis.

† Ac natura ipsa parentes sunt Pater, Mater, &
quicunque in superiori ascendenti recta linea
sunt omnes in infinitum: in obliqua verò linea
collaterali, quæ parentum loco habentur: velut
Aunculus, Patruus, Amita, Matertera, & reli-
quæ personæ, de quibus Leuit. 18. versu 6. & se-
quen. Ergo quod ait Critolaus in Aureis cat-
minibus.

Τέσε γονεῖς πρῶτα, τέσε ἐγγλεῖς ἐκ γένεω, καὶ

id est,

Honora parentes, & qui tibi sunt sanguine
coniuncti.

Non referendum est ad propinquos tantum
cognitionis consanguinitatisque gradu: sed ad
omnes

omnes etiam remotissimos.

Sed & fratres, & quicumque ex ea stirpe nascuntur & oriuntur, continentur hoc præcepto, ergo sunt fratres amandi. Ambros. sermo. 15. in Psal. 119. & Quid.

Cum tibi sint fratres, fratres uide scire lesos,

Cumque pater tibi sit, iura tuere patris.

Ergo charitas propinquorum & domesticorum omnis hoc præcepto continetur. Sed etiam Amici nobis hoc præcepto commendantur cum quibus nobis est specialior necessitudo, & familiaritas contracta ut est Prouer. 18. v. 24. Est enim charitas mater amicitiarum. Bernard. ait, vicissimque amicitia est nectâr, & optimus fructus Christianæ charitatis.

Quæsitum est de Ciuitate, & de Patria utrum diligere debeat, & videtur homini Christiano nullam esse patriam constituendam in hoc mundo, quia cœlestes ciues sumus, non terreni. Ephes. 2. versu 19. Nam cum hîc non habeamus permanentem ciuitatem. Heb. 13. versu 14. certè neque patriam hîc habemus, ut idem Apost. ad Hebr. 11. versu 14. docet exemplo patrum. Idem dixit Quid. lib. 1. de fastis.

Omne solum forti patria est, ut piscibus æquor.

Ut vacuo volucris quicquid in orbe patet.

Et dicebat Socrates se esse ciuem mundanum. patria enim est, dixit Teucer, ubicunque est bene. Respon. Cum iura diuina non tollant iura naturalia, omnisque cognationis author sit dominus. Ephes. 3. vers. 15. & diligendam quoque esse ciuitatem & patriam, in qua nati sumus, educati, & adoleuimus, idque etiâ piorum exemplo. Nam

z. iij.

Hieremias testatur se diligere patriam. Hier. 28. v. 6. & fortes fuisse commemorantur, qui pro patria constantissime dimicarunt, 2. Sam. 23. versu 8. & seq. & nota est omnium populorum, philosophorum, & hominum de ea re vox. Patriam enim omnium cognationum, omnisque societatis fundamentum putant & collocant. Eurip. in Phoeniss.

ἐν ἐστὶ τὸ πᾶν τῶν ἰδίων μέγας
Hoc confirmatur 2. Samuel 19. vers. 12. Neh. 4. versu 14. Et exemplo Nehemiae, qui pro patria mirè afficiebatur, ut apparet Neh. 1. & 2. quam specialis quaedam ratio in Hierusalem, quæ fuit ciuitas illa sancta, fuisse videri potest. Ambrosius lib. 1. De officiis, Fortitudo, quæ bello tuetur à Barbaris patriam, vel domi defendit infirmos, vel à latronibus socios plena iustitia est.

Sed quæritur, Quantū debeatur patriæ, quantumque sit diligenda. & Tull. lib. 3. De bonor. & malorum finib. ait plus quàm nos ipsos diligendam. itaque *ἀνδρεία* virtus est appellata à Philosophis ea, quæ facit ut pro patria fortissime dimicantes moriamur, aitque August. Maior est patria & ipsis parentibus tuis, in sermo. de Verb. Euangelij.

Vicit amor Patriæ, laudumque arrecta cupido.

καὶ ἰλλὺδ Ὁμερί, οὐδ' ἀνδρείῃ
οἱ ἄνθρωποι ἀέσος ἀνδρείας πρὸς τὴν πατρίδα.
Sed vtrum rectè se quidam pro patria deuoverint, ut Decij, maior quæstio est & difficilior, quæ ex variarum circumstantiarum ratione potius diffiniri debet, quàm ex vniuerso genere quæstionis.

Sequi-

Sequitur secundum caput, quod sanctionis & promissionis explicationem continet. Est enim hoc præceptum primum in promissione particulari uti diximus, Ephes. 6. vers. 1. Ac primum quæritur.

Cur addita sit Promissio cum natura ipsa doceamur parentes esse honorandos, eiusque monitu & instinctu ad id impellamur. Nam ut ait Valer. Max. lib. 5. cap. 4. Prima lex naturæ est diligere parentes, & Pisidæ libant parentibus suis tanquam diis. Resp. Duplici de causa additam esse promissionem, 1. ut adhuc magis ad illud obsequium incitarentur homines, atque ita tanquam per gradus ad alia obsequia prouocarentur, veluti & qualia sunt ea quæ magistratibus debentur, ad quæ coactè admodum se demittunt homines. 2. ut esset etiam velut quoddam fœderis diuini signum. Nam & eius terræ facta est mētio, quam velut sacramentum cœli, & fœderis sui dabat Dominus. De Xanthippo verò filio Periclis ut patrem accusans peste obierit, vide Plutarch. in vita Periclis.

Promissio verò hæc est aptissima, ut qui colit & honorat sui ortus instrumenta, diuturna vita potiat, ortusque sui & vitæ fructum & usuram quam diutissime percipiat, ac ita quoque æquum esse fieri dixerunt homines profani & ethnici poetæ, ut Hom. vide Eras. in parœmia *μεγαρχικοί νόμοι*.

Quod autem Chrysostr. & Theophylact. in epist. Pauli ad Ephes. 6. vers. 1. annotant hanc promissionem pertinere ad adolescentes liberos, qui diu & suauiter viuere cupiunt, falsum est, etsi

z. iij.

probat Erasmus. Ad omnes enim liberos pertinet etiam senes. Sed obiicitur, Cum sit vita hæc humana ærumnis plena. Job. 7. & 14. Genes. 47. versu. 9. 1. Corinth. 15. vers. 31. & variis telis & incommodis obnoxia, non videri hic quicquā felix aut beatum promitti, sed potius calamitosum & infelix. Resp. Non modò vitam, & lucis huius vsuram diuturnam promitti, sed & prosperitatem illi adiungi. Deuteron. 5. vers. 16. Præterea ipsa quoque vita humana, si per se spectetur, est pulcherrimum Dei donum. 1. Quia qui nunquam extiterunt aut fuerunt, operum Dei spectatores, testes, aut fructuarij nunquam fuerunt. Et per se vita ab Ecclesiaste præfertur morti. Eccles. 7. versu. 2. 2. Quia omnes hæc miseriæ & ærumnæ, quas patimur, spem tamen aut gustum immortalis illius beatitudinis adimere aut extinguere non possunt. Rom. 8. v. 18. Tertia ratio est, ad eā immortalitatem assequendā primus gradus est hæc vita terrena, quia qui nunquam fuerunt aut vixerunt, beati esse aut fieri non possunt. Nam non entis nullæ sunt qualitates. Quod enim obiicitur de illis ærumnis, illæ non ex ipsa vitæ natura ortæ sunt, sed ex peccato. Genes. 3. itaque sunt accidens ad vitam, ex accidente verò rei natura spectari non debet.

Queritur, vtrum semper ita fieri appareat, ut qui obsequuntur parentibus, sint vitæ diuturnioris & longioris in his terris. Respon. Non semper, sed eatenus, quatenus dominus ipse iis ipsis expedire videt. Prospicit enim nobis melius quàm nos ipsi & plus videt. Et cum sit animorum pater, datorque cœlestis vitæ, uti & huius ter-

ius ter-

ius terrenæ, quando salutis nostræ conferre ipse sapientiss. iudicat, ut hinc migremus, euocat. Conducit autem sæpe, 1. Ne corrumperemur cum cæteris si hic diutius viuamus. 2. Ne futuras ærumnas & calamitates, quas ipse impedere scit, sentiamus: sic Godolias ereptus est. idemque I-saiæ 57. v. 1. 2. 3. dicitur.

Neque verò propterea fallit Dominus filios obsequentes & morigeros parentibus, quum iis vitam hanc temporalem adimit. Facit enim ut cælestem longèque beatiorè illi habeant, itaq; commutat potius terrena promissa cum cælestibus, caduca cum immortalibus, & *χαλκὰ χρυσίου*, ut est in prouerbio.

Quid igitur de immorigeris & ingratis liberis statuendum? Fore ut à Deo puniatur, & in hac vita si non breuitate, certè infamia, variis arumnis & doloribus & cruciatibus, uti dicitur etiam Prouerb. 30. vers. 17. à feris bestiis, & in futura vita. Nam quoq; filius qui maledicit patri citò morietur, Prouerb. 20. vers. 26, & 23. vers. 22. Exemplo est Absalom & eius ignominiosa mors, 2. Samuel 18. vers. 9. Exemplo est Cham irridens patrem Noachum, ab eo maledictus, Gen. 9.

Ac quidem legibus politicis Iudæorū, mors statuta est in filios, qui patri vel matri maledicunt, iisq; & faciunt conuitiū, vel qui iis sunt In-iurij, Ingrati & Immorigeri, Exod. 21. v. 15. & 17. Deuter. 27. v. 16. Leuit. 20. ver. 9. quod iudicium quemadmodum exercebatur expositum est, Deut. 21. v. 28. & seq.

Cæterorum populorum legibus velut Atheniens. Ingrati actio, vel potius accusatio con-

stituta est in liberos ingratos erga parentes. Et extant leges Platonis lib. 11. de legib. Aristotelis sententiæ in Ethicis præclaræ, dictū quoq; Pampeli Pythagorici, *γονέων ἀμελεῖν ἔτε δαίμων, ἔτε ἀδράπος σύμβολος ἀρποκῆ, ὅσοιτό πινι, σύμμετες ψυχῆς κεκτημένος ὀπισθάμειν.* id est, Parentes negligere, neque daemon neque homo quisquam vnquam suaferit, qui modò cognitione vlla hominis digna præditus sit. Et ait Iustin. Hist. lib. 16. Quamquam parricidio nulla satis iusta causa ad sceleris patrociniū prætexi potest. & 1. Timoth. 1. 9. *Πατέρες ἄφρονες* isti dicuntur.

Romanorum legibus & ingrati actio constituta est Tot. tit. Cod. & Lex Põpcia specialiter scripta sancitæque in parricidas, qui more maiorum primū seueriss. nouoque genere mortis & atrocissimo puniebatur. i. infuti culleo vnâ cum vipera & gallo gallinaceo in mare proieciabantur, vt est in l. penult. D. ad l. Pompeiam, de Parricid. Postea autem cœperunt puniri lege Cornelia de Sicariis, l. j. D. ad l. Pompeiam de Parricid. Videndus est Cœlius Rhodiginus lib. 6. Lætion. Antiquar. cap. 43. Et puniuntur siue ipsi occiderint, siue venenum emerint, siue conscij fuerint: sed & medicus quoque qui venenum miscuit. l. ij. D. eod. punitur.

Sed quæsitum est, Vtrum hæc promissio ad nos pertineat. Et non videtur, quando ea promissione caremus, quæ de terra sancta olim facta fuerat. Respon. Eatenus quidem non potest ad nos ex ipsa verborum propria significatione pertinere hæc promissio. Pertinet autem quatenus vbicunque gentium sumus, Domini est

est terra, Psal. 24. & Psal. 115. & quocunque in loco sedem habeamus, Dei munus est erga nos, Psal. 107. vers. 36. Eccl. 40. vers. 19. & quemadmodum colligi potest ex Prouerb. 11. versu 10. Ciuitatis domiciliique constitutio felicitas est à Deo.

Veniamus ad reliquas huius vocis *Pater* & *Mater*, significationes vt ex parte totum colligamus.

Secundum igitur significatum eos omnes cōplectitur, qui dignitate sunt patres,

Quales sunt {
 1 Principes & ab iis delegati
 2 Magistratus.
 3 Mariti.
 4 Domini.
 5 Magistri in quaque arte.

Ex quo apparet omnia tum Oeconomica, tum etiam Politica praecepta ad hoc caput Legis referri oportere, qualia sunt ea quae docent cuiusmodi sunt & qualia subditorum officia, erga Magistratus, cōtrāque qualia Magistratuum officia erga subditos. Quale officium vxoris erga maritum, & mariti erga vxorem: serui erga dominum, & domini erga seruum. Denique discipuli erga magistrum, & cōtrā magistri erga discipulum, quorum omnium authoritas hoc praecepto sancitur, & de quibus Paul. Ephes. 5. & 6. & Coloss. 3. & 4. Tit. 2. & 1. Pet. 2. & 3. 1. Ioā. 2. Exod. 26. v. 28. Deut. 16. v. 18.

Denique quaecunque à Iurisconsultis de statu personarū traduntur, ex hoc fonte orta sunt, hoc capite confirmantur, & reuocari ad illud debent. Sed & omnia praecepta de iustitia di-

tributiua.

Sed duo hominum genera hanc interpretationem conuellunt & oppugnant, Anabaptistæ & Papistæ. Anabaptistarum error Donatistarum hæreseos riuulus fuit, contra quam August. variè & copiosè. Illi Magistratum auctoritatem infringebant, & tollebant, & varias persecutiones ab iis contra Dei Ecclesiam factas recensebant, & illud dictum Pauli 1. Corinth. 2. v. 8. eos crucifixisse Christum Dominum gloriæ, & hodie adhuc in membris suis crucifigere, vel persequi, vt docet Iacob. 2. v. 6. Sed respondet August. quod M. Tull. lib. 3. de legib. cum de Tribunita potestate agit. Iniqua, inquit Tullius, in omni re accusanda, prætermisiss bonis malorum enumeratio, vitiorumque selectio. Fuerunt enim quidam optimi Principes, quorum opera sustentata, recreata, atque adeo restituta est Dei Ecclesia, qualis David, Ezechias, Iosias: & si quæ in quibusdam Magistratibus insunt vitia, sunt hominum, non ipsius potestatis vitia.

Anabaptistis idem responderi solet. Negant enim illi Magistratus auctoritatem inter Christianos spiritualesque homines, quos veritas ipsa nempe Christus liberos fecit, esse aliquam, aut illius usum extare. Sed apertissime iam Christus ipse respondit iis, Reddite Cæsari quæ sunt Cæsaris, Matth. 22. v. 21. Ergo quædam sunt Cæsaris, ait August. & Paulus quoque Anabaptistis aduersatur, Roman. 13. 1. Timoth. 2. & Petrus, 1. Petr. 2. vers. 17. Tit. 3. 1.

Papistæ quoq; conuellunt, qui in Ecclesia Dei duo hominum genera constituunt, Clericos & Laicos.

Laicos. Item, Regulares & Seculares. Regulares igitur & Clericos (imprimis autem Pontificem Rom.) à Secularium & Laicorum Iudicium & Magistratum potestate, foro & iurisdictione eximunt Tot. cano. Nullus Iudicium vel potius. II. quæst. I. per totum, & cano. generaliter. 16. quæst. I. Et quum affertur quod ait Petrus, 1. Pet. 2. vers. 13. Subditi estote cuius creaturæ siue Regi, siue præsidibus & legatis ab eo missis. Resp. sophistæ, In præcipientis sermone non contineri personam loquentis, nimirum ipsius Petri, neque aliorum Apostolorum. Ergo Roman. Pontificem Magistratibus non subiici, sed ne Imperatori quidem. ita vafer ille & argutus Innocent. olim ad Constantinop. Imperator. rescripsit, soluitque, vt apparet, extatque scriptum in cap. Solitæ. Ext. De Maiorit. & Obedient. Afferunt autem pro se, quod Imperat. Valentinian. dixit Episcopis, vt eum eligerent cui ipse colla sua summitteret, vt est scriptum lib. 7. Tripart. histor. cap. 8. & Theodorit. lib. 4. commemorat: sed ea subiectio intelligitur quatenus nimirum de animarum & cōscientiæ salute queritur & agitur. Nam in iis quæ ad doctrinam pertinent etiā Imperator, velut ouis Christi & membrum Ecclesiæ, Pastori suo subiicitur, & Ministro verbi Dei. In iis autem quæ ad civilem administrationem spectant, Pastor vt ciuis, politico & communi Magistratui subiicitur.

Nos igitur de Magistratum potestate & auctoritate hoc loco agamus. Ac primū quidē, quidā plus, id est, nimium Principibus tribuunt. Quidam minus. Ergo certi fines civilis iurisdic-

ctionis constituendi sunt ex Dei verbo. Nam non sunt omnia Cæsaris, quando dixit Christus, Reddite quæ sunt Dei Deo, Matth. 22. Et iubet Petrus, 1. Pet. 2. vers. 17. Non modò Regem honorari, sed & Deū timeri, quod est maius. Et vera est illa sententia Apostolorum, potius obsequendum esse Deo, quàm hominibus, Actor. 4. vers. 19. Ergo non est absoluta Magistratus potestas, sed certos fines & limites habet, quos egredi non debet.

Ac primum quidem sunt illæ hominum voces & sententiæ adulationis plenæ in Principes, Quod Principi placuit legis habet vigore: falsumque quod est scriptum in *1. Axioms. D. Ad Rhodiam*, De iactis: Imperatorem omnium, quæ sunt in terra, Dominum: legem autem eorum quæ sunt in aquis magistratam, & moderatricem esse. Item falsum est. Duplicem esse Regum potestatem: Vnam quidem liberam & quam vocant absolutam, quæ nullis nisi propriæ voluntatis frænibus coerceatur. Alteram autem civilem, quæ intra legum fines se coerceat. Nulla est enim Regum voluntas tam libera. Hæc enim solius est Dei propria, ut præclare docetur in lib. De Iure Magistrat. Plutarch. in Demetrio damnat hoc plebiscitum Atheniens. ut quicquid rex Demetrius iussisset, illud & apud Deos fas, & apud homines ius esset: item ius esse quod utile Spartæ. Nam non omne quod libet, licet: ite non omne quod licet, statim expedit Bernard. epist. 25. Sed etiam illud quod Iurisperiti scribunt, seuerius est, si quis Principis statuas confluauerit, vel in eius statuam lapidem iactauerit, teneri lege
Iulia

Iulia Maieſtatis. l. Famofa. & l. Non contrahit. D.
Ad l. Iul. Maieſtat. Eſt quidem Princeps & ab-
ſens & præſens honorandus, ſed huiusmodi lex
ex Imperatorum & tyrannorum Roma. Tybe-
rij, Caligule, Neronis edictis ſumpta eſt, etſi im-
punitus non eſt dimittendus, qui iſta per con-
temptum Magiſtratus fecit.

Qui ſunt igitur poteſtatis ciuilis fines? Intel-
ligi ex hac diſtinctione facile poteſt.

Rerum aliarum { Salutis animarum noſtrarum cauſas
& præcepta continent.
Vitæ huius & Humanæ ſocieta-
tis tranquille conſeruandæ modum & rationem
præſcribunt. 1. Timoth. 2. v. 2.

Quæ ad animarum noſtrarum ſalutem, & il-
lius cauſas, præcepta, & modum aſſequendæ per-
tinent, ex nullius Magiſtratus legibus, & ſan-
ctione pendent, ſed ex ſolius Dei verbo. Eſt e-
nim Deus animarum noſtrarum, & creator, & pa-
ter, & ſolus cuſtos. 1. Pet. 4. 19. 2. v. 25. Fruſtra me-
colunt homines, ait Chriſtus, docentes doctri-
nas præcepta hominum, Matth. 15. verſ. 9. Et hæc
ſunt verè Dei ſolius propria.

Cætera verò quæ ad vitæ huius tranquillita-
tem & pacem pertinet, ſunt propria ciuilis Ma-
giſtratus & poteſtatis. Quæ edicere debet, &
prudenter conſilio ſtatueret & moderari: Et iis e-
dictis omnes parere debent, Rom. 13.

Sed quæritur ſi ea quæ iubet, verbo Dei ad-
uerſantur. Reſpond. Potius obediendum eſt
Deo quàm hominibus, Act. 4. verſ. 19. Eſt e-
nim Deus ſummus Magiſtratus, & omnis digni-
tatis fons, & author, & eatenus homines ſunt

Magistratus, quatenus Dominus iis ex parte sua potestatem delegauit. Sic Ego dixi dii estis, Psal. 82. ex Coloss. 1. Prouerb. 8. 15. Ioan. 19. 11. explicandum.

Sed quæsitum est, si est infidelis utrum illi parendum sit à Dei Ecclesia. Et quando non distinguit Scriptura: & vixerunt Apostoli sub infidelibus Principibus, qui iubent fideles & pios iis parere, certè infidelibus Principibus est parendum in iis, quæ sunt Magistratus & Civilis potestatis propria, Roman. 13. & ita etiam sentit Thomas in 2. 2. quæst. 10. Ac iubentur Iudæi fideles subiici Nabuchodonozori infideli Regi toties apud Hierem. 34, & 35. Sigebert. fol. 101. fac. 2. in Odone ait, sub Urbano, hanc nouitatem doctrinamq; hæreticam inductā, ne hypocritis Regibus parerent subditi. Epistola Leodiens. ecclesiæ scripta aduersus Paschalem 2. & quæ extat Tom. 2. Concilior. ait Hildebrandum, qui postea Gregor. 7. dictus est, primum autorem noui schismatis, dum lanceam sacerdotalem vibrat primus contra diadema Regis, & Imperatoris Henrici. 3. anno 1075. ex quo apparet damnamdam esse eorum sententiam, qui infidelibus regibus, hæreticis & scismaticis parendum esse hominib. Christianis negant, sed subditos liberant à iuramento fidelitatis: quod faciunt Rom. pontifices.

Quæsitum est utrum omnes Magistratui subiciantur in Ecclesia, & num vel Pastores Ecclesiæ, vel Doctores eorum iurisdictione eximantur? Respond. ex Paul. omnis anima subdita sit potestatibus sublimioribus. Quo loco annotat

annotat. Chrysoſt. etiam Apoſtolos ipſos, quatenus ciues, ſubiici, pareréque Magiſtratibus debere. Nam & Cæſarem appellauit Paulus. Et Chriſtus coram Pilato etiam infideli iudice ſtetit, vt docet Bernard. epiſt. 42. Apud Iudicum, quos vocant, ſecularium tribunal Cæcilianus, tempore Cōſtantini Magni, à Donatiſtis accuſatus eſt. Denique variæ extant Authent. Vbi ſiue de cauſis Epiſcoporum & monachorum iſtorum, ciuilibus ſiue criminalibus agatur, earum rerum cognitio pertinet ad laicos, ordinariōſque Magiſtratus. Et noua eſt uſurpatione Pontificis Romani, qui ſe & ſuos à communi omnium aliorum foro immunes fecit, quicquid ex Eſd. cap. 7. verſ. 24. illi afferant.

Quæſitum eſt, Vtrum Imperatori Roman. Pontifex ſubiiciatur, & de eo anxie digladiantur Imperatores & Pontifices inter ſe, extantq; decreta pro vtriſque ſcripta. Pro Pontifice eſt tota diſt. 96. Contra eundem eſt Can. Adrianus Papa: diſt. 63. Allegat ipſe Pontifex, ſpiritualis à nemine iudicatur. 1. Corinth. 2. verſ. 15. & 4. v. 3. Sed hi loci planè à Pontifice Romano corrumpuntur, & dixit Thomas generaliter & ſimpliciter fideles debere ſecularibus poteſtatibus obedire, in 2. 2æ. quæſt. 104. Chryſoſtom. in epiſt. ad Roman. cap. 13. Bernard. epiſt. 42. Si omnis anima eſt ſubdita, & veſtra. Quis vos excipit ab vniuerſitate? Sed, 1. Petr. 2. v. 17. totam hanc controuerſiam definit, & ſubditum eum eſſe docet.

Sed quæſitum eſt in rebus Eccleſiaſticis conſtituendis, quæ ſit Magiſtratus authoritas?

Reſpon. Distinguendum eſſe Magiſtratum, aliud

A.

enim est Fidelis, alius Infidelis, lupus & hostis Christi & Ecclesiæ. Hic nullo modo est in Ecclesiasticis rebus constituendis audiendus, vel admittendus. Quærit enim oues ut eas perdat, & quærit Christum, uti Herodes, ut eum perdat & interficiat, non ut adoret, Matth. 2.

Magistratus verò fidelis, pius, & Christianus, quia est utriusque tabulæ Dei custos, etiam ad rerum Ecclesiasticarum constitutionem admittendus, accersendus & audiendus est, non ut in suo nutu imperet, sed ut moderator. Id quod exemplo Dauidis, 1. Chron. 13, & seq. & Iosæ & aliorum piorum Regum probatur. Sed & Theodosij, & Constantini Magni. Ergo quatenus est ouis & membrum Ecclesiæ, subiicitur Pastoretiam summus Magistratus,

Sed quæritur, Quæ qualisve sit eius in synodis autoritas. Resp. Non absoluta, sed ~~ut~~

Nimirum ut { Conuocet Synodum.
Moderetur conuocatam.
Sanciat edicto decreta Synodi.

Sed quæsitum est ecquā in ea vocem habeat. Respon. Deliberatiuā, uti cæteri & Episcopi: non autem Decisiuā, qualem tamen habet in foro, ut ex eius nutu & voluntate decreta pendant. In synodis enim sola Dei vox audiri debet, in qua præesse debet qui electus est à tota synodo. Actor. 15. & veterum synodorū exempla (ubi Episcopi electi præfuerunt, ut in Ephesina Synodo Cyrillus Alexandrinus, etsi Theodosius aderat) idem docent.

Restat ut de tertia & quarta significatione dicamus. Tertia continet Patres ætate, quales sunt

sunt Senes, quibus ratione ætatis honor debetur, Leuit. 19. v. 32. exemplum sit puerorum Bethel, qui puniuntur quod senem Elisæum irriderent. 2. Reg. 2. & ait Callistratus in l. Semper. D. De Iure immunit. semper in ciuitate nostra senectus venerabilis fuit. Stobæ. λόγος 114. Valer. Maxim. lib. 8. cap. 14. idem docent.

Quarta significatio continet Amicos & Benefactores, qui sunt honorandi & specialiter diligendi, 1. & 2. lib. Samuel. exēplo Davidis & Ionathæ. Nā ingratitude damnata est etiā Lege Dei, 1. Sam. 25. Ergo Superbia, Rebellio, Inobediētia atque Ambitio damnata est hoc præcepto.

CAP. XIII.

Sexti diuinæ Legis præcepti, quod est, Non occides, explicatio.

Sextum præceptum est, *Non occides*. Ac quidem quæsitum est, vtrum sit numero sextum, & in secūda tabula secundum, quod est consequens. Nā non videtur esse numero sextum. Nam Christus, Marc. 10. vers. 19. Luc. 18. vers. 18. & Paulus, Rom. 13. v. 9. collocant & enumerant post præceptum, Non mœchaberis, & ita erit hoc præceptum, *Non occides*, numero septimum, nō autum sextum. Facit in eam sententiam Philo, qui in expositione generali decalogi ait esse constituendum post præceptum, Non mœchaberis, ἐν τῇ δ' ἑτέρᾳ δέλω, ait, ὡς εἶπον γραμματεῖς ἐς τὸν αἰῶνα. A. ij.

μαρτυρεῖς. τὸ δὲ δέχσθαι τὸ ἐξουίαν μὴ ἀνδρὸς φονεῖν,
id est,

In secunda tabula primum præceptum est,
Non mœchaberis: secundum autem est, *Non occides*. Sed responsio facilis est.

Nam quod ad Christi dictum pertinet, vis in ordine ab eo posito faciēda non est, quando secunda tabula præcepta enumerans, Matt. 19. 18. contrā enumerat hoc præceptum, *Non occides* ante illud *Non mœchaberis*. Ergo liberè enumerat Christus & Paulus prout illa memoria succurrebant, vel pro re esse enumeranda & recitanda censuerunt.

Quod ad Philonis sententiam & auctoritatem attinet nihil efficit. Nam aduersus eum facit ipsius diuinæ Legis textus, qui & Exod. 20. & Deut. 5. constantissimè hoc præceptum sexto loco refert.

Sed & ratio ipsa idem euincit. Cū enim rerum omnium pretiosissima sit vita, Iob. 2. v. 4. omnia dabit homo pro vita & pelle sua, & Eccles. 30. sitque illa sequentium præceptorū fundamentum (quia qui non sunt, neque coniugio, neque bonis egent, neque fame existimatione.) Idcirco primo loco vita sancienda, munienda atque ab omni periculo & iniuria vindicanda fuit. Quod hoc præcepto factum est. Sed & Ambrosij in epist. Pauli ad Ephes. 6. & Thomæ in 2. 22. quæst. 122. auctoritas Philoni obicienda est.

Quæritur secundo loco de huius præcepti & capitis æquitate. Est enim iniusta lex quæ examinari non patitur. Est autem huius præcepti æqui-

æquitas triplex, Diuina, Naturalis, Politica.

Ac diuina quidem, quod Deī voluntati, ipsiq; iustitiæ planè repugnet si quis alium occidat, cum ea autem consentiat omnis cura de proximo nostro, & sollicitudo. Enimverò quando Deus hominem creauit ad suam imaginem, Genes. 1. Dei imaginem violat, qui alterum occidit. Nam eam imaginem delet quam Deus exsculptam esse vult. Itaque Deo ipsi, non tantùm homini mortali, quem offendit, iniurius est homicida, Genes. 9. vers. 5, & 6. Itaque inter ea scelera sex, quæ Deus maximè odit, enumeratur homicidium, Prouerb. 6. versu 17. Et Ose. 4. versu 2. Habac. 2. vers. 12. valde huic peccati generi maledicit Dominus. Sunt enim *λυγνῶντες* homines sanguinarij. Et vera est illa sententia Philonis. *ὄνομα μὲν ἀνδροφονία κατὰ τοῦ κτείναντος ἀνδράπον ὀπφίμίζεται, τὸ δ' ἄλλοις ἔργον ὅστιν ἱεροσυλία, καὶ ἱεροσυλῶν ἡ μέγιστη, διότι οὗτος ἐν κόσμῳ κτημάτων ἑστὶν ὅστις ἱεροφρεπέστερον, οὐτε θεοδέστερον ὅστις ἀνδράπον*, id est, Vocabulum quidem homicidij aduersus eum, qui hominem occidit, vsurpatur: reipsa autem est hoc factum sacrilegium, atque sacrilegiorum maximum, propterea quòd omnium, quæ in mundo sunt, rerum nulla est vel sanctior, vel diuinior homine. Ergo author homicidij dicitur diabolus, Ioan. 8. vers. 44.

Naturalis ratio est, quòd cum homo ab humanitate dictus sit (*Homo sum*, ait Terentius in Heauton. *humani à me nihil alienum puto*) valde hominis naturæ & ingenio sæuitia, crudelitas, homicidium aduersantur & repugnāt. Seipsum enim lædit qui alterum offendit, quando nihil

A. iij.

tam simile est homini, quàm homo, nec tam aqua aqua, aut ouum ouo simile, quàm homo est hominis. Cui conuenit quod ait Isa. 58. vers. 7. Hominem hominis esse carnem, 1. Ioan. 3. v. 15. & 4. vers. 20, & 21. Interque hominum sceleratorum genera homicidæ enumerantur, 1. Tim. 1. vers. 9. *ἀνδρὶ φόνος*, & Rom. 1. v. 29. Galat. 5.

Politica verò ratio est, quòd ad communem hominum inter se societatem conseruandam necesse est homicidia prohiberi, & tutam esse hominum inter se conuersationem, alias inera essent latrocinia hominū conuentus. Et idcirco omnium gentium legibus prohibita sunt homicidia, & hominum corpora sacrosancta habentur, & facta recta ab omni iniuria conseruantur. Inde lex Cornelia, de Sicariis, & leges Iulia, De vi publica & priuata.

Multa obici possunt aduersus hoc præceptū. Imprimis omnes illi Scripturæ loci, ubi dicitur, Non parcat illi oculus tuus, sed è mediò populi tolles, velut Deuter. 19. 13. & 21. v. 21. & toties Exod. 21. 22, & 23. Paul. Rom. 13. Magistratus gladium non frustra gerit: & reliqua his similia, & quod est Psal. 149. vers. 6. Respon. Hæc omnia argumenta facile soluuntur, si distinguimus cum quo temperamento edicat Lex *Non occides*, & quæ sit illius mens & sententia. Scire enim Legem, non est verba Legis scire, sed mentem tenere.

Non occides, ait Lex. Vt igitur vim metemq; Legis & præcepti assequamur, quinque hæc capita ordine explicanda & tractanda sunt. Nèpe
I. Personis.

- De {
 1 Personis.
 2 Rebus.
 3 Causa.
 4 Instrumento.
 5 Variis generibus homicidij.

Tum postea facile erit ex negatiua affirmatiuam partem colligere.

Ac personarum quidem ad quas pertinet hoc præceptum, aliæ sunt Mares, aliæ sunt Fœminæ. Vtriq; vetatur occidere. Ratione enim sexus nō excusantur. Homicidij quidē origo fuit à diabolo, Ioan. 8. vers. 44. Inter homines tamen primus Cain homicida fuit. Nam Abelem fratrem interfecit, Genes. 4. & 1. Ioan. 3. v. 12.

De fœminis nominatim sancitū est. Deuter. 25. vers. 11, & 12.

Item hominum, alij sunt Sanæ mentis, alij sunt Furiosi, & Infantes, qui nondum capaces sunt rationis. Infans & furiosus non tenetur, nisi per dilucida interualla necauerit, quia rationis iudicio caret. l. 12. D. Ad l. Cornel. de Sicar.

Præterea hominum alij sunt, Sui iuris, alij Alieni, vt Seruus, Filius, Vxor. Sunt enim hi in potestate domini, patris & mariti. Ergo quæsitum est vtrum dominis seruos occidere liceat, & patribus filios. Et quidē ea fuit domini potestas in seruos olim, vt in eos haberēt vitæ necisque potestatem. §. In potestate. De iis qui sui vel alieni iur. sunt. Quod idem de potestate patrum in filios sentiendum est, Galat. 4. vers. 1. variæque extant eorum patrum exempla, qui priuatis iudiciis filios suos necauerūt, apud Valer. Max. lib. 5. cap. 8. Sed hoc ius planè barbarum & A. iij.

crudele fuit. Ac quidem Lege Dei, quæ iudicialis dicta est, vetabantur Domini occidere seruos, Exod. 21. vers. 26, multoque magis patres prohibentur filios priuato iudicio interficere, quoniam hæc est tyrannis, non potestas legitima, aut hominum moribus humanitatique legibus consentiens. Vnde etiam apud Romanos laudata est illis temporibus, quibus ista dominis & patribus licebant, dominorum & patrum moderatio & indulgentia in seruos & filios, Valer. Max. lib. 5. cap. 7, & 9. & extat epistola Seueri & rescriptum D. Antonini, ex quo puriri iubentur domini, qui seruum suum sine causa, iudicisque cognitione occiderint: non minus quam si alienum. d. 5. In potestate. l. 11. D. Ad l. Cornel. de Sicar. & ex epist. D. Seueri iis licuit aduersus nimiam dominorum sæuitiam confugere ad statuas principis. Iure verò diuino non licet (quia sunt Dei imagines & serui & filij. 1. Cor. 7. 22) eos occidere.

Marito uxorem occidere nunquā licuit, Moisaicis legibus. Romanorum legibus licuit, si in adulterio deprehendisset eam. Vnā enim cum mœcho interficere eam marito licuit, Gell. lib. 9. Noct. Attic. cap. 23. huius facta mentio in l. Nec in ea lege. 5. Ideo autem. in l. seq. D. Ad l. Iul. De adulter. Iure diuino non licet.

Sed quæsitum est vtrum emendare & castigare seruos & liberos dominis patribusque liceat. Et quidam non putant dominis seruos suos emendare & castigare licere, quia sunt habendi loco mercenariorum hominum & οἰκέτων .i. domesticorum, non autem δούλων, ab hominibus

bus Christianis hodie maximè.

Sed respondeo cùm ius Euangelij iura politica non tollat, vt apparet ex Epistola Pauli ad Philemonem, aliud esse sentiendum.

Ac primùm licere domino seruos suos moderatè, & ex iusta causa castigare, apparet ex eo quod est scriptum Exod. 21. vers. 26. vbi nō prohibetur emendatio, sed occisio & nex & cædes eorum. Facit quoque in eandem sententiam quod est apud Petrum: 1. Pet. 2. vers. 20. & quod Paulus apud Philemonem dominum deprecatur culpam Onesimi serui, non modò furti, sed & fugæ. Est lex Constantini lvij. C. De emendat. seruorum, vbi docetur licere seruum ex causa emendare, non tamen immoderatè: & loris verberibusque cedere. Idem licet magistris, nimirum discipulos suos castigare verberibus, moderatè tamen. Verbera, inquit Lex, impunita sunt à magistris vel parente illata, quia emendationis, non iniuriæ causa videntur adhiberi, in l. Aut facta. §. Causa. D. De Pœnis. Iure diuino licet, quia eorum institutio ad dominos & magistros pertinet, cuius pars est castigatio moderata. Idem Fulgent. docet epist. prima. Idem Lactantius sentit, lib. 9. cap. 19. ne quis dominis Christianis in suos seruos libertatem eripiat & ius. Et quod Saluianus episcopus lib. 4. De Provident. Dei reprehendit Dominos seueros cōspectat, quòd illi sibi ius esse occidendi seruos suos pro animi libito statuerent, non quòd eos moderatè tantùm castigarent.

Sed & patribus idem licet in liberos, vti docetur ex dicto Pauli Ephes. 6. vers. 4. iubet enim

Patres educare liberos in *moderata* & *reuerentia*, qua voce moderata correctio, castigatioq; continetur. Et reprehenditur Heli, quod filios suos durius quàm verbis non castigasset, 1. Samuel 2. & Dauid quod ab Absalome filio eadem perpetrata in Amnonem fratrem, non vindicasset, 2. Samuel 14. & 15. Est enim quisque paterfam. in sua domo & inter domesticos, & de domesticis iudex uti Iuda de nuru Thamar, Genes. 38.

Sed ea castigatio patri conceditur in iis quæ ad domesticam disciplinam pertinet, ut si quod à filio flagitium domi commissum est, vel in fratres, vel in seruos, vel in ipsum patrem iniuriosum: non autem in iis, quæ pertinent ad publicam morum correctionem & accusationem, quemadmodum si filius sit adulter, homicida, falsus testis, de quibus correctio ad patrem non pertinet, sed ad Iudicem. l. Vni. C. De emendatione propinquorum.

Sed quæsitum est, utrum marito uxorem emendare aliter, quàm verbis liceat. Et quidam licere putant, quia eodem modo uxores diligere iubemur, quo Christus Ecclesiâ: at eam sæpe Christus non tantum verbis, sed & verberibus castigat: ergo & nobis uxorem licere aiunt eodem modo emendare, Ephes. 5. vers. 25. Aliam quoque rationem ex Aristotele afferunt, lib. 1. Polit. cap. 8. Mariti in uxorem imperium respondet civili. i. Magistratus imperio in ciues: at sæpe Magistratus etiam factus, non tantum verbis ciues corrigit, ergo & uxorem licet ita castigare.

Mihi aliud videtur. Cum sit enim uxor eadem caro cum marito, neque liceat cuiquam per ius naturæ

naturæ in se sœuire, neque licere etiam in vxorem. Est autem sœuire in seipsum, si quis dextra percutiat sinistram. Facit in nostram sententiā quod est scriptum in I. Consensu. C. De diuortijs. iustam esse diuortij causam si maritus loris vel verberibus vxorem cæciderit. Ergo & si pugnis vel calcibus, vt ille Caligula, qui vxorem suam calce occidit. Et nimium vxorem contemnit & spernit, qui pugno vel loris cædit. Nec Iob vxorem, quanquam molestam sibi, cædit, Iob 2. neque Thobias, quāquam iniuriosè eum appellantem, Thob. cap. 2. ver. 22. Sed neque Socrates Xanthippem clamorissimam & turbulentissimam vxorem. Nec Eccles. 25. vers. 34. & 42. vers. 6. aut Prouerb. 19. vers. 13, & 21. ver. 9. 19. & 25. vers. 24. vxores verberare docemur: tamen Dionys. Halicarnass. lib. 2. *Ἀρχαιολογ.* docet Romuli lege concessum marito castigare vxorem delinquētem. Quæ lex inter Christianos locum habere non debet. Quū sit enim vxor caro nostra: nemo autē in suum corpus sœuire debeat, etsi deliquerit, Ephes. 5. vers. 29. sed pœna Magistratus iudicio statuenda sit: ita si deliquerit vxor, vel ad Magistratum, vel ad Ecclesiā remitti debet, non autem eam ab ipso marito puniri & castigari oportet.

Item hominum alij sunt Priuati, alij Magistratus. Ac priuatis quidem omnino interdictū est, non modò occidere, sed arma gestare. Nam id ad solum Magistratum pertinet, Roman. 13. Sed & seipsum vlcisci omnes, cuiuslibet sint cōditionis, prohibentur, Rom. 12. versu 9. Matth. 5. ver. 39. Deuteron. 32. vers. 35. Imò verò etiam fa-

etiam alteri vel priuato vel Reipubl. ciuitatque iniuriam priuatus vetatur vindicare, nisi per viam iustitiæ, id est, appellata iudicis & Magistratus auctoritate & manu: non autem sua tantum interposita. Et hoc verum est siue ius diuinum, siue ius humanum & politicum spectemus. Nam malefactorem sine publica auctoritate occidere est homicidium. August. lib. 1. De ciuitate Dei, cap. 20. & 22. & Thomas in 2. 2. quæstio. 64. Et quod Tull. lib. 1. De officiis scribit, esse hominis iniusti non propulsare, si potest, iniuriam, quæ alij fit, eodem modo & cum temperamento accipiendum est, nimirum vt publica auctoritate appellata & interposita id faciat, qui iustus esse vult. Nec obstant illa duo exempla quæ contra obiciuntur, è quibus primum est Moyses qui occidit Ægyptium, non expectata Magistratus auctoritate. Exod. 2. Alterum & secundum exemplum est Iahelis quæ laudatur. Iudic. 5. versu 24. Quod enim ex Numer. 25. de Phinees filio Eleazaris obicitur, facile est, quia quicquid ille gerit, Moyses, id est, Magistratus auctoritate gerit & exequitur. Ac quidem quod de Mose assertur nihil mouet aut efficit. Erat enim iam Moyses Magistratus à Deo electus, cuius rei ipse verum testimonium à Deo acceperat, quanquam neque palam neque publicè adhuc notum erat. ita soluit diuus Stephan. Actor. 7. versu 25. itaque fide ex verbo Dei ista fiebant. Hebr. 11. vers. 24. Quod ad Iahel pertinet proculdubio Dei spiritu acta est. Itaque extra lineas & regulas est illud factum particulare, quod idcirco iustum est, quia Deus iussit, monuitq; suo spiritu vt fieret. Itaque dedit ad

ad eam rem ipse auctoritatem, qui omnis dominationis largitor est & fons. Sed quaesitum est, vtrum homini Christiano salua conscientia liceat vim vi repellere: & hæc quidem naturæ vox est, & lex omniū gentium, vt docet Tull. in oratione pro Milone. Sed Iurisperiti distinguunt, qui ius humanum explicant, Vísne repellatur cum moderamine inculpatae tutelæ: an sine moderatione: adeò vt cum possis periculum effugere, nolis, sed aggressorem vimque tibi inferentem interficere malis. Prima quidem ratione nempe cum moderamine inculpatae tutelæ putant conceduntque vim vi repellere. Vbi verò moderatio non est adhibita, non putant licere in l.j. C. vnde vi. l. ij. Cod. l. iij. D. ad l. Corn. de sicariis. l. furem. D. ad l. Corn. de sicariis.

Theologi distinguunt aliter. Putant enim spectandum esse eius, qui vim vi repellit, animum, & propositum, quia Deus qui est *αγαθός* *νους* animum hominis imprimis attendit, & ex nostro affectu nostras actiones diiudicat, & distinguit cum omnibus aliis in sceleribus & peccatis, tum maximè in homicidio, vt apparet Exodi cap. 21. vers. 13. Leuit. 24. versu 17. in verbis, *Si non insidiatus sit.* Ergo si quis vim reiecit à se vt solam sui conseruandi, & ab iniuria tuendi voluntatem intentionemque habeat, non autem alterius offendendi, tunc nō putant eum peccare. Sin autem vlciscendi vel lædendi animo id faciat, omnino damnandum censent, & meritò, est enim homicidium coram Deo. Est Thomæ quoque sententia eadē in 2. 2ª quæst. 64. August. in epist. 154. ex Matth. 26. vers. 53. colligi videtur, atque

confirmari. Bernard. quoq; idem sentit in præfatione ad Milit. Templi, nec eum esse purū qui tantū euadendi remedio alium occidit.

Item quæsitū est, vtrum homini pio & Christiano sana conscientia eos interficere liceat, quos edictum publicum trucidandos propter scelera publicè proponit, veluti lex ciuilis occidere sæpe concedit, banhitos & exules, si ibi locorum reperiantur, vnde exules facti sunt, & interdicti. Id quod in Italia frequens est propter territoriorum exiguitatem. Ac quidem lex ciuilis hos impune occidere etiam priuatis concedit, veluti 1. Transfugam in bello. l. iij. §. final. D. ad l. Cornel. de Sicariis. 2. Furem diurnum, si se telo defenderit. Exod. 22 versu 2. 3. Furem nocturnum, si cum telo deprehensus sit. A. Gell. Noct. Atticar. lib. 20. cap. i. vide tamen l. furem. D. ad l. Cornel. de Sicar. 4. Denique eum, qui stuprum inferre conatur. l. j. D. eodem. id quod exemplo militis C. Marij, qui Tribunū sibi stuprum parantem occidit, probatur, & est scriptū à Tullio in Orat. Pro Milo. & Valer. Max. libro 6. cap. i. 5. Addit lex 4. C. eod. latrocinantem, id est, eū qui latro est, & in syluis aduersus viatores grassatur. Sed hoc exemplum pertinet ad quæstionem, vtrum vim vi repellere liceat. Vxorem adulteram homini Christiano non licet occidere, tantū licet dimittere vt August. lib. 2. De adulter. coniug. cap. 15. docet.

Respōsio vna est ad hæc omnia. si enim de iure humano quæritur, licet ciuibz subditis etiā priuatis hos occidere. Sin autē de diuino, eatenus licet quatenus ex iusta causa ita damnatos esse certum

certum est, & quatenus res salusq; Reip. exigit,
& nullum priuatæ vindictæ affectum afferunt
qui occidunt, sed Dei zelo & patriæ amore id
faciunt, exemplo Phinees. Numer. 25. quâquam
tutius omnino est ad magistratû tales adduce-
re. De Iudæis quæsitû est, vtrum cum ij tam in-
festi nomini Christiano, & Christi ipsius hostes,
atque in eum blasphemi maneant, crudeliter
tractari à nobis debeant. Id quod plerique ma-
gno eorum offendiculo faciunt. Sed ab homine
Christiano debet abesse crudelitas omnis, pro-
teruia, atque inhumanitas. Itaque neque est in
Iudæos sæuiendum, neque illis iniurijs esse de-
bemus. Hoc autem præclare docet Augustinus
lib. 4. & 18. De ciuitate Dei. Imò verò Psal. 58.
ait ideo ferendos nobis Iudæos, quòd non sunt
omnino deplorati, cum subinde nonnulli eorû
ad Christum accedunt: & quòd salutis promif-
sionem habuerunt: imò verò, vt docet Paulus,
reuerfionis ad Christû & promissionē & spem
habent. Bernard. idem sentit Epist. 322. his ver-
bis, Audiuius & gaudemus, vt in vobis ferueat
zelus Dei: sed omnino temperamentum scien-
tiæ non deesse. Non sunt persequendi Iudæi:
non sunt trucidandi, sed nec effugandi quidem.
Interrogate eos diuinas paginas. Viui quidem
apices nobis sunt repræsentantes dominicam
passionem. Propter hanc dispersi sunt in omnes
regiones, vt dum iustas tanti facinoris pœnas
luunt, testes sint nostræ redemptionis. vide Psal.
59. *Ne occidas eos, &c.* Conuertantur tamen ad
vesperam, & in tempore erit respectus eorum.
Denique Roman. 11. cum introierit multitudo

Gentium, tunc omnis Israel saluus erit, ait Apostolus. Interim sanè qui moritur, manet in morte. Et idem Epist. 323. copiosius triumphat Ecclesia de Iudæis per singulos dies vel conuincens, vel conuertens eos, quàm si simul & semel consumeret eos in ore gladij. Imò precatur pro eis. Hæc Bernardus. Ex quibus intelligitur fauoriam in eos admissam ad hoc præceptum pertinere. Sed & in Turcas, & quosuis extraneos, siue religionis, siue regionis ratione fiat.

Ex quo etiam fit, vt mihi non placeat illa laus quæ à Bernardo tribuitur militibus templi Hierosolymitani, quòd aduersus infideles depugnarent, quasi ea sola sit iusta militia: alia uero non item iusta. extat Barnardi sententia in sermo. ad Milites Templi.

Quod quæritur, vtrum priuatis tyrannos tollere liceat. Apertè respondet P. Martyr, non licere, cuius sententiam probo, in 1. Samuel cap. 29. v. 11. nisi de inuadente tyrannidem agatur, cui licet resistere tunc, etià cuilibet priuato homini exemplo Ioiadæ qui expulit Athaliam. 2. Reg. 10. Thomas etiam putat esse meritorium eos trucidare, atque exemplum Aod iudicis affertur: & Psal. 149. ex quo illud præcisè concludi non potest.

Quod item quærit Philippus in epitom. Moralis Philosophiæ, vtrum Marti licuerit Alyarotum Neptuni filium occidere, ipse soluit, sed non verè, licuisse putat. Ego contrà. Nam in Areopago factum iudicium, à profanis iudicibus factum est, & iussum Magistratus expectare non debuit, cùm lex occidere priuato non permitteret.

mitteret. Idem sentio & de altero illo deorum iudicio, quod in Areopago factum est pro Oreste nimirum iure videri matrem ab eo esse cessam. Quod improbum est, etsi illa patrem occiderat. Citra causæ enim cognitionem ab Oreste id factum est, citraque legitimam iudiciorum disceptationem sine qua cædes & punitio nulla fieri debet, ne animi vindicta illa potius esse dicenda sit, quàm iusta scelerata hominis castigatio. Et quod in fines magistratus inuadere nemo priuatus debeat, quantumuis iusto dolore impellatur ad sceleris vindictam exposcendam. Magistratus enim autoritate ea fieri debet, non priuati cuiusquam audacia.

Veniamus ad Magistratus, de quibus quæritur vtrum ad eos hoc præceptum pertineat. Iulian. Apostata putauit vim, autoritatemque Magistratus proflus per Euangelium sublatam, ex eo quod scriptum est Matth. 5. vers. 39. & in historia Ecclesiastica eius dictum extat, & cauillatio sententiæ Christi. Sed Paulus resp. Magistratui datum esse à Domino gladij vsum ad coercionem improborum. Rom. 13. Sic omnes quoque interpretantur & sentiunt. August. variis in locis, sed libro 1. De ciuitate Dei. cap. 22. Ruffi. in symbo. Occidere hominem nõ semper criminofum est, sed malicia, non legibus occidere criminofum, sic in illo Pauli loco omnes interpretes. Rom. 13, 1. Timoth. 2. adeo vt cum Magistratus potestate gladij ex legibus vtitur, Deus ipse ea vti videatur, non homo quidam mortalis.

B

Habent autem Magistratus eam gladij potestatem, ut eam
 exer- { Domi
 ceant } in { Hæreticos, qui res diui-
 & { Foris } { nas corrumpunt.
 Sceleratos, qui ciuium pa-
 cem inter priuatos turbant, quales seditiosi, ho-
 micidæ, &c. Aduersus extraneos etiam hostes
 in bellis iustis & legitimis eandem habent gla-
 dij potestatem.

Ac quidem in Hæreticos, quemadmodum fa-
 cile demonstrari potest ex Deuter. 18. versu 20.
 1. Reg. 18. versu 40, 2. Reg. 10. versu 21. Ratio est,
 cum sit Magistratus custos vtriusque tabulæ, ad
 eum pertinet non modò furta & homicidia pu-
 nire: sed etiam blasphemias, quarum maxima est
 hæresis. Et Paulus ad curam magistratus refert
 non modò morum & vitæ *σεμνότητα*, id est, ho-
 nestatem: sed etiam *δουλοκρατία*, i. pietatem. Sentit
 nobiscum August. in epist. ad Bonifac. quanquā
 prius improbare hanc sententiam de puniendis
 à magistratu hæreticis, quòd ea ratione viam
 pœnitentiæ præcludi existimaret, ut conquere-
 bantur Donatistæ: sed eam suam sententiam po-
 stea, ut ipse docet, retractauit fortioribus argu-
 mentis victus. Ergo ait Thom. in 2. 2^æ. quæst. 11.
 Quoad sententiæ mutationem semper sunt re-
 cipiendi & tolerandi: non autem quoad bona
 aut vitam semper.

De sceleratis ciuibus qui pacem inter pri-
 uatos violant, extant apertissima dicta scriptu-
 ræ. Matth. 5. versu 25. Rom. 13. & 1. Timoth. 2. 1.
 Pet. 2.

De externis hostibus, etiam extat testimoniū
 scri-

scripturæ, datū esse ius magistratui ad hostes patriæ vlciscendos atque coercendos bello. Deut. 20. exemplo Moſis, Iosue, Saulis, Dauidis & aliorum regum Iudæ, & dicuntur iusta bella, Domini bella. 2. Chron. 20. v. 16. Nam Deus dicitur Dominus exercituum passim in scriptura, itēque Ichoua Deus militiæ. Exod. 15. versu 3. falsa enim est illa Marcionis sententia qui putat noua lege, id est, Euangelio bella omnino omnia damnari, neque licere Christianis hominibus militare, quia dixit Christus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. Ioan. 18. Ad Marcionitas inclinasse videtur Tertull. in lib. de Idololat. De Lactantio etiam quidam dubitant propter lib. 5. cap. 19, & 22. De qua re tamen extant multa patrū dicta in contrariā sententiā, veluti Heb. 11. v. 33. August. lib. 1. cap. 22, & lib. 19. cap. 7. De ciuit. Dei. in quæst. in Iob. Ambros. in Luc. 3. Christiani sub Marco Antonino Philosopho aduersus Marcomānos militarunt, vt refert Euseb. histor. eccles. lib. 5. cap. 5. De quo ipso argumento vide 23. quæst. 2. per totum in Decretis. Thomā in 2. 2æ. quæst. 40. & P. Martyr. in 2. Sam. cap. 2. Ergo iusta bella concessa sunt. Sunt autē iusta, non omnia quæ necessaria, vt ethnici putant, sed quæ ex Dei verbo suscipiuntur, & à quibus oportet. Nam illa T. Liuij sententia non vsque adeo vera est, iustū bellum esse quibus necessariū, nec nisi in armis spes posita. Cæterum omnes belli actiones eadē iustitia, ait August. qua & bellum valet, probandæ sunt, & teguntur quoad ipsum bellum: non autem quoad singulorum belligerantium animum. De qua re

B. ij.

vide Augu. lib. 22. cōtra Faust. cap. 74. 75. Reum enim regem facit iniquitas imperandi: innocentem autem militem ostendit ordo seruiendi, ait ibidem Augustinus.

Quod quærit Philipp. Vtrum rectè fecerit Constanti. Magnus qui Licinio collegæ bellum ob religionem indixerit. in epito. Moralis Philosoph. latius quærendum est, & amplius deliberandum.

Quæsitum denique de Clericis, vtrum ijus gladij habeāt, sed cū sit distincta ecclesiastica potestas à iure magistratus, non habent. Ergo falsa est illa Bonifacij 8. vox Romanum Pontificē ius vtriusque gladij habere spiritualis & terreni nimirum.

Venio ad secundum caput, quod est de rebus, quas occidere vetamur, aut non prohibemur, & quando in vniuersum occidere, est vitam tollere, & adimere viuenti, multa verò sunt vitæ rerūque, quæ viuere dicuntur, genera, quæsitum est, vtrum hoc præcepto omne rei viuentis genus occidi prohibeatur. Ac quidem Phisici triplex viuentium genus faciunt, eorum qui habent vitam Vegetatiuam tantū, velut stirpes & herbæ & arbores 1. Corinth. 5. versu 36. vel Sensitiuam, vt animalia omnia bruta: vel ratiocinantē, vt homines. Quæ distinctio videtur obseruari. Genes. 1. vers. 30. & 9. vers. 3. Psal. 150. versu 6. Ergo, num vetamur stirpes excindere, herbas in pastum consumere, euellere, arbores truncare & excindere. Et respondet August. lib. 1. De ciuitate Dei. cap. 20. fruteta, herbas, & arbores non comprehendi, quia nullus inest iis sensus,

sensus, & eorum vita & mors nostris vsibus subditur, ait: & Eccles. cap. 29. versu 28. 39. versu 31. idem docetur.

Sed quæsitum est de animalibus brutis, utrū ea occidere liceat. Nam vitam habere dicuntur, cāmque planè sensitiuam. Et putarunt primum quidem Pythagorei iis vesci non licere, itaque nec occidere. Ouid. lib. 15. Metamorph.

Parcite mortales dapibus temerare nefandis

Corpora. Sunt fruges, sunt deducunt ramos

Pondere poma suo, tumideque in vitibus vuae.

Denique extāt inter opera Plutarchi libelli duo De carniū esu eruditè scripti. Hunc errorem postea secuti sunt Manichæi, vt docet August. in lib. De Morib. Manichæor. & argumentantur ex loco Pauli 1. Corinth. 9. vers. 7. qui pascit gregem lacte vescitur inquit Paulus, non autem carne. Sed responsio facilis est ad Manichæos. Idem enim Paulus eadem epistola cap. 8. vers. 13. docet licere Christianis vesci carne, & cap. 10. v. 25. ait edite de omni quod venit in macello. Ergo respondet idem August. libr. 1. De ciuitate Dei. cap. 20. Ad animalia non pertinere hanc prohibitionem, quia Deus ea nobis in pastum & victum concessit. Genes. 1. versu 30. & 9. vers. 3. Psal. 8. 1. Timoth 4. Act. 10. versu 13. Ratio, quia nulla nobis est cum iis rationis societas, quanquam est sensus communitas. Etsi enim sentimus, vti illa sensum habent, non tamen habent rationem, neque ad Dei imaginem condita sunt, sed ad hominis vsum destinata. Non est autem peccatum aliqua re vti ad eum finem, ad quem Dominus eam destinauit. vti docet Pau-

B. iij.

Ius i. Timoth. 4. Actor. 10. vers. 13. Tull. lib. 3. De finib. bonor. & malor. ait, bestiis homines vi ad suam vtilitatem posse sine iniuria. Neque obstat quod afferunt, inter præcipuas victus humani partes carnem non recenseri. Eccles. 29. vers. 28. 39. vers. 31. Resp. Est illic ratio loquendi *συνοδοῦ*, & addenda sunt ad ea quæ enumerantur illo loco, reliqua, quæ scriptura docet esse concessa nobis in victum. Item non obstat quod quidam putat, primis hominibus ante diluvium hoc genus victus non datum, ergo neque nobis. Negamus enim non fuisse concessum, & docet Aristoteles libr. 1. *πολιτ.* cap. 5. inter naturales victus quærendi modos, quos primi homines secuti sunt, fuisse Venationem, & Piscationem, in quibus animalia occiduntur & eduntur. Democriti etiam dictum, quod est apud Stobæ. sermo. 41. aliud statuit. Putat enim ille sic, ea animalia quæ sunt *ἀδικοῦντα* & *ἐδίκοντα* *ἀδικεῖν* vt Virsum qui occidit *ἀδίκος* est & innocens. Ea enim omnino tollenda esse: reliqua non, vt oues qui occidit est nocens. Atque ille quidem ita. Non tamen verè nec ex huius præcepti mente. Crudelitas quidem in animalia damnata est, qualis eius qui cornicum oculos foderat: occidere tamen ea licet, nec damnatur qui id non crudeli animo fecit, sed ex aliqua causa.

Ergo ad solos homines non occidendos lex pertinet, quia ad Dei imaginem cõditi sunt. Sed quæsitum est, vtrum ad iam natos homines & in lucem editos tantum pertineat hæc prohibitio: an etiam ad eos qui sunt in vtero adhuc & embryones vel *ἐν τῇ μήτρᾳ* dicuntur. Ergo quæsitum est vtrum

utrum infantem in utero occidere liceat, id est, abortum facere, vel foetum exponere. Quod quam sit nefandum docet. Lactat, lib. 6. cap. 20. Institutio. Sed distinguit Aristotel. lib. 7. *πολιτικῶν*. cap. 16. inter eum foetum qui iam sensum habet, & eum qui nondum habet. Licere igitur putat facere abortum, antequam foetus in matris utero sensum & vitam habeat. Postea verò quam habet vitam, non concedi, quia sanctum & inuiolabile esse debet quod est animatum iam & vivens. De lege Lycurgi quæ concessit etiam fuisse partus occidere, & Numæ qui vetuit ante triennium, vide Plutarch. in vita Lycuri. & Numæ. Dionys. Halicarn. libro 2. *ἀρχαιολογίας*. Nam ex vicinorum sententia id fieri debebat, alias dimidia pars bonorum confiscabatur, ut ait Dionys. Fit autem animatus foetus in utero die 45. à conceptione ut Medici docent, & ipse Aristoteles libr. 2. de Histor. animalium. Ergo ante eum diem licebit extinguere, ex sententia Aristotelis, partum in utero. Et certè mira semper mihi visa est hæc distinctio & sententia, quam eò gravius damnarem, nisi viderem doctiss. homines Christianos in eadē fuisse, qualis Augustinus, ut Canonistas omittam, & eius sententia est in can. Quod verò 32. q. 2. nituntur loco Exod. 21. vers. 22. ubi ignorantia Hebraicæ linguæ decepti sunt. Putant enim illic distingui inter formatum & nondum formatum foetum, si mulier prægnans percussa sit. At formati & informati foetus ne præ quidem illic mentio fit, legitur enim infans. Hanc eandem distinctionem sequitur caput quoddam extr. de Homi-

B.iiij.

cid. volunta. Certè Pauli Iurifconfulti hominis, quanquam profani, fententia mihi magis placet, in l. fi quis aliquid. §. qui abortionis, & quod Tryphonius in l. Cicerò. D. De pœnis, fcribit puniendâ effe eam quæ vim vifceribus fuis intulit, & qui abortionis poculum, etfi fine dolo malo, dederit. Res enim eft mali exempli. Præterea controuerfa quæftio eft, quando anima in fœtum humanum infundatur. Tertull. in libro De anima putat eodẽ momẽto immitti à Deo, quo corporis femen iniicitur, etfi vires nõdum fe exerunt propter imbecillitatem corporis. Ergo, pace Auguftini, non licet yllo tempore falua confcientia abortum facere, aut procurare, quia quod Deus iniicit iam ad Dei imaginem conditum eft ex fine & prædeterminatione Dei, quanquam nobis nondũ apparet, fed & illud locum Exod 21. verf. 22. fine hac diffinitione formati fœtus, aut non, explicat Calu. & melius: alibi Auguft. generaliter damnat qui abortus procurant vti lib. 1. De nuptiis cap. 15. Lact. lib. 6. cap. 20. idem fentit.

Denique quæfitum eft de monftris, quæ præter ordinem naturæ nascuntur, vtrum ea tollere & occidere Magiftratus poffit, quales funt homines tam parui quàm perdices, cuiusmodi fe vidiffe teftatur Nicephor. in Hiftor. Ecclefiaft. lib. 12. cap. 37. Et cuiusmodi funt quæ prodigia appellâtur. Quanquã verò nullũ authorem habeo, qui de hac quæftione agat, tamen fic ipfe fentio. Si monftrum formam hominis retineat & homo appellari poffit, non tollendum, fed tãquam teftimonium diuini iudicij relinquendum:

dum: sin autem non retineat formā humanam, tolli à Magistratu posse. Sic Mauritius Imperator Christianus enatum suo seculo monstrum occidi præcepit, & eius factum ab ecclesia probatum est, vt scribit Nicephor. libro 18. Histor. cap. 35. Sic Romulus ipse conditor Romæ iussit *τέρας* occidi *ἑὸς δὲ γένος* Halicarnass. libro 2. ἀρχαίολογ. Lycurgus item voluit monstruosos partus occidi. Plutarch. in Lycurg.

Et quidem hæc de aliis, quos interficere vetamur. Sed quæsitum est, Num quis seipsum occidere possit. Et distinguunt Iurisconsulti in I. Qui rei. §. Papinianus. D. De bonis eorum qui ante sentent. lat. mortem sibi consciuerunt. I. si quis aliquid. §. miles. D. de pœn. si quis fame, vel impatentia doloris, vel tædio vitæ manus sibi intulerit, non puniendum, ne in bonis quidem: at si sceleris conscientia se occidit, nimirū reus iam postulatus & penè conuictus, puniendum esse, & bona eius fisco vendicanda, quia fati celeritas non debet esse crimini obnoxia, aiunt, sed tantum conscientiaæ metus. Idem Philosophi sentiunt Aristotel. libr. 5. *ἠθικῶν Νικομαχ.* cap. 11. Plato libro 9. De legib. & laudata est Calani gymnosophistæ voluntaria mors: Herculis qui se in Oeta monte in ignem iniecit: item Empedoclis, & multorum aliorum, velut M. Catonis Uticensis & Lucretiæ Collatinæ. Sed hæc pessima sententia est, vt apparet ex Paulo Ephes. 5. versu 29. Et Vergil. lib. 6. Æneid. contrā sentit, & rectius quidem, Nam putat eos à beatorum conditione separatos esse. Ait enim.

Proxima deinde tenent mæsti loca, qui sibi letum

*Infantes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas, &c. & Martialis damnat
Catonem, qui se occidit.*

Nolo virum, facili redimit qui sanguine vitam:

Hunc volo laudari, qui sine morte potest.

Rebus in aduersis facile est contemnere mortem:

Fortiter ille facit, qui miser esse potest.

Quid igitur? Verum est nemini licere sibi manus vel mortem inferre, & hoc præcepto homines vetari non modo aliorum corpora: sed etiam sua & propria lædere & violare, & rectè sentit August. lib. 1. De ciuit. Dei. cap. 20. præceptum hoc, *Non occides*, cum nihil sit additum, sed sit simpliciter conceptum, eum quoque ipsum comprehendere, cui præcipitur. Sic quoque hoc præceptum explicat Chrysost. in cap. 1. epistol. Pauli ad Galat. Et idem August. variis in locis in lib. De libero arbitrio, & in epistol. damnat eam sententiam philosophorum, licere sibi manus afferre, itémq; ad ea respondet, quæ pro Lucretia & Catone solent afferri. lib. 1. De ciuit. Dei. cap. 18. 19. 20. & seq. Idem & Scholastici sentiunt, Thomas in 2. 2^a. quæst. 64. Quin ipsi Pythagoræi quanquam homines profani dicebant, & rectè quidem, nos in hoc mundo esse à Deo collocatos, velut in statione, ex qua sine Imperatoris consensu. i. Dei, non sit migrandum. Et quando nemo carnem suam odio habet, Ephes. 5. vers. 29. certè naturæ ipsi humanæ iniurius est, qui in se quacunque ratione sauit. Vnde & Saul in Scriptura, & Achitophel damnantur, qui sibi manus violentas intulerunt, vt est scriptum, 1. Sam. 31, & 2. Samuel 17. vers. 23.

Cano.

Cano. Si non. 23. quæst. 5. De Patricianis hæreticis, diximus in lib. August. De Hæretic. qui impiam illam de seipso occidendo sententiamuebantur, uti & Circumcelliones.

Sequitur tertium caput, Qua de causa occidere nō liceat. Sūt autem tres homicidij causæ quæ possunt afferri, Propositum, Impetus & Casus, ut est in l. Respicendum. §. Delinquent. D. De pœnis.

Ac proposito quidem occidere dicitur is, qui occidit & interficit, vel Solo vindictæ animo, ut Ioab Abnerum, 2. Samuel 2. vel mercede conductus, spēque alicuius lucri vel honoris, vel benevolentiaē cōparandæ, veluti idem Ioab Amasam, ne sibi dignitatem Magistri equitum præriperet, 2. Sam. 20. vers. 4, & 7. Sic Alcimus Iudæos. 1. Machab. 7, Prouerb. 8. v. 17.

Item siue quis Proprio motu: ut Ismael occidit Godoliam, Hierem. 41. vel, Alieno motu id faciat, perinde est.

Ergo quæsitum est de iis qui, Mercede conducti alios occidunt, vel, Qui in aliena sunt potestate: & patris dominique iussu, vel etiam Regis, id faciunt.

Et quidem quod pertinet ad mercede conductos sicarios, illi apertissimè damnantur. Prouerb. 1. vers. 11. Ezech. 22. vers. 12. Sunt enim quidam mercenarij hominum laniones, qui eò grauius peccant, quòd nulla impulsu adductique iniuria alios occidunt. Ergo & qui sicarium conducit, & qui conductus est sicarius hoc præcepto damnatur. Siue enim quis odio & gratis siue mercede interimat hominem, reus est homi-

cidij coram Deo: Acto. 17. vers. 5.

Quod pertinet ad seruos, filios & subditos qui sunt in aliena potestate, & parere tenentur, distinguendi sunt, Qui sunt in aliena potestate, à subditis.

Serui igitur & filij dominorum patrūve iussu non debēt quenquam occidere, quia sciunt eos non esse Magistratus. Itaque excusari coram Deo, vel coram hominibus non possunt. Sic damnantur serui Absalonis, qui illius iussu interficiunt Amnonem, 2 Sam. 13. vers. 28. Eff enim, vt est in Tit. Ad Syllania. Senatusconf. D. debent serui tueri dominos, prōque iis decertare, dicitque Tull. in oratio. pro Milo. fecerunt id serui Milonis, quod quisque suos in pari causa facere vellet: tamen aliud est, Dominos tueri quantum in se est, & eos pro officio non deferre: vel Dominorum carnifices esse, & ad eorum nutum & iussum trucidare quos imperant, quia sunt domini.

De subditis maior quæstio est, qui iubentur à Rege vel Magistratu aliquē trucidare, vtrum ij excusentur. & certē distinguunt quidam inter eos subditos, qui Ex munere & dignitate quam habēt, tenentur iussa Magistratus exequi, quales officiales, seruiētes, milites & eorum præfecti: vel qui Non tenentur, quōd nullū specialius munus iussus Magistratus exequendi habeant. Illos excusari putant, & posse salua conscientia ratione muneris & officij quos iubentur, necare. Hos autem non item, sed ita demum, si iustam esse causam intelligant, propter quam ad necem damnentur. Sic quidam excusant Ioabum, qui
iussu

iussu Dauidis regis Vriam occidit, 2. Samuel 15. Sed verior est hæc sententia, quæ verbi Dei auctoritate etiã nititur, Odit Dominus omnes qui sanguinem innocentem effundunt, Psal. 5. & Proverb. 6. vers. 17. Item in omnibus subditos Regi parere non oportet, sed in domino. i. quatenus & quãtum Dei voce præcipiuntur: denique quicquid fluctuante conscientia fit, pessimè fit, 1. Timoth. 1. v. 19. & 1. Cor. 8. fit enim sine fide, & idcirco peccatum est, Rom. 14. vers. fin. Ergo neutri excusantur, si cùm Regis Magistratúsque iussum exequentur, vel dubitant vtrum æquum sit: vel sciunt omnino esse iniustum, & id animo vindictæ priuatæ, non verò publicæ iustitiæ gratia præcipi. Neque enim debent esse subditi latrones & immoderatorum Magistratus affectuum executores & ministri. Denique homines Christiani serui hominum esse non debent, sed Dei, 1. Corinth. 7. vers. 23. Sic Ioab non excusabitur, 2. Sam. 11. & tenetur lege Cornel. de Sicar. Magistratus, qui hominem innocentem occidi iussit, vel curauit. l. j. D. eod. cano. Qui malos. 23. quæst. 5.

Neque obstat, quod quidam aiunt, non debere milites de belli, in quo militant, iustitia certissimè persuasos esse. Nam si de militibus Christianis loquuntur, certo certius est, debere eos, si non de singularum belli actionum iustitia instrui, certè de totius ipsius belli mouendi æquitate bene persuasos & instructos esse. Nam vbi æquum est bellum & iustum, singulæ belli actiones, ait August. eadem æquitate reguntur, & valèt, qua & bellum. Contrà: vbi est iniquum,

Bernard. in præfatione ad Milit. Templi. Si bona fuerit causa pugnantis, pugnae exitus malus esse non potest: sicut nec bonus iudicabitur finis, ubi causa non bona & intentio non recta non præcesserit.

Impetu animi qui occidunt, etiam hoc præcepto tenentur, veluti qui in rixa & contentione vulnerant, occidunt, vel lædunt, quia omne odium proximi damnatur hoc præcepto. Mat. 5. vers. 22. Galat. 5. vers. 29. & rixas contentionesque euitare iubemur. Coloss. 3. v. 12, & 13. Deuter. 19. vers. 4. Quanquam legibus civilibus rixæ magis excusantur, earumque pœna leuior est, Exod. 21. vers. 18. & l. fin. D. Ad l. Cornel. de Siciariis. Est autem Rixa ubi duo sese percutiunt, vel inter se configunt, ut Anselmus definit.

De iis qui zelo se occidisse aiunt, etiam quaeritur. Ait enim Bernard. Sermo 44 Cant. Si amas Dominum Iesum toto corde, & tota anima, nunquid si velis eius iniurias contemptumque ferre, poteris? Est autem zelus duplex alter bonus, alter malus. Bonus, est animi æstus & indignatio ex iis concepta, quæ iniuste fiunt aduersus eos quos amamus, siue Deum, siue homines, 2. Corinth. 7. vers. 7. Coloss. 4. vers. 13. Hic, vel est secundum scientiam, vel Non, Roman. 10. vers. 2. Philipp. 3. vers. 6. Qui est secundum scientiam, nec in fine nec in mediis peccat. Quæ hoc zelo fiunt, recte fiunt, Bernard. Sermo 49. Cant.

Malus zelus est inuidia & liuor, vel studium nostrum vehemens ad res turpes, & vitia. Hic omnino damnatur ut Beza docet, Ioan. 2. Quo zelo peccant ij, de quibus Christus, Ioan. 16. versu

versu 2. admonet Apostolos & pios omnes, Veniet tempus, quum quisquis trucidabit vos putabit se cultum præstare Deo. Quod certè omnibus seculis accidit, imprimis autem his nostris, quibus magna laniena Christianorum in Gallia facta est, sitque adhuc ab improbis qui irruentes in pios & fideles homines eos mactant crudelissimè. Et quòd, qui hæc agunt, Bernardi dictum afferunt Sermo 66. in Cantic. Approbamus zelum, vocantque huiusmodi seditiones sanctas, audiant quod idem Bernard. subiicit, sed factum nò suademus, quia fides suadenda est, non imponenda. Denique eodem loco idem ad Magistratus, non autem ad seditiosam plebem, hæreticorum, qui verè sunt, castigationem pertinere scribit.

Denique casu fieri potest homicidium ab eo, qui nullum lædendi animum habuit, & quoniam Deus corda scrutatur, hic non pertinet ad hoc caput, si rei licitæ operam dabat, Exod. 21. v. 13. Deuter. 19. v. 2. vbi varia eius rei exempla sunt. Itaque sex ciuitates refugij lege Dei constitutæ sunt, in quas ille confugeret qui hominem ita interfecisset: & iure Romanorum lex Aquilia, de damno iniuria dato scripta erat. Idem docet August. in lib. De libero arbitr. Et Thom. in 2. 2. quæst. 64. & Ext. De Homicid. Fortuito & Casua. Dicitur autem casu quis occidisse, non Dei quidem ratione, cuius prouidentia omnia eueniunt, & hoc ipsum Exod. 21. vers. 13. explicatur, sed hominis tantum agentis respectu, cui præter propositum illud accidit. Quæ enim præter mentem & finem accidunt iis, qui ratione

agunt, casu fieri dicuntur, inquit Arist. lib. 2. de Naturali Auscultatio. item 23. quæst. 5. in decretis. & dist. 60.

Quæsitum est de Monomachia siue duello, utrum qui ex consensu Principis duello pugnat, & aduersarium occidit, non pertineat ad hoc præceptum. Et certum est pertinere, neque propter principis concessionem excusari: quia hæc non est iusta & à Deo concessa litium & controuersiarum nostrarum finiendarum ratio: neque etiam nostræ innocentie probatio, cum in duello possit aduersarium superare qui re ipsa & coram Deo reus est, cano. Monomachiam 2. quæst. 4. multò igitur minus qui sine decreto Principis pugnat, excusatur ab hoc præcepto. P. Martyr in 1. Sam. Bernardus epist. 39.

Sequitur quartum caput de modo & instrumento. Ac quidem in vniuersum Paulus docet duos esse iniuriæ proximo faciendæ modos, Nimirum vim, & fraudem, 1. Thess. 4. vers. 6. Ergo vel vi vel fraude dolòve homicidium committi potest. Et quia Lex generaliter concepta est, *Non occides*, vterque modus hoc præcepto damnatur: siue quis vi, siue fraude aliquem opprimat. Idem sentit M. Tull. lib. 1. De offic. Vis est leonis, fraus vulpeculæ, vtraque quidem reprehendenda, sed fraus odio digna maiore. Ac primum quidē vtrunque confirmemus, siue vi siue fraude homicidium fiat, dānari à Scriptura. Vis est duplex, vna Publica, quæ armis fit adhibitis: altera Priuata, quæ sine armis fit.

Ergo vis publica est, quæ fit armis adhibitis. Armorum autē appellatione nō tantum gladij, scuta,

scuta, tela, sed & fustes, & lapides continentur, inquit Vlpian. in l. Armorum. D. De verborum signif. Cicero pro A. Cecinna, & Ouid. vbi de pugna Lapitharum agit in Metamorphosi, & est in titulo, De public. iudiciis, in Institut. ex Xenophonte sumptum.

Vis priuata est, qua iniicitur metus cœtu coactō, pugnis, vel sine telo manu violentiāque à priuato facta. l. 2. & 3. D. Ad l. Iul. De vi priuata. Qui ita occidunt vel proximum lædunt, aperte damnantur, velut Absalom 2. Samuel 14. velut etiam Ioab, & Exod. 21. vers. 18. vtrumque genus vis & priuata & publica complectitur, cum ait, *si quis lapide vel pugno occiderit.*

Fraude verò si quis alium interimat, etiā hoc præcepto damnatur. Ezech. 22. vers. 9. Tripliciter autem fraude quis occidit. Nimirum, si vel Insidiis, vel Veneno, vel Sortilegio siue Incantatione occidit.

Ac quidem ex insidiis quenquam lædere, aggredi vel occidere vetat Scriptura nominatim, Leuit. 24. v. 17. Exod. 21. v. 12. Quemadmodū fecit Ioab cum Abnerū & Amasam occidit, 2. Samuel 2. & 20. Fuit enim Ioab homo sanguinarius, vt ait Scriptura, 1. Reg. 2. vers. 5. sic Tryphō Antiochū trucidauit, 1. Machab. 13. vers. 3. & Alcimus Iudæos, 1. Machab. 7. sic Ismael Godoliā, cuius factū damnatur Hier. 41. Exēplum autem de Iudice Aod nō obstat, quia est illud speciale.

In bello tamen insidiis vti licet vt docet Aug. lib. 84. quæst. ex cap. 8. Ios. modò fides data non frangatur, aut pietas non lædatur simulatione falsæ religionis.

Veneno occidere quoque vetamur. Damna enim *capitaneas* Paul. Gal. 5. vers. 20. Apocal. 21. vers. 8. Præclarèque Philo docet hoc præcepto *capitaneas* & *capitaneas* comprehendere. Idcirco etiã lex Cornelia à Iurisconf. communiter inscripta est in Sicarios & Veneficos, quando plus est veneno occidere, quàm gladio. l. j. C. De malefic. & Mathemat. Huius generis homicidij pauca extant in Scriptura exempla. Sed nec verbo, id est, falsa accusatione licet occidere. Iusta tamen sententia is, qui est iudex, nocentem damnare potest: Vnde malè Tertullianus in libro de Idololat. neminem Christianum putat bona conscientia posse conuictum scelerum mulctare, & rerum capitalium iudicem esse. quod & Lactant. lib. 8. cap. 20. quoque existimauit, sed vti dixi, perperam sentientes, imò ne accusare quidem concedunt homini Christiano, & hoc quoque malè.

Deniq; fortilegio occidere vetamur. Est autem fortilegium fraudulenta nex, quæ diabolicis incantamentis affertur, nullo medio, venenoq; nobis visibili adhibito. Hoc fieri posse quidam non credunt, quia in omni actione oportet extrema agentis & patientis inter se applicari, quod non fit in fortilegio. Sed ratio docet & experientia hoc fieri. Ac experientia quidem. Vnde lex lata in maleficos, fortilegos & Mathematicos, tū Iure ciuili. Cod. & D. l. Cornelia, tum Iure canonico. Ext. De fortileg. & tota 26. quæst. 1. & apud Tacitum Martina, quæ Germanicū occidit. Ratio verò ex Scriptura, Psalm. 58. vers. 5. i. quod in Scriptura prohibetur. Falsum. n. est non adhiberi quicquam

quicquam medium. Diabolus enim adhibet, & se interponit, ex pacto & conuentione, sed occulté. Vide Martyr. in 1. Sam. 31. & lib. nostrum De Sortiariis.

Restat quintum & vltimum caput. Quot sunt homicidiorum genera. Et Paul. 1. Timoth. 1. v. 9. tria genera constituere videtur, Parricidas, Matricidas, & Homicidas. Sed amplius quærimus, Nimirum quot sunt genera eorum, quos Paulus nomine generali appellat homicidas, & hoc ipsum etiam explicant Theologi hoc loco. Ex epistola Clementis in cano. Homicidiorum, de Pœnitent. distinct. 1. refertur dictum B. Petri, qui vult tria esse homicidarum summa genera, nempe, Interfectores, Detractores, Osores fratrum.

Hic Theologi primùm duplex homicidij genus constituere videntur, Internum, quod animo solum fit: & Externum homicidium, quod manu fit.

Et interno videtur tria genera subiecisse, nempe, Odium, Rancorem (qui dicitur τὸ πῦρ, & rancido est) & Cupiditatem nocendi.

Sic enim ait August. omne iniquum motum, quo incitatur ad nocendum fratri, esse homicidium. Christus verò & facilius & breuius, Mat. 5. vers. 22. quatuor homicidij genera in vniuersum facere videtur siue internum animi motum spectemus, siue etiam externum factum. Sunt autem hæc, Ira temeraria, Odium fratris, Conuitium oris, Violatio seu læsio corporis. Quia enim Deus cordium scrutator est, ideo nō tantum hominum manus puras esse vult à fratrum

C.ij.

sanguine, sed etiam cor & animum nostrum. If.
58. vers. 4.

Ac ira quidem in fratrem temeraria. i. quæ sine causa mouetur, apud Deum pro homicidio habetur. In quo notanda est vox *κῆ*, quæ discretè legitur apud Matthæum vers. 22. quia irasci conceditur, idque cum sit ex iusta causa, non reprehenditur verbo Dei, Ephes. 4. vers. 26. Nam, ut ait Basilius, ira debet rationi & virtuti accubare, tanquam canis pastori, quæ mordet, increpet, allatretque vitium & vitiosos velut lupos. Et rectè dixit Tull. lib. 4. (ut reliquos omit- tā) Academicarum quæstio. Iram esse cotè fortitudinis si modò nos eam ratione moderemur. Bernard. epist. 69. Non irasci ubi irascendum sit, est nolle peccatum emendare. Quanquam verò Paulus Ephes. 4. vers. 31. dicit *πᾶσι ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ὧν*, & Iacob. 1. vers. 19. hominis ira Dei iustitiam nō operatur, sintque alij his similes aliquot loci, tamen non ita nudè & purè loci, atque sententia hæ accipiendæ sunt, quemadmodum sunt scriptæ, sed cum eo temperamento, si temerè & sine iusta concessâque causa irascimur fracti. Neque enim Christiana religio constituit homines *ἀπαθείς* & *ἀναιδής*. Nam zelus ipse nihil est aliud, quàm iusta iræ commotio ob præceptum Dei violatum. Et ut ira damnatur, quæ & *ὀργή* & *θυμὸς*, à Latinis animus dicitur, uti Horat.

— *animum rege, qui nisi paret,*

Imperat, hunc frenis, hunc tu compeſce catena.
Ita & iracundia, quæ *ὀργιλότης* dicitur. Est autem Iracundia animi propensio & facilitas ad iram sed & excādescētia, quæ *παροργισμὸς* dicitur, hoc quoque

quōque præcepto dāatur. Est autem irā exuperātia & excessus immoderatiōque. De quibus Vide Aristotelem lib. 4. Ethic. & Thomam in 2. 2^a. quæst. 158.

Sequitur odium. Nam qui odit fratrem homicida est, ait Ioan. 1. Ioan. 3. v. 15. Levit. 19. v. 17. Est autem odium non modò despectus fratris, sed maleuolus in eum animus. Hoc odium ubi est inueteratum dicitur rancor, quia durior est & concocta maleuolentia. Odium igitur fratris damnatum est hoc præcepto, & quæ odium sequi solēt vitia, qualis est, Acidia, vti loquuntur, quæ est animi tristitia ex odio fratris concepta, quæ ita vexat nos, vt nihil facere agerēve queamus: itē inuidia, Vide Thomam in 2. 2^a. quæst. 34. Item inimicitia, rixa, emulatio, prauāque cōtentio, Galat. 5. vers. 20.

At obstat quod iubet Scriptura odisse malos, Psal. 5. & 139. v. 21. & mundum, & cætera huiusmodi, Roman. 12. vers. 9. Respon. Tertull. hominum vitia odio habenda, non autem personas eorum aut naturam, in libro de Idololatr. aut etiam dona, vt est in cano. culpam, dist. 86.

Conuitium siue contumelia est tertia species, siue ea alicuius iniuriæ sit significatiua, vt Fatuus: vel, Non, vt Racha, Matth. 5. v. 22. Quid differat autē cōtumelia à conuitio, vide M. Tulliū. Denique feritas & crudelitas damnantur hoc præcepto. Sed & spectacula ipsa gladiatorum in arena ad mutuas cædes pugnantium, qualia olim fiebant, tam vetita sunt, quàm duella, de quibus iam diximus. Nam hac consuetudine

C. iij.

homines imbuti humanitatem perdunt, ait La-
 Etant. lib. 6. cap. 20.

Læſio denique ſeu violatio corporis, ſiue illa
 ſit Nex: ſiue Mutilatio Membrorum. Ac qui-
 dem nex cū affertur dicitur homicidium. Sed
 quum membra mutilantur, quæ *πρὸς τὸν θάνατον* dicitur
 à Græcis, quæſitum eſt, vtrum homicidij ſit ſpe-
 cies. Nam Lege Dei. Exod 21. verſ. 24. dens pro
 dente, oculus pro oculo erui iubetur, quod pœ-
 næ genus membri mutilationem affert. Reſp.
 quanquam hæc membri mutilatio eſt, tamē iu-
 ſtitix pœna eſt, neque animo priuatæ vindictæ
 fit, ſed publicæ offenſæ ultio eſt à Deo ipſo præ-
 ſcripta, quæ pœna eſt appellata Talio, *ὡς ἡ πρὸς τὸν θάνατον*
 ab Ariſtot. lib. 5. Ethic.

Sed quæſitum eſt de iis, qui ſibi virilia abſcin-
 dunt, vel aliqua membra, vtrum ſui ſint homi-
 cidæ, quia membra ſibi mutilarūt: eſt enim mē-
 bri mutilatio, cū membri integritas perit. Et
 videtur in eo diſtingui poſſe, Piāne de cauſa id
 fiat, & vt melius Deo ſeruīamus, an Non. Nam
 aiunt regni cælorū cauſa ſe caſtrare licere, Mat.
 19. verſ. 12. Hæc ſententia videtur confirmari au-
 thoritate Origenis, qui ſeipſum, vt liberius de
 rebus diuinis philoſopharetur, caſtrauit, vt eſt
 in hiſtor. Nicephori, lib. 5. cap. 8. & apud Eufeb.
 in hiſtor. Eccleſ. lib. 6. cap. 8. itēque Marci e-
 xemplo, qui ad Epīſcopatum ſeu Preſbyterium
 accerſitus, ſibi pollicē præſcidit, ne fieret preſ-
 byter, quod cū ſe indignum eo munere ſenti-
 ret, tamen perſuadere non poterat. Sed oppu-
 gnat hanc ſententiam, quod vetat Dominus ſe
 incidere, Leuit. 19. verſ. 27. & 28. Vbi nunc ſunt,
 qui

qui seipfos audēt eurare, simul & apostolicam
imprecationem sibi accerfentes, & Dei opifi-
cium accusantes, & à Manichæis stantes, ait
Chrysoft. in Galat. 5. vers. 11. & cætera ibid. &
quod dicit Paulus Ephes. 5. v. 29. Et hoc ipsum
etiam fieri legibus humanis, dictantēque huma-
na ratione prohibitum est. Quare distinguendū
est, vtrum quis vel Volens fecetur, vel Inuitus,
velut, propter morbum à Medicis, vel à barba-
ris hostibus, vel In persecutione. Qui inuitus ab-
scinditur, is non peccat in hoc præceptum: sed
qui volens, siue id facit, fieriue curat, vel Libi-
dinis, vel Commercij causa, quia Eunuchi sunt
pretiosiores, & in delitiis habētur, & solis his v-
tuntur Regina, ait Terentius, is inquā omnino
damnatur. Est in cano. Si quis absciderit. & can-
Si quis. 55. distinct. 1. 3. 4. 5. & 6. D. Ad l. Cornel.
de Sicariis. & in Authent.

Quæsitum est de Circuncisione, vtrum se vel
alium hodie circuncidere sit homicidium. Et
quidem ex edicto principū licuit, & ex lege Pe-
tronia Iudæis se circuncidere. l. Circuncidere.
D. Ad l. Cornel. de Sicariis, quod quā rectē
sit à Principibus Christianis iis concessum, ipsi
viderint. Non rectē verò concessum dixerim,
quia ea ratione in seipfos sæuiunt.

Sed cū Paulus Timotheum circunciderit,
non videtur res prohibita, Actor. 16. Respons.
Id pro tempore & pro personis licuisse, vtili-
térque factum esse, quod tamen hodie concedi
nobis Christianis inter Christianos agentibus non
debet. Ergo si non fit valetudinis causa, mutila-
tio membri est, ideóque homicidium, quia ni-

C. iij.

hil superfluum creat natura: & circumcisio, ut ait Paulus, quæ fit in carne, nihil est, neque grata est Deo, 1. Corint. 7. vers. 19.

Vtrum autem pro sceleratis & facinorosis hominibus Episcopi vel pij intercedere debeant, quæsitum est. Sed ex Paulo ad Philem. vers. 18. putant licere. Alij distingunt, ut pro iam damnatis non liceat: liceat pro damnandis. Respon. verior est ex can. Hi qui. 14. quæst. 6. & 23. quæst. 23. ne pro eo intercedatur, cuius pœnæ remissio esset scandalum Ecclesiæ. Vera enim est illa Homeri sententia lib. 8. Odysseæ

Δειλοί τοι δειλῶν τε καὶ ἐγγυαὶ ἐγγυαῶν τε.

Id est Male sunt pro Malis & sceleratis sponsores. Remissio autem peccatorum, quæ fit à Deo non tollit pœnam civilem. August. lib. 3. De anima. cap. 9. & P. Martyr in 1. Reg. 20. vers. 31. Apud Deum autem pro minuenda, aut tollenda fratrum peccatorum pœna alij pro aliis precari possumus, quod ille sit & summus & iustissimus iudex, qui ius liberrimum habeat & puniendi & peccata condonandi. Homines autem Magistratus non item, sed ex Dei Lege iudicare debent, ne impunita scelera relinquant, quæ Dominus hac Lege voluit plecti & castigari.

De pœna homicidij voluntarij quæ fuerit quæsitum est. Et quidem spiritalis pœna est animæ mors, eaque æterna, nisi resipuerit, 1. Cor. 6. v. 9. 1. Tim. 1. v. 9. Id quod exēplo Cain docet Ioānes, 1. Ioan. 3. v. 12. Gen. 4. & 9. v. 5, & 6. Apoc. 21. v. 8.

Pœna verò corporalis, & quæ ad publicum exēplum pertinet, dicique potest *πινυμία*, id est, Politica, si quidem homo dolo malo occisus sit, lege

lege Iudæorum fuit mors, Matth. 26. vers. 52. Ezech. 35. vers. 6. Fuit enim hoc crimen capitale, Leuit. 24. vers. 17. Exod. 21. v. 12. Lege verò Romanorum olim quidem fuit deportatio in insulam, & bonorum ademptio, hodie verò mors. §. Item lex Cornelia. De public. iudiciis. in Institut. & l. iij. §. Legis. & l. Qui eadem. D. ad l. Corn. de sicariis. Gratias tamen quas vocant, maleficiorum, & indulgentias, videtur probare August. & scelerum veniam aut pœnam fieri leuiorem, epist. 158. 159. 160. Maximè verò in hæreticos & Circumcelliones. Quidam autem eatenus eas probant, si fiat pœnæ diminutio, non à tota quidem pœna, sed à tanta. Verius est, videndum esse ne fiat in sceleribus lege Dei damnatis personarum acceptio, sed vt sit æqualis omnibus lex, quæ pœnâ delictis statuit, id est, vt neminem inultum prætermittat: etsi tamen pœnæ impares esse possunt, etiâ in eodem peccati genere. Nam sæpe vilis conditionis homo, vt seruus, durius punitur, quàm honorabilis quispiam, qualis senator, quòd exigua pœna publica in isto maioris sit exēpli & momenti, quàm grauis & acerba in illo seruo. Quàm fuerit tamē hæc res antiqua & vt primùm prætextu religionis inducta, maximè occurrente virgine Vestali, Vide Plutarch. in Numa. David videtur ad tempus gratiam huiusmodi indulsisse Ioabo, & Semci, sed hoc non probatur. 2. Samuel, & 1. Reg. 1. & 2. Theodosium laudat Ambros. in funeb. oratio. quòd nunquam denegarit veniam confitenti. Non rectè. Fit enim hac ratione impudentior audacia. Denique fit hac indulgentia gratiæ, Deo ipsi iniuria, de

cuius iure homines remittunt. Est enim peccatū *ἀπορία*, & propriè Deum ipsum respicit. Itaque postquam Deus offensam sibi factā tanti, siue in corpore siue in animo hominis æstimauit, quæ ista est audacia, de alienæ offensæ, & imprimis diuinæ æstimatione & pœna contra Dei ipsius præscriptum dispensare velle? Sed & expressa etiam sunt Dei verba, Deuter. 13. ver. 8. Nō parceret illi oculus tuus, neque cum eo misericorditer ages. & Exod. 21. versu 12. his verbis, Morte morietur, id est, veniam non dabis illi. Ex quibus ista gratiarum largiendarum potestas, quæ à Principibus summisq; Magistratibus vsurpatur, non tantum limitari, sed expungi videtur in iis sceleribus, quæ & Dei præcepto & ipso sensu naturæ humanæ puniri debent. Itaque hoc statuo verissimum, quod alicubi respondet Iurisconsultus, facti æstimationem esse in potestate iudicis: pœnæ autem detractionem in eo facto, quod lege Dei & naturā pœnam meretur, non esse in potestate cuiusquam hominis: ac ne totius quidem orbis Monarchæ. Cæterum quod concil. Toleta 5. cap. 8. conceditur principibus summis vt indulgentiam largiri sceleratis possint, de iis sceleribus & delictis est intelligendum, quæ aduersus ipsos principes perpetrantur, veluti si quis in eum coniurauerit: & de ea venia & indulgentia interpretandum duntaxat quæ particulare Principis interesse minuit: non autem totam delicti pœnam publicam abolet, aut tollit, vt ex eodem capite octauo perspicue apparet.

In quo quæsitum est, num hodie templo-
cæque,

câque, quæ sacra dicuntur, Asyla esse homicidis ad ea confugientibus debeant, quando id Templo Dianæ Epheſiæ tributum est olim, vt scribit Cornelius Tacitus, & statuis Cæſarum. Nam qui ad eas confugiebant abſtrahi ab iis non poterant, quia tanta æſtimata eſt earum rerum dignitas, & tam veneranda maiestas, vt ibi omnes tuti eſſent. Et hæc eſt appellata à Papistis eccleſiarum immunitas. Et certè extant Tit. extr. De immunita. eccleſiæ Ext. & in 6. Itémq; cōciliorum & patrum ſcripta, quæ illam eccleſiæ immunitatem probant & tuentur in concil. Tolitano & Aurelianenſi, quorum capita deſcripta ſunt in cano. Definierat, & ſeq. & Auguſtini ſententia ad Bonifacium. in cano. Miror. 17. quæſt. 4. At iſta maxime ſunt à mente Dei aliena. Scriptum enim eſt domus mea, domus orationis vocabitur, Vos autē speluncam latronum feciſtis. Matt. 21. v. 13. Ergo præſidium aſylumq; improbis eſſe vel patere illa non debet, & expreſſe iubet dominus homicidam è ſuo altari detrahi & ad ſupplicium rapi. Exod. 21. verſ. 14. Id quod in Ioabo factum eſt, qui in ipſo tēplo tangēs cornua altaris, ceſus eſt. 1. Reg. 2. verſ. 34. & Athalia, quæ etſi extra templum cædi iubetur, tamen ab eo extrahitur, nec illi eſt immunitas. 2. Reg. 11. verſu 15. id quod ita fuiſſe factitatum & vſitatum docet Philo Iudæus in expoſit. particulari Decalogi διὰ μὴ ταῦτα κελεύει ἡ ἀπ' αὐτοῦ βουλὴ ἐκδιδόναι τὸν ἀνδ' ἐσθρόνον. A Zonara laudatur igitur & merito quidem Iuſtinus ſecundus Imperator Conſtantinopolit. qui Senatorem, quia plebeio iniuriam aliquando intuliſſet, è medio

conuiuio, ubi ipse Imperator cum eo sedebat, abduci ad iudicē id petētem iussit. Quod autem obiicitur, ita quoque imperatores Christianos (Nam Romulus iam pridem id sanxerat, ut scribit Dionys. Halicarn. libro 2. ἀρχαιογίαις) voluisse & iussisse suis legibus, & hunc honorem idolorum templis olim datum, cur non & nostris. Respon. ideo nec imitanda nec retinenda ista esse, quia ab idolorum cultu & moribus Christianos alienos esse oportet, neque ab illis ad Deum quicquam transferre. Fuit enim ista principum Christianorum pietas præpostera sine fide, imò verò legi Dei prorsus contraria. Sed neque ipsi homines ethnici semper hunc honorem suorum Deorum templis tribuerunt, ut docet T. Livius, & Perseus ultimus Rex Macedonum ex ipsis Templi sacratissimi, quod in Samothracia insula fuit, adytis extractus est, ut scribit Plutarchus. Eodem modo respondendum est ad ea, quæ August. disputat lib. 1. De ciuitate Dei. cap. 4.

Quod si non fuerit homo occisus, sed tantum dolo malo membrum illius mutilatum, tum lege Dei, tum etiam lege xij. tabularum Talionis poena esse iubetur, nempe oculus pro oculo, dens pro dente. Leuit. 24. versu 20. & Exod. 21. versu 24. A. Gell. lib. 20. Noct. Attic. cap. 1. Quod poenæ genus sæpe à Deo inflictum est, velut in Dauidem, cum pari poenæ genere eius concubina violantur, ut ipse uxorem Uriæ violarat. 2. Sam. 16. & quod ait Christus Ioan. 18. qui gladio percutiet, gladio peribit. Hoc quoque genus poenæ etiam à variis populis probatum est, ut

Sextus

Sextus Pompeius docet, de quo tamen vide Aristot. libr. 5. *ἡθικῶν νικομαχ.* & Thomam in 2.2^a. quæst. 61. dicitur *Ἀγλιπεποιδός*. Nec enim hoc pœnæ genus sequi semper necesse est.

Homicidij non voluntarij pœna fuit apud Græcos voluntarium exilium, vt est apud Homerum, & refert Iurisc. in l. aut facta. §. euentus. D. de pœn. At lege Dei sex refugij ciuitates erant constitutæ, tres nimirum cis Iordanem, tres vltra. Deut. 21.

Ex negatiua affirmatiua colligenda est. Collegit Chitræus aliquot virtutes quas ad quodq; præceptum huius decalogi refert. Sed quæ virtutes ad hoc pertineant, nō potest melius intelligi, quàm ex vitiis quæ hoc præcepto damnantur. Cū igitur ira, odium, contumelia, violatio alterius damnetur, sintq; his vitiis virtutes contrariæ, Iræ quidem & Crudelitati Mansuetudo & Clementia: odio verò Amicitia & Beneuolentia: Conuitio. Patientia & Bene de proximo sentire: Violationi, Pax & Concordia, Cōseruatio, denique Fortitudo pro patria: Iustitiæque illa pars quæ læsum tuetur cū potest. certē ad hoc præceptum hæ virtutes referri debent, Clementia, Mansuetudo, Amicitia, Beneuolentia, Patientia, Pax, in bello Fortitudo, Humanitas. Deniq; omnis vindicta prohibita. Vetamur etiam Surdo maledicere, cæco offendiculum in via ponere. Leuit. 19. vers. 18. & 14.

CAP. XIII.

Septimi diuinæ legis præcepti, quod est, Non
Mœchaberis, expositio.

C primū de ordine huius præcepti
quæritur, quotum sit numero. Philo
in expositione generali ait esse sextū
numero, & in 2. tabula primum. Nā
illa inquit, ἀρχεται ἀπὸ μοιχείας, quia μέγιστον ἀδνα-
μύτων τῶν εἶναι existimaret Moses, & videtur e-
ius sententia dicto Pauli confirmari, Roman. 13.
vers. 9. vbi ἡ μοιχέυσις enumeratur ante præce-
ptum ἡ φονεύσις. Sed tamen constanter hæc sen-
tētia refutatur ex Exod. 20. & Deut. 5. vbi septi-
mo loco censetur, & posteriori loco, i. post hoc,
Non occides. Et quod ad dictum Pauli pertinet
supra ad illud respōdimus, vimque in eo mini-
mè faciendam demonstrauius ex dicto Chri-
sti. Ergo est hoc præceptum septimum. Quod
esse verum & ratio & patrum autoritas etiam
confirmat. Ambrosius sic in epist. ad Ephes. cap.
6. & omnes qui verè legē Dei sunt interpretati,
etiā scholastici, vti magister sentētiarū, & Tho-
mas, in eo nobiscū consentiunt. Ratio verò su-
pra exposita est, quod post corporis tuitionem
sancitā, dominus cōiugia sancit & ab omni iniu-
ria facta tecta esse iubet, quia proximè nobis
post vitā matrimoniū nostrū commendatur, &
σὺν ἡ φυσικῇ impellente charū pretiosūque esse
sentitur: σὺν αὐτῇ φυσικῇ ordinem secutus est
Dominus in horum præceptorū collocatione.
Sed

Sed quæritur, quæ sit huius præcepti æquitas,

Resp. est triplex {
 Divina.
 Naturalis.
 Politica.

Ac divina quidem, quia vetat Dominus omnem fornicationem, omnemque immunditiam, quæ vel pudicitia, vel castitas matrimonij violatur. Ose. 4. vers. 2. & 11. Hier. 5. versu 8. id quod etiam nouo testamento repetitum est. Matth. 5. versu 27. 1. Corinth. 6. vers. 9. Ephes. 5. vers. 5. Coloss. 3. vers. 4. Hoc autem æquissimè sancitum est. Cum enim matrimonium à Deo sit institutum. Gen. 2. æquissimum est, ut ab eodem inuiolatum sanctumque & tectum conseruetur. Eiusdem enim est educare & tueri, cuius & creare & condere. Et quia ipse sanctus est, sanctitatis verò pars est castitas, idcirco & castitatem nobis commendat, oditque omnem pollutum coitum. Heb. 13. vers. 4. Statuitur etiam castitas vnum quoddam præcipuum totius Euangelij caput. Tit. 2. vers. 12.

Naturalis, quia cum sit maris & fœminæ coniunctio iuris naturalis, s. ius naturale. De iure natur. gent. & civili institut. necesse est eam sanctam esse. Itaque præclaræ sunt Pudicitiae laudes apud profanos homines, apud Stobæum sermo. 65. & sermo. 5. & 6. Tuo præsidio puerilis ætatis insignia munita sunt, ait Valer. Max. lib. 6. cap. 1. Tui numinis respectu syncerum iuuentæ flos manet. Te custode matronalis stola censeatur. Dicitur etiam primæ sapientiæ iuuentum esse, Cōcubitu prohibere vago, dare iura maritis. Itaque omnium populorum legibus coniugia sancita sunt, ne polluerentur & seuerissimè

vindicata est huiusmodi iniuria, quemadmodum bello Troiano demonstratum est. Refert Plutarch. in lib. De Republ. ad Traia. maximas seditiones Syracusis exortas ob stupra, iusto Dei iudicio. Id quod exemplo iudicij in Thamaram nurū à Iuda constituti apparet, & quid lege naturæ moneamur sentire de Adulteris. Illam enim igni addixit. Genes. 38. vers. 24. Neque obstat quod Actor. 15. vers. 29. scortatio rerum indifferentiū numero recensetur, Multique populi passim stupra impunita reliquerunt, velut Lacedæmonij, Plutarch. in vita Lycurgi: & Persæ, quoniam libidine inescati allectique tantam sibi peccandi licentiā sumpserunt. Verum testimonium conscientiæ tolli non potest, quin illud ipsum etiam damnat, quod tamen admittimus. Ergo *ἡγίστω* illi non ignorabant. Quanquam enim legem hanc non audiuerunt, fuere tamen sibi lex ait Paulus Roman. 1. vers. 32. 2. versu 14. Vnde apparet quàm sint, fuerintque semper turpes Gallorum mores, apud quos, ut ait Ioan. Fab. in Tit. De public. Iudic. in institutione. adulterium non est habitum crimen, nimium nimia consuetudine peccandi. Impia quoque est illa vox Alexandri 3. qui in cap. At si clerici. 5. De criminibus ext. De iudiciis, adulteriū inter minora crimina recenset. Longè verò melior, veriorque est illa Pauli sententia, qui hoc crimen longè cæteris turpius esse docet. 1. Cor. 6. vers. 18. Verum quoque est quod ait Ambros. Hexamer. libro 5. cap. 7. Adulterium igitur est iniuria naturæ, & Aristot. lib. 7. *πολιτικῶν*. damnat adulterium, uti fœdissi. crimen. Quis enim
vir

vir quamlibet impius velit adulteram vxorem?
vt ait August. lib. i. De nupt. cap. 17.

Politica ratio, propterea quod pax publica
priuatâque inter ciues ob violata coniugia tur-
batur. Nam vt ait Homer. lib. i. Iliad. & est rela-
tum ab Vlpiano in l. Si vxor. D. ad leg. Iul. De
Adulter.

ἔμνοι φίλεσ' ἀλόχους μερόπων ἀνδράπων

A' τριῖσαι. id est, Non soli amant vxores in-
ter homines, qui quidem diuerso idiomate vtū-
tur, Atridæ. Et atrocissima est huiusmodi iniu-
ria. Dionys. Halicar. libr. 2. ἀρχαιοῶν, varias à va-
riis leges de coniugio cōditas refert. Apud La-
cedæmonios fuit lex & pœna constituta in ἀγά-
μους, ἐψγάμους, & χακογάμους. Hi postremi definie-
bantur qui opum causa affinitates diuitū quæ-
rebāt, non aut vt ait Plutar. in Lysandro, bono-
rum virorum. Itaque sancitæ sunt in adulteros
ab optimis quibusque legislatoribus pœnæ, ve-
lut à D. Augusto. lex Iulia de Adulteris, vel de
Pudicitia, vt dicitur in l. Reos, & l. sequ. C. eod.
apud Cumæos lex ἐνοβάται, vt refert Plutarchus,
apud Athenienses mors, & apud Pisidas, vt re-
fert Stobæus, pœna infamiæ λόγῳ 42.

Obiici verò aduersus hoc præceptum quæ-
dam possunt, imprimis verò tria: è quibus pri-
mum est, quod ἐμπαῖνται quidam afferunt ex Ge-
nes. i. vers. 28. dictum esse à domino Deo homi-
nibus, Crescite & multiplicamini. Ergo promi-
scuo concubitu vti licere, neque vllam maris &
fœminæ coniunctionem illicitam esse censen-
dam. Resp. esse Paralogis. à dicto secundum
quid ad dictum simpliciter. Quod enim illic di-

D

cit dominus intelligendum est, ea ratione, eoque modo genus humanum multiplicandum, quem ipse ordinavit. Nempe honestis legitimisq; coniugiis, ut vir & uxor una caro fiant, non autem ferino, id est beluino atque vago coitu. Genes. 2. versu 24. Malach. 2. versu 15. & docet Paulus 1. Corinth. 7.

Secundo obliquitur exemplum, factumq; Patrum, qui multas uxores habuerunt, aut qui uxori pellicem vel concubinam superinduxerunt, velut Abraham Ceturam, Iacob habuit Leam & Rachel. David septem uxores. Salomon plus quam trecentas concubinas. Quod cum sanctitate castitateque coniugij constare non potest, & tamen, ij viri sancti iusti que habentur, & dicuntur in scriptura amici Dei. Ad hanc questionem varie respondent Patres, torquenturque, levi tamen de causa. Respondet alicubi Ambrosius. Hoc quando mos erat, crimen non erat. Augustinus. lib. De bono coniuga. cap. 13. & 17. & maxime 25. putat Sacramentum quoddam fuisse generationis Christi, ut ea proles & tribus conservaretur, ex qua nasciturus erat Christus. Alii aiunt non concupiscentia explendae libidinis id factum esse, sed desiderio numerosae sobolis, quae inter Dei benedictiones tunc recensebatur. Deuter. 28. Itaque P. Martyr. de hac questione anxie. 2. Samuel 2. ubi de Bigamia, & est copiose de toto hoc argumento disputatum tota 32. quaest. 4. Item ab August. libro 1. De nuptiis. cap. 13. 14. 8. 9.

Sed verius est in eo damnandos patres. Nam ut ait Paulus 1. Corinth. 7. versu 2. *ἐξ ὧν οὐκ ἔστιν ἡ καθαριότης*

καθαριότης

coniugij exēto id est, quisque propriam uxorem habeto, Malach. 2. vers. 15. Dominus vnam tantum vni dedit, erat tamen Dominus sapientiss. Vnde hec Lex est coniugij, vt duo, non autem vt tres vel quatuor fiant caro vna. Genes. 2. vers. 21. Id quod ipsum etiam Christus ipse explicat Matth. 19. vers. 5 & Paulus 1. Corinth. 6. versu 16. Erūt duo in vnam carnem. Ergo cū Deus numerum expresserit, quæ personæ extra eum numerum sunt, violant coniugium, non tuentur. Sed & hoc ipsum est contra naturam coniugij. Est enim coniugium seu nuptiæ viri & fœminæ coniunctio indiuiduæ vitæ societatem retinens, vt definiūt Iurisperiti, & est in §. j. De nuptiis. in Institut. Neque verò omnia patrū facta sunt (vti neque hoc ipsum) vel probanda vel imitanda, quia in multis ab iis peccatum est. Etsi verò viri plures uxores habebant, vxor tamen plures maritos habere nō poterat, nec est vnquam factitatum, ac ne inter ethnicos ipsos, vt docet August. De bono coniugij. cap. 17.

Tertiò denique obstat, quod ex Platone asserunt tum demum fore concordēs Resp. cū erunt communes uxores, quia in omnes amor coniugalis diffundetur. Sic fieri oportere scribit sentitque Plato in lib. 5. De Repu. & habebant eum locū Romanæ mulieres in ore tēpore Epicteti Philosophi, & Adriani Imperatoris, vt refert Stobæ. in sermo. De legib. & Consuetud. qui est sermo 42. Sed Platonis sententiæ obstat exemplum veteris ecclesiæ & primitiuæ, vbi, cū fraterna concordia maximè floreret, habebat tamen in ea quisque suam uxorem, vt docet Paulus.

D. ij.

lus 1. Corinth. 9. vers. 5. Ergo concordia hominum ex eo non pendet, ut sint cōmunes vxores, cū in cōiugiorum distinctione fuerit semper maxima firmissimāque charitas. Præterea huic sententiæ Platonis respondet Aristoteles, cāmque velut ineptissimam optimis rationibus refutat lib. 2. *πολιτικῶν*, Refutat etiā elegantif. Saluianus episcopus lib. 8. de Prouidentia Dei. Hier. in epist. ad Ephes. 5. dici. Cynicos contendisse feminis fluxum ex quocunque attritu non esse turpem, & Scholastici penè idem nunc docent: sed tantū propter ordinem confusum peccari aiunt, si oritur & emittitur extra coniugium.

Ait Lex, *Non mœchaberis*, & *μοιχεύσεις*, ait Paul. Rom. 13. vers. 9. In quo quæsitum est, expressane sit Hebraici verbi significatio & vis, an tantū legis mens & sententia, atque vtrum melius diceretur & *πορνεύσεις*. Ac primum variæ sunt variorum huius criminis generū & differentiarū appellationes velut Scortatio, Mœchatio, Adulterium, Mollities, Incestus, Stuprum: & enumerat Thomas in 2. 2æ. quæst. 154. sex huius vitij & peccati species. Apud Græcos est *πορνεία*, est etiam *μοιχεία*, & *πόρνος ἀπὸ τοῦ μοιχεύον* distinxit Apostol. ad Heb. 13. vers. 4. Est enim *πορνεία*, scortatio meretricia. *μοιχεία*, fornicatio scortatioque illicita, sed non promiscua & vulgaris, siue ea in solutam committatur, siue in cōiugem. August. in lib. De quæstio. in Deuter. putat *μοιχείας* nomine non omnem fornicationem intelligi, sed tantū adulterium, quod appellatur à Latinis. Atque est eius sententia descripta in cano. Meretrices

retrices 32. quæst. 4. Sed verior est sententia hoc loco *avendo xux* conceptam esse legem, & ex parte totum intelligendum, uti in cæteris eiusdem legis capitibus fit. Itaque hoc nomine, ut ait idem August. omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus usus prohibetur.

Quod ipsum ut ordine explicetur, in quinque capita totum huius præcepti argumentum diuidendum est, è quibus continet,

1. Quæ personæ prohibentur Mœchari.
2. Cum quibus prohibeantur.
3. Quo animo, quæve causa.
4. Quibus modis.
5. Quot sint Mœchationis seu adulterij hæc prohibiti species seu genera.

Ac quidem, Quæ personæ mœchari prohibeantur quæritur. Et quando lex nō distinguit, neque nos etiam. Est enim huius Legis auctoritas in omnes *Ætates* hominum, Sexus, & Conditiones.

Hominum alij sunt Mares, alij Fœminæ, alij etiā Androgyni & Hermaphroditi. i. vtriusque naturæ, ut docet Plato in dialogo, qui dicitur Coniuuium siue de Amore.

Ac quidem mares & fœminæ apertissimè in Legis ipsius explicatione, & disertè continentur, Leuit. 20. v. 15. & 16. Deut. 22. vers. 22. Sanctitas enim ab vtriusque & pudicitia requiritur. A maribus quidem & viris, quia, ut ait Lex, periniquum est virum pudicitiam ab vxorè exigere, quam ipse non exhibet. A fœmina verò, quia etiam earum corpus templum est Dei Spiritus

D. iij.

sancti, 1. Corinth. 6. vers. 19. Itaque utrumque sexum complectitur ex mēte huius capitis & precepti Iacobus, Iac. 4. vers. 4. Adulteri, inquit, & adulteræ nescitis quod amicitia mundi; &c. Et quanquam Paulus, 1. Corinth. 6. versu 9. ait, *οἱ μοιχοὶ, καὶ τὰ μαλακοί*, quæ voces ad solos masculos pertinere videntur, tamen usitata est ea ratio dicendi, ut masculinum sub se concipiat, complectaturque fœmininum, intelligaturque esse communis utriusque sexus prohibitio. Neque obstat quod ex Marco Catone refert A. Gellius lib. 10. Noct. Atticarum, cap. 27. Nō fuisse idem ius vxoris in maritum, quod mariti in vxorem. illa te, si adulterares, digito non auderet contingere; in adulterio vxorē tuam si deprehendisses sine iudicio impune necares ait. Aliud enim est spectare quid Ethnicorum leges, eaque politica velint: aliud quid lex Dei, quæ ad conscientiam pertinet, iubeat. Vtrumque enim & marem & fœminam cōprehendit: & quod scribit Cato, olimque factitatum est, posterioribus legibus antiquatum & emendatum est, quemadmodum apparet ex l. Nec in ea lege. §. Ideo. & l. seq. D. ad l. Iul. de Adulter. Et eandem pœnam utrique. i. marito & coniugi deberi, & maiorem etiam castitatem à viris requiri, docet August. lib. 2. De adulter. coniugiis. cap. 8, & 20.

Sed quæsitum est de Androgynis. Quosdam enim tales nasci non modò authoritas Platonis docet, sed etiam legis. Neque enim de iis, quæ nunquam visa sunt & extiterunt, fit lex. Est igitur in l. Quæritur Hermaphroditum. D. De statu hominum, Hermaphroditi mentio, & Ovid.

tales

tales homines nasci docet, lib. 15. Metamorph.
sed & fieri, quod postremum est falsum,

Cui non audita est obscena Salmacis unda?

Plinius libro 7. Naturalis Historiæ. & ipsa, vt in
Tiresia, quotidiana experientia. Meo seculo
quidam vixit apud Turonenses. Quæsitum est
vtrum ij prohibeantur cōtineanturq; hac lege.
Cum enim vtriusque membri, id est, sexus & na-
turæ sint participes, videtur posse & marium &
fœminarum concubitu uti, nec prohiberi. Re-
spon. Debent eius tantum sexus censer, qui in
iis potentior est & præualet, non autem vtrius-
que. Ergo primum comprehenduntur hoc capi-
te, quia si sine coniugio coeunt, violant Dei le-
gem: deinde vbi matrimonio iuncti sunt, debet
eius tantum sexus censer, quem elegerunt, &
prætulerunt ipsi. Est enim turpissimum contrâq;
rerum naturam, vt vtroque uti possint, qualis
ille Iphis, de quo Ouid. in Metamorph.

Vota puer soluit, quæ fœmina vouerat Iphis.

Præterea hominum alij sunt { Impuberes,
Puberes.

Quæsitum est, vtrum vtrique damnentur. Et
quidem de puberibus, qui annum decimum-
quartum ætatis in maribus, duodecimum verò
in fœminis excesserunt, dubitari nō potest, quia
in iis iam libido excitatur, visque illa prolifica
& ~~æquarum~~ nascitur, vt docet Aristot. lib. 8. De
natura animalium, cap. 14. quæ affectus Vene-
reos excitat & homines exagitat, vt Physici do-
cent. Itaque ea ætate dicuntur coniugium con-
trahere posse, & Votum vouere, 20. quæst. 1.

D. iij.

Sed de impuberibus maior quaestio est, Vtrum in hoc crimen & peccatum incidere possint. Et aperte respondent Iurisperiti, in l. si vxor. §. si minor. & l. Si minor, D. Ad l. Iuliam, de Adulteriis, crimen legis Iuliae post pubertatem demum incipere. quod ante aetatem pubertatis, non videatur tanta vis eorum corporis, ut committi hoc vitium ab iis possit, semenque emitti. Sed aliud docuit rerum experientia. Et cum non effectum, sed affectum criminis & peccandi damnet Dominus hoc praeccepto: (Sint autem multi mares ante pubertatem. i. decimum quartum annum aetatis, foeminae ante duodecimum doli, turpisque illius affectus capaces) sit, ut merito dicendum sit, ad eos quoque hoc praecceptum pertinere. Nam in iis, ut aiunt, malitia supplet aetatem. & est in cap. Tua nobis. cap. A nobis. & cap. Puberes. Extr. De desponsatio. impuber. & a Ioan. Fuschio, Puellam nouem annorum peperisse, & puerum nouem annorum nutricem impraegnasse iam pridem scriptum est.

Item hominum alij sunt Serui, alij Liberi.

Quaeritur, utrum ad vtriusque conditionis homines haec prohibitio pertineat. Et quando apud Deum nulla est personarum acceptio, neque est liber, neque seruus, neque Scythia, neque Graecus, ut ait Paulus, Gal. 3. vers. 28. Coloss. 3. vers. 11. ad utrosque pertinet prohibitio. Nam quando ex vtriusque eligit Deus ad salutem, debent quoque vtrorumque corpora esse templa spiritus sancti, 1. Corinth. 7. v. 21. Neque obstat quod Dominus ipse, Leuit. 19. vers. 20. discrimen constituit, liberae mulier an serua stuprata sit.

&

& quod legibus Romanorum inter seruos, neque coniugium, neque adulterium esse cēsetur, sed contubernium tantum, neque etiam ab ancillis seruis pudicitiae ratio exigitur, sed à liberæ tantum conditionis fœminis. l. Quæ adulterium. C. Ad l. Iuliam. De adulter. Vnde aperte respondetur in l. Inter liberas. D. eod. inter liberas tantum personas locum habere accusationem, crimenque adulterij. Hæc omnia, vt dixi, nostræ sententiæ nō obstant. Nam aliud est spectare, quid ratio Politicæ, iusque soli exigat & postulet: aliud quid ratio cōscientiæ, iusque poli. Ergo non eximit seruos à peccato & offensa quoad Deum, quod ab iis lex Politica & humana, non exigit pudicitiam.

Hominū alij sunt Cœlibes & soluti, vt Virgo. Vir, & Fœmina Vidua: alij sunt Mariti, Hierem. 5. ver. 8. Ab vtrisque castitas exigitur, 1. Corinth. 7. ver. 34. Ac quidem à cœlibibus, ne ij sibi ius esse liberè cum qualibet passim coeundi & vagandi putent, quia vxore carent. Itaque ab iis potissimum sibi cauendum docetur, Eccles. 36. v. 27, & 28. Vtunque Papistæ cœlibatum magni faciant, præferantque cōiugio, quemadmodū Hier. in lib. aduersus Iouin. sed insulsiſsimè.

A maritis verò castitas pudicitiaq; exigitur, eò magis, quod iam fidem dederint vni, quam violare non debent. Nam qui maritus adulteratur, tria hæc committit scelera. quod 1. Fur est sui corporis, 1. Corinth. 7. ver. 4. 2. Periurus Domino, & vxori, & toti Ecclesiæ, Prou. 2. 17. 3. Lædit Rēpub. cui nothos partus supponit pro veris ingenuisque ciuibus. Et maxime hoc

præceptum pertinet ad iā maritos & coniuges. Heb. 13. 4. Quod si aliquis excipiat, Mariti & coniuges iam nō possunt videri casti, quia polluerūt se coitu coniugali. Resp. Imō castitas est cum propria vxore matrimonium, & cum ea sola cōgressus, vt etiā respondit Paphnutius in Niceno concilio, & est in Histor. Eccles. relatum: & in cano. Nicena. dist. 31. denique Ambros. in lib. de Viduis, docet esse triplicem castitatē, inter quas est coniugalis.

Hominum alij sunt, Milites, & ij vel Sacre militiæ, vel Secularis: alij sunt Pagani. Ad omnes pertinet hæc prohibitio. Ac de Paganis nulla quæstio dubitatioque est. Dicuntur autem ij Pagani, qui non sunt milites.

De militibus secularis, vt vocant, militiæ maior est quæstio. Nam de militibus sacre militiæ, Presbyteris, Diaconis, & Pastoribus Ecclesiæ, certō certius est omnis virtutis exemplar gregi eos esse oportere, 1. Pet. 5. vers. 3. itaque eos iubet Paulus vnius vxoris esse viros & castos, 1. Tim. 3. v. 2, & 12. Tit. 1. v. 7. idq; ex ea sanctitate quæ à summo Sacrificatore requiritur à Domino, colligitur, Leuit. 11. Et 21. distinct. 32. Vnde mirum est, cur cōlugium fuerit clericis interdictū. Preclare enim Bernard. Sermo. 66. in Cantica. Tolle de Ecclesia honorabile connubium, nonne repleas eam concubinariis, incestuosis, mollibus, masculorum concubitoribus? Saluian. lib. 4. de Prouiden. Dei, Cunctis fornicatio interdicitur, sed grauius multo est, si de clero aliquis, quàm si de populo fornicetur. Criminosior enim est impudicitia, quæ promiserit castitatem, a quorum
tam

tam piorum patrum sententia posterior ætas,
in hoc fœdissimè defecit. fornicatio enim tan-
quam res quædam lenis clericis concessa est.

Quod ad milites igitur secularis militiæ (quæ
vocant) attinet, & eos etiam ipsos comprehen-
dit, tenetque legis huius prohibitio, & est in l.
Miles. D. Ad l. Iul. De adulter. & in tit. De re mi-
litari. Idem Plinius Secundus, lib. 2. epistol. ad
Cornelianum docet. Neque excusat absentia
eorum ab vxore, quæ sit Reipub. causa, vt militi
fornicari vel scortari propterea liceat. Est enim
Deus, militum Deus, Exod. 15. 3. vti & etiam to-
gatorum & eorum qui in pace viuunt. Quod si
lex Iulia de adulteriis, ad omnia matrimonia
pertinet, tam militum, quam paganorum, vt di-
citur in l. Si vni. D. Ad l. Iul. De adulter. multo
magis hoc Dei præceptū. Neque prodest quod
Sabellicus ex Lampridio, Ennead. 7. lib. 5. refert
L. Septimum Seuerum Imperatorem militibus
concessisse, vt haberent in castris focarias, quas
mulieres Græci, imprimisque Chrysoft. appel-
lat *εισακτας γυναίκας*, quarum fit mentio in l. Si an-
cillam. C. de donation. inter vir. & vxorē. Nam
hæc concessio iis tantum militibus fiebat, qui
domi nullam vxorem habebant: non etiam ma-
ritis iam. Deinde vt idem docet Sabellicus, fuit
ea res pessimi exempli, minimèque conducibi-
lis. Itaque laudata est eorum Imperatorum pro-
bitas & castitas, qui pudicitiam à militibus suis
exegerunt. Alexander Seuerus totam legionem
exauthorauit, quod apud Daphnem suburbium
Antiochiæ scortaretur. Adrianus militem, qui
hospitis vxorem adulterauerat, duabus diuersis

arboribus alligatū laniauīt & discerpfit. Pomp. Magnus militem occidit, qui sub veste manum pudendis muliebribus admouerat. Sertorius totam legionem ob idem scelus exauthorauit, nedum vt Christiani duces hodie hæc in suis militibus crimina tolerare debeant.

Venio ad secundū caput, Concumbitur causa libidinum, ait August. nubitur autem non nisi filiorum, lib. 30. Contra Faust. cap. 6. Ergo quaeritur de concubitu in genere, vt hoc præceptum explicetur, cum quibus scortari atque mœchari prohibeamur. Hic verò pro varia personarum quibuscum illegitimè miscemur differentia, variae quoque mœchationis seu scortationis species sunt constitutæ. Nam quæque copulatio illicita suum specialēque nomen habuit, quod ex ea scelus, vel leuius, vel grauius censeatur. Ergo ex materia sumpta est ista luxuriæ vel scortationis diuisio. Paulus variis locis, imprimis autem 1. Corinth. 6. vers. 9. 1. Timoth. 1. v. 9. quinque hæc genera constituere recenserēque videtur, πόρνος, μοιχὸς, μαλακὸς, ἀρσενοκόιτας, & denique ἀκατάρτες. In cano. Lex illa. 5. Cum ergo. 36. quæst. 1. quinque hæc species enumerantur pro diuersa ratione eorum, quibuscum concumbitur, Nempe fornicatio, stuprum, adulterium, incestus, raptus. Thomas in 2. 2^æ. quæst. 154. sex species facit. addit enim his superioribus sextum vitium, peccatum nempe contra naturam, quod appellatur Sodomia. Atqui ne hi quidem omne genus earum rerum, quibuscum coire atque concumbere vetamur, comprehendunt. Et cum Paulus iubeat ab omni scortatione abstinere, atque

atque quenque nostrum possidere vas suum
καὶ ἀλλήλων & πρὸς 1. Thess. 4. vers. 3. & 4. certè nul-
lum genus earum rerum prætermittendum est,
cum quibus illicitè & nefariè homines copulan-
tur & miscentur. Quod ut in vniuersum comple-
ctamur, sic dicimus:

Homines miscentur illegitimè vel cum ho-
minibus, vel cum bruto, vel etiam cum dæmo-
ne ipso. Cum hominibus quidem, vel cum fœ-
minis, vel cum maribus. Cum fœminis si sunt
consanguineæ in gradu lege Dei prohibito: vel
etiam si sunt extraneæ, veluti si sunt coniuges
iam: vel non coniuges quidem, sed honestæ vi-
ræ mulieres, cum quibus citra coniugij vincu-
lum coire non licet: vel etiam si sint meretrices,
cum quibus citra matrimonium concumbitur.
De his tot tantisque generibus dicendum est,
quæ pro varia personarum & materiæ ratione
nomen diuersamque speciem obtinent.

Ergo quæritur, vtrum quis cum consangu-
inea in gradu lege Dei prohibito, misceri possit.
Respon. facilis, non posse. Damnatur enim hoc
genus coniunctionis, appellaturque incestus,
quod sit contra ipsum naturæ sensum. Paulus
grauissimè in hoc sceleris genus inuehitur, 1.
Corinth. 5. v. 1. Idem Ezech. 22. vers. 11. & Amos
2. vers. 7. Putat autem Thomas triplici de causa
prohibitum esse meritò hoc fieri. 1. Quia iis
personis honos debetur. Ergo honestum est iis
abstinere. Nam in nuptiis non tantum quod li-
cet spectandum est, sed etiam quod honestum
est. Sed etiam expressè id fieri vetat Dei lex, Le-
uit. 18. vers. 6. 2. Quia nimia occasio peccandi

daretur, cum sint assidue simul. Ouid. lib. 9. Metamorphos.

*Dulcia fraterno sub nomine furta regemus,
Est mihi libertas tecum secreta loquendi,
Et damus amplexus, & iungimus oscula coram,
Quantum est quod desit? --*

3. Denique quod sic impediretur multiplicatio affinitatum, l. Incest. D. De ritu nuptiar. Hæ quidem sunt aliquæ causæ, sed non omnes. Potissima est, ipsius naturæ vox & sensus detestans huiusmodi coitum. Neque obstat quod obiciunt, Adami filios duxisse sibi consanguineas, & quod scribit profanus poeta, Ouid. lib. 9. Metamorphos.

*Dij melius, dij nempe suas habuere sorores,
Sic Saturnus Opim iunctam sibi sanguine duxit,
Oceanus Teihyn, Iunonem rector Olympi.*

Sed facilis est responsio, quæ ab Augustino affertur lib. 15. De ciuitate Dei, cap. 16. necessitate cogente & impellente, primis temporibus & nondum multiplicato genere humano, id factum esse, quia alia vxor tunc duci non poterat. Itaque Deus, qui poterat iis, velut Abeli & Caino, alias fœminas procreare, neque tamen produxit, quodammodo relaxauit ipse tunc istam Legem illis, inquit P. Martyr in 2. Samuel 13. quam postea sanxit & edixit Leuit. 18. Lex ciuili Romanor. toto titul. C. de incestis & illicitis nuptiis. Ergo non est par iam nostra & illorum causa, nec eadem: sed est incestus. Atque hoc genus copulæ tanto damnabilius postea factum est, prohibente religione, quanto antiquius olim fuit, ait idem August. Est idem responsum in tota

tota 36. quæst. 1. Incestus autem siue incestum tam odiosum fuit, tamque pollutum (vtrunque enim Latine dicitur) vt inde factum sit incestare, quod significat polluere, vt ait Serui. Honorat. in lib. 6. *Æneid.*

-- Et totam incestat finire classem.

Noni. Marcell. idem scribit in Differentiis dictionum.

Sed quæsitum ad quem quotumque vsque cognationis vel consanguinitatis gradum incestus committi intelligatur. Respon. Canonistæ vsque ad septimum cognationis gradum, vide cano. De affinitate. 35. quæst. 2, & 3. In gradum autem vnoquoque constituendo duas personas enumerant Canonistæ, nec apud eos, sicut apud Iurifcons. tot sunt gradus, quot persone, vna dempta: sed quilibet cognationis gradus habet duas personas, vt ipsi explicant tot. 35. quæst. 5. Quod idcirco instituerunt, vt maiores quæstus ex dispensationibus facerent. Quanto enim maior est & latior prohibitio, tanto dispensatio frequentior & lucrosior est. Et est hæc constitutio Pontificum planè Bursalis, vt vocant. i. ad quæstum Curia Romanæ comparata Iurifconsulti in l. Octauo. D. Vnde cognati, cognationum gradus omnes in octauo ordine & persona finiri voluit, quoad hæreditates & successiones, nedum quoad coniugia, quæ finiuntur quarto gradu, vt ait Vlpian. Tit. 5. in fragment. Nam in coniugiis non tam latè regnat prohibitio, quando duorum fratrum filij matrimonio iungi possunt Iure Ciuili Romanorum. §. Duorum quoque fratrum, De nuptiis, in Institution. Sed verius est ince-

stum definiri, & ad eum usque consanguinitatis gradum tantum pertinere, quem Deus ipse descripsit. Ergo extra eas personas, quæ non sunt prohibitæ iure diuino, matrimonium velle contrahere, incestus esse non intelligitur, quia in iis solis consanguinitas esse censetur. Minus enim latè patet consanguinitas, quam cognatio. Edictum autem Domini extat Leuit. 18. & 20. Deuter. 20. vers. 30. Iurisconsulti dicunt inter eas personas, quæ in parètum liberorumve numero sunt in infinitum, incestus esse nuptias, siue ex iustis nuptiis cognatio descendat, siue non. l. Nuptiæ. & l. seq. D. De ritu nuptiar. & l. Iure gentium. D. De ritu nuptiarum. Id quod verum est.

Sed quæsitum est, Num de his gradibus, vel Princeps, vel Ecclesia dispensare possit. Et certè quando ius politicum ad Magistratum pertinet, non ad Ecclesiam, si quisquam de iis gradibus dispensare potest, is est Princeps, vt est etiam in l. Diuus Marcus, D. De ritu nuptiar. & l. Si senatori. D. eodem. Et videtur Princeps dispensare posse, argumento eorum quæ scripta sunt 2. Samuel 13. vers. 13. Nunc verò alloquere Regem, inquit Thamar Amnoni fratri, non denegabit me tibi. Ergo princeps potest dispensare. Facit etiam quod scriptum est à Suetonio in Claudio Imperatore, cap. 26. eum non modò duxisse Neptem. i. fratris filiam, sed etiam edicto, vt id liceret, pposuisse. Id quod in Alcinoi & Aretæ Phæacum reginæ coniugio accidisse potest obseruari ex Homeri Odyss. lib. 7. Denique quod scribunt Canonistæ Papam Romæ

de gradibus cōsanguinitatis dispensare posse, in
can. Quēdā lex. 5. quod scripsi. 35. q. 5. & Thomas
ait in 2. 22. q. 154. art. 9. excepta persona patris &
filia, Papa in reliquis dispensare potest. Volunt
enim eū etiam cōtra ius naturale posse dispensa
re, vt maius periculum euitetur, distinct. 13. Sed
planè aliud sentiendum est. nam quum hominis
lex quàm Dei sit inferior, minórq; illius quā hu
ius potestas, non possunt neq; debent homines
relaxare, quæ Deus obseruari constringiq; iu
bet. Hæc enim est brevis mea respōsio. ita quo
que sentit P. Martyr in 2. Sam. 13. v. 13. vbi respon
det ad omnia superiora argumenta.

Quæsitum est de fratris defuncti vxore, V
trum eam frater ducere in vxorem queat. Et
quia vexata est quæstio, neque omnia hîc dici
possunt, in suum locum & eum quidem alium à
nobis differetur. ex l. Fratris vxorē. C. De ince
stis nuptiis. modò illud obiter intelligamus eam
nō posse duci, quanquam qui aliter sentiunt, ma
gnū sententiæ suæ prēsidium in voce Hebræa,
כִּי, se habere putant.

Secundo loco prohibitum est stuprum scor
tatioque, in eam quæ extranea est, neque con
sanguinea. Ac primū quidē in eā, quæ Sancti
monialis est, i. Deo consecrata virgo, voto per
petuo, quales sunt Moniales. Hoc genus scortat
ionis vocant Scholastici Sacrilegium, & est e
dictum Imperatorum, in l. Si quis non dicam
rapere sed attentare. C. De Episcopis & Cle
ricis. Idem est in 36. quæst. 2. extantque varia de
ea re Pontific. Roman. decreta tota 27. quæst. 1.
Et scribit Hermi. Sozomen. Iouinianū Impera
E

to: ē pœnam cōstituisse, si quis etiam ausus esset
ἡ ἐγὼ παρὰ θεοῦ μὴ ἀδύνατος, id est, Sacram virginem de-
 spondere, vt ipse refert lib. 6. Histor. cap. 3. Nos
 quia iis caremus, etsi diaconissas habuit vetus
 Ecclesia, 1. Timoth. 5. tamen in argumētum tra-
 here possumus, si quis fœminam Ecclesiæ dia-
 conissam stuprarit.

Tertio loco committitur scortatio in extra-
 neam quidem mulierē, quæ non est tamen san-
 ctimonialis, vel si ea soluta est, vel coniux iam.

Ac de soluta quæsitum est. Et siquidē bonæ
 & honestæ vitæ, & existimationis prius erat ea
 mulier, stuprum appellatur. Est enim stuprum
 illa scortatio quæ in virginem, viduam, & maf-
 culum, ait lex, committitur. Sed quod ad mascu-
 lum pertinet, habet suum propriūque sceleris
 & criminis genus, vt infra docetur. Distingunt
 Scholastici vt Thomas in 2. 2^æ. quæst. 154. inter
 stuprum & simplicem fornicationem. Simplex
 fornicatio est soluti cum soluta. Stuprum verò
 est etiam coniugis in virginem, ait, cum illa de-
 floratur. Sed sequenda potius est Iurisconsulto-
 rum, qui sunt verborum obseruatissimi, defi-
 nitio, quæ est in l. Inter stuprum. D. De verbo-
 rum significat. vbi stuprū esse soluti cū virgine
 & vidua aiūt, quia vtraq; debet soluta esse per-
 sona: Stuprum omne damnatum est, Deut. 22.
 vers. 25, & Exod. 22. vers. 16. Huius autem stupri
 & scortationis generis si sine vi commissum est,
 fuit diuersa pœna, vt refert Philipp. in Epitome
 moralis Philosophiæ. Ac Mosis quidem Lege
 hæc pœna sancita est, vt ducat & dotet qui si-
 ne vi virginem stuprauit. Exod. 22. versu 16. Le-
 gibus

gibus Atticis edicatur ut aut ducat aut dotet. Legibus Roma. relegatio cum dimidia partis bonorum ademptione poena fuit.

Sed quaeritur de concubinis quas olim habere licuit, legibus Roman. tot. tit. D. De concubinis. Nam libera mulier quae in consuetudine nostra est, etiam honestae conditionis esse, & uxor legitima censetur. l. In consuetudine. D. De ritu nuptiar. Et est scriptum ab Isidoro Christiano, non licere habere duas uxores, nisi unam tantum & eam uxorem: aut certe, si deest coniux, loco uxoris, concubinam. Et in confessionibus suis August. fatetur se concubinam habuisse, ex qua Adeodatum suscepit: hanc quidem coniugem facit affectus, sed lex appellat concubinam. Abraham habuit Cethuram. Sed responsum est August. in cano. Audite. dist. 34. quod plane concubinatum damnat, etiam in soluto, quia ut ait Ambrosius, si diligis quam habes in consuetudine, cur non uxorem eam ducis? in cano. Ducat aliquis. 32. quaest. 4. damnat autem Dominus omnem immunditiam, & *ἡδὴς πονήσου*, i. Thess. 5. vers. 22. Est enim res mali exempli. can. Concubinæ. 32. q. 2. Denique Lactant. lib. 6. cap. 23. idem tradit de concubinis, quas homini Christiano concessas esse negat, praesertim vero marito. Certè omnis praeter Dei verbum copula damnanda est, quocunque nomine appelletur: etsi inter inhonestas copulas magis foeda & turpis esse una potest, quam altera, omnes tamen, quae à Dei pracepto, & extra vinculum coniugij fiunt, sunt turpes & obscenae.

Quaeritum est, Vtrum in eam, quae serva est
E. ij.

conditionis, cōmissum stuprum damnetur. Et quidem si de Iure ciuili Roman. queritur, in ea crimen non committitur, quemadmodum sæpe responsum est. Itaque ob huiusmodi stupra & φθορὰς cessat accusatio legis Iuliæ de Adulteriis. l. Serui. & l. seq. l. Etsi libidine intemperantia. C. Ad l. Iul. de adulter. Idque, quia ab iis personis quæ sunt seruilis cōditionis, pudicitia ratio non exigitur, vt est apertè definitum in l. Quæ adulterium. C. eod. Quanquam domino ob ancillam seruamque stupratam iniuriarum, vel damni dati in stupratorem, datur actio, id est, l. Aquiliæ, vel de seruo corrupto. l. Inter liberas. C. eod. Atque ista iure ciuili obtinuerunt. Sed iure naturali, itēque ex Philosophorum sententia planè aliud statuendum est. Præclara est enim illa Musonij Philosophi oratio, in lib. De rebus Venereis, quæ à Stobæo refertur, λογ. β. ἑσσαι, ait, μοιχείας ἐκ τῶς (supra autem μοιχείαν idem Musonius damnauerat) ἑσσαι παρὲς θηλείας εἶσιν, ἐκρημνέαι τὲ γίνεσθαι κατὰ νόμον. καὶ πᾶσαι αὐταὶ αἰσχρα, αἰσχροὶ φασὶν ὄντας δι' ἀκολασίαν. ὥς μετὰ τὴν σωφροσύνην, καὶ αἰσχροὶ ἐπαίρει πλεονάζειν ὑπομένειν, οὐτ' ἂν ἐλθὲν δέξαι, γαμψοὶ εἰς, οὐτε μὰ δὴ διὰ θεοῦ παίνη τῇ αὐτῇ. τὸ γὰρ μὴ νόμιμον, μὴ δὲ παρὲς τῆς συνουσίᾳς τέτων, αἰσχρὸς δὲ καὶ ὄνειδος μέγα τοῖς θηρωμένοις αὐτῆς, id est, Quotquot autem extra adulterium fiunt maris & fœminæ coitus, & præter lege præscriptam rationem, omnes sunt turpes, fiuntque ex magna animi intemperantia, adeò vt nemo temperans ne ad meretricem quidem accedere sustineat, nec ad liberam fœminam citra coniugij vinculum, neque etiam ad ancillam. Huiusmodi enim concubitus qui

qui cum illis sine coniugio fiunt, neque sunt legitimi, neque honesti: sed magnam turpitudinē, atque dedecus cōtinent, afferuntque iis, qui huiusmodi personas consecantur & sollicitant. Hęc Musonius, quę sunt lōgē veriora & sanctiora, quā superior illa legum Roman. sanctio, quę certē est à Christianis hominibus & explodenda, & è scholis exhibilanda. Ergo etiam cum ancilla & serua fœmina concubitus, intemperantię luxurięque nomine à Philosophis damnatur. Lege autem Dei & hoc capite apertissimē, quia Lex non distinguit in quam scortatio impudēsq; illa copulatio fiat seruāne sit an libera mulier. Et ait Christus, quicumque viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam coram Deo mœchatus est, Matth. 5. vers. 28. Neq; apud Deum liber est, vel seruus, Galat. 3. v. 28. Idem sentit Hieronym. in epistolam Pauli ad Titum, Quomodo in fornicatione, ait, non idcirco diuersa est fornicatio, si mulier sit pulchra aut deformis, ancilla aut ingenua, paupercula aut opulenta, sed qualiscunque illa fuerit, vna est fornicatio: & est in cano. Fur autem, 14. quæst. 6. & expressē disertēque explicatum ab Ecclesiastico. cap. 41. vers. 27. Idē colligi potest ex eo quod est à Mose scriptum, Exod. 21. vers. 8. Vbi iubetur Dominus ancillam suam, si placet, legitimo coniugio habere, non autem ea abuti. Ergo multò minus alij licet. Et est idem respōsum ab Ambrosio in sermo. de sancto Ioann. & est in cano. dicat aliquis. 32. quæst. 4. Comprobaturque nostra sentētia à Saluiano lib. 7. dum in Aquitanorum impudicissimos in hoc criminis

E. iij.

genere mores inuehitur.

Sed quæsitum est de meretrice, vtrum cum ea concubitus damnetur. Olim apud veteres Rom. non licuit quæstum meretricium exercere, nisi apud ædiles licentiâ stupri illa vulgasset, quæ facere quæstum corpore volebat, satis pœnarum aduersus pudicas statuentes ipsam professionem, Cornel. Tacitus lib. 2. Sed postea licuit sine hac professione. Ergo si ius Ciuile Romanorum audimus, qui coniux alterius meretrici se miscet lege Iulia de adulteriis tenetur. Si ea quæ. C. ad l. Iul. de adulter. sancta enim cõseruari debent cõiugia, quæ iam contracta sunt, quæ alterius cuiusquam coitu pollui, & infamari turpe est.

Sed si solutus est is, de quo agitur, quæritur, vtrum cum meretrice commisceri possit. Et siquidem quæ antea fuit meretrix, iam nupta est, pertinet ad l. Iuliam is, qui cum ea coit, quia meretrix esse desit. Nam & pœnitere meretrix potest, & in matrimonium duci, vt scribit Hieronym. in Ose. cap. 1. & est in l. Si vxor. §. Si quis. D. Ad l. Iul. de adulteriis. ac etiam vilis mulier, lege Iulia accusari potest. l. Mater. §. Mulier. C. eod. si adulterium cõmisit, id quod facit meretrix, postquam nupsit.

Quod si meretrix manet, Iure Ciuili non punitur, neque coercetur qui cum meretrice concumbit. Nam & Lupanaria lex ciuilis Romanorum non tollit, neque meretrices damnat, quas, veluti vfuras quoque, maioris periculi cui tandi gratia homines politici concedendas cõtendunt. Ait enim Iuricons. sæpe in honestorū virorum

virorum prædiis Lupanaria exerceri. in l. Ancillarum. §. sed & pensiones. D. De petition. hæredit. scribitque ex suorum temporum moribus August. lib. 14. De ciuitate Dei, cap. 18. scorta quidem à Ciuitate terrena licita esse permit- tique adeò vt vim illis inferri lex civilis vetet, & in earum inuitarum ædes cuiquam irrum- pere, quemadmodum narrat & scribit A. Gel- lius lib. 4. Noct. Atticar. cap. 14. Quas Romanas leges Lupanaria concedentes grauer re- prehendit Saluianus episcopus libro 7. & barba- rorum Vandalorum legibus impuriore esse do- cet, & conqueritur, quæ ea prorsus sustulerunt.

Ex philosophorum sanè decretis longè a- liud statuemus, quorum sententia, quàm Iurif- consultorum longè & sanctior & verecundior est. Damnant enim Philosophi cum meretrice concubitum, quemadmodum Musonius fecit, in eo libro & loco, quem nos supra laudauimus. Quod si obiicitur, at neminem iniuria afficit, qui cum meretrice miscetur, respondet Muso- nius, Imò verò seipsum lædit, & dehonestat, qui sic intemperans est. Certè Xenophon in dictis Socratis ait sues esse, qui cum meretricibus co- eunt, ex Socrat. dispu. aduersus Critiam libro 3.

ΑΠΟΛΥΜΕΝΟΝ.

Quod ad ius diuinum pertinet, Certè quidē eodem modò eadēque de causa & ratione à Domino damnatur, qui cum scorto coit, atque qui cum alia qualibet muliere: violat enim suū corpus, vel potiùs Domini ipsius templum, vt a- pertè ait Paulus, qui disertè πόρνης, id est, mer- tricis meminit, & cum ea scortationem execra-

E. iij.

tur, I. Corinth. 6. vers. 16. Atque in tota Scriptura non modò nostra cum ea coniunctio damnata est, Prouerb. 7. vers. 10, & 8. v. 13. sed etiam illius aspectus & affectatio, Eccles. 41. vers. 25. & 9. vers. 26. Itaque August. in lib. de adulter. coniugiis apertè pronuntiat concubitus cum meretrice esse damnatum. Id quod est relatum in cano. Adulterij. 32. quæst. 7. Sed in Quæstionib. in Deuter. idem ait, Meretrices esse & ad meretrices accedere diuinitus prohibitum esse. Facile verò colligi ex iis quæ à Mose scripta sunt, idem potest. Nam si Dominus vllas esse in vniuerso suo populo vetat, Leuit. 19. vers. 29. Deuter. 23. vers. 17. multò magis cum iis extra coniugium misceri. I. Corinth. 6. v. 18. Laudat Saluianus, & quidem rectè Gothos & Vādalos quod vel contactum ipsum meretricum horrerent, & compellerent eas, si quæ essent in vrbibus à se captis inuentæ, ad maritalem thorum transire; & idem, Esse inter Gothos non licet scortatam Gothum: soli inter eos præiudicio nationis ac nominis permittitur impuri esse Romani. Hæc ille lib. 7. de Prouid. Dei. Neque obstat quod Raab meretrix inter fideles enumeratur, Heb. 11. v. 31. Matth. 1. Neque enim quatenus meretrix fuit laudatur, sed quod fidem Christi, promissionesque Dei amplexa est, vitæque genus commutauit. Fuisse autem Raab non modò cauponam, sed etiam meretricem apparet, ex Iacob. 2. v. 25.

Sed quæsitum est obiter, quæ meretrix esse censenda sit, vtrum omnis quæ soluta se alienæ libidini prostituit, id est, extra coniugium ali-

cui

cui miscetur. Valerius Maximus lib. 9. cap. 1. De Gemello Tribunitio appellat Lupanar priuatium, domum, in qua quis se aut alium prostituit. Augustinus lib. 1. De nuptiis, cap. 9. ait meretrix est, quæ cum pluribus non prolis, sed libidinis causa concumbit. Fœmina verò plus quàm ab vno viro fœtari, & ingrauidari non potest, August. De bono coniuga. cap. 17. Ergo definit Augustin. non omnem esse meretricem, quæ extra matrimonij vinculum alienæ subseruit intemperantiæ: sed cuius est publicè venalis turpitudine. Hieronym. ad Fabiolam sic definit, Meretrix est quæ multorum libidini patet, & est in cano. vidua distinct. 34. Iurisconsulti verò has sententias & facile & verè duobus hisce verbis explicant. Non omnem quidem esse meretricem eam, quæ se summittit alienæ voluptati, vel soluti vel coniugis viri: sed quæ Palàm & Vulgò quæstû facit, seque ita prostituit in l. mariti. §. qui quæstum. D. ad leg. Iul. de Adulter. Palàm autem quæstum facit non modò quæ in lupanari se prostituit, verum etiam si qua, vt asolet, in tabernis, caupona, vel quo alio loco pudori suo non parcit in l. Palàm quæstum. D. de ritu nuptiarum. Idcircoque ob vulgarem illam voluptatem & intemperantiæ omnisque turpitudinis vsum Sus appellatur Meretrix. Eccl. 26. v. 28. 29.

Quarto loco si scortatio fiat in coniugem dicitur adulterium, si non vtraque ex parte: saltem ex illius parte, qui coniunx est. l. inter liberos. §. lex stuprum. D. ad leg. Iuliam. de adulter. Est enim adulterium cùm ad alterum alteram-

veitur, quæ iam fidem suam alij spondit, ut ex etymi ratione facile intelligi potest. Itaque ait Gelas. in cano. lex illa. §. cum ergo 36. quæst. 1. Adulterium est alieni thori violatio. Vnde adulterium dicitur quasi ad alienū thorum accessio. Adulteriū enim non est naturalis appetitus, sed contumelia præter naturam. Siquidem appetitus ille tantum desiderat mixturā, non autem talem mixturam, & datus est ad liberorum procreationem non ad scortationes, Chrysost. ad Galat. 5. vers. 11. Ex quo facile colligitur, non nisi in iis adulterium committi, quorum vel utraque coeuntium vel altera pars matrimonio iam alij copulata est. Quamobrem falsa est, & ex Montanistarum fæce & hæresi deprompta illa adulterij definitio, quam affert Tertull. in libro De Monogamia, Adulterium, inquit, est cum quoquo modo disiunctis duobus, alia caro, imo aliena miscetur, de qua dici non possit, Hæc est caro de carne mea, & os de osse. Semel enim hoc factum est, & pronuntiatum. Ergo adulteriū appellat si quis prima vxore morte erepta secundam ducat. Adulterium igitur damnatur. Ose. 7. vers. 4, 5. vers. 11. Hesiod. lib. 1. Epp. 2. H' uip. Leuit. 18. vers. 20. 20. vers. 10. Atque Hier. 5. v. 8. vetat adhinnire alienæ vxori, & Ezech. 22. ver. 11. Ouidius dixit eadē similitudine, qua Hierem. *Semper equus pulchre pulcher adhinnit equæ.* & Prudent. lib. 1. in Symmach.

Sed quæsitum est si ea quam quis iniit nondum adhuc nupta sit, sed tantum alij desponsata, utrum ea scortatio stuprum tantum, an etiā adulterium appellari debeat. Et quando sponsa

vxoris

vxoris loco habetur, Legéque Dei pari pœna sponsa, atque iam nupta punitur, nimirum morte, certè adulterij nomine ea scortatio appellanda est. Deut. 22. versu 23. l. Si vxor. §. Diui. D. eod. & Matth. 1. vers. 19. Tanta enim est eius promissionis & spōsionis vis, vt quoad vinculū pro nupta habeatur, fiatque spōso velut marito iniuria. Prouerb. 2. vers. 17. Nam nuptias consensus facit non cōcubitus. l. Nuptias. D. De reg. iur. Hic autem sponsam intelligimus per verba De præsenti, non per verba De futuro tantum.

Quinto loco quæsitum est, De iis qui mares cum maribus, fœminæ cum fœminis, vt Sappho, concumbunt copulatione fœdissima, vtrum damnentur. Et certè & iure diuino & iure humano ij execrabiles habentur. Ac iure quidem ciuili Pandectarum, stupri tantum nomine hoc scortationis genus, quæ fit cum masculo, damnatur. l. stuprum. D. ad legem Iul. de Adulteriis. Iure verò Codicis & recentiori longè acerbius immaniùsve crimen esse pronuntiatur, vt est in l. Cum vir nubit in fœminam. Cod. ad l. Iul. de adulter. & extat l. Valentiniani in collatione legum Mosaicarum & Roman. Tit. 5. quæ etiam posterior est, vbi scelus maximum esse dicitur. A Musonio verò *αἰ πορὸς ἀρ' ῥ' ἑνας ἀρ' ῥ' ἑων συνιστάει* dicuntur esse turpissimum flagitium, atque *τὸ λυμμάειν φύσιν*. Iure diuino hoc genus concubitus planè improbatur, & prorsus condemnatur & appellatur Sodomix peccatum. dicuntur enim esse damnabiles & cōtra naturam ipsam peccare. Ergo horum crimen suo proprioque nomine Sodomia appellatur. Leuit. 18. vers. 22. 20. v. 13.

quia Sodomitæ hoc genere sceleris peccarunt, ut est Genes. 19. Appellatur autem à Paulo ἀσυνόητοι. 1. Corinth. 6. vers. 9, 1. Timoth. 1. vers. 10. à Philone verò Iudæo πωδῆγροι. Ab immani verò & canina turpitudine à Latinis nominantur Cynædi, & Pathici & Molles, & Effeminati, ut à Iuuenal. Satyr. 2. *-Pathici gestamen Othonis.* Hoc certè criminis peccatique genus Paulus grauissimè damnat & infectatur, dicitque ab his tantum committi, qui à Domino in reprobum planè sensum traditi sunt. Roman. 1. versu 26. & 29. vel qui iam dedolere desierunt omnemq; humanitatis & honestatis sensum exuerunt. Ephes. 4. vers. 19, 5. vers. 2. Est autem hæc de hoc peccato Augustini sententia, verè quidem aurea. Adulteri malum vincit fornicationem: vincitur autem ab incesto: sed omnium horum pessimum est, quod contra naturam fit, quale hoc est. Flagitia enim, inquit idem libro 3. Confessio. quæ contra naturam fiunt, ubique, & semper repudianda atque punienda sunt, qualia Sodomitarum fuerunt. Quæ eius sententia extat in cano. Flagitia 32. quæst. 7. Repugnat enim hoc crimen, & rectæ rationi & speciei humanæ ait Thom. in 2. 2. quæst. 154. & quod plus est, hominis ipsius creationi, ac omni Dei ordinationi, in qua inest summa sapientia. Itaque hæc omnia confundit & peruertit qui hoc coitu peccat. Quamobrem hoc vitium semper est seuerissimè à bonis principibus vindicatum, ut à Iosia. 2. Reg. 23. vers. 7. cremari tales iubentur. in l. cum vir nubet. C. ad leg. Iul. de Adulter. Quo magis deploranda est istius seculi infelicitas, quo in multis
natio-

nationibus, vti Romæ hoc crimen impunitū manet, quemadmodum Philo pientissimè sui temporis in eo genere turpitudinem deflet, *ὅτε παιδεύων, ὁ ποστέρων μὴ καὶ λαχθῆναι μέγα ὄνηδος. Νῦν δ' ὅτιν ἄνθρωποι εἰ τοῖς δρῶσι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῖς παροῦσι.* id est, De iis autē qui in pueros mares ardent, hoc quidem dici potest, olim magnum fuisse etiam in eo nominando probum: nunc autem magna laudi duci non tantū ab iis qui hoc committunt, sed etiam ab iis qui patiuntur. Nam postquam Hadrianus publicè in templis vna cum Antinoο Cynædo suo coli cœptus est, cœpit hoc crimē sperni nihilque fieri, vt docet Prud. Clemens lib. 1. in Symmach. Tertullia. in Apologet. cap. 13. quoq; ait Romanos de Pedagogiis Aulicis nescio quem Cynædum Deum fecisse.

Sexto loco queritur de Brutis animalibus, vtrum in ea commissum stuprum damnetur. Hoc genus scortationis nominatur à Scholasticis Bestialitas, estque omnino contra naturam. Hoc autem tam à mari, quàm à scemina commissum proculdubio omni iure & diuino & humano dānatur. Est autē apertissimus textus scripturæ. Leuit. 18. vers. 23. 20. vers. 15. & 18. Exo. 22. vers. 19. Hoc quidem hominum ita cōcumbentium genus est planè obbrutescens, vt ait Cōstant. Harmenopul. qui naturalem rerum vsum prorsus peruerterunt. Itaque hi digni erant, qui pecudes potius quàm homines essent: cū pecudes non homines creare eo modo velint, & suum genus spernant. Esse tamen quosdam tam sceleratæ libidinis cestro percitos homines apparet ex eo quod de capro Memphitico scribit Plutarch.

eum inire solitum quotannis certa die matronas virginēsq̃ Aegyptias, quæ illi summittebantur. Quid quod scribit Verg. lib. 6. *Æneid.*

*Hic crudelis amor Tauri, suppositæque furto
Pasiphae, mixtumque genus, prolēsq̃ue bisformis
Minotaurus inest Veneris monimenta nefanda.*

Præterea de iis rebus, quæ nunquam sunt visæ, nulla lex scribitur. Ex malis enim moribus bonæ leges & nascuntur & prodeunt, quæ sceleribus demum perpetratis pœnam imponunt. At lex diuina & humana huius sceleris meminit. Sed & ipse eius sceleris reos vidi. Nam mea ætate molitor quidam in mōte Iura cum asina sua scēdissima libidine concubuit, atque ideo damnatus est.

Septimo denique loco quæsitum est de Dæmonibus, vtrum cum iis coniungi copularique prohibeantur homines & scēminæ, & dubitamus quidam, vtrum id fieri & accidere possit, qui h. legerint quæ scribit August. in lib. De ciuitate Dei. de Dæmonibus, & eorum natura, & vt pati queant, itēmq̃ue, quod omnes admittunt, Dæmonum alios esse Incubos, alios Succubos certē fatebuntur id esse verum, & sæpe mulieres maleficas cum dæmonibus coisse, & ex eo coitu voluptatem sensisse, ex earum confessione scimus. Illi enim ad tempus induunt corpora, & aeris impulsu potest excitari titillatio iucundul- que aliquis in coitione sensus, qui reipta concumbentes cum illis delectet. Olympias etiam illius coitus cum dæmone signa in vtero gestasse dicitur. Vide August. lib. 8. De ciuitate Dei.

cap.

cap.16. Non aptè tamen affertur ex Genes.6. vers.2. quanquā Lactant.ita interpretatur. Nam filij Dei sunt non angeli, sed pij homines. Ergo cum constet mulieres siue verè id fiat, siue illusione quadam cum dæmonibus coire posse, sitque hæc scortatio longè turpissima & fœdissima, certè hoc etiam præcepto damnatur, quia omnis immundities & nō concessus à Deo concubitus hoc capite improbatus est & comprehensus.

Venio ad tertium caput, vbi agitur qua causa, quove animo scortari vetet lex. Et certè quoad causam, responsio facilis est. Cum enim lex non distinguat, neque nos. Omni igitur de causa. i. siue Pretij spe id prohibetur, vel Gratuita libidine. Sed is tantum animus facit scortationem, qui libidinis implendæ propositum habet. Deus enim non tam effectum, quam affectum animi nostri spectat, damnatque. Maleficia enim ex animo, vt aiunt Iurisperiti, æstimantur. Furtum enim non est, quod non fit furandi animo. Itaque soleo laudare eam Saluij Iuliani sententiam, quæ est in l.penult. D.ad leg.Iul. de adulter. adulterium sine dolo malo non committitur. Propositum enim voluntasque scortationem facit.

Vnde quæsitum est de Thamara nuru Iudæ, de qua scriptum est Genes.38. vers.14. quæ solo prolis suscipiendæ animo cum Iuda concubuit: & certè negari non potest per eam peccatum esse in hoc præceptum, institutionemque matrimonij violatam, quia etsi prolem suscipere quærit, tamen non eo modo, quo licet. Eius tamen

& animus & factum longe à mera verâque scortatione distingui debet, quia non libidinis, sed prolis studio ita peccat.

Ex quo iam illa quæstio incidit de iis, qui errore, eoque probabili cum quibusdam miscentur.

Ac primum de Iacobo patriarcha quæritur, utrum ab eo in hoc præceptum peccatum sit, incestique damnari debeat, qui vno eodemque tempore non modò duas vxores habuerit, sed duas sorores. Nempe Liam & Rachelem Genes. 29. Nam cum ipse Iacob in filio Rubē incestum punierit, ut est Genes. 49. vers. 4. verisimile non est in se ipso idem crimen probasse atque perpetrare voluisse. Et quidem respondendum est, Eatenus Iacobum à peccato excusari, primum quòd vxorem duxit quam cognouerat. Deinde quòd à Labano socero deceptus errauit, putauitque Rachelem esse, quæ Lia substituebatur. Id quod non crasso quodam Iacobi errore, sed probabili accidisse satis intelligi potest ex eorum temporum moribus. Nam virgines non modò velabantur ob sexus illius verecundiam, ut in Italia fit, & docet Paulus in Dei ecclesia id fieri decorum honestumque esse. 1. Corinth. 11. vers. 5. sed etiam tectæ velatæ quæ flammeolo .i. purpureo velo ad virum sponsæ deducebantur, vnde etiam à Nubendo, id est, obnubendo Nuptæ dictæ sunt, quemadmodum facile colligi potest ex Genes. 24. vers. 65. & ex Catull. Epithalamio, Varrone in lib. de lingua latina, Pompeio Sexto, idq; & tradit copiosè Alexander ab Alexandro lib. 4. Genialium Dierum cap. 1. Nonius etiam

etiam Marcell. tradit varios nubentiū ritus. Sed & idem quoque postea accidisse, similique in casu relatum est in cano. In lectum 34. quæst. 1. & 2. & in Triburiensi concilio de ea re actum est. Postquā autem Iacob agnouit se habuisse duas sorores, incesti excusari non potest, quia iam non errore, sed consensu id facit, & solo libidinis amorisque aculeo Rebeccam Liæ suæ superinducit. Vnde variæ natæ discordiæ domi. August. in libro De fide & operibus. & cano. si virg. 34, quæst. 1. & 2. de hoc matrimonio agunt.

Sed quæsitum est de ea, quæ ignorans illi nupsit, qui iam maritus est & coniunx alterius vxoris, quales ij sunt qui hisce nostris temporibus dicuntur habere duas vxores. Resp. quoad eam, quæ ignorans eum maritum esse, ei nupsit, certe in hanc legem non peccauit. Neque enim intemperantia libidinis id fecit, sed iusto connubio, Deique institutionem videtur secuta. Quātum autem ad ipsum qui iam coniunx est, dolo malo id facit, ideoque crimine adulterij tenetur, & peccat in hoc caput. Duas enim vxores simul habere omnino non licet, & qui eas habuit Lamech, Domini iudicium sensit. Legatur l. Eum qui. C. Ad leg. Iul. de Adulter. cano. Quomodo virginibus 31. quæst. 1. Hodie tamen leuissimè puniuntur. Catamidiati enim & mitrati populo tantum irridendi proponuntur. de quo pœnæ genere scripsit Connanus. Sed hi etiā morte digni sunt, quia & coniugē quam duxerunt perfidē fefellerunt, & coniugio, id est, sancta Dei ordinatione sunt impiè ad suam nequitiam abusi: atque etiam adulterium commi-

ferunt, cum id fecerint scientes. Itaque sunt alii adulteris, qui morte puniuntur, longè & tetriores, & fœdiores, utcumque in Papatu hoc crimen rideatur potius, quàm puniatur.

Quæsitum est de ea, quæ desertorem coniugij virum lōgo tempore expectavit, posteaque alij nupsit, utrum in hoc caput Legis diuinæ peccet, an verò iusta sit illius excusatio, iustumque coniugium. Ac primum quidem Iure ciuili, eoque Pandectarum, huiusmodi quæstio dicitur esse & facti, & iuris: idque prudentissimè à Papinia. in l. Miles. §. mulier absentem. D. ad legē Iul. de Adulter. responsum est. Cum enim nullum adhuc tēporis spatium lege definitum esset, intra quod expectaretur maritus, videndum erat, an mulier audiuiisset vita functum esse priorem maritū, longūque tempus transisset, ac vixisset probè, credens maritū defunctū. Atq; an sine vlla stupri suspitione falsis rumoribus inducta esset. In quam hæc omnia concurrerent, illa nihil dignum vindicta admittit. Iure Codicis ut apparet ex l. vxor quæ in militiam. C. De repud. tempus certum definitum est, intra quod desertor coniugij maritus ab vxore expectaretur, & post quod nubere illi liceret. Primum enim anni quatuor sunt definiti & constituti, post autem plures.

Iure canonico variè respōsum est, sciueritne certò vxor defunctum esse maritum, vel nunquam rediturum, an non. Si sciuit, non peccare: sed tamen, si prior maritus redierit, repetendum esse primum cōiugium, secundūque deferendum. Si nesciuit vel dubitauit, dicitur peccasse.

casse. est in cano. Cum per bellicam 34. q. 1. & 2.

Ceterum ego aliter dicendum, distinguendumque puto. Nam aut desertor coniugij est maritus, aut ex necessaria vel probabili causa abest, siue ea iusta sit, siue iniusta, ut qui criminis admissi metu abest fugitive ex eo loco, ubi habitat vxor, in quem sine metu pœnæ redire non potest.

Si ex necessaria, vel etiam probabili tantum causa abest, debet vxor sequi maritum, si quidē pia est, neque vel bona, vel patriam, vel parentes ipsos marito suo præferre. Genes. 2. vers. 24. Hoc est dictum Augustini, Mulier sequatur virum suum siue in vita, siue in morte, vel in perpetuū alieno coniugio abstineat, etiam si iam 10. vel 40. annos abesset maritus, donec de illius morte certa sit. Sed cogendam esse vxorem, ut virum sequatur, verius est, si modò scit, ubi ille sit, & salua religione & pietate cum eo esse possit. Neque valet quod obiiciunt, qui capite damnatur, ciuilitè mortuus est, ergo solutum esse matrimonium. Respondeo enim, etsi ciuilitè mortuus est maritus, qui capite dānatus est eo loco, ubi habitat vxor, non ideo tamen solutum esse matrimoniū. Matrimonium enim est iuris naturalis, non autem iuris ciuilis, & idcirco iure ipso ciuili, responsum est cum homine deportato, & eo, cui igne interdictum est, manere durareque coniugium in l. 1. quæ incipit Matrimonij. C. De repudiis, qui tamen duo ciuilitè mortui sunt. Nam deportatus ciuitatem amittit l. inter Pœnas. D. de interdict. relegat. & deportat. Ergo cōiugiū est iuris naturalis, quod ad F. ij.

ordinationē: ciuilis autē, quod ad circumstātiās.
Facit in eam sententiam, quod scriptum est in
auth. Hodic. C. De repud. Nam multis an-
nis & quamlibet diuturno tempore expecta-
tur miles, quia Reipu. causa abest, & nisi defun-
ctū eum esse vxor verē sciat, prohibetur ea alijs
nubere. Quare non magnopere probo totum
cano. 1. 3. 4. quæst. 1. & 2. vbi ex suspitione sola
mortis, aut postliminij non futuri licet vxoribus
nubere. Sin autem erro sit & desertor coniu-
gij maritus vel ab vxore, atque ex nulla ne-
cessaria vel probabili causa absit, quæstionis est,
utrū satis sit piæ Christianæque mulieri ad cer-
tum vsque tempus lege definitum maritum ex-
pectasse. Resp. æquiss. esse huiusmodi maritorū
leuitatem coerceri: iniquiss. verò fore vxorum
cōditionem si perpetuò expectare iubentur va-
gos istos, multaque in mulierū fauorem etiam
iure diuino esse cōstitutā: veluti de zelotypia, de
diuortij libello dando à marito. Certè peccat
hic desertor in ipsam coniugij naturam, idcir-
còque probo earum Rerumpu. Ieges, quæ in ea
re certum tempus præfiniunt, sed tamen sense-
rim in quibusdam diutius deliberandum. Cum
enim inter matrimonij dissoluendi modos, de-
sertio hæc vagatiōque ex consequenti tantum
referatur, si non fiat in odium religionis, certè
diu multumq; deliberādum censeo, vtrum sem-
per post certum illud tempus elapsū mulieri
Christianæ salua conscientia nubere alijs liceat:
nisi iustis vel probabilibus saltem testimoniis
certa sit priorem maritum defunctum esse. Sed
hæc alijs nubendi venia à magistratu ex causæ co-
gnitio-

gnitione danda est, non sumenda.

Sequitur 4. caput, Quibus modis scortatio committitur. Fit autem aut Vi, aut Blanditiis 36. q. 1. per totum. aut Consensu utriusque intercedente: siue Clam, siue Apertè scortatio committatur his omnibus modis.

Ac vi quidem quæ fit, nominatur raptus, qui in muliere vacante etiam punitur lege Iulia, De vi public. nedum in honesta virgine vel matrona. Ac quidem lex constitutioque in raptos separatiim constituta est, quæ seuerissimè eos coerceri, puniri que iubet, adeò ut coniunctis personis eos in flagranti delicto deprehensos occidere liceat. l. vim. C. De raptu virgin. viduarũ, & c. l. Raptos. C. De Episc. & Cler. & apparet ex l. Mariti. §. Eũ. D. Ad l. Iuliã de adult. etiã ante Legē Constantini & Iustiniani eos lege Iulia de adult. dñari oportuisse. Et hñc videndum quid Canonistæ sentiãt. 36. q. 1. per totum. Lege Dei damnatur hoc genus & modus scortationis, uti apparet, Deut. 22. vers. 22.

Sed quæsitum est de ea, quæ vim passa est, vtrum in hoc caput peccet. Et cum casta sit quæ vim passa est, quæque animo turpitudini reluctata est, Dominusque ipsum animi affectum damnet, peccasse videri non potest. Sed potiùs casta mansisse. Exemplum est in Thamar, quæ vi ab Amnone stuprata est, 2. Samuel 13. Ex facto, hæc quæstio in tempora Ambrosij, Hieronymi & Augustini incidit. Cum enim Gothi urbem Romã cœpissent, multas virgines Christianas vi stuprarunt, quæsitumque fuit, vtrum illæ, virgines castæque mansissent. Respondet F. iij.

August. lib. 1. De ciuit. Dei. cap. 18. Violentia libidinis alienæ non aufert castitatē, quam perseuerantia continentia suæ seruat. Est enim castitas pudicitiaque virtus animi. Ergo etiam oppresso corpore non amittitur, modò mens animusque alienæ libidini non sit assensus, quia nō potest corpus corrumpi, nisi prius animus voluntasque fuerit corrupta. In eandem sententiam lib. 3. De virginib. scribit Ambros. in eandem Hieronym. & omnes. Sed & Iure Ciuili idem quoque responsum est, Nec maritatus quidem per vim stupratus, ad legem Iuliam de adulteriis pertinere. l. Si vxor. §. Si quis plànè & l. Vim passam. D. Ad l. Iuliam de adulter. & 32. quæst. 5. per totum. Neque mouet, quod de Lucretia nobili Romana affertur. Illa enim etiam vi stuprata se interemit nihilominus. Perperam enim id ab ea factum esse respondet August. lib. 1. De ciuit. Dei, cap. 19. Neque etiam quod ait Paulus 1. Corinth. 7. vers. 34. castitatem, sanctitatemque constare tum corpore, tum animo & spiritu. Hoc. n. verum est, de ea castitate, quæ oībus suis partibus perfecta est. Sed vt corpus violatum sit vi, si mēs casta manet, castitas etiā est & manet.

Venio ad caput quintum & vltimum, quod est vtilissimum. Nimirum, quot sint mœchationis hac Lege prohibitæ species. Quod attingūt hoc loco Theologi. Sunt autem istæ partes mœchationis potentiales. Superiores sunt partim subiectiua, veluti incestus, adulterium, stuprum, sodomia: partim integrales. Ac quidem Paul. Galat. 5. vers. 19. septem species illius, vel gradus enumerasse videtur *πορνείαν, μορχειαν, ἀρσε-*

δουσίαν

ἀσχηλογίαν, μετὰ τὸν νόμον, quibus in epist. ad
 Coloss. addere videtur *ἀσχηλογίαν*, Coloss. 3. 8.
 Isidorus, cuius sententiam secuti sunt Scholasti-
 ci tria eius genera facit. aliā enim dicit esse, Spi-
 ritualē, qualis idololatria. Hæc nihil ad hūc lo-
 cū facit: aliā Carnalem, quæ & ipsa, vel Animo
 tantū & affectu cōmittitur, vel Corpore, ope-
 réque ipso & tactu. Et ut ait August. in lib. de
 Christiana fide, non solum tactu & concubitu,
 sed etiam affectu & aspectu fit. Idem ait Greg.
 & est in cano. Qui viderit. 32. quæst. 5. Sed quem-
 admodum in superiori præcepto ex dicto Chri-
 sti, Matth. 5. quatuor homicidij gradus collegi-
 mus: ita & ex eodē cap. ver. 27. itidē quatuor di-
 versos scortationis gradus colligimus, qui oēs
 & singuli hoc capite dānantur. Et hos ipsos a-
 ptissimē quatuor verbis exprimunt hoc loco
 Theologi. Ergo quia hæc lex est spiritalis, ut
 ait Paulus Roman. 7. vers. 14. & Deus cordium
 scrutator est, Luc. 16. & 1. Thessal. 2. vers. 4. non
 tantum opera externa cōsummata visibiliaque
 damnat lex: sed etiam interna, & quæ *ἐν τῇ καρδίᾳ*
στρέφονται. i. preparatoria irritamenta que sunt ad libi-
 dinem obscenam & damnatam. Ergo quatuor
 modis homines scortantur, Corde, Gestu. i. cultu,
 Verbis, Facto operéque ipso. Ac corde quidem
 committi hoc peccatum, satis explicat Chri-
 stus ipse, Mat. 5. vers. 27, & 28. Videt enim Do-
 minus scelera tecta, oditq; perinde, atque si es-
 sent perpetrata. Nam quæ malè concupita sunt,
 tādē manifesta faciet saltem extremo illo suo
 iudicio, 1. Corinth. 14. vers. 25. Sed nec prætextu
 voti continentie facti, vel faciendi dissolui con-

F. iij.

iugia iam cōtracta possunt. August. in Psal. 146.
Si quis vxori debitam beneuolentiam neget,
vt continenter viuat, & vxor in adulterium la-
batur, peccat, nec eius consiliū probari potest.

Gestus sequitur, qui est secundus scortatio-
nis modus, qui mouendæ proritandæque libi-
dinis causa fit. Consistit autem gestus in Oculis,
Manibus, Totóque corporis habitu & statu,
qui si est impudicus & ad lasciuiam compara-
tus, damnatur hoc præcepto. Quemadmodum
Prouer. 6. vers. 13. dicitur, Improbum nutu ipso,
oculis & signis peccare: & eodem libro, mere-
trix ex ipso vultu describitur, Prouerb. 7. oculi
pleni adulterij appellantur, 2. Petr. 2. 14. Eodẽ
pertinent quæ de lasciuo aspectu dicuntur da-
mnatũque, Eccles. 9. vers. 5. 6. & 7. & 11. vers. 2.
Præclara est illa Ambrosij sententia, lib. 1. De of-
ficiis, cap. 18. Est etiam ait, in ipso motu, gestu,
incessu tenenda verecundia. Habitus enim mē-
tis in corporis statu cernitur. Et Augustin. De
Christiana fide ait, Ne dicatis vos habere ani-
mos pudicos, si habeatis oculos impudicos. Præ-
clara quoque est illa Periclis ad Sophoclem sen-
tentia, qui cū intuitus formosum puerum
prætereūtem dixisset, ô puerum pulchrum, Pe-
ricle: Pericles respondit, Prætorẽ Sophocle de-
cet non solum manus, sed etiam oculos absti-
nentes habere, vt scribit Tull. lib. 1. De officiis,
& Plutarch. in Pericle. Quod multò magis in
hominem pium verèque Christianum conue-
nit. Notandum enim est, illud, vritque videndo
fœmina.

Gestus nomine etiam cultus corporis vesti-
tũsque

tusque & ornatus continetur, qui si est impudicus, lasciuus, aut alius, quàm homines continentes decet siue viros siue fœminas, damnatur. Ac quidem à Paulo 1. Timoth. 2. versu 9. plicatura capillorum & sumptuosus vestitus, & à Petro etiam, 1. Pet. 3. 3. hæc nominantur. Sed quid potest esse expressius quàm id quod est, Isa. 3. vers. 15. 16. 17. & c. De qua re extant tot Patrum in sui temporis vitia declamationes & libelli, qualis Tertull. duplex libellus, De habitu & cultu mulierum. Cypriani, De habitu virgin. & Gregorij Nazianz. in comptas mulieres. vocat ipse *κεκκαλωπερδύας γυναῖκας*. & illud Ovid. in epistolis Heroinar. etiam in viros comptiores iaculatur,

Sint procul à nobis iuuenes ut fœmina compti,

Fine coli modico, forma virilis amat.

Denique Bernard. epist. 42. huiusmodi ornatum maximè in Dei sacerdotibus damnat. Etsi enim horridi facie esse non debemus, tanquam feri & agrestes homines, compti tamen, & in facie ornanda multi, operosi & laboriosi ne simus. Est quidem forma ipsa naturalis (quæ est apta & concinna coniunctio, proportioq; membrorum cum suauitate coloris) res laudanda, vt in Absalome & Dauide, 2. Samuel 15. sed curiosum in ea studium, operatio, ornatúsque impudicus aut affectatus damnatur. Fucus igitur faciei aut nimius ornatus, est deformatio Dei ipsius operis in nobis & damnabilis.

Iã verba sequuntur, siue ea Scripta, siue Colloquia, Ambros. lib. 1. De officiis, cap. 20. Ac in vniuersum omnis *ἀρχελογία* hoc præcepto da-

mnata est, adeo ut ne scortatio quidē inter nos Christianos nominari debeat, nisi in malā partem, Coloss. 3. vers. 8. Ephes. 4. vers. 29. & 5. vers. 3. Ergo & lasciua scripta, illique libri planē amatorij, quales obscenæ quādam comœdiæ facere ex Christianorum hominum scholis, & oculis debent. Sic & theatra, quæ sunt libidinum scelestorum exempla & spectacula, & gesticulationum impudicarū representationes, & maxima irritamenta vitiorū, prorsus à cœtu Christianorum hominum, ab oculis, atque auribus remoueri, prohiberi que debent, ut docet Chrysost. Homil. 1. in Psal. 51. Hoc ita est constitutum in concilio Agathensi, relatūque in cano. Presbyteri. 34. distinct. Lactantius lib. 6. cap. 20. Saluianus Massiliens. episcopus lib. 6. de Prouident. Dei.

Item multo magis lupanaria damnantur, quæ Christianorum principum legibus tolli debent, quod Romæ fecit Theod. Magnus, ut tradit Socrates lib. 5. cap. 18. Histor. eccles. & id fieri præcipit lex Dei disertè, Deuter. 23. v. 17.

Sed picturæ ipsæ lasciua, rerūque inhonestarum item damnantur, qualis illa de qua fit mentio apud Terent. in Eunuch. de furto facto Danaes per impluuium, quæ pictura audaciore ad libidinem explendam Chæream effecit, ut ipse testatur. Sunt enim hæ representationes huiusmodi, de quibus verè dicatur,

Sunt lachrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.

Afficiunt enim nos & mouent ad turpia & spurca. Tripudia quoque, choreæ, tympana, lasciuæque

uæque saltationes omnes, quæ sunt libidinis irritamenta, damnantur etiam & continentur hoc præcepto. Adduntur, inquit Iustinus histor. lib. 30. Instrumenta luxuriæ tympana & tripudia. Exemplo Dinæ filiæ Iacobi confirmatur, quanti sit ea res periculi, & quantum ad turpem libidinem incentiuum, nō tantum occasio, sed & peccati causa. Est enim occasio causa quidem, sed non perfecta, ut ea est, quæ verè causa dicitur, Genes. 34. At saltauit Dauid, 2. Samuel 6. aiunt, & Maria, Exod. 15. Respon. Non omnis quidem saltatio damnata est, ut docet disputatq; copiose P. Martyr in lib. Iosue, sed saltatio ea quæ est chorea, & quæ fit libidinis augendæ, proritandæque gratia. Nemo enim, ait Tullius, saltat sobrius, sed is modò qui insanit. Vnde in eam saltationis speciē, multa grauitè pronuntiat Ambros. lib. 3. de Virg. Laruæ itē damnatæ sunt per quas deformantur viri in mulieres, & ornantur, Deuter. 22. v. 5. Vel ob hanc vnam maximè causam Saluianus episcopus damnauit Carthaginē, & omni impudiciæ deditam fuisse docet tunc, cum à Vandalis caperetur. Quid rogo, ait, fieri prodigiosius potuit, in vrbe Christiana, in vrbe Ecclesiastica, viri in semetipsis fœminas profitebantur. Videbat hæc vniuersa ciuitas & patiebatur: videbant iudices & acquiescebant, &c.

Comestationes, omnisq; ebrietas quæ est luxuriæ species. Est enim luxus, libidinis irritamentum, & omnis ebrietas est scortationis comes, ut ait Tertullian. lib. 2. in Marcion. Vide quæ grauitè de eodē differit Chrysost. Homil. 13. in 1. Timoth. 5. Conueniunt hæc omnia cum

Proverb. 20. Eccles. 23. ver. 4. & 37. v. 30. Ephes. 5. ver. 18. Ambros. lib. 1. De offic. cap. 20. Luc. 21. v. 34. Roman. 13. ver. 13. Est autem ebrietas, quæ μέθη à Græcis dicitur, status hominis qui mentis suæ nō est compos, ob nimium vinum sumptū, vt definit Thomas in 2. 2^a. quæst. 150. Comestatio, quæ dicitur à Græcis καμός, est assiduus bibendi, edendique etiam extra naturæ necessitatem mos & vsus, de qua vide Isa. 5. Etiam in ipsis principibus damnatur vtrunque intemperantiæ genus, Ose. 7. v. 5. Amos 6. ver. 3. Joel 1. v. 5. Proverb. 31. versu 4. Μέθη φθορὰς ἀρχή, ait Halicarnass. lib. 2. Αρχαιολογ. Sed & οἰνωσις. i. temulentia & loquacitas additur à Plutarch. in lib. De loquacit. huic generi & ordini vitiorum. Est enim οἰνωσις φλυαγία ἐν οἴνῳ. i. est temulētia & nugacitas ex vino orta. Sed & lautitiæ, nimiaq; delitiæ damnatæ sunt hîc, omnisque superfluous, sumptuosus, nimisque exquisitus in re quaque cibus, vel illius apparatus. Abstinencia autem commendatur. Valerius Maxim. lib. 9. cap. 1. docet legibus Ethnicorum Romanorum hos luxus damnatos fuisse improbatosque: & scriptum est in Tripartita Histor. lib. 6. cap. 29. Presbyteris & Ecclesiæ Pastoribus interdictum, ne in popinis & tabernis essent, ederentque, nisi peregrinarentur. Idem Socrat. lib. 5. cap. 18. cano. Clerici. dist. 44. Quod hominum Christianorum decretum Iulian. Imperator, quanquam apostata, tam est admiratus, tantoperèque probauit, vt ad suos sacerdotes transfulerit. Sed & otium delictaque damnata est. alit enim libidinem. Otia sitollas, periere cupidinis artes. Lucani vt aliorum

rum criminum, sic otij iudicia agunt, Stobæus
207.42.

Quarto denique loco, tactus ipse impudicus
damnatur. In quo genere sunt oscula & deni-
que omne ipsius libidinis æstuantis implemen-
tum. Ac tactus & osculum per se quidem non
damnantur. Nam & osculari iubet Paulus, & is
fuit Orientalis Ecclesiæ mos, Roman. 16. & 1.
Petr. 3. sed ratione finis damnantur, ait Thomas
in 2. 2æ. quæst. 154. Sunt enim quædam oscula
spiritualia, non carnalia, vt Ambros. in cap. ult.
2. episto. ad Corinth. annotauit, in quibus te-
stimonium synceræ & puræ charitatis appa-
ret, non autem affectus libidinosi indicium
inest.

Pœna quidem adulterij spiritalis, est mors
æterna, vti omnis scortationis, 1. Corinth. 6.
versu 9.

Corporalis verò legibus Mosaicis mors, Deu-
teron. 22. Numer. 25. versu 29. 1. Corinth. 10. vers.
8. & Iudic. cap. 19. Leuit. 20. versu 10. Legibus
item Atheniensium, atque etiam eorum om-
nium populorum qui rectè senserunt, mors.
Nam qui Didymus nomine peccarat, adulte-
riūque commiserat, cū ad supplicium duce-
retur, dignus est, inquit Diogenes, qui ipso no-
mine pœnas luat (*ἵδρυς* enim sunt testes) & qui
testibus pendeat.

Nabuchodonozor vt scripsit Hierem. 29. v.
23. Achabum & Sedechiam adulteros in farta-
gine frixit. Viri autem adulteri eadem sunt pœ-
na, qua vxores puniendi, ait August. lib. 2. cap. 8.
Adulteri Coniug.

Lege Cōstantini, morte punitur adulterium. l. Quauis. C. Ad l. Iul. de adulter. Postea autem ex constitutione Iustinia. adultera in monasterium per duos annos detruditur. in Authent. Vt nulli liceat. §. si quando. Scribit August. lib. De bono coniugali, cap. 7. suo seculo Roman. legibus; non licuisse viro dimittenti vxorē, propter adulterium, aliam ducere, & has leges ipse probat. vt cap. 24. & toto lib. 2. Adulteri. coniugis.

De pœna adulterij, vide P. Martyr. in 2. lib. Samuel cap. 12.

Ex hoc quoque præcepto Cynici philosophi satis refutantur, qui ita sentiebant, Nihil esse turpe dictu, quod idem non esset turpe factu, quemadmodum scribit Tull. lib. 1. De officiis, aduersus quos agit August. lib. 14. De ciuit. Dei, cap. 20.

Vna modo quæstio prætermissa est, vtrum mœchus mœcham ducere possit, id est, eā, cum qua viuo adhuc marito, adulterium commisit. Non putat P. Viretus in sua Instit. Christiana, facitque in eius sententiam Titul. ext. Ne quis ducat eam, & c.

At contrā & Philipp. in locis communibus & P. Martyr in 2. Samuel cap. 11. licere putant: quorum verior est sententia. exemplōque Dauidis confirmatur. Etsi August. lib. 1. De nuptiis, cap. 10. aliud sentit, cum eo esse non posse, cum quo, viro viuo, fuit adulterium commissum.

Ex negatiua affirmatiua iam colligenda est. Commendatur sanciturque imprimis hoc præcepto cōiugium, omnisque tum Naturalis, tum Politica, quæ in eo elucere debet, honestas: quales

les sunt prohibitiones de quibusdam gradibus, item ne sine parentum consensu filiisfamil. coniugium contrahant. 30. quæst. 5. Hoc enim fieri debere docet ratio naturalis, ait Iuriconsult. Sed & diuortia præter Dei verbum facta, hoc eodem præcepto improbantur.

Sed & omnis puritas, cordisque mundities & sanctitas. Item & corporis commendatur hoc capite.

Omnis continentia, temperantia, verecundia in dictis & factis, omnéque illud quod est decorum & luxui, & libidini contrariū, qualis est Sobrietas, castitas, pudicitia, moderatus & honestus vxoris vsus, qui nihil meretricium sapiat, nullūque lenocinium propriæ vxoris præ se ferat. Scribit Bernard. Homil. 2. Missus est, sponsas sponis tradi solitas, vt eas diligentius apud se conseruarent mariti. Id quod tamen nostris moribus non conceditur.

CAP. XV.

Octauū Legis diuinæ præcepti, quod est, Non furaberis, expositio.

Non furaberis, vbique Paulus & κλέψῃς, & Christus, Matth. 19. v. 16. Paul. Roman. 13. vers. 9.

Ac primum quidem de ordine huius præcepti quæsitum sit. Quotum sit numero. Responso facilis est. Nam & Exod. 20. & Deuter. 5. apparet esse numero octauum, de quo

omnes doctores cōsentiunt. Neq; obstat quod ait Philo in expositione generali hoc præceptū esse ἐν τῇ δευτέρῃ, πλὴν τέττον. Est enim quartum, quia ille orditur secundam tabulam tantū à sexto præcepto, quod est *Non occides*: non autem à quinto, quod est, *Honora patrem, & matrem, &c.*

Secundum verò queritur, Quæ sit huius præcepti æquitas & iustitia. Et ut in cæteris, sic in hoc est triplex. Nimirum, Diuina, Naturalis, & Politica.

Ac diuina quidem. Quia cū vetet hoc fieri aperta Dei vox, abstinendum est. Quicquid enim præcipit vetatve Dominus, est æquissimū, Psal. 33. & Psal. 25. omnes viæ Domini veritas & iudicium. Vetat autem id fieri non hīc modō, Exod. 20. Leuit. 19. v. 11. sed etiam ubique Proverb. 3. vers. 27. & 29. vers. 24. apud Prophetas, Os. 4. vers. 2. Amos 3. Hier. 3. vers. 9. & ait Paulus, qui furabatur, ne furetur amplius. Ephes. 4. v. 28. Sed & huius æquitatis ratio apertissimè ab æquo & honesto, vel ab officio demonstratur. Est enim eiusdem tueri, cuius & dare, si potest. At Dominus dat cuique homini eā, quā habet, obtinetve bonorum partem, Iudic. 11. vers. 21. Gen. 32. versu 10. & ut terram dedit filiis hominum, Psal. 115. versu 16. ita in ipsa terra, & de ipsa dat cuique quod quantumve ipse voluerit, quia ipse est terra & plenitudo eius, Psal. 24. & Psal. 8. Ipse pauperes facit, ipse diuites, erigit deniq; è stercore egenum, & cætera similia, Psalm. 133. vers. 6. & 7. Ergo uti Dominus est opum omnium bonorumque, quæ habemus, largitor: ita & custos

stos conseruatorque esse debuit, sanciréque edicto suo, ne cuiquam eriperentur, quæ singulis dedit: sed apud quemque sunt sarta tecta, tutaque mancant.

Naturalis verò ratio, quia, vt aiunt Iurisconsulti, dominiorum distinctio est iuris naturalis. Est in l. Ex hoc iure. D. De iustit. & iure: idémq; docet Aristoteles lib. i. Politic. Tullius lib. i. de Officiis. Mundus enim est hominis, quæque sunt in mundo, omnia sunt hominis, nõ quatenus illa per se ex suáque essentia spectantur (sunt enim ea ratione Dei) sed quatenus ex fine considerantur, ad quem sunt condita, destinataque ab ipso Deo, Psal. 8. Genes. i. & 9. Sic explicat Thomas in 2. 2. quæst. 66. Et inter homines, ipsa natura monente & impellente, distincta sunt hæc rerum dominia, quæ si quis confundit, nature ipsius editum sanctionémq; violat. Qui autem furatur proculdubio ille eam distinctionem euertit, perturbatque. Et certè inter cætera vitiorum criminumque genera, furtum maximè seruire & fœdum esse, censerique homine ingenuo indignum scribit Ambros. lib. 3. De offic. cap. 3. Vnde ait Plato lib. 10. De republ. κλοπή μὲν χρημάτων, ἀνελευθέρου ἀρπαγή δὲ ἀναισχύτων. Scribit quoque Stobæus λόγῳ 42. apud Lycios, si quis liber furti damnetur, cogi seruire. Vnde & fures serui sunt appellati, ait Non. Marcell. Est enim furtum maximè illiberale, & ab hominis ingenio, & ab humanitate ipsa alienum crimen. Itaque præclare in eandem sententiã lib. i. ἐργ. καὶ ἡμερῶν canit Hesiod.

Δὼς ἀγαθὴν ἀρπαγὴν καὶ χαλκὸν θανάτου δότειρα.

Valer. Maxim. lib. 8. cap. 2. Gellius lib. 7. cap. 15.

G

de quodam furti damnato, docent quanta fuerit primi seculi, ipsa natura monente, sanctitas & seueritas in furto execrando. Nec mouet quod Lycurgus fures adolescentes non damnauit, vt ait Plutarchus. Id enim contra ipsius conscientiae dictamen sanxit, quemadmodum etiam scribit, sentitque Fraciscus Conanus in commentariis in Ius Civile.

Politica denique ratio æquitatisque, idē suadet, vt furta puniantur, quia ex ea re pax quiesque Reipubl. inter conciuēs turbatur. Fit enim ei cui res sua aufertur, iniuria. Itaque hoc genus est, vt ait lib. 5. *ἡθικῶν Νικομαχ.* Aristotel. ex *ἀναστάτων συναλλαγμάτων* generē. Vnde ab optimis legislatoribus, semper sunt poenę in fures constitutę, vtī lege Romanorum, extantque de hoc genere varij tituli & Rubricę. Titul. De furtis, De abigeis, De Balneariis, Lex Iulia peculatus, Repetundarum, De annona, Lex Flauia de Plagiariis, & alię iis similes. Apud ceteros etiam populos alię, vt copiose annotat Alex. ab Alexandro lib. 6. Genial. dierum, cap. 10.

Sed tria quędam aduersus hoc pręceptum obijci videntur posse. Ex quibus primum est quod ait Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 28. Deinde, ait, formam iustitię putauerunt, vt quis communias, id est, publica pro publicis, priuata pro priuatis haberet. Nec hoc quidem secundum naturam. Natura enim omnia omnibus in commune profudit, & postea, Natura igitur ius commune generauit, vsurpatio ius fecit priuatum. Idem quoque sentit scribitque Virgil. libro 1. Georgic.

— in medium querebant.

Idem Chrysost. Homil. 12. in 1. Timoth. cap. 4.
Resp. Hoc quidem ab Ambrosio pronuntiari.
Nimirum ne quæ inter homines vigere debet
benignitas & eleemosyna refrigescat, quasi quæ
sunt nostra, ita sint nostra & priuata, vt alterius
fieri nõ debeant. i. alteri eorum fructum perci-
pere non oporteat. Ergo hoc dictum est, non vt
distincta esse oportere rerum dominia negetur,
sed ne misericordiæ viscera proximis præclu-
dantur, fiantque auariores ideo homines, quia
quæ habent, ipsorum sunt & priuata, non autem
publica.

Secundò obstat quod affertur ex Actis 4. v.
32. In prima Ecclesia nemo dicebat quicquam
suum, erant enim inter eos omnia communia.
Idem sentit Plato, tum fore beatos hominũ coe-
tus & Resp. maximè vnitas, cùm hæc de homi-
num societate sublata erunt pestifera vocabula,
Meum & Tuum, eruntque omnia cõmunia. At
tunc furtum fieri non potest, quia nemo rei suæ
furtum facit. Respon. Illa Ecclesiæ Christia-
næ charitas non sustulit rerum dominia. Nam
Ananias habuit suum fundum, & quilibet pius
sua retinebat, Act. 4. vers. 34. & 2. vers. 44. Actor.
5. Ergo erant omnia inter eos cõmunia *χρῆσαι μὲν*,
vt ait, distinguitque Aristotel. lib. 2. Polit. agens
aduersus Platonem, non autem *κτῆσαι*. i. vñ, non
mancipio. Quod tamen paucò omnino tempo-
re in Ecclesia fuisse conqueritur Clemens in epi-
stol. ad Hierosolym. Ecclesiam.

Tertiò denique obstat quod affertur ex cap.
11. vers. 2. & cap. 12. v. 35. Exod. Filios Israel Do-
G. ij.

mini iussu furtum fecisse Ægyptiis, cuius rei videtur & Cornel. Tacitus in Vespasiano, & Iustin. meminisse, Historiarū lib. 36. Sacra (de Me. se loquens) Ægyptiorū furto abstulit, ait. Quod ipsum obiecit Marcion, ut vetus Testamentum doceret, per nouum improbari. Thomas in 2. 2. quæst. 66. artic. 5. Negat furtū commissum esse à Iudæis, quia qui rem autoritate Iudicis vel Domini accipit, non est fur. Est autē Deus Iudex & Dominus, qui Iudæos iussit ista ab Ægyptiis poscere. Ergo furtum videri nō potest. Tertullian, lib. 2. aduers. Marcion. respondet fuisse mercedem operariæ seruitutis & laboris, quæ per 400. annos Ægyptiis Iudæi præstiterunt & exhibuerunt. Quare furtū non esse, quia merces fuit. Ita etiam Irenæus lib. 4. cap. 49. Sed de hoc quæritur utrum Dominus ita fieri iubere potuerit. Respond. Calvinus, cum prædas ab hostibus victis agere liceat, duodecim autem fortissimis præliis Dominus Ægyptios contudisset, potuisse eum quoque ab iis agere istas prædas. Præterea Dominum esse omnium rerum dominum, & liberrimum dispensatorem, Exod. 11. vers. 2. Vide August. in quæstio. Exod. Ergo nihil habet ille locus huic præcepto cōtrarium: damnaturque, ut ait Philo in expositio. generali, meritō & furtum, & fur. ὁ γὰρ, αὐτὸς τοῖς ἀλλοτρίοις ἀπὸ κελευσῶς, κοινὸς πόλεως ἐχθρὸς, βαλὼν μὲν πάντας, δυνάμει δὲ τὰ πᾶν ἀφαιρέμενος, id est, Qui enim alienis rebus inhiat, communis est hostis ciuitatis, voluntate quidem omnium: re ipsa verò paucorum res subripiens. Quod denique affertur ex Rom. 4. vers. 13. Hæredes mundi sumus nos fideles, nō obstat:

obstat: eatenus enim tales dicimur, vt nos salua conscientia hoc mundo vti posse iam intelligamus, nō vt quicquam quod aliis à Domino datum sit, eripiamus.

Iam verò veniamus ad præcepti explicatiōnem. Ac primū omnes interpretantur, *Non furaberis*. In quo quæritur, sitne satis expressa vis significatiōq; Hebraicæ vocis, & Legis mēs explicata. Ac quidem quod ad vocem Hebraicam attinet, latissimè patet, vt ex 2. Samuel 15. vers. 6. apparet, vbi dicitur Absalom hominum corda furatus, quia sibi eorum animos cōciliarat. Quod ad sententiam Legis latissima quoque est, omnēque genus iniuriæ, quæ fit in bonis proximi, complectitur, vt explicat postea variis in locis Moses ipse, veluti Leuit. 19. vers. 11. & 13. Deuteron. 24. vers. 14. & 25. vers. 13. & 22. vers. 1. Exod. 23. v. 4. Et tamen angustissima est & Græcæ vocis κλέπτειν, & Latinæ furadi significatio, vt vnū tantum quoddā maleficii genus idq; leue, notare videatur. Nam furtum primū à furuo, quod atrū Latinis est, appellatum denominatūque putant, quemadmodum Varro libro 14. Rerum diuinar. quod per obscuras & atras noctes fures facilius furentur; Quam Varronis sententiam & etymologiā sequitur Non. Marcell. Improbatur autē A. Gellius lib. 1. cap. 18. Potius enim ab antiquo verbo Græco φῆρ furem appellatum censet: sed vtranque etymologiā rationem retinet Paulus Iuriscons. in l. j. D. De furtis. Alij à fraude vel ferendo furtum dictum esse putant, vti Sabinus.

Sed vndecunque furis furtive vox deriuetur,
G. iij.

de furto

certè furtum definiūt sic, Furtum est cōtrectatio rei alienæ fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel vsus eius, vel possessionis. Sic Iuriscōf. in l. j. D. De furtis. Quod in rebus immobilibus & soli committi non putant. (Neque enim fundi vel domus furtum fit) sed tantum in rebus mobilibus, quales sunt fundi fructus, equus, & reliqua huiusmodi l. Verum est, j. D. De furtis. Scholastici aiūt esse de natura furti, vt quod est alienum occultè capiatur, non autem palàm. Sic enim ex communi scholæ sententia scripsit Thomas in 2. 2æ. quæstio. 66. Ergo si quid alienum palàm auferatur, non comprehendetur nomine furti. Itaque neque hoc præcepto videbitur damnari & improbari ex illorum sententia. Ex quo factum est, vt 14. quæst. 5. in tertia parte Gratianus sic scriberet, Aliena rapere non est contra præceptum, Nullo siquidè Dei mandato, rapina videtur prohibita. Sed est verissimum nomine furti rapinam quoque damnari à Deo, & in hac Lege *οὐκ ἐπιδοχῆν* comprehendendi, quemadmodum in lib. Quæst. in Exod. ait August. nimirū omnē illicitam rei alienæ usurpationem, i. inuasionem, occupationē, retentionem, auulsionemque furtum esse. Ergo nomine partis & speciei vniuersum genus rei alienæ illegitimè retinendæ vel possidendæ, vel contrectandæ continetur. Qui scribendi modus in toto hoc Decalogo frequens est & vsitatus.

Atque vt facilius magisque ordine totum huius præcepti argumentum pertractetur, omnis de eo disputatio in quinque capita præcipua diuide-

uide-

uidetur, è quibus continet,

- 1 Quæ personæ vetentur furari.
- 2 Quas res vetemur.
- 3 Quo animo, quâve de causa.
- 4 Quibus modis furari prohibeamur.
- 5 Quot sint furti hoc capite dānati genera.

Anteltari verò licet nullum esse sceleris genus quod plures species habeat, latiùsve pateat. si quæ de eo humana nomothesia sanxit, observentur, notenturque omnia. Nos singula brevissimè, & quæ maximè necessaria, atq; ad rem pertinentia videntur, attingemus.

Ac primū quidem caput est, Quæ personæ vetentur furari. Quādo verò non distinguit lex, neque nos quoque distinguemus. Hæc enim est à summo omnium magistratu Deo lata, quæ omne genus, sexus, ætatis, conditionis homines constringit, & affatur, vti vnus ipse omnium Deus est.

Ac de viris & fœminis æquè intelligendum esse hoc præceptum certò certius est, & ad vtrunque sexum pertinet vox *κλέπτης*, qua tum Paulus vtitur 1. Cor. 6. vers. 10. tum etiam Petrus 1. Petr. 4. versu 15. Sic explicandus quoque locus Rom. 2. v. 20. idq; exemplo Thobiæ, qui vetat uxorem suam furari. Thob. cap. 2. vers. 21. & Rachel dicitur esse furata deos patris sui Laban. Genes. 31. v. 32.

Hominum alij sunt Puberes, alij Impuberes, vtrique prohibentur. Nam impuberes quidam sunt doli capaces, qui furtum committere possunt. 1. Impuberes. D. de furt.

Hominum alij sunt Diuites, alij Pauperes & G. iij.

egeni, vtrique prohibentur. Atque in diuite hoc scelus longè grauius fœdiusque est, quia habet vnde se suosque exhibeat, & ideo excandescit David cùm audiisset diuitem prædatum esse ouem pauperis vicini. 2. Sam. 12.

Sed nec pauper & egenus alienum, quo eget, furari aut rapere debet: potius à Domino precibus impetret, id est, à Deo ipso poscat qui benignus est & largus in omnes, & potest præstare nobis vltra ea quæ petimus, ait Paul. Ephes. 3. vers. 20. Philip. 4. vers. 19. Nec obstat quod Prou. 6. vers. 30. dicitur, quia *κατὰ τὴν*, non autem *ἐκ τῆς* accipiendum illud est. Præterea hominis Christiani est didicisse & abundare & penuriam pati. Philip. 4. versu 12. paucisque contentum esse. Est enim magnus quæstus Pietas cum animo sua sorte contento. 1. Timoth. 6. versu 6. Et hoc quidem verum est tam de eo qui *πλεὺς* dicitur, id est, Mendicus: quàm qui *πένυς*, id est, Pauper, est & cui aliquid rerum necessariorum deest, etsi non mendicat. Rectè etiam damnat Lactantius eam Ennij sententiam,

Mendico qui dat quod edat, mendicum facit.

Facit enim pro Lactantio quod scriptum extat Deuter. 15. v. 4. & 11. quanquam M. Tullius lib. 2. De offic. Ennium in eo laudauit.

Hominum alij sunt Sui Iuris, alij Alieni, velut Filij famil. & Serui: omnes hi continentur prohibenturque furari, & hi quidem tum ab alienis, tum ab iis, in quorum sunt potestate. Nam patrem vel matrem expilare planè vetat Dominus, & qui filij putant, quod patri surripitur, ideo furtum non esse, quia paternorum bonorum

rum spes ad eos pertinet, suntque eorum bonorum spe, atque iam quodammodo domini & heredes, falluntur. Nam hæc ratio planè damnata est Prouerb. 28. vers. 24. Sunt quidem spe heredes filij, sed nondum Domini, quandiu parentes viuunt. Neque obstat quod nec patri in filium, quem habet in potestate, quique sibi furtum fecit, nec Domino in seruum suum datur furti actio iure ciuili Romano. l. nec cum filiofamil. & l. serui. D. de furti. Furtum enim propterea non negatur commissum esse à seruo & filiofamilias, sed illi non habent unde pater vel dominus duplum auferat, cum ipsorum bona sint & patris & domini.

Præterea Vlpia. in l. Serui. D. De furtis. aliam quoque denegatæ huius furti actionis in seruum & filiumfam. rationem habet, quod cum ipsi patres & domini possint in ipsos fures statuere, necesse non habent aduersus eos litigare & ius petere. Ergo si seruus domino suo, vel filius patri suo, quid surripiat, hoc capite Legis diuinæ damnantur, id quod etiam apparet ex epistola ad Philem. v. 19.

Hominum alij sunt Priuati, alij Magistratus: in vtrisque quidem turpe est furtum, sed in Magistratibus turpius: & in iis omnibus, qui ceteris vite exemplo præluere debent, quales sunt Ecclesiæ & gregis Domini Pastores, Diaconi, Presbyteri. 1. Pet. 5. versu 2. Ac Pastores quidem auari, velut fures damnantur, extantque grauissimè Prophetarum in eorum auaritiam & ἀπληστίας conciones. Is. 56. vers. 11. Hier. 6. ver. 13. Mich. 3. vers. 11. Sophon. 3. vers. 4. Ezech. 13. & 33. Deni-

que dicuntur peccata populi comedere, dum avaro animo & ditescendi studio Deo seruiunt, Ose. 4. v. 8.

In priuatis quidem damnatum furtum esse lege Dei satis docent duræ illæ Prophetarum comminationes ex ore Dei in populum pronuntiata. Hier. 7. ver. 9. Ose. 4. vers. 2. & dum dicuntur frusto panis emere egenos. Am. 2. vers. 6. 7. 8. ver. 4. 5.

In magistratibus autem multo grauius hoc crimen damnatur, adeo vt appellentur ab Isa. quidam Magistratus socij furum. If. 1. versu 23. quorum vox hæc nefaria ab Osea refertur, Afferte, afferte. Ose. 4. versu 19. etiã dicuntur pauperculum populum miserè deuorare. Psal. 14. & Ose. 7. vers. 7. Quamobrem in iudicum auaritiã multa acerbè dicta extant. Et præclara est illa Philonis in expos. generali sententia de furacibus magistratibus, ὅσοι τῶν αὐτῶν κλεπτῶν ἰσχυρὰ πειράζονται, ὅλας συλῶσι πόλεις, ἀλογοῦντες πτωχεύοντες, διὰ τὸ ὁπικυδεσθῆναι νόμων ἐξ ὧν δοκεῖν, οὗτοι δ' εἰσὶν οὐλομενῆται καὶ φύσεις, οἱ τὰς μεγάλας ἐργαζόμενοι κλοπὰς, σιμνοῖς ὀνόμασι τῆς ἀρχῆς καὶ ἡγεμονίας ὁπικυπτόντες ληστεύοντες τὰ ληδεύοντες. id est, Qui igitur furum authoritatem tuentur, totas ciuitates expilant, nec pœnas sceleratis irrogant, quia videntur esse legibus ipsis potentiores. Hi sanè sunt paucorum potentia tuendæ natura addicti, qui cum magna furta perpetrarint, verissimum suum latrocinium sanctis nominibus imperij & magistratus obtegunt.

Hominum denique alij sunt Pagani, alij Milites, vtrique prohibentur. Ac de Militibus maior quæstio

quæstio est: sed quando Dominus ipse sanxit iura belli. Deuter. 20. & respondit Ioannes Baptista militibus, neminem concutiat. Luc. 3. vers. 14. aitq; Is. 33. vers. 1. Habac. 2. vers. 8. Væ tibi, qui prædaris, nam & ipse præda fies, non licet impune militibus militiæ prætextu, à quouis quælibet capere. Quid igitur licet? & à quibus? Ac quidem ab iis, quos tuentur stipendia accipere licet. Prædari verò eorūque bona diripere non licet. Ergo solos hostes licet illis prædari. Deuter. 20. versu 14. Nam bonus miles, ut strenuus canis, inquit Plato, suos tuetur, & domesticos: hostes verò & extraneos abigit atque alacrat. Prædæ verò nomine, non modò edulia, id est, quæ edi bibique possunt, continentur: sed iumenta, homines & quicquid ad usum vitæ huius confert, estque hosti commodum futurū ad bellum gerendum siue ad victum. 1. Samuel. 15. v. 9. Is. 49. v. 24. Psal. 149. 30. v. 20. 2. Chron. 20. v. 25. Psal. 68. v. 13. Psal. 149.

Sed est quæsitum, qui sint censendi habendique pro hostibus, utrum omnes qui nobiscum socia arma non iunxerunt. Et videntur ij omnes hostium perduelliumque numero habendi, quia Christus ait Matth. 12. versu 30. qui non est mecum contra me est: & exemplum Davidis induci potest, qui cum esset apud Philistinos, Amalechitas deprædatus est. 1. Sam. 27. vers. 8. At contra obiicitur quod idem Christus respondit Luc. 9. versu 50. qui non est contra me, pro me est. Præterea satis constat ex Iud. cap. 11. Numer. 20. & 21. vers. 21. non omnes ab Israelitis pro iustis hostibus habitos ex Dei præcepto, qui illis

bellantibus auxilia non tulerunt, quando Idumæi & Moabitæ intacti à Iudæis sinebantur, quanquam vicini populi essent, nec etiam confederati. Ergo extranei sunt vel Confederati & socij & *συνεταροι*, vel Non. Sed nec omnes peregrini sunt cēsendi hostes. Qui igitur? ij sunt hostes quibus legitimus & summus illius regionis Magistratus nomine publico publicè per fœcialem bellum denuntiavit. Qui tales sunt, ij sunt hostes habendi siue apertè bellum gerant, siue ex insidiis, siue nocendo, siue non iuuando solum, quemadmodum definit August. in Ios. cap. 7. quales qui portas ciuitatis nobis hospitium postulantibus claudunt, ne eorum hospitio amico utamur.

Venio ad secundum caput, Quas res subripere vetatur, & certè rei nomine hoc loco tria significamus, vel rem ipsam, vel vsum (si quis enim aliter vsus est re mea aut lōgius, quàm concesseram, fur est, Gell. lib. 7. cap. 15.) vel denique solam nudamque rei possessionem & detentionem, vt Iurisconsulti explicant. Nos verò commodioris doctrinæ causa, & vt propius ad sacrā scripturam totam hanc disputationem accommodemus, rei nomine, quæ furripi potest, 4. significamus, nimirum in quibus omnibus furum fieri potest.

1 Substantiam rei.

2 Qualitatem.

3 Quantitatem.

4 Commoditatem.

Ac res quidem si per se spectentur aut sunt Sacræ & diuinæ, aut Humanæ.

Res

Res Diuinæ appellantur, quæ sunt ad sacrum Dei cultum destinatæ, quasve sibi interdicto prolato Dominus reservauit, & in vsu commercioque hominum esse vetat. Quarum rerum furtum dicitur sacrilegium. Quanquam enim Dominus per se iis rebus nostris non egeat. Psal. 16. & 50. tamen ex fine & vsu, ad quem destinauit, suas esse pronuntiat, quas qui tollunt, Domino ipsi abstulisse furatiquæ esse dicuntur à Propheeta Malach. 3. vers. 8. quales olim erant res votiuæ, interdictæ à Deo, decimæ, primitiæ, reliquæque huiusmodi de quibus facta est mentio Leuit. 27. Sed & iure ciuili dicitur Sacrilegus, nō qui priuata sacra, sed publica compilat, quocunque è loco tollat. Neque enim sacrilegium est, cum res priuatæ è sacro loco surreptæ sunt. l. Diui, & l. Sacrilegi. D. ad leg. Iul. Peculat. Idem Thomas in 2. 2. quæst. 99. & 17. quæst. 4. Dominus grauius ultus est hoc scelus in Pōpeium & Crassum vt ait Ioseph. lib. 1. de Bello Iudaico, & in Heliodorum libro 2. Machab. cap. 3. & in Achan. Ios. 7.

Res humanæ sunt varij generis. Aut enim

illæ sunt { Nostræ & propriæ.
Communes nobis cum aliis priuatis, iure vsusfructus aut dominij.
Alienæ.

In quo quæsitum est, vtrū quis rei suæ & propriæ furtum facere possit. Et hæc probata est, iustitia esse, quæ ius suum cuique tribuit. Vnde vulgò dici solet. Nemo rei suæ fur est, cum furtum sit rei alienæ. Tertull. lib. 4. aduersus Marcio. nemo sua furatur. Sed tamen potest multis

modis alterius interesse, vt ne quis ab eo rem suam tollat atq; auferat. Ergo in hoc præceptū cōmittit qui facit id, estq; fur & Dei & hominū iudicio appellandus. Nam quotiescūque alterius interest rem meam apud eum esse, iurēque apud eum est, & manet, si subripio, sum fur, & pecco in hoc caput legis. Ergo qui rem pignori à se datam vel locatam eripit, is fur est, rectēque in eo Iurisconsulti sentiunt, & respondent l. in actione. §. qui rem. & l. si aues. D. de furtis. Sed & qui commodauit ad tempus si ante tempus surripit, fur quoque est. Vsum enim fecit commodatione consensūque suo alienū, quem tamen aufert, ac ita damnum dat alteri. l. si is cui. D. de furt. Denique etsi rem meam à bonæ fidei emptore surripio, fur sum, interest enim illius apud se manere, nec ita auferri. l. Cūm æs. D. eod. donec iudicio aliter sit constitutum.

Item quæsitū est, vtrum rei communis furtū fiat, & cū vel proprietas vel vsusfructus illius nō sit vnius, sed plurium, qui sociis ius fructūque adimit, fur est. Itaque rei communis furtum ab vno sociorum fieri potest, & hoc ipsum etiam planē responsum est in l. si socius. D. de furt. & rectē.

Quod si res est omnino aliena, ea aut Publica, aut Priuata est.

Publicæ rei, veluti pecuniæ furtum fit, tum à priuato, tum ab ipso etiam Magistratu, qui si eā in proprios vsus & commodū conuerterit, vel interceperit, est crimen Peculatus. Sin autem idem Magistratus pecuniam publicam non totam insumpserit in eos vsus, ad quos destinata erat;

erat, sed vel totam vel partem eius, retineat prædeturque, est crimen Repetundarum. Sic Ioas rex pecuniâ sacrificatoribus non infumentibus in instaurationem templi adimit. 2. Reg. 12. Neque potest dici ideo non fieri furtum pecuniæ publicæ, quia nullius sit. Est enim ipsius vniuersitatis, ergo est alicuius, sed non priuati & vnius hominis, vti seruus publicus est seruus omnium.

Quod si priuata res est, vetatur inuito ignorantēque Domino contrectari, retineri, & possideri, est enim furtum: cuius speciei furti varia extant genera in scriptura, plura adhuc in iure ciuili: sed nos tantum admonendi gratia, pauca ex sacro Dei verbo colligemus, vt intelligatur quomodo de iis rebus constituendus sit communis locus.

Ac primum quidem homines, siue liberi siue serui furripi possunt, quod genus furti appellatur Latine Plagium, damnaturque apertissime tam iure diuino quam humano. Ac diuino quidem Deut. 24. v. 7. 1. Timoth. 1. vers. 10. Humano vero lege Flauia, vel vt alij volunt Fabia de Plagiariis. Plagium autem non puto dictum ἀπὸ τῆς πλαγῆς, vt sentit Alciat. sed à nomine Plagæ, quod tegmen & grande linteum significat, quo tegebantur velabaturque homines qui abducebantur, ne agnoscerentur.

Bruta quoque & pecudes priuatorum vetat Dominus abduci, vel celari. Quod si quis vnam tantum ouem, vel pecudem abducit, fur est. Sin autem gregem ipsum vel totum, vel ex parte, dicitur Abigeus. Vnde furtum plarium pecudum de grege vel armento, dicitur proprio

nomine Abigeatus. Numerus enim distinguit
furem ab Abigeo, ut est in l. Aut facta. D. de
pœn. Sed non modò surripere alienas pecudes
prohibemur, sed iubemur eas errantes reduce-
re, restitueréque proximo, etiam nobis inimico.
Deuter. 22. vers. 1. Exo. 23. vers. 4. Imò etiam iure
ciuili qui aberrantem ouem vel equum in soli-
tudine relictum abduxerit, fur est, inquit Vlpia-
nus in l. 9. Ceterùm. D. de Abigeis. Sic fuit Cacus
abigeus, de quo Ouid. libro 1. Fastor. & Vergili-
us lib. 8. Æneid.

Sed & in agris ipsis Termini moueri prohi-
bentur, qui agrorum fines determinant & se-
parant, & qui eos mouet loco, dānatur hoc præ-
cepto, & fur est. Deuter. 19. vers. 14. Prouerb. 22.
vers. 28. Ose. 5. vers. 10. Plato libro 8. de legib. &
tot. tit. D. de Termino moto.

Qualitatis verò fit furtum, si nō eadem præ-
statum quæ debetur, quæque promissa est, velut
si vetus pro nouo supponitur cū nouum esset
promissum: Vel si nouum pro veteri. Si putrida
pro integra merces datur distrahiturque, quod
facere solent pharmacopolæ in medicamentis
sæpissimè: cauponæ in vino propinando. Hos fu-
res esse probatur argumento eorum, quæ Ma-
lach. 1. vers. 13. Leuit. 27. v. 10. scripta sunt. Quin
reprehendit, & notat Amos 8. versu 6. nefan-
dum scelus eorum mercatorum, qui glumas, pa-
leas, sordes, quisquiliásque frumenti pro ipso
frumento bono vendebant. Id quod tempore
famis fieri nostro seculo adhuc solet. Amos 2.
versu 6.

Quantitatis quoque ratione furtum commit-
titur,

titur, si falso pondere, mensura, numero res prestetur vel distrahatur, quam publicè, vel licet, vel vendita est & promissa. Deuter. 25. versu 13. Leuit. 19. vers. 35. Prouerb. 20. vers. 10. Idem est legibus Romanis sancitum quoque l. penult. D. Ad leg. Cornel. de fals. Prouer. II. vers. 1, 16. vers. 11. Mich. 6. vers. 10. 11. Ose. 12. vers. 7.

Denique commoditatis, si res non traditur suo loco, & tēpore. Plus enim minúsve solui potest re, loco, tempore & causa, vt docent Iuriconsulti in §. si quis agens. De action. in institut. & eius rei exemplum est, si quis Mercenarij hominis mercedem, diutius differat, neque statim eo petentē persoluat, certè pro fure habetur, Deuter. 24. v. 14. Iaco. 5. v. 4.

Venio ad tertium caput, Qua de causa furtū fieri vetetur. Triplex autem alieni vsurpādi causa esse potest. i. animus eius qui occupat. Nam
 vel facit { Alterius tantū fraudandi gratia.
 { Etiam illius rei lucrandæ animo.
 { Erogandæ & largiendæ idq; vel Deo vel proximo egeno & pauperi. Atque hæ causæ omnes damnatæ sunt hoc præcepto.

Ac quidem, qui alij furripit aliquid, vt ille qui Dominus est, priuetur fraudeturque suo, fur est, damnaturque Christi dicto, qui Marci. 10. exponens vim & mentem huius sanctionis, docet omnino Deum vetare ἀποσπεῖν, id est, quenquā fraudare re vel iure suo, quanquam Iuriconsulti illud solum furtum esse volunt, quod lucrandi animo aufertur. Sed diuinæ legis (quæ omne damnum, quod proximo in bonis datur, damnat) mēs & sententia latius pater. Ergo qui

H

rem alienam dolo malo sciensque auertit. Deut. 22. versu 1. intercipit, ad alium deriuat, ipse est fur, quia alium fraudat, quod fieri vetat Lex. Vnde fit, vt quicumque opem, operam suam consiliūve furi & alienae rei raptori prabet, dat aut fert, is verè damnetur hoc praecepto, sitque coram Deo fur censendus. & idem senserunt etiam Iurisconsulti. l. is qui opem. D. de furt. quorum in eo maximè laudanda est sententia.

Qui verò rei alienae lucranda, atque in suum commodum conuertenda gratia intercipit, detinet, aut capit, is planè procùlque dubio fur est. De quo nemo dubitat, caditque in hunc definitio propria furti.

Sed quaesitum est de eo, qui rem alienam surripit erogandi, atque largiendi animo vel Deo ipsi, vel proximo inopi & egeno, vtrum fur censendus sit, & non videtur fur appellandus. Cum enim furtum sine animo furandi non fiat, non habeat autem iste animum furandi & interuertendi, fur non est. Maleficia enim ex animo & affectu aestimanda sunt. Præterea videtur hoc ipsum dicto Christi probari posse, qui iubet vt amicos nobis faciamus de mammona iniquitatis Luc. 16. vers. 9.

Sed contra sentiendū est. cum enim illa Pauli sententia sit vna quædam de communibus diuinæ Theologiæ *irreuerentia*, non sunt mala facienda, vt bona eueniant. Roman. 3. vers. 8. illud statuendum est, Non modò bona esse facienda, sed etiam benè, id est, eo modo & ratione, quā Dominus ipse suo verbo probat & præscribit. Nam quemadmodum præclare scribit August.

lib. 5.

libr.5.in Iulia.vti non sunt facienda adulteria,vt filios generemus, ita nec furta facienda voluntate pascendi pauperes sanctos. Ac quidem quoad Deum, odit ipse omnes huiusmodi victimas & tam polluta donaria, vt est scriptum Prouerb.15. versu 8.21. versu 23.idq; apertissimè explicatur Eccl.34.vers.23.& seq. Quemadmodum etiam ex omni illicitè acquisito neq; vota Deo nuncupanda sunt, neque dona offerenda, talis est autè meretricis quæstus. Deuter.23.v.18. Et quod laudat Bas. Homil. in exame. eam fœminam, quæ κλέψασα καὶ κλέματα ἀνδρῶν τὰς ἐν ποίῃς ἐποίησε, non ait eam animo furandi fecisse, sed quod in occulto vellet facere, solo Deo teste.

Quoad fratres egenos, non est iis ea ratione succurrendū. Nam Nolite facere eleemosynas de fœnore & vsuris, in sermo. De verbis Domini tractatu 35. ait August. cui cōsentit quod scribit Gregor. ad Synagrium episcopum, Non est putanda eleemosyna, si pauperibus dispensetur, quod ex illicitis rebus acquiritur, quod est relatum in cano. Non est 1. quæst. 1.

Nec valet hæc furantis exceptio, At hic diues & avarus nihil pauperibus largitur cū tamen possit. Nam hæc cogitatio est à diabolo, inquit August. & est 14. quæst. 5.

Vnde damnanda est illa Thomæ Aquinatis sententia, qui in 2.2æ. quæst. 66. artic. 7. ait Ex abundantia alterius egenorum necessitati subuenire non est furtum. Imo longè rectius Tull. libro 2. De officiis, extremum præceptum in beneficiis est, ait, ne quid contra æquitatem con-

H.ij.

tendas. Itaq; animaduertendum esse monet, ne cum alios adiuuare volumus, alios offendamus. Caius autem Iurisconsultus in l. si pignore. D. De furt. Species furti est, ait, ex alieno largiri, & beneficij debitorem sibi acquirere, vnde & is furti tenetur, qui ideo rem amouet, vt eam alij donet.

Quod obiicitur de dicto Christi, Luc. 16. v. 9. Paralogismus est ab æquiuatione. Dicitur enim mammona iniquitatis illi à Christo, quæ nostra est pecunia, non autem aliena: nec ideo appellatur iniquitatis, quòd iniquè parta sit, sed quòd nisi ea benè vtamur, impellat ad malum. Et idcirco Christus appellat diuitias fallaces. Matth. 13. vers. 23.

Sequitur quartum caput, Quibus modis furtum fieri prohibeatur. Resp. Omnibus: imprimis autem duos modos notat in vniuersum Paulus, vim nimirum aut dolum. 1. Thessal. 4. versu 6.

Ergo qui vires alienas inuadit ἀρπαξ nominatur, qua voce etiam vtitur Paul. 1. Corinth. 5. versu 11. quales etiam sunt qui in syluis grassantur, & appellantur latrones turpiori nomine, quàm fures, ληστὰς à Græcis: talis fuit ille Barrabas Ioan. 18. & qui vnâ cum Christo crucifixi sunt. Luc. 23. Hoc quoque genus furti suo specialique nomine Rapina nominatur, de qua copiosè Scholastici. Thomas in 2. 2æ. quæst. 66. & 14. quæst. 5. per totum.

Incidunt autem in hunc locum duæ quæstiones, è quibus prima est de iis, quæ sola præscriptione longi temporis vel vsucapione quæsitæ sunt,

sunt, atque possidentur, vtrum à nobis iuste retineantur, & num potius videantur vi rapta esse vt earum rerum nomine coram Deo furti damnemur. Et quidem à Iurisconsultis inter legitimos rerum dominiique acquirendi modos sola vsucapio præscriptioque longi temporis censetur, modò bona fides ab initio possessionis, interuenerit. l. si aliena res. D. de vsucap. Nam mala fidei possessor non vsucapit neque præscribit. Itaque cum bono publico ea res, introducta sit, vt ait Caius l. j. D. de vsucap. non videtur furti damnari posse, qui ea ratione rem alienam possidet. Sed & M. Tull. lib. i. De officiis. cap. De iustitia, inter legitimos naturalisque rerum acquirendarum modos, priuatarum rerum præscriptionem recenset, similisque est, ait, priuatarum possessionum præscriptio.

Canonistæ in cano. Placuit. §. si verò. 16. quest. 3. scribunt sentiuntque modò bona fides ab initio possessionis interuenerit, iuste res alienas sola temporis præscriptione acquiri: nec furti damnandum, qui ita possidet. Postea tamè hoc suum dictum iidè postea correxerunt cap. Quoniam. Ext. De præscrip. voluntq; non tantum ab initio, sed toto præscriptionis tempore, bonam fidem desyderari, vt res legitimè ea ratione possideri dici possit.

Philippus Melancht. in Epito. Philosophiæ Moralis scribit præscriptionem excusare conscientiam hominis Christiani, præsertim si iustus simul titulus, bonaque fides interuenerint, quia lex eum modum probat. Itaque qui ita possidet, velut furem hoc Legis præcepto non cõ-

H. iij.

prehendi putat.

Augustinus duobus locis videtur totam hanc quaestionem aliter explicare, cuius sententia ipse assentior. Nempe, non ideo rem alienam à nobis iuste possideri, quia longo, imò longissimo tempore praescripta est, si postea rescimus agnoscimusque rem esse alienam. Quocunque enim tempore alienum esse intellexerimus quod nostrum existimabamus, iniuste à nobis retinetur, sumusque verè fures censendi, nisi restituamus. Primus igitur Augustini locus est in commentariis in epist. Pauli ad Roman. cap. 14. vers. 23. Quicquid sine fide fit peccatum est, ait Paulus. Sic autem interpretatur Augustinus. quicquid contra conscientiam fit, aedificat ad gehennam. Alter eiusdem Augustini locus est in libro De fide & operib. vbi sic ait. Sicut in iure praediorum tãdiu quisque bonae fidei possessor rectissime dicitur, quandiu se possidere ignorat alienum. Cum verò scierit, nec ab aliena possessione recesserit, tunc malae fidei perhibetur, tunc iuste iniustus possessor vocabitur. Addi & tertius quoque locus potest ex libr. 2. contra Cresco. cap. 26. Si quis tunica de latrocinio vestiretur, ex illo fit iniquitatis vestis, ex quo cognoverit: & ipse iniquus, nisi abiecerit. Facit in Augustini sententiam quod Iud. 11. vers. 21. scriptum est, non ideo tantum à Iudaeis terram Chananaeorum possessionem iuste fuisse, quia iam per 300. annos eam occupauerant & incolebāt: sed quia eam Dominus dederat, eamque victores Iudaei ab hostibus victis, iure belli & victoriae, id est, iure gentium eripuerant. Quod si illa Augusti-

ni vox

ni vox & sententia quam probo locum habet in reliquorum hominum negotiis & rebus, ne sola longi temporis præscriptione iustè possideri & retineri à quoquam censeantur, tantò magis & æquius in iis rebus, quæ ab Ecclesia possidentur, exaudienda est. Ergo cùm Ecclesia intelligit quod possidet, esse alienum, etiam post longissimi temporis præscriptionem, veris dominis restituat: apud se autem non retineat: quicquid contrà Canonistæ, Presbyterorum avaritiæ fauentes definierint.

Altera quæstio est de rebus inuentis, vtrum qui eas retinet, fur censendus sit, hocque præcepto damnetur. De his sic Hieronym. in Levitic. cap. 6. vers. 5. ait, Multi sine peccato esse putant, si alienum, quod inuenerint, teneant: discât hoc peccatum simile esse rapinæ, si inuenta non reddant. Sed verior mihi longèque tutior videtur Iurisperitorum distinctio. Putant enim spectandum esse, eâne res, quam quis inuentam sustulit & habet apud se, sit proiecta à domino, quòd pro derelicta haberetur, an non. Nam in ea re quam quis sustulit, quia pro derelicta à Domino eam haberi sciret, furtum nō fit. l. Falsus. §. Sed si neque. D. De furt. In ea verò quam quis ignorans derelictam, aut sciens à Domino perditam, inuenit ac abstulit, non quidem restituendi animo, sed retinendi, certè furtum fieri dubitari non potest. l. Falsus. §. Qui alienum. D. De furt. Furtum enim fit, etsi ignoretur cuius res iacens sit, quia quod ad nos non pertinet, omnino scire debemus ad alios pertinere, vt il-
H. iij.

lud sana conscientia possideatur à nobis.

Quod autem furtum fit dolo malisq[ue] artibus & technis, fraus à Latinis dicitur: fraudulentia verò à Scholasticis, vti à Thomā in 2. 2ª quæst. 77. Quod genus varias sub se habet species, & in vniuersum verbo Dei damnatum est, Mich. 7. vers. 4, & 5. Psalm. 55. vers. 24. Prouerb. 6. vers. 18, & 28. vers. 22. Habac. 2. ver. 9. Leuit. 19. vers. 13. Fit autem siue quis celet rem alienam cum sit apud se: vel inficietur rem à se acceptā, vel apud se depositā: vel si inducat, persuadeatque dolo malo alium, vt donet, vendat, illique res sua pereat. Ac quidem qui celat rem alienā, fraudē adhibet, furtūque facit, vti docet Augustin. in epist. ad Macedonian. & est relatum in cano. 1. 14. quæst. 6. Prouerb. 28. v. 22.

Inficiādo etiam alienum, quod apud nos depositum est, vel nobis petētib[us] mutuo aut comodato datum, furtum fit, Leuit. 19. vers. 11. & 6. vers. 3. Exod. 22. vers. 17. Vnde vidēdum est quā rectē dicat, respondeatque Celsus in l. Inficiando. & l. j. §. Sola. D. De furt. Inficiando depositū, furtum nō fieri. Nec enim, ait, ipsa inficiatio est furtum, sed propè furtum. Atque hæc ipsa ratio addita, docet furtum esse, quod tamen ille negat furtum, propter scrupulosam verbi acceptionem, appellandum.

Quod si dolo malo quis aliū inducat, vt illi res sua pereat, certē fur est. Pertinentque ad hoc caput omnes illæ fraudes, quæ in vendendo, locādo, cæterisque contractibus interueniunt, siue dolus causam dederit contractui, siue non, sed inciderit tātum. Præclarum est enim illud etiam profano-

profanorū hominum dictū, Cum bonis benè agier, & vt ait M. Tull. lib. 3. De officiis. Tollen- dum est in rebus contrahendis omne menda- cium. Ephes. 4. vers. 23. Zachar. 8. vers. 16. idem docetur.

Sed præter hos duos furēdi modos, alij quo- que sunt, & ij duo quoque, in quos variæ quæ- stiones incidunt. Nam qui furatur, vel turpi in- famique nomine fur est: vel honesto spe- ciosóq; prætextu id facit.

Ac quidem turpi nomine fures sunt desides & ignaui homines, qui quāquam de suo viuunt, tamen sunt fures. Nec enim damnanda est desi- dia ideo solum, quòd iners est, inutilis, & offen- diculum præbet: sed quòd etiam quædam furti species est. Itaque Paulus Ephes. 4. vers. 28. con- iūgit desides cum furibus, Qui furabatur, ait, ne furetur, sed operando victum quærat. Hæc e- nim Dei lex est, vt si quis nolit operari, nec e- dere sinatur, 2. Thessal. 3. vers. 10. quia dixit Do- minus præcepitque homini, vt in sudore vultus panem suum edat, Genes. 3. vers. 19. Nam est fu- gienda otiositas mater nugarum, nouerca vir- tutum, ait Bernard. lib. 2. De consyder. cap. vlti- mo. Sūt igitur desides, vt fuci, ignauum animal & fures, qui quantopere à Dei spiritu increpen- tur, arguanturque, docent infiniti penè in lib. Prouerbiorum loci, veluti cap. 6. 10. 12. 18. 20. 28. cuius variæ eodem in loco enumerātur species: quales hæ, otiosum esse, somniculosum esse, ne- gligenter & perfunctoriè obire suum munus, Prouer. 18. vers. 9. Hoc igitur capite damnantur, monachi otiosi & desides homines, qui ad eden

dum non ad operandum nati videtur & 1. Quidam ignaviae sectatores, lib. 10. Codic. De decurionib. damnantur. Nam veteres Monachi soliti erant operari, ut docet Augustin. in lib. De oper. monach. P. Martyr in 2. Samuel 2. 11. & dixit monachus Bernard. Sermo 66. in Cant. & alius quidam, eum monachum, qui non laboraret manibus, pro praecone habendum esse. Itaque nec vagabundi medici & validi sunt tolerandi inter Christianos, 2. Thessal. 3. vers. 10. Vnde Titulus in Cod. De valid. mendicant.

Ad hoc idem genus furum pertinent, qui artes quidem aliquas exercent, ex quibus victum quaerant: sed eas tamen inhonestas & damnatas. Quo genere comprehenduntur Magi, Diuini, Idololatrae, Sacrificatores Baal, qui quanquam se iactant suis artibus vivere, tamen fures sunt, quia illi victus quaerendi modi, sunt omnino turpes, & à Deo improbat, vide cano. vlt. 14. quaest. 5. 1. Reg. 18. versu 19. Ephes. 4. 28. in verbo *à 72. dōr.*

Alterum autem genus est eorum furum, qui specioso vocationis suae praetextu furantur, quales Mercatores, Aduocati, Iudices ipsi & Magistratus, qui plus exigunt & lucrantur, quam vel saluo conscientiae charitatisve iure liceat, vel muneris eorum ratio postulet.

Ac quidem Mercatores auaritiae nomine damnantur ferè vulgò, non tantum plerique, sed potius omnes, Sap. 17. vers. 12. Eccles. 26. vers. 37. & 27. vers. 1. & 42. vers. 5. Habac. 2. vers. 9. Itaque apud Hebraeos mercator dicitur voce à verbo *נני* deducta, quod fraudare significat, Hos. 12. v.

7. apud

7. apud Homer. lib. 2. Odyss. *κέρδος* cui plurimum inhiant Mercatores omnes significat fraudem & *δύλος*, vt annotat doctiss. & vetustiss. Odyssæz interprez Didymus, quòd sine fraude & dolo lucrari mercatores ferè non soleant. Nam qui emunt, vt reuendant, inquit Tull. lib. 1. de Offic. nisi admodum mentiantur non faciunt quæstum. Denique ipse Chrysostomus carniū, vinique venditores, mercatores, & caupones omnes, veluti impuriss. homines, etsi homines Christianos, tamen à Senatu Ecclesiastico semouet, quasi venales homines omnes illi sint. Falsa verò est ista eorum *κρυπτα δόξα*, lucrari licere quantum possumus, vt docetur Sap. 15. vers. 12. Oppugnat enim Christianæ charitatis præcepta, & ex mercatura latrocinium facit. Mecum denique audiendus Bernardus epist. 82. libenter, ait, carebo quantolibet etiam spiritali quæstu, qui non possit acquiri nisi cum scandalo.

Incidunt autè in hunc locū variæ quæstiones. Ac primū quidè de illicitis, licitisve cōtractibus: vtrum hoc genus contractus & societatis inter Christianos locum habere possit, vt alter operam tantū cōferat, alter pecuniam. Num verò hoc potius sit genus latrocinij, ex eius parte qui tantū operam suā confert, non autè pecuniam vllam? Et certè non dubito hoc genus societatis licere, modò vterque damnum & lucrum participet, vel æqualiter, vel etiam inæqualiter, prout ex iusta operæ & pecuniæ collatæ, vel pactæ æstimatione inter eos potest conueniri. Aliàs verò hæc societas leonina nomi-

nanda esset, in qua vnus tantum lucrum sentiret, nunquam autem damnum: alter autem damnum solus ferret & perciperet. De quo totorum genere breuius agam, quod hoc argumentum copiosissime, & vt omnia solet, eruditissime Franciscus Hottomanus sui seculi lumen in lib. De vsuris, explicauit, quæ & propter doctrinam & propter pietatem omnes admirantur. Hoc igitur genus contractus videtur commemorari 2. Chronic. 9. vers. 10. & 1. Reg. 22. vers. 50. Idem quoque respondent Iurisconsulti in l. Si non fuerint. D. Pro socio. & probat Philippus in Epit. Moral. Philosophia.

Quærit autem idem Philippus Melancthon, vtrum hoc genus contractus inter Christianos locum habere possit, vbi reditus fundi annuus emitur cum pacto de reuendendo. Hoc genus triplex est. Nam, vel Fundus ipse cum pacto reuendendi emitur: vel Certus tantum reditus in aliquo fundo: vel Certus reditus in omnibus venditoris bonis, quam nos Galli solemus vocitare emptionem certi annui reditus. *Rentes constituitur.* Ac quidem de duabus primis contractus pactique de reuendendo speciebus aperte respondet Philippus ipse eas vtrasque esse & licitas & vtilis, quia non sunt vsurariae, l. Si fundum C. De pact. inter emptor. & venditor. Nam hoc est genus contractus, non pignus, sed emptio, l. Ita quis. §. ea lege. D. De verborum obligat. Confirmatur verò hæc Philippi sententia argumento eorum, quæ scripta sunt, Leuit. 25. vers. 23. & seq. vbi dicitur, Terra non vendetur, distraheturque absolute & in perpetuum: sed ad tempus.

Sed

Sed de tertia contractus specie, maior quæstio est, magisque vexata & nobilis. Disputant .n. vtrum sit pignus vel mutuum, an potius vera emptio. Et certè, quando reditus fundi emitur, nec ius pretij repetendi habet emptor, emptio est, non autem mutuum. Hoc sentit Philipp. & est scriptum in Extrauag. Regimini Titul. De emptio. & venditio. quæ est Martini quinti. In Extrauagantib. communibus. Item Nouella authent. 160. in Authent. quæ iam huiusmodi genus contractus fieri solitum tempore Iustiniani commemorat. Putat tamen cum Baldo Philippus summa ratione constituendum, vt si bona venditoris aliqua insigni calamitate vel damno affecta sint, vt emptor vicissim de reditu, proportionem damni dati, remittere aliquid obligatur & teneatur.

Quæsitum est de eo quæstu, qui fit in ludo, vtrum liceat, accipique legitimè possit. Respon. certè si vetitus sit is ludus, vti est alea, non potest. Est enim merum furtum huiusmodi quæstus. l. fina. D. De aleatorib. & alea vsu. & docet Cyprian. in lib. cõtra aleam. Sed ex ludi publicè cõcessi generibus accipi potest. Est enim industriæ pretium is quæstus, modò nihil auaro animo fiat. cano. Episcopus, distinct. 35. Ambros. in lib. De Thobia, cap. ii. P. Martyr. in lib. Iud. cap. 14. & Nicol. de Lyra in præceptorio suo, modò sit modicissimum lucrum.

Quæsitum deinde est de vsuris. Vtrum quæsuræ nomine accipiuntur, furti nomine & appellatione damnentur, quia sit illicitus rei pecuniæve alienæ obtinendæ modus. Et hæc cer-

tè nobilis quæstio est. Ac primum quidem vetitum esse vsuras & exercere & exigere facile ex variis scripturæ locis videri potest. Exod. 22. ver. 25. Leuit. 25. vers. 35. Deuteron. 23. vers. 19. Quod ne existimemus merè esse politicum præceptum facit quod est scriptum, Psal. 15. vers. 3. Prouer. 1. 28. vers. 8. Ezech. 18. vers. 8. Hierem. 15. versu 10. De nouo verò testamento locus est apud Luc. 6. 35. Mutuum date, &c. & Aristotel. lib. 1. Politic. cap. 6. dictum affertur. Facit tamen in contrariam sententiam quod est scriptum Deuteron. 23. vers. 29. licuisse exigere fœnus ab extraneo, non autem à fratre Iudæo, idque est Prouerb. 29. vers. 13. sæpe vsurarium à Domino misericordiam esse consecutum. Quæ autem per se peccata sunt, non permittit Dominus *ἀλλῶς*: sed omnino omnique loco, tēpore, & omnibus vetat & fieri prohibet. Hanc controuersiam quidam vt dirimant, primum volunt vsuram in sola pecuniæ exactione, quæ sit præter sortem, consistere: si quid autem aliud præter pecuniam exigatur non esse vsuram, et si fori accedit, vt si frumenti accessio fiat præter sortem, Nehem. 5. vers. 11. Sed facillimè hæc sententia exploditur. Quicquid enim ad sortem accedit, siue pecunia, siue species, velut far, hordeū, aliudve huiusmodi, vsura est. Dicit enim, damnatque Scriptura quicquid accedit præter sortem, Leuit. 25. vers. 37. Ezech. 18. ver. 8. & Prouer. 28. vers. 8. & sic quoque eum locum interpretatur Ambrosius in lib. de Thobia, cap. 14.

Alij distinguunt inter fœnus & vsuram. Fœnus esse in solo mutuo, cum debitor re creditore

ris vsus non sit: itaque esse turpiss. Nihil enim putat interesse Ambros. in lib. de Thob. inter funus & fœnus, & inter mortem & sortem, cap. 10. Vsuram autem peti ratione vsus rei nostræ. Itaq; nomine eius quod interest deberi, recteque exigi velut quandam compensationē. inde duplex vsura facta: alia lucratoria dicta, alia compensatoria. Hanc distinctionem improbat, irridetque Philippus in Epitom. Moralis Philosop. Scholastici variè hanc quæstionem vexant, uti Thomas in 2.2æ. quæst. 78. & 14. quæst. 3. & 4. per totum. Durand. in 3. libro Sentent. P. Lombard. distinct. 37. Dixit Cato cum interrogaretur, Quid est fœnerari? Quid hominem occidere?

Quid igitur sentiendum? Musculus variè disputavit. Nèpe licere pupillis, orphanis, & aliis similibus vsuras exigere, idq; quidā etiā putant. Sed si res ista per se dānata est, neque iis licet. Alij volunt has Iure Ciuili permitti, ne cessarēt hominū inter se contractus, & commercia, maiorisque periculi euitandi gratia.

Qui verbis Hebraicis inhaerent, dicunt longè diuersum esse quod Hebræi vocant תרבות & quod נשך, uti diuersæ quoque sunt harum vocum radices. Nā תרבות à רבה deducitur quod apud eos augere & multiplicare significat. Vnde & תרבות, est augmentum omne, accessioque ad sortem. At verò נשך à verbo נשך deriuatur quod iis sonat mordere, corrodere, & paulatim lentèque consumere. Ergo non omne תרבות .i. augmentum vetitum putant: sed quandoque concessum esse: sed omnem נשך .i. Morsum &

corrosionē proximi prohiberi volūt, effēq; 701
 tantum vnā speciem augmenti. Suā verō sen-
 tentiam confirmari putant ex eo, quod Deuter.
 25. vers. 19. Leuit. 6. vers. 5. scriptum est, non ar-
 rodes vsuris proximum. Nam accessio, quæ ar-
 rodit, contraria est charitati Christianæ & æ-
 quitati naturali. Nam, vt serpēs, semper illa vsu-
 ra mordet, semp̄rque sibi succedit, conuenitq;
 in eam, quod est scriptum à Plutarcho in lib.
 Non scenerandum esse,

*Est Pylus ante Pylum, sequitur Pylus altera post
 hanc.*

Et huiusmodi solum vsuras vetitas esse & da-
 mnatas aiunt, quales sunt, quæ nimix exigūtur,
 pro ratione sortis. Ac ita canon Synodi Nice-
 næ intelligendus est, & quod Bernard. epist. 322.
 sceneratores Christianos publicē hanc artem
 exercentes, quos nos Banquierios vocamus, Iu-
 dæis comparat, & Baptizatos Iudæos vocat. i.
 verbis Christum profitentes: sed negant iidem,
 damnandā omnem quæ fit ad sortem, & ipsum
 capitale, accessionem, ne omnia commercia in-
 ter homines tollantur. Sed tamen hæc senten-
 tia distinctioque vel vno verbo tolli potest &
 refutari. Nam Leuit. 25. vers. 36. Prouerb. 28. vers.
 8 & Ezech. 18. vers. 8. & 13. & 22. vers. 12. & 702
 & 703 damnatur, fitque vtriusque vocis disertē
 mentio Quid ergo?

Quando omnia ad charitatē sunt reuocanda,
 estque ea Legis finis, ait Paulus I. Timoth. I. v. 5.
 ex ea definiendum est, Quid de vsuris sentiendū
 sit, concedendūque homini Christiano, vel
 non: idque breuiter, quoniam si quis plura re-
 quirat,

quirat, videat Ioan. Calu. in Harmon. in Mosen in cap. 22. Exod. vers. 25. Aut igitur proximo & fratri egenti succurrimus, vel certanti de lucro faciendo. Si egenti succurrimus mutuūq; damus, velut qui quærit, petitque à nobis vnde se exhibeat & suam familiā alat, contra naturā est contrāq; Christianæ charitatis præcepta, si quis ab eo accessionem exigat vllam, cum sæpe etiam fors ipsa remittenda sit & donanda: & hi casus incidere possunt, Luc. 6. v. 35. & sapissimè quidem, vt respondet Greg. Mag. lib. 7. epist. 37.

Sin autem fratri certanti de lucro mutuum damus, vel rem suam augere volenti, fundos villasque nouas comparanti, vel suas exornanti, præter sortem licet exigere accessionem, quantum lege publica definitum est, & tam æquo iure, quàm ab eodem licet partem redditus, vel fundi emere salua bonaque conscientia, nec Christiana charitas in eo violatur. Leuit. 6. versu 5.

Sin excipitur, At Dominus vetat ab eo qui frater est, exigere omnino. Respon. Primum illam prohibitionem ex nostra distinctione esse intelligendam, quia accessio non damnatur, quæ non mordet. Deinde dico politicum fuisse hoc præceptum, vti & illud, quo permisit vt ab extraneo liceat. Nimirum vt æqualia essent inter Iudæos & extraneos commercia. Nam extranei ab iis vsuras exigebant & stipulabantur: æqualitas autem, vt ait Aristotel. lib. 5. Ethicor. conseruat commercia, & commercia tuentur hominum societatem inter se. Ceterum alij vo-

cem extraneos aliter accipiunt. Nimirum pro Chananeis relictis in terra, quos quia Dominus ex terminari volebat, & eorum bona ad Iudæos transferri, idcirco permisit ab iis ipsis usuras exigi. Appian. autem ait lib. 1. De bellis civilibus, pag. 181. Fœnerari, Persis, Romanis & Græcis, visum νόμιμα & ἱσθροποιον. Deniq. quod assertur ex Concilio Niceni 1. ca. 17. & 18. tantum prohibet usuras clericis, ac quidem immodicas quales sescuplas de centesimis, non autem omnibus fidelibus, nec omnes, ut apparet ex epist. 1. Leonis 1. Pontif. Rom.

Quocunque verò nomine seu usurae, seu eius quod interest ab egeno accessio auferatur, siue ea in pecunia, siue alia in re fiat, furtum est. Est enim piratica terrestris huiusmodi mercatura.

De Nautico verò fœnore vel traiectione pecunia quaesitum est, utrum exigi possit. Resp. Hoc fœnus à communi usurarum genere merito distingui à Iurisconsultis, quia in hoc pecuniae & sortis ipsius periculum creditor in se recipit, nec tam mutuum est, quam societas. Vnde peti potest, ut merito respondetur. Vide Bulingerum in lib. 1. de ea re scripto, & Francisci Hotomani librum De usuris.

Denique quaesitum est, utrum fur sit Magistratus summus, qui ex rebus turpibus lucrum percipit, & tributum exigit, vel præter regni publicas leges aliquid à populo & subditis exigit.

Ac quidem turpe tributum appellari potest quale Vespasian. ex lotio, ut in eius vita scribit Sueton. exegit. Vnde natum est illud, quod refert Iuuenalis:

-Iusti

—*lucris bonus est odor ex re**Qualibet.*—

Simile quoque est illud, quod Roman. Pōtiffices hodie ex meretricibus Romæ agentibus percipiunt, & quod olim Constantinopoli appellabatur χρυσάργεον, de quo Euagr. lib. 3. cap. 39. & Nicephor. Historia. lib. 16. cap. 40.

Sed huius quæstionis vtriusque vna est solutio, quòd cum hæc omnia sint Regis, possitque etsi non bona conscientia, tamen iure & vi suæ authoritatis, & filios & filias, & reliqua quæ nostra sunt habere, vt est 1. Samuel 8. vers. 16. certè huiusmodi tributa à subditis priuatis nō sunt illi deneganda & detrectanda. Et hoc quidē ius est Regis quoad subditos: nō autē quoad Magistratus ipsius conscientiam. Nam vt est Amos 3. 10. huiusmodi exactiones turpes vetare debet, quemadmodum Iustinian. sustulit Caduca: & Anastasius illud χρυσάργεον, de quo copiosè est in Histor. Eccles. Iubentur Reges Iudæi non premere, vexarēque populum tributis, Deuter. 17. vers. 14. Psal. 14. Mich. 3. vers. 2. Sophon. 3. v. 3. Id quod Roboamo malè cessit, & Achabo regi Israelis. Etsi verò aduocato licet iustum patrocinium vendere, Iudici tamen non licet sententiam vllam suam vendere, nec testi testimoniū, ait August. in epist. ad Macedon. & est in cano. Non sane. 14. quæst. 5.

Sequitur vltimum caput, quod est quintum. Quot sint genera vel gradus furti hoc præcepto damnati. Et quidem Paulus 1. Corinth. 3. vers. 10. tria genera recenset κλέπτω, ἀρπαζα, & πλεονέκτω. Nos vt breuiter explicemus, quatuor in hoc

I. ij.

quoque præcepto, quemadmodum in superioribus, gradus constituendos esse dicimus, qui singuli & vniuersi hoc capite Legis damnantur. Nam Theologi qui hoc caput explicant & persequuntur, tres tantum constituisse videtur, nimirum Cupiditatem, Vafritiem, & vim siue Violentiam.

At verò cum de variis furti gradibus quaeritur, sic statuendum est, Nos furari,

Solo animo & affectu.

Aspectu etiam & oculis.

vel } Verbis & impostura, quod fecit Siba, 2. Samuel 16.

Facto ipso & manu.

Iurisconsulti dicunt, Furtum conceptum, Oblatum, Manifestum & non manifestum: in §. Conceptum. De furt. In Institut.

Cur solo affectu & cupiditate fiat furtum, explicant Theologi. quia natura Legislatoris est spectanda, qui uti est spiritualis, ita Legem quoque edixit spiritualem, Roma. 7. vers. 14. Præterea quod de adulterio respondit Christus fideliss. Legis diuinæ interpret, apud Matth. 5. vers. 28. ad omnia præcepta huius Legis transferendum atque accommodandum est, ut qui concupiuerit, soloque animi affectu optarit, perinde coram Deo reus teneatur, atque qui inter homines scelus ipsum perpetrarit, quia Deus cordium scrutator est. Ergo hic est primus furti gradus, Animus affectusque furandi, Habac. 2. v. 9. & seq.

Neque verò obstat quod scribit Paulus Iuriscons. in l. j. D. de furt. sola cogitatio furti faciendi

ciendi non facit furem. Nam aliæ sunt Dei, aliæ verò hominum cogitationes & leges, vt ait Iſaias. Lex enim hominū tantum coercet & damnat, quantum manu comprehendere potest, adeo vt Vlpianus in l. Vulgaris. §. qui furti. D. de furtis responderit, qui furti faciendi causa conclaue intrauit, nondum fur est, quanuis furandi causa intrauerit. At verò lex Dei etiam internos animi motus, & perturbationes, affectusq; damnat & reprimat.

Pertinet ad hunc gradū omnis Auaritię species. Est enim Auaritia, vt definit Ouid. in Fast. opum furiosa cupido, & vt rectè Anselmus in cap. 2. epistol. ad Roman. est Auaritia amor insatiabilis habendi. Vnde illud Horatij, in epist.

Semper auarus eget, certum voto pete finem.

& Diphili in Comædiis, Ἀρ' ὅτιν ἀνοητότατον ἀρεσκέρεται, & illud, φιλαργυρία τὴν ὅταν τις ἀφ' αὐτοῦ σκοπεῖν τὰ δίνεια, τὸ κέρδους διὰ παντὸς δοῦλος ἦ. Quam sententiam refert Stobæus in collectaneis λογ. 10. Thomas verò in 2. 2^a. quæst. 118. Auaritia, inquit, est, cū quis immoderatè diuitias, & res exteriores vel amat affectu, vel accipit, vel conseruat, & apud se retinet. Vnde fit vt illam M. Tull. definitionem, quæ ex Stoicorum sententia lib. 4. Tuscul. Quæst. tandem cuditur, sanè non satis probem, Auaritia, inquit, est opinio vehemens de pecunia, quasi valde expetenda sit, inhærens & penitus insita. Nimium enim vim Auaritię coarctat & restringit ille dū ad solum auri, nummive sacrum & inexplibilem appetitum restringit, cū tamen in omni rerum, exteriorum genere immoderatè expetē-

I. iij.

do posita sit vis Auaritiæ, vt docet August. lib. 3. de libero Arbitr. & præclarè sentit Thomas Auaritiam ex mente scripturæ non modò liberalitati contrariam esse: sed etiam toti iustitiæ, & nostræ in proximos charitati. in 2. 2^a. quæst. 118. dist. 47. Perinde enim sonat Christianis Auaritiæ vox, quod Aristotelicis & Philosophis vox ἀνελδιδείας, quæ non modò φειδωλίαν. i. tenacitatem (quæ Paulus 2. Cor 9. v. 5. appellat πλεονεξίαν) continet: sed etiā κιμβηκίαν. i. Sordiditatem. Sunt enim tres ἀνελδιδείας species. ἀσχεκέρεια. Turpis questus: φειδωλία. Tenacitas: κιμβηκία. Sordiditas, vt distinguit Aristoteles in libro De virtutibus, & copiosè ex philosophorum dictis persequitur Stobæ. in collecta. λόγ. 10. Et quamquam Auaritia ab auro & auendo sit denominata, tamen latè patet eius significatio, & illud omne complectitur, quod variis nominibus à Græcis dicitur φιλαργυρία, φιλοχρηματία, & πλεονεξία: denique cum omnem vitiosum animi affectū quo quis plus appetit, quàm satis est, vt inquit August. in Psal. 119. Paulus variis in locis variè appellauit modò φιλαργυρίαν, & ex parte totum genus damnat. 1. Timoth. 6. vers. 10. Modò πλεονεξίαν, vt ferè vbique Coloss. 3. vers. 5. Ephes. 5. vers. 3. Quidam φιλοχρημασίαν appellant, vt Euagrius, cum de illa insatiabili Iustiniani Imperatoris auaritia agit Histor. lib. 4. ca. 29. & quam ita Eusebius quidam definiuit, φιλοχρημασιν, τὰ κτήσασις εὐρεῖν ἀρκέοντα οὐρανὸν οὐκ οἶδε. φιλοχρημασιν ὅ ἐφ' ἡμέρην ἐκείνη ἐπὶ ῥέων πλῆτος ἐκ ἑσποῦ, ὥστε ἐδὲ πυχικὴν ὕλην ἐπιβαλλομένην. Stobæ. λόγ. 10. & sunt Auari veluti Hydropici & hircines mūdi. Ergo
hic

hic affectus accumulandi, congerendi, coaceruandique damnatur, & est idolorum seruitus. Coloss. 3. vers. omnium malorum radix. 1. Tim. 6. vers. 10. & animum & corpus exedens vitium, vt disputat ex Sallustio. A. Gell. lib. Noct. Artic. 3. cap. 1. Videndus est passim Ambros. imprimis lib. 2. De offic. cap. 26. & variæ tum Basilij, tum Chrysosto. in hanc pestem Homiliæ. Omnia enim iura tum diuina tum humana violat: Spartam euertit, vt docet Plutarchus in Lysandro, & vera est illa Catonis sententia, Auaritiâ in se omnia vitia habere putabât veteres. refert Gell. lib. 11. cap. 2. Infiniti denique in Prouer. lib. loci hi cap. 3. vers. 22. 21. vers. 26. 15. versu 27. Eccles. 31. vers. 1. & 14. vers. 4. 5. & seq. Eccl. 4. vers. 8. 5. vers. 12. Mich. 6. v. 10. 11. Sopho. 1. v. 11. Auaritia autem est duplex, in congerendo auro vna, altera in fraude fraudando. Hierony. ad Ephes. cap. 5.

Secundus gradus est aspectus & illa inhiatio, quæ fit alienis bonis & opibus. Quidam enim aliena oculis deuorant, & vbiq; aurum gratius, quàm Solem ipsum intuentur, quanquam non furripiant. Itaque non modò affectu, sed & aspectu hi sunt fures. Præclarum est illud Xenocratis dictum, Non minus turpe esse oculos, quàm pedes in aliena immittere. Damnântque Prophetæ hos insatiabilis animi nutus. Mich. 2. vers. 2. Habac. 2. vers. 8. & sequ. & cùm damnat Petrus ἀλλοτειστοσύνην. 1. Petr. 4. vers. 15. non modò curiosos rerum alienarum, sed hos oculatos possessionum alienarum deuoratores etiam notat. If. 5. v. 8. Habac. 2. v. 11.

Tertius gradus, cùm verbis & impostura res
I. iij.

aliena obtinetur, fitque tua, non tantum oculis & aspectu, qualis ille Siba seruus Miphobeth, qui Domini sui bona blandis in Dauidem verbis surripuit, donoque à rege accepit. 2. Sam. 16. vers. 4. Quanquam autem in l. falsus. §. si quis & in l. si quis seruus. D. de furt. Iurisconsultus responderit, Si quis nihil in persona sua mentitus est, sed verbis fraudem adhibuit, veluti si se locupletem dixit, fallax est magis, quam furtum facit: tamen apud Deum verbis furtum fit, cum quæ res mea non est, meam tamen esse affirmo, etsi eam non usurpo nec inuado.

Quartus gradus est, cum furto ipso manique res aliena capitur. Amo. 3. versu 10. Mich. 3. Habac. 2. v. 6.

Sequitur ut de rerum furto ablatarum restitutione dicamus. Nam hic locus proprie in hunc tractatum incidit, & vulgo ex Augustini sententia dici solet, Non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum August. in epist. ad Macedon. & est in cano. 1. 14. quæst. 6. Confirmatur hæc Augustini sententia duobus scripturæ locis, è quibus primus est Leuit. 6. vers. 2. 3. alter est Num. 5. vers. 5. & 6. Nam simulata est poenitentia furis, nisi restituat, cum potest, quod abstulit, aut quanti ea res est. Nam siue res ipsa restituitur, siue, ut ait Thomas in 2. 2æ. q. 62. cum res amplius reddi non potest, eius æquiualens & pretium, res restitui intelligitur. Etsi verò ignoratur à te furtum factum, tamen fratri cui eripuisti, confiteri & restituere debes. Iac. 5. v. 16. Eze. 33. v. 15. & Num. 5. 6. Totum autem quod ablatum est reddi debet, non modò rei ablatæ ratione, sed & culpæ, quales

les sunt fructus, & reliquæ commoditates interceptæ. Plus autem restituere, quàm quod abstulit, nemo cogendus est, quia restitutio est pars commutatiuæ iustitiæ, ait Thom. in 2. 2^a. quæst. 62. artic. 21. Neque obstat quod de Zachæo scriptum sit Luc. 19. versu 8. eum quadruplum rei ablatae solitum esse restituere. Ex magno enim peccati sui odio id faciebat, qui ceteros ad idem faciendum minimè propterea obstrinxit.

Sed si non potest fur restituere quod abstulit propter inopiam, restituat quantum potest, ait August. Qui si nihil habeat, lege politica Mosis iubetur distrahi. Exod. 22. versu 3. tamen in foro conscientia modò verè, & ex animo pœniteat, non desinit à Deo misericordiam consequi. Ezech. 33. vers. 19. gratis & per dominum nostrum Iesum Christum. 1. Corinth. 6. vers. 11. Bernardus epist. 77. Neque enim propter ipsam restitutionem Dominus remittit peccatum, sed propter se. Il. 43. vers. 25. Ezech. 18. v. 28.

Iam de Pœna furti videamus quæ fuerit. Ac quidem spiritalis est mors animæ. 1. Corinth. 6. vers. 10. Corporalis verò & Politica quæ fuerit variè quæsitum est. Ac legibus quidem Romanorum Priuati furti, quod manifestum fuit, pœna erat tantum pecuniaria Nempe quadrupli non manifesti verò pœna dupli extra pretium rei ademptæ. l. qui vas. & l. in furti. D. de furtis. Quanquam respondit Vlpia. in l. fin. D. de furt. Furti nomine sæpe criminaliter & extraordinariè agi, ut furantium temeritas puniatur, & in l. respiciendum. §. furta. D. de pœn. in furta quædam domestica publicè animaduersum esse sa-

tis apparet.

Publicarum rerum, surreptarum vel interuersarū nomine Accusatio ex legibus Iuliis repetundarum & peculatus instituta est, quia est crimen publicum. Nam scribit Nicepho. lib. 17. Histor. cap. vlti. iudicium furacium crura frangi solita, vide Petrum Crinitum lib. 3. De honest. discipl. cap. 15.

Legibus autem Mosaicis quæ pœna constituta sit in fures, videtur non satis esse definitum Prouerb. 6. vers. 30. dicitur leue esse crimen furtum. Attamen 2. Samuel 12. vers. 5. dicitur dignū esse morte. Exod. 22. vers. 1. Pœna est tantū pecuniaria constituta, nisi fuerit fur nocturnus. Eum enim occidere licuit. Ex quo, fit vt quemadmodum annotat P. Martyr in 2. Sam. 12. versu 6. quidam senserint certam in fures pœnā non fuisse lege politica Mosis constitutam: sed totum hoc ex iudicium arbitrio pepēdisse, qui definitam à lege pœnam etsi minuere non potuerunt, potuerunt tamen augere ex variis rerum, & personarum circumstantiis. Sed verior sententia est, diuersas pœnas pro diuerso furti genere sancitas. Nam abigeorum, balneariorum, vestimentariorum furum pœna constituta est dupli, vel quadrupli præter rei pretium. At eorum qui adhibito iuramento furantur, & aliena occultè detinent, de quibus Leuit. 6. vers. 2. & Numer. 5. vers. 5. facta est mentio, pœna decernitur, quintuplum etiam præter rem ipsam, aut illius pretium. Ergo solū pecuniaria pœna fuit, vt in bonis à fure damnum datur solū. Hanc pœnā mutare

mutare iudicibus non licuit, sed facti cognitio in eorum potestate erat. Si cades, si vis, si aliquod scelus cum furto cōiunctum fuit, propter maleficium duplicatum grauior pœna potuit infligi, vt 2. Samuel 12. apparet.

Vltimum est, vt ex parte negatiua affirmatiuam colligamus, vt est Ezech. 18. vers. 7. Ac primū præcipua veræ Christianæ quæ charitatis effecta nobis commendatur, quæ in eo est, vt non nostra quæramus. 1. Corinth. 13. sed aliorum necessitatibus & inopiæ communicemus, imprimis autem sanctorum. Hebr. 13. v. 2. Rom. 12. v. 13. quibus succurrendum est non lingua, sed vt ait Ioannes, re ipsa & opere. Ioan. 3. vers. 18. Confirmantur autem hoc præcepto illæ duæ Iurisperitorum κοινὰ πρὸς πάντας & ἀνθρώπων, Iuris præcepta esse Neminem ledere, ius suum cuique tribuere Nam alieno abstinere iubemur, & proximis etiam omnibus benefacere, Gal. 6. vers. 10. Iustitia imprimis commutatiua, omnesque legitimi contractus, & honestæ victus quærendi artes & rationes nobis commendantur, & sanciantur hoc præcepto. Sed & familiæ nostrorumque cura & exhibitio. 1. Timoth. 5. v. 8. Sed & alienorum, pauperum, ægrorum, orphanorum, viduarum subleuatio, & sustentatio, opitulatioque. Psal. 146. vers. 7. & 9. Deuter. 14. vers. 27, 15. vers. 7. Amos. 5. 4. vers. 1. 8. vers. 4. Prouerb. 14. vers. 31. Eccles. 7. versu 36. Nam qui dat pauperi, Deo fœneratur. Prouerb. 19. vers. 17. Denique omnis charitatis erogantis species, & virtus, qualis est liberalitas, benignitas siue beneficentia, elemosyna, magnificentia, quique *πλεονεξία* & σ-

nni auaritiæ contrarius est animus sua sorte contentus, hoc loco laudatur, probatur, & confirmatur.

CAP. XVI.

Noni diuinæ Legis præcepti, quod est, Non falsum testimonium aduersus proximum tuum dices, expositio.

Primum quidem de ordine huius præcepti quæsitum est, Quotum sit numero in Lege Dei: & aperte respondēt omnes, esse nonum. Hoc & Philo Iudæus, & Iosephus concedunt, itémque Scholastici omnes, & Theologi Christiani, præterquam qui vltimum & sequens præceptum in duo diuidunt. Constituunt enim numero tantum octauum: qui quantum fallantur, postea suóq; loco dicitur in seq. præcepti explicatione. Ergo post illud *Non furaberis* proximè hoc sequitur, inquit Philo, κλέπτειν δ' ἀπειπὼν τοῦ νόμου ἡμετέρου ἀπαγορεύει, & ita quoque Paulus enumerat Roma. 13. vers. 9. & Christus ipse Mar. 10. vers. 19. Sic collocatum extat tum Exod. 20. tum etiam Deut. 5. v. 20.

Sed huic ordini obstat, quod rerum ipsarum, de quibus in hoc & superiori præcepto agitur, dignitas longè diuersa est, longèque differens. Nam in superiori præcepto de bonis hisce terrenis tuendis agitur: hîc autem de bona fama & nominis existimatione, quæ multis diuitiis longè

gè pretiosior est, longèq; præferenda, vt scriptū est Prouerb. 22. verlu I. Itaque contumelia censetur esse grauius, atrociusq; delictū & malum quàm furtum, quando honos sæpe vitæ ipsi præfertur, pro quo saluo tuendo mori homines sæpe non recusant, & ait Paulus Phil. 4. v. 8. quæcūque sunt εὐφροια, summo studio esse à nobis persequenda. Est enim honos famæque dignitas, velut bonus quidam nostri odor, per quem omnibus bene olemus, id est, cæteros ædificamus. Eccles. 7. v. 2. Hæc verò vna res est summopere conseruanda, quia illius amissio damnum est irreparabile, quod ipsum rectè quoque monet lib. 2. Εἴργη, ἢ ἡμέρ. Hesiodus.

— Δεινὴν δὲ βροτῶν ἰσολεύεο φημὴν.

φημὴ γάρ τε κακὴ πέλεται, κοῦφὴ μὲν αἰεταὶ
ῥεῖα μάλ', ἀργαλέην δὲ φερεῖν, χαλεπὴ δ' ἀποδέσσει.

id est,

— Grauem verò mortalium euitat o famam.

Fama enim mala est, leuis quidem, leuati

Valde facilis, molesta portatu, difficilisque depositu.

Vide M. Tull. lib. 3. De finib. cā Eudoxiā appellat. Ergo cū sit famæ, quàm bonorum maior apud cordatos viros æstimatio, hoc præceptum illi superiori anteponi, atque anteuerti debuit. Resp. Cū Dominus in hoc decalogo eum ordinem secutus sit, vt de iis rebus, quæ nobis omnibus & magis & prius natura conciliantur, primū ediceret, priusque præcepta poneret, rectè & huic proposito conuenienter factum esse, vt præceptum *Non furaberis*, antecederet præponereturque huic, *Non dices fal-*

sum testimonium, &c. Prius enim omnibus nobis, ac magis, natura conciliat bonorum curam, quàm famæ, quia illa sunt vitæ huius nostræ necessaria adiumenta & adminicula potiora, quàm fama & honos. Bona enim victusve sunt causa, & ἀνὸν τῆς εἰδῆς: famæ verò integritas est ἀλυσίαν τῆς καλῶς εἰδῆς. Prius autem natura inest, inditurque ille affectus & appetitus viuendi, quàm benè viuendi. Itaque si sensum omnium hominum obseruamus, prius quærunt omnes, σὺν ᾧ φυσικῇ impellente, quæ ad vitam hanc tuendam pertinet, quàm quæ ad famæ honestatem: nôsque iis rebus, quæ bonorum nomine continentur, & superiori præcepto fandiuntur, hæc ipsa natura conciliat. Proximè enim secundum vitam ipsam illa amamus. Principio, ait Tull. lib. 1. De officiis, omni animantium generi est à natura tributum, ut se vitam corpusque tueatur, declinetque ea, quæ ei nocitura videantur, quæque sunt ad viuendū necessaria inquirat & paret, ut pastum, &c. Post autem accendit eadem natura studium honestatis, ex quo bonæ famæ conseruatio profecta est. Et quòd obiiciunt famam cordatis viris vita ipsa chariorem esse, hoc verum est, cordatis tantum, non autem omnibus viris: sed nos de iis storgis loquimur, quæ in omnibus hominibus insunt, non in vno tantum eorum genere. Nam nec ipsi cordati, cordati esse potuissent, nisi & vixissent: & quæ ad hanc vitam tuendam pertinet, parassent. Quod illo superiori præcepto continetur. Et verum est illud, omnia dabit homo pro corio. Iob. 2. v. 4. Ergo huius ordinis ratio constat, eaque optima.

Sed

Sed quæsitum est, Num superuacuum sit hoc totum præceptum, quādo cum tertio huiusdem Legis planè confundi videtur: quid enim aliud iubetur hoc loco, quàm quod illo, *Non accipies nomen Domini tui in vanum, &c.* Respon. Duplex est inter vtrunque discrimen. Nam tertium illud ad Dei maiestatem tuendam: hoc ad hominum existimationem conseruandam pertinet.

Deinde illud tertium eo demum casu violatur, si Dei nomen & maiestas interponitur, tractaturque irreuerenter. Hoc autem habet locū, etsi nulla Dei nominis sit mentio, aut cogitatio. Nam etiam in priuatis colloquiis, vbi nulla Dei expressa cogitatio vel mentio fit, proximorum fama existimatioque sæpe læditur.

Ergo huius præcepti summa est Debere nos, vti vitā ipsam & coniugia, & bona: sic & famam proximorum tueri, veritatēque in omnibus rebus, dictis, & factis nostris colere.

Huius autem præcepti æquitas est triplex, Diuina, Naturalis & Politica.

Ac diuina quidem, quia hoc fieri præcepit Dominus, cuius omnia consilia & scita sunt & sanctissima & æquissima. Psal. 33. Exod. 20. Sed & quando ipse veritas, & verax est, illius quoque est veritatem aduersus mendacium tueri, iubereque homines esse veraces, & sui similes. Ioan. 8. vers. 45. 14. vers. 6. 18. vers. 49. Et quando etiam vera Christianaque charitas gaudet veritate. 1. Corin. 13. vers. 6. Charitatis verò præcepta hac secūda tabula traduntur, certè de veritate præceptum tradendum fuit, Præclarum enim est il-

lud Pythagoræ, qui interrogatus qua maxime
re homines Deo similes essent. Respondit, ἀ-
ληθείας, id est, si verum dicant. Magi ipsi maxi-
mum deorum, quem Oromasden vocant, asse-
runt corpore quidem esse luci similem: a nimis
verò veritati, ut refert Stobæ. in collecta. λόγ. II.
& præclara est illa ἀληθεία (quæ apud Græcos
veritas est) etymologia, quam affert Iambli-
chus, ut ἀληθεία deducta sit ἀπὸ τῆς θεῶν, ὅσπερ καὶ
τένομα δηλοῖ, ὅτι τῶν θεῶν ποιεῖ τὴν ἐπισφύλιν, καὶ τὴν
τῆς θεῶν ἀκρίβειαν ἐνέργειαν. id est, vox ἀληθεία (id
est, Veritas) ἀπὸ τῆς θεῶν (id est, à Diis) deducta
est, quemadmodum nomē ipsum indicat, quod
ad deos nostram curam & intentionem dirigit,
& eorum actionem incorruptam (servat.) id
quod idem Stobæ. notat eodem λόγ. II. Alij δὲ τὴν
α. privatiua particula & λήθη. i. obliuio malunt
esse deductam, quod nunquam deleatur veritas.
Sed & Dei erat, famam, vti & cætera sua dona
in homines, conseruare. Est enim Dei donum.
Psalm. 112. versu 4. longèque auro pretiosius &
maius. Prou. 22. vers. 1. Eccle. 41. vers. 15. & 16. Ec-
cle. 7. vers. 2.

Naturalis autē huius præcepti æquitas, tū ex
variis profanorū hominū, qui solo naturæ lumi-
ne ducebātur, dictis apparet: tum ex firmissima
quadam ratione. Ac quidem miro consensu o-
mnes tum Poetæ tum Oratores & Græci & La-
tini mendacium damnant. Homerus lib. 4. Iliad.

ὃ δ' ἐπὶ δὲ θεῶν πατὴρ ζεὺς ἔσπετ' ἀρωγὸς
& eiusdem operis. 9.

Ἐχθρὸς γὰρ υἱὸς κείνος ὅμως ἀίδεο πύλησιν,
ὃς ἔτιεν μὲν καὶ εἰ ἐνὶ φρεσὶν, ἄλλο δ' εἴπη.

& Hesiodus lib. I. Ε' ργ. & Η' μέρ.

ὅς δ' ἐκε μαρτυρεῖ πῶς ἐκὼν ἐπιόριον οὐδὲν
ψεύσεται, ἐν δὲ δίκῃ βλάβας γήκετον ἀδιδῆναι.
τὸ δὲ τ' ἄμειν τέρη γενεὴ μετόπισθε λήκεται.

id est,

*Neque enim mentientibus Iuppiter pater erit
auxiliator.*

item,

*Inimicus ille quidem mihi est æquè, atque inferi
portæ,*

*Qui mente quidem aliud celat, aliud autem ore
loquitur.*

item,

*Qui verò testimoniis volens periurium iurando
Mentietur, in ius delinquens immedicabiliter
læsus est.*

Huius enim obscurior posteritas postea relicta est.
Plato in dialogo de Iusto ait ψεύδης ἀρετῆς ἀδίκον,
& Aristoteles libro 4. ἠθικῶν Νικομαχ. ψεύδος ait
ψεκῖον, quia turpissimum est vitium & homine
ingenuo & liberali prorsus indignum, & rectè
ait libro 2. de finib. Bonorum & Malorum. Tull.
omnia vera diligimus: vana, falsa, fallentia odi-
mus. Vnde factum est, ut inter præstantissimas
virtutes ab omnibus Philosophis Veritas collo-
cetur. Mendacium verò inter fœdissima vitia.
Philo in expositione Decalogi generali ait esse
ἱεροτάτην ἀλήθειαν, & tātum veritati tribuendum
censuerunt etiam ethnici omnes, ut arctissi-
mæ amicitiae præferretur: vnde etiam natum est
illud, Amicus Plato, magis tamen amica veri-
tas. De veritate autem, varia encomia videantur
apud Stobæum in collecta λόγ. II. Mendacij au-

K

tem vituperium, & pulcherrimæ contra illud
Ethnicorū sententiæ apud eundem λόγ. 2. vbi &
illud est Menandri, *ψεύδος δὲ μὲν πᾶσι φερούμεν, ὅ-
σοις.*

Ratio verò quæ dissuadet ne mentiamur aut
falsa dicamus, est hæc, quòd rerum veritatem,
quantum in se est, euertit, oppugnatque men-
dax. est enim mendacium rerum ipsarum na-
turæ contrarium. Res enim catenus sunt,
quatenus verè sunt: ut qui mentitur, contrā a-
liudque dicit, quàm quod res est. Ac ita ipsi
rerum naturæ & sapientiæ, ordinationique Dei
repugnat.

Politica verò ratio suadet hoc præceptum
sanciri, quòd nusquam & nunquam tuta erunt
hominum inter se commercia, colloquia, con-
tractus, pacta conuenta, si impunè mentiri, fal-
lere, aut falsa dicere licet. Nam cū multis a-
liis modis homines ab hominibus læduntur: im-
primis autem sermone & lingua, ut ait Iacob. 3.
vers. 2. Vnde hoc iniuriæ genus ex benè consti-
tuta ciuitate tollendum est, ut quietè & tran-
quillè inter ciues viuatur. Hinc factum est, ut
optimis populorum legibus, imprimis Roman.
de hoc scelere variæ constitutæ sint & conditæ
leges. lex Cornelia, De iniuriis. lex Cornelia, De
falsis, Senatusconsultum Diui Claudij, & aliæ iis
similes Principum constitutiones, quæ omnes
contumeliam & iniuriā verbis falsòve fieri ve-
tant & prohibent. De cæterorum verò populo-
rum in illud scelus legibus est legendus Alexan-
der ab Alexandro lib. 6. Genial. dierum. cap. 10.
vbi copiosè ille.

Multa

Multa verò obiici posse videntur, quæ vim huius præcepti elidant & tollant. Ac primum quidem est

Quod affertur ex Luc. 24. vers. 28. Christum absit blasphemia, mentitū: finxit enim se longius ire, & est Græcè *οὐ μακρόν*. Ergo nouo Testamento videtur huius præcepti autoritas antiquata. Sed falsum est. Approbat enim sancitque eam etiam Christus ipse. Mar. 10. vers. 19. & Paul. Rom. 13. vers. 9. i. Timoth. 1. vers. 10. Ephe. 4. vers. 25. Quid igitur ad hunc locum nos respondebimus? Ambrosius intactum prætermisit in suis commentariis in Lucam. Nicolaus de Lyra scribit non fuisse ibi aliquam falsitatem, sed Christum externo illo signo *μακρόν* demonstrasse, quantum ab eorum cordibus abesset, propter fidei defectum. Alij aliud afferunt, vt August. in quæstio. Euangelij, & Thomas in 2. 2^a. q. 111. Solutio verò in eo posita est, vt quid voce hac finxit, significetur, & ad quos referenda sit Christumne, an verò viatores illos duos intelligamus. Ego sic interpretor, vt ipsorum viatorum ratione dixerit Lucas, finxit Christus se longius ire: nō autem ipsius Christi. Nimirum, quod re ipsa & ex animo vellet Christus ire longius. Itaque addit idem Lucas, & coegerunt eū, Græcè verò, *καὶ παραβιάσαντες αὐτόν*. Sed cū illi tamen reluctantem retinuissent, putarint Christum finxisse se ire longius, vt ex euentus collatione cum illa Christi voluntate videatur illa fuisse fictio, non autem certa constitutāque animi deliberatio, quia non iuit longius Christus. Sic vulgò dicimus euentum tantū spectantes, ille

K. ij.

fingebat se hoc velle, si à sententia dimouetur,
Genes. 19. v. 3.

Aliud quoque obiicitur aduersus hoc præceptum, quod ex Matth. 5. vers. 44. sumptum est, esse nimirum remittendam iniuriam, & iis benedicendum qui nobis maledicunt, vt etiam docet Petrus, 1. Petr. 2. vers. 23. Roman. 12. v. 14. Ergo totum hoc præceptum euanescit. Resp. Non sequi, vt inutile sit hoc præceptum, quia contumelias illatas cōdonare iubemur. Ex hoc enim ipso qui faciunt contumeliam, intelligunt quantum scelus admittant, quantumque iusto Dei iudicio damnentur.

Denique obiicitur quod ait Paulus, 1. Corin. 4. vers. 3. Mihi verò pro minimo est, si à vobis iudicer: ergo falsa hominum testimonia spernenda sunt, & mendacia contēnenda, quia Deus est veriss. & optimus factorum nostrorū iudex. Respon. Hoc Pauli dictum pertinet ad eorum, qui falsò à fratribus damnantur, iudicanturque, consolationem, vt se potius integritate suæ conscientiae sustentent, quàm falsis hominum de se iudiciis moueantur. (Nam vt ait Horat.

Nil conscire sibi, nulla pallescere culpa,

Hic murus aeneus esto.) —

tamen criminantium animū ea sententia neque excusat, neque eleuat: sed hoc capite Legis planè & aperte hi dānantur, ne sibi in eo scelere vel delitias homines faciant, vel coram Deo impunitatem promittant & sperent. Quod de Patribus affertur qui sunt mentiti, velut Abraham, obstetrices Aegyptiae, nihil efficit, quia legibus, non exemplis est viuendum, & de iis agit Augustin.

gust. in Quæstion. in Genesim.

Ait Lex, *Non respondebis, &c.* Vertit Christus, & ἰσχυροῦς ἀποκρίσεως, *Non falsum testimonium dices.* At non videtur satis esse comprehensum, quia Zachar. 8. vers. 16. Ose. 4. vers. 1. hoc præceptum vetat omnino mentiri. Respons. Hoc caput, uti superiora omnia, *παραδοχῆως* conceptum scriptumque esse, Nimirum ut ex specie generis: & ex parte totum intelligamus. Quod autem vulgò vertunt aduersus vel contra proximum, etiam verti potest De proximo tuo. Est enim non autem *ἢ*. Quæ interpretatio suo usu non caret, ut postea apparebit. Ergo quid hoc præceptum vetet videamus. Nam de omni verbo, etiam otioso, rationem Deo reddendam ostendit ipse Christus. itaque latissimè patet. Matth. 12. vers. Quinque verò capita totum huius præcepti argumentum complectetur, è quibus erit
1 De Personis. 2 De rebus. 3 Quæ de causa quòve animo mentiri vetemur. 4 Quibus modis. 5 Quot sint genera falsi hoc loco prohibiti.

Sed imprimis notandum existimamus, quod verè etiam ab Ethnicis obseruatum iudicamus. Differre inter se longè latèque Mentiri & Mēdaciū dicere. Nam mentitur qui ipse non falsus alium fallere conatur. Ergo contra animi sui conscientiam aliquid affirmat, negatve, qui mentitur: & vir bonus præstare debet, ne mentiatur. Mendaciū autem dicit, qui ipse fallitur. Itaque hoc in bonum virum sæpe cadit. Sed prudētius est præstare, ne mendaciū dicamus. Hoc primus obseruauit & annotauit P. Nigidius, Kiiij.

quod A. Gellius lib. II. cap. II. & Nonius Marcellus postea descripserunt. Bernard. Sermo 17. Cant. Est, ait, qui proculdubio profert mendacium, nec mentitur: & est qui veritatem, quam nescit, affirmat, & mentitur. Nam ille, non quidem quod non est, esse dicit: sed se quod credit, credere affirmat. Is autem, cum se certum, unde non est certus, esse ait, verum non dicit, etiam si verum sit, de quo affirmat. Anselmus etiam in 2. Corinth. I. probat. Sic enim ait, Non est iudicandus mendax qui dicit falsum, quod putat verum, quia quantum in se est, non fallit: sed fallitur: & contra mentitur, qui dicit verum, quod putat falsum. Nec est liber à mendacio, qui ore nesciens vera loquitur, sciens autem voluntate mentitur. Nam est diabolus pater mendacij, Ioann. 8. vers. 44. Ergo ait Bartol. datur actio iniuriarum, si quis dixerit alij, *mentiris*. Non datur autem si dicat, falsum aut mendacium dicis, aut Non est verum. Nam ita quoque loquitur Scriptura, Genes. 18 v. 15. quanquam Chalcedonensi Synodus Act. I. voce *Mentitur* vitur. Et Iuriscōsultus in l. Quid sit falsum. D. Ad l. Cornel. De fals. videtur hanc distinctionem confudisse: sed certè vera est, & retinenda, ad hominum cōiitia distinguenda. Lege autem Dei hocque præcepto, & mentiri & mendacium dicere prohibemur: vllūmve otiosum, & inutile verbum temere pronuntiare. Matth. 12. v. 36.

Venio ad primum caput, quod est de personis, quas vetat Lex vel mentiri, vel proximo facere contumeliam. Ac quidem quando Lex nō distinguit, omnes comprehendi verum est. Er-

go hominum cum alij sint Puberes, alij Impubes, Quæsitum est, utrum utrique contineantur? Iurisperitorum igitur hominum est hæc sententia. Nam de puberibus aperte respondet eos comprehendere. At in impuberibus distinguunt, sintne ij iam doli capaces, an non. Qui enim nondum doli capax est, non posse teneri, quando ex affectu facientis æstimanda est contumelia, & scelus. l. iij. D. De iniuriis. Itaque huiusmodi impubes, ut neque furiosus, etiam si aliquid falsum dicat, aut quod præ se ferre contumeliam videatur, non continetur. l. Impuberem. D. Ad l. Cornel. de falsis. Sed tamen maxime cauendum & prospiciendum est, ne huiusmodi dictis & sententiis tam tenera ætas assuescat. Nam

*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem,
Tæsta diu —*

Et certum est pueros, nisi castigentur, sæpèque obseruentur, facillime in mendacium prolabi: quia cum sit infirma ætas & magistri metuens, hoc se modo ferè in suo scelere tuetur. i. mendacio. Et quanquam pueros, tanquam puros. i. à mentis integritate, & veritate putat Varro appellatos esse, tamen natiua illa labes & corruptio, quæ peccatum originale dicitur, efficit ut sint homines etiam penè ab ipso partu mendaces, & hypocritæ. Genes. 6. vers. 5. & 8. vers. 21. & id aperte dicitur, Psal. 58. vers. 4. Quemadmodum & illud generaliter dictum est, Omnis homo mendax, Psal. 116. v. 11. Ergo & impubes hoc præcepto monentur ut alij: & si fallunt, mentiunturque, continentur hac prohibitione Legis. Adeo quidem ut scripserit & verè Tertullian.

K. iij.

in Apologetic. cap. 8. quosdam innata quadam animi prauitate mēdacio gaudere & delectari.

Item hominum alij sunt Priuati, alij Magistratus. Vtrique hoc capite Legis damnantur, si vel mentiantur, vel cuiquam conuitium & contumeliam faciant. Ac quidem Magistratus multa iure potestatis suæ potest hominum sceleratorum emendandorum gratiâ, & quæ à Magistratu iure potestatis fiunt, non damnantur hoc præcepto. Iuris enim executio non habet iniuriam, quemadmodum præclare senserunt Iuriscōsulti, in l. iniuriarum actio. 13. §. Is qui iure. & §. quæ iure. D. De iniuriis. Sed si quid vt priuatus, vel fiducia magistratus & authoritatis contumeliosè intemperantèrque in aliquem dixit aut fecit, certè comprehenditur hac Lege, quia Deus non est personarum acceptor. Nā Principes mendaces vel cōtumeliosos grauiter reprehendit Oseas, cap. 7. vers. 3. Isa. 1. & nocere Reipub. tales apparet, Prouerb. 29. v. 8. Idem quoque respondit Vlpian. in l. Nec magistratibus. D. De iniuriis.

Ex priuatis, alij sunt Digniores, alij Viliores personæ. Ad vtrosque pertinet Lex. Ac quidem quantò sunt digniores personæ, tantò turpius est eas mentiri, tantòque magis lædunt alios exemplo. Decet enim graues viros grauitas veritatisque, maximè verò eos dedecet leuitas, contumelia & mendacium, Eccles. 25. vers. 3. Viliores verò non excusat personæ cōditio vilis, quasi nemini sint offendiculum præbituri, si mentiuntur, aut sint leues. Nā vel Deū ipsum offendunt, qui in omnes Legis suę authoritatem sanxit, neque

que est personarum acceptor. Actor. 10. vers. 14. Roman. 2. vers. 11. Et in paupere etiam ipso summo opere laudatur, commendaturque mentis simplicitas & integritas, Prouerb. 19. versu 1. & 28. 6.

Sed quesitum est de patre & patrono, vtrum hac prohibitione teneantur, si in filium & libertum aliquid conuitiosè, contumelioseque dixerint & pronuntiarint. id est, animo conuitiandi, non autem emendandi? Et respondent Iurisperiti esse distinguendum. Nam vel est atrox contumelia & iniuria, vel non: sed tantum leuis coercitio, & maledictum siue conuitium. Si non sit contumelia, quæ sit à patre in filium, & à patrono in libertum, atrox, teneri eos non putat, quia ea reuerentia à liberis & libertis debetur, ut huiusmodi leues iniurias benignè à patribus & patronis audiant. l. vij. §. Preterea. & l. Item apud Labeonem. §. Itaque prætor. D. De iniuriis. Sed quando apud Deum, neque est liber, neque seruus, Gal. 3. vers. 28. Patres & patroni mendaces contumeliosique in liberos & libertos, item Domini ipsi in seruos, hac prohibitione continentur: neque iure potestatis excusantur, si conuitiandi animo quid faciant. Nec item maritus, si quid simile in uxorem ausus sit. Nam cum vetat Paulus, patres prouocare liberos, Ephes. 6. vers. 4. & iubet dominos reddere seruis τὸ δέουσαν, Coloss. 4. 1. certè huiusmodi iniuriam prohibet, & fieri vetat siue dicto, siue etiam ipso facto, Coloss. 3. v. 17.

Denique & Mares & fœminæ comprehenduntur æquè, quanquam Paulus *τοὺς ἄνδρας* & *τὰς γυναῖκες*

quis & ὁμιλῶν masculino genere damnet. 1. Cor. 6. vers. 10. 1. Timoth. 1. vers. 10. quia hac appellatione etiam fœminæ comprehenduntur. Sed & hæ tanto magis ab hoc vitio sibi cauere debent, quod ferè, vti est sexus imbecillior minusq; ad vim paratus, ita ferè mendacijs, conuitijs iacendis, & calumnijs effingendis magis addictus & pròptus est. Et vera est illa Propertij lib. 1. Elegiar. sententia,

Sed vobis facile est verba & componere fraude,

Hoc unum didicit fœmina semper opus.

Itaque fœminæ opera vsus est Ioab ad fraudem Dauidi faciendam. 2. Samuel 14. Sed vt sexus non excusat, ita neque regionis gentisve corruptela, quæ inualuit, vt impunè liceret mentiri, idque pro nihilo duceretur. Id quod in Cretensibus ex poetæ Callimachi versibus obseruauit, annotauitque Paulus in epist. ad Tit. 1. v. 12.

Κρητες ἀνὴρ ψεύσαι, καὶ ἄνδρ' ἀνέμεινα, καὶ ἄνδρ' ἀπυλῶν,
qui versus est Callimachi (qui & ipse Creserat) non autem Epimenidis, vt vulgò putant: etsi dixit ille ipse Cres omnes Cretenses esse mendaces. Hoc autè de Cretensibus dictum cõuenit in nostri tẽporis Canonicos. Ergo omnes homines hoc caput perstringit, cuiuscũque sint ætatis, sexus, nationis & conditionis.

Secundum caput sequitur, cui mētiri non liceat, aut contumeliam facere. Quod caput erit duplex. Primũ enim de personis agendum est, quibus non licet iniuriam facere. Deinde de rebus, in quibus mendacium committi potest.

Ac quod ad personas, in yniversum respondendum est, Nos neque in Deum, neque in homines

mines mendaces, cōtumeliososque esse debere.

In Deū verò, vel Deo mentiri possumus, vel apertè, vel fictè. Apertè, quale fuit illud Saræ mendacium, quæ se risisse negauit. Genes. 18. 15.

Fictè verò, dicitur hypocrisis, quales qui ore quidem Deum fatentur, factis tamen negant & corde, Tit. 1. vers. 16. Vnde hypocrisin cum mendacio coniunxit Paulus, 1. Timoth. 4. v. 2. Quamquam autem hypocrisis ab histrionibus, qui alienas personas in scena rei gestæ repræsentandæ causa induunt, translaticium est nomen, ut docet Basil. (Græcis enim ὑποκριταί, à Latinis histriones & personati dicuntur) tamen propriè, & ex notiori significato hypocrisis dicitur in factis mendacium, quod fictè & latenter aduersus Deum committitur, quales à Christo Pharisei appellantur hypocritæ, Matth. 23. Thomas tamen in 2. 2æ. quæstion. III. Hypocrisin facit tantum eam, quæ sanctitatem reuerentiæq; erga Deum externam simulat. Sed generaliter in scriptura omnis diuinæ venerationis siue interna, siue externa simulatio solet appellari hypocrisis, ut docetur Eccles. 32. vers. 19. & 33. v. 2. qui certè author non est leuior Thoma. Opponit Thomas eo loco quæst. III. Hypocrisin veritati in vniuersum: at Anselmus in epist. ad Roman. 12. vers. 9. opponit simplicitati potius: Paulus verò fidelissimus mentis Dei interpret, sanctitati & integritati mentis hypocrisin docet aduersari. Itaque generalis est hypocrisis appellatio, nō tam angusta, quàm vult Thomas. 1. Timoth. 1. v. 5. Rom. 12. v. 9.

Homo autem homini mentitur, itémque cō-

tumeliam facit, vel Nolenti, vel Volenti.

Ac nolenti quidē fit, vel Fraus, vt si factō fiat iniuria & damnū detur mentiēdo: vel fit Contumelia, si tantū dictō, vel factō fit iniuria, neque damnum etiam detur. De fraude in superiori praecepto dictum est.

De contumelia videamus. Ea dicitur à contemnendo, estque iniuria, quæ vel verbis vel factō fit, ait Iurisconf. in l. j. D. De iniuriis. Nam quod scribit Thomas tantū verbis fieri contumeliam, in 2. 2^a. quæst. 72. fallitur: aliudque docent Iurisconfulti, verborum proprietatis homines obseruantissimi. Sed accipit Thomas contumeliam pro conuitio, quod fit tantū verbis, vt docetur in l. j. D. De iniuriis. Non, autē Marcell. ait contumeliam esse grauiorem iniuriam. Et cū iubeat Paulus, vt alius aliū honore praueniamus, certē contumelia fieri vetatur quæ factō fit, estque proximi *ἀπεία*, & contemptus, Roman. 12. v. 10. Mentiri autem etiam proximo quanquam priuato vetat tota Scriptura, Zachar. 8. v. 16. Ephes. 4. v. 25.

Sed de volente quæsitum est, vtrum illi fiat iniuria, si quis nimirum volenti mentiatur, aut quid contumeliosum dicat faciātve? Et respondet Iurisconsult. Nulla iniuria est, quæ in volentem fit, in l. j. §. Vsq̃ue ad eod. D. De iniuriis, & ita quoque scribit Aristoteles lib. 5. *ἡ δὲ μὲν Νίκη καὶ* cap. 9. & 11. modò nihil intersit Reipubl. id fieri. Sed tamē quia non modò hominum, sed & Dei ipsius rationem à nobis haberi exigit hæc Lex, Christiano homini non licet iniuriam, mendacium, contumeliāque etiam ei facere, qui vult pati,

pati, & eam sibi fieri optat. Omnino enim & per se, non solum ex effectu & euentu id fieri vetat hoc caput Legis.

Volenti autem mentitur quis variis modis, sed imprimis adulatione, de qua quæsitum est, an liceat homini Christiano, an verò potius hoc capite Legis diuinæ damnetur. Adulatio siue Assentatio, *κολακεία* à Græcis dicitur. Deducta vox est apud Latinos à canibus ad homines. Est enim adulatio blâdimentum canum, vt ait Nō. Marcell. Græci verò *κόλακας* appellant, tanquam *κόλακας*, vt ait Antisthenes, pulchra annominatione, & satius est in coruos, quàm in parasitos incidere, quia hi viuentis animum corrumpunt: Corui verò tantum mortui cadauer depascuntur. Est autem adulator, vt inquit, definitque Anselmus in epist. ad Roman. 16. vers. 18. blandus inimicus. Theophrastus in characteribus, vt refert Stobæ. in collecta. λόγ. 14. definit, *κολακείαν* *ομιλίαν αἰσχρὰν, συμφέροντα δὲ πρὸς κολακιδόντι.* & siue Sacræ scripturæ dicta, seu secularis literaturæ sententiam perpendimus, Assentatio adulatioq; omnis est homine liberali & ingenuo indigna, nedum homine Christiano, damnaturque hoc præcepto, quia est turpissimum periculosissimumque genus falsi & mendacij. Fouet enim adulator vitia illius, cui blâdè assentitur, siue id lucrigratia, siue gratis faciat, quæ ppriè adulatio est, vt ait Thomas in 2. 2^a. quæst. 115. & sæpè Bernar. siue tantum alterius delectandi animo, illique applaudendi & blandiendi. Vnde Crates dicebat eos appellandos esse *συγκαταπινδισφάγους* conuiuepulones, quia conuiuendo epulantur.

Sed qui solum alterius delectandi gratia mentiuntur, eos dicunt vocari iocosos: nos vanos appellemus. Ergo quid sit adulatio apparet, Nempe mendacium quod fit de aliena persona, illi ipsi qui facit, lucrum asserens. Hoc genus falsi damnatum est, estque teterrima pestis, Prouer. 20. versu 19. & 29. versu 5. Ambros. lib. De officiis, cap. 42. Psal. 53. vers. 22. Longeque potior est amici plaga, quam assentatoris laus, Prouer. 27. vers. 5, & 6. Est enim omnis assentatio amicitiae corruptela, & Tull. lib. i. de Offic. Cauendum est, ait, ne assentationibus patefaciamus aures, neve adulari nos sinamus. Imprimis autem in pastore, qui vitia populi seuerè arguere debet, damnabilis est, Ezech. 13. v. 10. & 20. & est praeclara quoque Gregorij in hos sententia, quae extat cano. Sunt nonnulli. distinct. 46. Sed & Principibus valde cauendi huiusmodi homines. Nulla enim maior est eorum pestis, quaeque magis Rempubl. laedat. Sic Sobna damnatur, Isa. 22. Sic Ionadab Amnonis vitia auget, 2. Sa. 13. Sic est Siba pessimus Dauidis adulator, 2. Sam. 16. & hi sunt mures aulici, Psal. 101. versu 7. Zolus quidam, & Verconius aulae fumiuentor ab Alexandro propterea crematus est, vt Lamprid. ait.

Præterea fit conuitium & contumelia, itemque quis mentitur, vel Priuato: idque Amico, vel Inimico, vel sibi ipsi. Nā de nobis mentiri vetamur quoque hoc præcepto, vt ait August. quæ admodum etiā de aliis, vel ipsi Magist. atui. Vtrisque cōtumeliosi esse vetamur & conuitiatores. Nam & iure punitur Semei, qui in Dauidē conui-

conuicia iactauerat, 2. Samuel 16. v. 5. & scriptum est, Principi populi tui non maledices, Exod. 22. v. 18. Act. 23. v. 5. Nam qui in proximum conuictum dixerit, velut Racha, ait Christus, Matt. 5. v. 22. est reus mortis.

Sed obiicitur, Paulum videri conuictatum magistratui & summo Sacrificatori, dū parietem dealbatum vocat. Respon. Ignorauit, vt ipse testatur, cum fuisse summum Sacrificatorē, Actor. 23. vers. 5. Itaque temeritatis iussusque illius arguendi gratia, non conuictiandi animo dixit Paulus. Iusserat enim Ananias Paulū in malam percuti.

Sed quæsitum, vtrum semper ferenda sit iniuria & contumelia, atque condonanda, quia & hoc fieri iubet Christus, Matth. 5. & Paulus, Coloss. 3. vers. 13. De ea verò loquimur, quæ nobis fit, non autem Deo. Nam hæc quæ fit Deo nullo modo ferenda est, sed coercenda & compescenda. Qua de re P. Martyr in 2. Samuel 16. copiose disputat & Thomas in 2. 2æ. quæst. 72. Et certè facta nobis iniuria non semper ferenda est, & mussitanda, tum propter bonum ipsius conuictiatoris & contumeliosi vt corrigatur: tum ne profectus multorum impediatur. Hi enim, ait Gregor. Homil. 9. in Ezech. quorum vita in exemplo imitationis posita est, debent detrahentium de se verba compescere, & verum est illud Salomonis Qui imponit stulto silentiū mitigat iras. Inde est can. Inter querelas, & cano. seq. 23. quæst. 4. Itaque Christus arguit eum qui sibi contumeliam fecerat, Ioan. 18. vers. 23 & Iure ciuili est constitutum, vt si quis intra annum

nō egisset iniuriæ, oblitus esse censeretur. l. Non solum. §. Iniuriarum. D. De iniuriis. & cano. Si illic. 23. quæst. 4. Nam dissimulatione aboletur hæc actio.

Veniamus ad eas res, in quibus falsum committere vetamur, & per quas fit proximo contumelia aut conuitium. Ac quidem Iuriconsultus Vlpianus in l. j. §. Iniuriam autem fieri. D. De iniuriis, tria esse docet, ad quæ contumelia, iniuriæve pertinet. Aut enim in corpus inferitur, aut ad dignitatem, aut ad infamiam pertinet. In corpus, cum quis pulsatur. Ad dignitatē, cum comes matronæ abducitur: ad infamiam, cum pudicitia attentatur. Neque modò vivo homini: sed & defuncti cadaveri iniuriam contumeliāque fieri posse scribūt eadem l. j. §. et si forte: cuius rei exemplum extare videtur, 2. Regum 4. ver. 2. & seq. Quæ certè eorum sententia vera est. Et qui per ea contumeliam proximo faciunt, quæ vel ad corpus, vel ad infamiam, vel ad dignitatem pertinent, damnantur hoc præcepto. Quibus autem in rebus falsum committi possit, aliter explicandum est. Quod fieri in vniuersum vetat hoc caput Legis. Nam eæ res in quibus falsum fit, sunt, aut Diuinæ, aut Humanæ.

De diuinis, de quæ eo falso, quod in iis potest committi, diciturque Hæresis, supra à nobis est copiosè tractatum in tertium præceptum huius Legis.

Humanæ verò sunt, aut Publicæ in quibus falsum fit: aut Priuatæ. In utroque rerum genere vetat Lex falsum facere vel dicere. Ac quidem

dem in iis rebus, quæ sunt publicæ, fit falsum, si quis ea quæ sunt publicæ authoritatis immutet, corrumpat, supponat, aut celet, velut pondera publicæ, aut Edictum publicum, aut Monetam publicam: de quibus rebus apertè respondent Iurisperiti, & eorum sententia vera est, atque ad huius præcepti explicationem utilis.

Ac de falsis ponderibus, extat l. penult. D. Ad l. Corneliam de fals. itémque de mēsuris, quemadmodum & Deuter. 25. ver. 13. Levit. 19. ver. 36. apertissima sententia. Præterquam enim quod furandi animo id faciunt falsarij, & ita velut fures damnantur, etiam ex hoc præcepto non tenentur, quia falsum committunt. Sic ex vno facto plura delicta nascuntur.

De falsis edictis Principum, quæ supponuntur, etiam extat l. Qui nomine. D. Ad l. Cornel. de fals. & nullam habet dubitationem. Neque enim Principis authoritate abutendum est, violatque hoc Dei mandatum apertissimè, qui in iis falsum committit, propiorque est, ut sit iste sacrilegus, qualis ille Tribonianus qui leges pretio fixit atque refixit temporibus Iustiniani.

Denique de falsa moneta, quam quis cudit, tinxit, signavit, rasit, extant toti tituli, per quos damnatur qui id fecit. C. ad tot. tit. de falsa moneta. & l. Quicumque. l. Lege Cornelia. D. Ad l. Cornel. de fals. pulchrèque ea sententia cum hoc præcepto convenit. Neque enim monetam cudere privati possunt, salva cōscientia, etsi bonam & probam cudunt: quia nota, quæ impo-

L

nenda est, publicæ est authoritatis: & quia ea potestas est publici iuris. Nam cui honos, honos tribuendus est, Roman. 13.

Quæsitum est de Alchymistis, & auro alchymico, utrum hoc præcepto damnetur. Cui quæstioni (quanquam non ignoro quid Cedrenus autor Græcus de Cabade Persarum rege, agens de Alchymia scribat) tamen quia alij aliter de hac arte sentiunt, Thomæ verbis potius, quam meis respondere malo, qui 2. 2^a. quæst. 77. artic. 2. & quæst. 9. art. 2. ait si ab iis fiat verum aurum, rebus, & mediis naturalibus adhibitis, illud aurum non esse damnandum, modò ne cudant monetam. formæ enim impressio ad solum Principem pertinet.

De priuatis rebus agendum est, in quibus falsum committitur. Fit autem in iudicio, vel extra iudicium.

Ac in iudicio vel à Litigantè, vel ab Aduocatis, vel à Testibus, vel à Iudice ipsi. Qui omnes hoc præcepto damnantur. Et quia quæ in terris exercentur iudicia, ea Dei sunt, non hominum, ut est 2. Chronic. 19. vers. 6. Deuter. 1. Idcirco omne in iudiciis mendacium fieri, dicere prohibetur, quia tanquam præsentis coram Deo astitamus. Sanciturque hoc imprimis præcepto omnium iudiciorum authoritas, veneratio, & veritas. Itaque rei ipsi & litigantes contra se verum fateri debent, ut Achan, Ios. 7. Neque patroni causarum & aduocati debent scientes prudentesque in iudiciis causasque agenda mentiri, sed nec falsam atque iniquam causam tueri: qui secus faciunt aduocati, hoc præcepto damnantur.

Ne.

Neque verò bona causa & vera ad se tuendam eget mendacio, vt ait Plato, & rectissime. Quade re longior disputatio est apud Thomam in 2. 2^a. quæst. 71. & in cano. Infames. 3. quæst. 7. Nō esse autem infame Aduocati nomen, vt quidam putant, virōque bono & Christiano indignum apparet ex eo quod Christus ipse vocatur Aduocatus noster, 1. Ioan. 2. vers. 2. & 1. Aduocati qui gloriosa voce. C. De aduocatis diuersorum iudiciorum.

Sed & testes qui adhibiti falsum testimoniū dicunt, damnantur hoc præcepto apertissime, Exod. 23. vers. 5. Deuteron. 19. vers. 16. Prouerb. 19. vers. 5. & 25. vers. 18. Falsum verò testimonium triplici ratione damnatur, ait Thomas in 2. 2^a. quæst. 70. 1. Ratione periurij admissi. 2. Itē iustitiæ violatæ. i. proximi laesi. 3. Propter ipsam falsitatem dicti. Sed quæsitum est, Quis sit dicendus falsus testis. Respon. Qui profert ea quæ nescit, siue animo vindictæ id faciat, siue spe lucri, siue gratis, Prouerb. 12. vers. 19. & 21. v. 28. Nam quæ vidimus & audiuius testamur, ait Christus, Ioan. 3. & eæ sunt optimæ, quæ à teste afferri debent rationes, visus & auditus. arg. 1. Ioan. 1. vers. 1. & in Euangelio, Ioan. 21. vers. 24. Addo, siue igitur id animo vindictæ quis faciat, siue non, Prouerb. 24. vers. 28. est falsus testis appellandus. Ergo nō est is tantum falsus testis, qui falsa in perniciem alicuius profert & testatur: sed qui simpliciter sibi ignota affirmat, negatve in iudicio.

Sed quæsitū est, vtrum quilibet teneatur testimonium dicere eorum quæ scit, vidit, audiuit.

L. ij.

que. Respon. Quando quis autoritate Iudicis interpellatur, certè debet, tenetürque, neque testimonium suum cuiquam recusare potest falso conscientie iure. Est enim pulcherrimum Augustini dictum, Ad Casulanũ. Vterque reus est, ait, & qui veritatem occultat, & qui mendacium dicit, quia & ille prodesse non vult, & ille nocere desyderat.

Sed quæsitum est, utrũ de omnibus debeat qui à Iudice interrogatur verum dicere. Resp. De se quidem debet. De iis verò qui pro Dei gloria & fide necandi quærentur, non debet. Ergo eo casu quis socios celare potest. Neque tamen propterea Priscillianistarum errorifauemus, aut latronum, qui pro sociis reuelandis torquentur, obstinationi. Sed Ecclesie verè Christiane latebras seruamus. Talis erat olim illa Iudicum luporum Ecclesie interrogatio. Quinam aderant vestris concionibus? Comites autem aut socios sceleris, nemo pius negare debet.

Sed neque iudex falsam sententiam dolo malo proferre debet, vt rectè ait August. Est enim primus testis Deus, deinde conscientia, cuius dictum in cano. Quicumque ii. quæst. 4. relatum est.

In quo duo quærentur. Primum si rem aliter se habere iudex ipse scit, quàm testes dicant. Secundum, si maior assessorum & consiliariorum vox & numerus, aliter sentiunt, quàm ipse iudicandum verèque pronuntiandum putat, quid agendum illi erit.

Quod ad primum, quando muti causam agendam

gendam esse docet Scriptura, ne innocens, indefensusque quisquam opprimatur, Prouerb. 31. vers. 8. & 9. Ergo & illius etiam causa est tuenda qui falsis testimoniis opprimitur. Itaque se recusare eo casu Iudex debet ipseque pro veritate testimonium dicere. Nam alias & extra hunc casum secundum allegata & probata iudex iudicet. Nobiscum sentiunt Thom. in 2. 2^a. quaest. 67. & Arist. lib. 2. Politic. cap. 8.

Quod ad secundum, utrum plurium sententiam & opinionem iudex sequi teneatur, dubia & vexata quaestio est, nobilis tamen. Ac certe videtur potius ex sua opinione, id est, ex eo quod ipse æquum esse putat, iudicare debere: quia Exod. 23. vers. 2. dictum est, Non sequeris multitudinem ad malè agendum, neque pluribus in malo assentiendum est. Præterea Prouerb. 24. v. 24. & sequ. ea iudicia laudantur quæ recta sunt, non autem quæ ex plurium opinione & sententia lata. Quid enim si omnes assessores & consiliarii in alicuius perniciem coniurauerint, & in eum sententiâ ferant, poteritne, salua conscientia, iudex eorum voci & suffragio accedere & assentiri, ut secundum illos pronuntiet? Contra verò obiicitur, nempe sequi iudiciorum omnium perturbationem, si hoc liceat, nihilque definiri iam posse, si vni contra plurium sententiam pronuntiare conceditur. Sed & aduersatur superiori sententiæ quod ait Ambros. & tamen est relatū in cano. iudicet. 3. quaest. 7. iuxta leges & iura pronuntiet iudex, propriæ verò volūtati nō indulgeat. Idem docet sentitque Aristoteles lib. 3. Politic. cap. 11. Nam qui hominem imperare

L. iij.

vult, ille beluam: qui legem, ille Deum. Denique Psal. 82. confirmatur hæc posterior sententia. Philipp. in epitome Moralis Philosophiæ quædam attingit quæ ad hanc quæstionem pertinent, & ante eum A. Gell. lib. 14. cap. 2. Sane sæpe hæc quæstio ex facto incidit obrepitque huiusmodi quædam cogitatio cordatis & sanctis iudicibus. Quid igitur? Resp. Distinguendum esse, eane plurium vox, & sententia, quid contra Deum illiusque verbum apertè pronuntiari & definiri iubeat, an contra proprium tantum ipsius iudicis sensum & sententiam. Si quid contra Deum omnium assessorum suffragia fieri velint & opinentur, omnino recusandum esse dico, potiusque abeundum & cedendum magistratu, quàm ut cælorum regnū amittatur. Est enim vitæ ipsi præferendum illud, nedum civili dignitati. Matth. 5. & 18. & quoties pugnat conscientia cum Magistratu, toties præferendum ius conscientiæ, illudque saluū & incolume est conseruandum. Sin autem quid contra propriū ipsius tantum iudicis sensum pronuntiari plurium consiliariorum vox decernat, idque citra cōspirationem, quæ detegi possit, certè is pronūtiare debet ex pluriū sentētia, 1. quia plus vident oculi quàm oculus. 2. Quia hic iudiciorum ordo est, ut quid certi in hominum sententiis sequamur. Nam lites ex plurium sensu atque iudicio decidi & definiri debent.

Sed videamus quibus in rebus extra iudicia falsum committatur. Certè variis in rebus, ac certè in omnibus potest, tãta est hominum corruptela, ut optimis quibusque abutatur ad suam nequi-

nequitiam, vel voluptatem. Imprimis tamen committi potest falsum, vel in Testamentis, vel in Contractibus, vel in Nominis mutatione, vel in Colloquiis.

Ac in testamentis quidem, quia in iis falsum scribi potest, vel ipsum adeò testamentum supponi. Sanctum enim & inuiolabile seruari & esse debet ultimum, quod iterum non redit, arbitrium. Et hoc genus falsi, etiam legibus politicis grauissimè vindicatum est. Ad hoc genus etiam pertinent Captatores testamentorum.

Vtrum verò quis iubente testatore sibi aliquid in illius testamentum ascribere possit, idque salua conscientia. Respon. Nisi Lex vetet, posse. Neque enim ideo falsum est, quia propria legatarij manu est scriptum. Quando verò id fieri Lex vetat, velut Senatusc. Libonianum apud Romanos prohibuit, abstinendum est, quia honestaratione & æqua id fieri prohibitum est, nec est lex violanda.

In contractibus etiam falsum variis modis committi potest. Et quanquam, vt ait Augustin. in Enchirid. tutius est falli in cōtractibus, quàm in articulis fidei, tamen non ideo excusatur qui in contractu fallit.

Sed quæsitum est, siquid in contractu vtriusque partis consensu aliter scriptum est, quàm est tamen gestum, vtrum sit mendacium, pertineatque ad hanc Legis prohibitionem. Et distinguunt Iurisconsulti. Nam si in cuiusquam alterius fraudem, perniciem, vel damnum, quid ab vtraque cōtrahentium parte gestum est, veluti si dies hypothecæ vel pignoris est prolatus

L.iiij.

à debitore, consentiente quidē in hoc credito-
re, in alterius tamen fraudem, est crimē falsi, l. Si
debitore. D. Ad l. Cornel. de falsi. & l. Si creditor,
C. eod. Sin autē ea res ad nullius damnum per-
tinet, simpliciter respondent plus valere quod
agitur, quā quod simulatē cōcipitur. Tot. tit.
Cod. lib. 4. Tamen quia vera & dicenda & scri-
benda sunt, & est contractus, aut esse debet rei
gestæ memoria, pertinet ad hoc præceptum v-
terque casus. Neque enim veritas est, cū quid
aliter narratur, scribiturque quā fit.

Quæsitum est de eo, qui duobus rem eandem
insolidum vendit. Resp. Certè est perniciosif-
simus mēdax. Itaque quia proximum fallit, hoc
capite damnatur: sed & lege Cornelia de falsi.
l. Qui duobus. D. Ad l. Cornel. de falsis. vel si
bonæ fidei emptor malit crimine stellionatus,
vt in eo titulo responsum est. Equè tamen con-
stitutum est in l. Qui rem. C. De rei vendica-
tio. vt maneat res fiatque illius, qui primum
eam emit.

De nominis mutatione item quæsitum est, v-
trum ad hoc præceptum pertineat, quia & hæc
quoque species quædam falsi esse videtur: ita-
que & hoc præcepto damnari. Sed tamē & Sau-
lus Paulum vocari se voluit, & inscripsit, & qui
Sylvanus dicebatur, dictus est & Silas, & à
Christo, Simon Bariona dictus est mutato no-
mine Petrus, itaque se modò Petrum, modo Si-
monem inscripsit, in epist. 1. & 2. Petr. cap. 1. Er-
go licere videtur nomen suum mutare, & Iosue
prius Osee dicebatur, & Salomō Iedidiah, 2. Sa-
muel 12. vers. 25. Distingunt Iurisperiti, & rectè,
estque

estque eorum sententia admittenda: consentit enim cum piorum hominum & Christianorū, vel potius ipsius Christi factō. Aut enim ea nominis mutatio fit in alterius fraudem, aut non. Si in nullius fraudem fit, & perniciem, licet mutare nomen. Sin autem ea nominis mutatio in cuiusquam damnum vertatur, non licet. l. Falsi nominis. D. Ad l. Cornel. de fals. & l. Vni. C. De mutatio nominis.

Sequitur tertium caput, nimirum: Quo animo, quāve de causa mentiri, vel contumeliam facere, vel dicere, prohibemur hoc praecepto.

Et quidem quando vel

{	Proposito animi,
	Impetu.
	Casu, peccant homi-

nes. Primū de contumelia quæsitum est. Est enim contumelia à contemnendo dicta, ut ait Vlp. in l. j. D. De iniur. Vtrū verò quolibet modo facta dictave damnetur. Et quidem Iuriscōsulti, qui eatenus de toto hoc iniuriarum argumento disputant, quatenus ad hominum pacem inter se & externam politiam ea res spectat, distinguendum putant. Nam quando sine affectu iniuriandi non fit iniuria, certè contumeliā esse non interpretantur, quæ fit casu potius, quàm animi proposito, & affectu conuitiandi, velut si quis cum seruo pugnum ducere vellet, alium in proximo stantem percussit. Est Pauli Iuriscōsulti responsum in l. iij. D. De iniuriis. Sed neq; hoc quoque factum iure diuino damnari hoc praecepto potest, quia præter mentem & animi propositum excidit potius, quàm accidit. Temeritas modò accusari potest, animi verò con-

scientia non potest.

Sin autem animo cōuitij quid fiat, dicatur, teneri putant, siue ignoret is qui conuitiatur, quis, qualisve sit cui contumeliam facit, siue nō ignoret. l. 4. C. De iniuriis.

Sin etiam calore impetūque animi quid contumeliosum in aliquem proferatur, esse etiam, sed tamen leuius, puniendum hoc factum. l. 5. C. De iniuriis. Quod & verum est, & hoc præcepto damnatur.

Nos verò sic, vt ad Theologica rem totam propè accommodemus, illud quod contumeliose voce ipsa & significatione sonat. (Neque enim, vt rectè docent Philosophi, verba quatenus sunt soni, contumeliosa sunt: sed quatenus voces significatiuæ, vt & Thomas in 2. 2. q. 72.)

Illud inquam vel { Conuitij animo.
Emendandi tantum & corrigendi affectu dicitur.

Si conuitij animo dicitur à quocunque in quemcūque, siue notum siue ignotum, siue præsentem siue absentem, siue ab eo qui in nos ius habet, siue qui subditus nobis est, fiat, damnatur hoc præcepto. Nemini enim est conuitiandum. Leuit. 19. versu 16. Matth. 5. versu 22. I. Corin. 6. versu 10. *quidam* damnantur. & I. Corin. 13. versu 4. & 5. Charitas non irritatur, neque modum rationemve excedit, & *apostolus dicitur*. & eodem pertinet quod ait Paul. 2. Timoth. 3. versu 3. Deus enim qui cordium scrutator est, hos affectus damnat, cum sint à Christiana charitate alieni prorsus.

Sed quid, si qui conuitiatus est, contendit esse

esse vera quæ obicit probiose: & onus eorum probandorum in se suscipit, utrum quia vera probra sunt, qui animo conuitiandi illa obicit, merito non damnetur. Horat. quidem Flaccus lib.

2. Satyr. I. sic ait,

*Si mala condiderit in quem quis carmina, ius est,
Iudiciumque esto, si quis mala: sed bona si quis
Indice condiderit laudatur Casare: si quis
Opprobriis dignum latrauerit, integer ipse:
Soluentur risu tabulae: tu missus abibis.*

Et respondet Paulus Iurifconsultus in l. eum qui nocentem. D. de Iniuriis, quia peccata nocentium nota esse & oportet, & expedit, æquum & bonum non esse, eum, qui nocentem infamauit, ob eam rem damnari. Alij verò distinguunt, inter sitne Reipubl. illud probum & conuitium sciri, an non. Nam si interest Reip. illud esse notum, veluti si quis esset hæreticus, leprosus, id est, elephantiasis laboret, atque ita conuitiandi animo vocaretur, non teneri qui huiusmodi verum conuitium dixerit: Sin autem non intersit Reip. illud patefactum esse, teneri damnarique merito iniuriarum nomine, etiã qui verum conuitium dixerit. Est in l. Si quis auiam. C. de iniuriis. l. vni. C. de famos. libell. Hæc Iurifconsultorum hominum sententia est. Sed certè verius est, & hunc quoque, qui vera probra conuitiandi animo obicit, hac prohibitione Legis diuinæ comprehendi, quia is animus à Christiana pietate & charitate prorsus est alienus. Non modò enim crimina & peccata hominum nocentiũ sciri oportet; sed eo modo, quo præscribit Dominus, & ab iis qui emendare debent & pos-

sunt, nō ab omnibus, nec ab iis qui non possunt. Item purgandi corrigendique animo, non autem infamandi debent detegi. Psal. 50. v. 20. Proverb. 26. v. 2.

Qui autem emendandi animo aliquid obicit, quia pro iure suo id facit, quatenus vel Pastor est ecclesiæ, vel Magistratus, vel Christianus, vel Pater, vel Præceptor, atque ex pio affectu, laudandus est, nedum damnandus. Iac. 5. ver. 19. Sic Paulus vocat Galatas stultos & insensatos. Galat. 3. ver. 1. Sic Isaias principes sui temporis Gomorrhitas & Sodomitas principes. Is. 1. vers. 10. Sic Christus Phariseos & Scribas hypocritas. Matth. 23. Sic disciplinæ causa, vitii que arguendi & reprehendendi animo Pastores grauissimè possunt, salua conscientia, populum & gregem arguere. Qui autem id facere possint, questionis est. Sed responsio facilis est, eos omnes posse, quos ius vel Potestatis, vel Charitatis Christianæ impellit, & mouet. Nam & Patres, & Domini, & Magistratus, & Pastores, & Prophetæ, sæpe castigandi animo multa obiiciunt, quæ non modò benignè interpretanda sunt, non autem iniuriosè dicta: sed etiam dici & obiici necesse est, saluòque munere suo prætermittere non possunt, quanquam vox ipsa conuiuium notare videatur.

Sed & quos Christianæ charitatis verus affectus impellit, ut alios arguant de peccato, certè laudandi sunt, nedum comprehendendi hac lege, si duriori verbo utantur.

Nec obstat quod ait Christus Matth. 7. ver. 1. Nolite iudicare. & Iacob. 3. vers. 1. Nam blanda leuis,

lenis, utilis, imò etiam aspera admonitio fratrum non reprehenditur, damnaturque à Christo: sed tantum leue & temerarium nostrum de fratribus iudicium, eorumque falsa accusatio & contemptus. Iacob. 4. ver. 11. & 5. vers. 19. quando & adhortari & monere & arguere alius alium expressissimè verbo Dei iubemur. Rom. 12. v. 8. & 15. vers. 14. Hebr. 3. versu 13. 1. Timoth. 5. v. 20. Matth. 18.

Et hæc quidem de Contumelia, quo animo, quæve de causa fieri dicive prohibeatur, de qua vide P. Martyrem in 1. Samuel. cap. 16. versu 21.

Nunc autem videamus de Mendacio. Scholastici triplici ratione mendacium diuidi volūt. Primum quidem ex ordine suo. Atque tunc octo mendacij genera constituunt post Augustinum in libro De Mendacio. Secundum ratione ipsius formæ dicunt duplex esse mendacium, alterum quod Extollendo, dicitur Iactantia, & Arrogantia, *ὑψηλότης*, & *ἀλαζονεία*. alterum quod Minuendo mentitur, dicitur *εἰρωνεία*. Aristot. lib. 4. *ἠθικ. Νικομαχ.* Tertiū denique in quantum mendacium habet rationem culpæ. Distingui vero hac postrema ratione mendacium volunt in tria genera. Aliud enim esse Iocosum, aliud Officiosum, aliud Perniciosum mendacium. Sic Magister sententiarū, sic Thomas in 2. 2. quæst. 110. Sic cano. Primum est capitale 2. 2. quæst. 2. Quod ad priores diuisiones attinet ex postrema satis explicari possunt. Ergo de tertia potissimum agendum nobis est.

Ac quidem Perniciosum mendaciū vno con-

sensu & ore damnant omnes. Est enim quod vel in damnum, vel in contumeliam proximi fit & committitur, quod aperte damnat hoc præceptum.

De locofo major quæstio est, comprehenditurne huius capituli prohibitione. Est autem quod alterius tantum delectandi gratia fit, non autem decipiendi causa. Et certè videtur hoc genus homini Christiano licere. Nam iubet Paulus ut sermo noster det gratiam audientibus. Ephes. 4. vers. 29. Et Christus ipse, ut salem in vobis habeamus. Mar. 9. vers. 51. Sed aliud plane sentiendum est. Cum enim omnis scurrilitas & *μωρολογία* à Paulo damnata sit. Ephes. 5. vers. 4. & à Christo verbum omne otiosum & inane, Matth. 12. vers. 36. certè huiusmodi quoque mendacia ex Christianorum hominum puris, castisque sermonibus, & ore sunt explodenda, & hoc præcepto damnantur. Sunt enim scurrilitatis quædam species, quæ in vniuersum non tantum in homine Christiano improbatur, sed in omni bono viro & graui, ut docetur Prouerb. 21. vers. 17. Pater Ambrosius lib. 1. de officiis. ca. 22. & 23. Sit oratio, inquit, pura, simplex, plena grauitatis & ponderis. Væ enim vobis qui ridetis, ait Christus. Luc. 6. Non solum enim profusos, ait idem, sed & omnes etiam iocos declinandos esse arbitror.

Quod autem obiciunt gratiam inesse debere sermoni nostro, explicat idem Paulus illam *χρησιν* esse *οικοδομικην*. id est, ædificationem, & iubet Scriptura, ut loquamur veritatem, nunquam autem ut alius alij metiamur. Ephes. 4. v. 25. Coloss. 3. v. 9.

Vnde

Vnde quaesitum est, utrum Parabolis & μυθολογίαις, i. fabulosis λόγους, ut liceat, quando hi tantum videntur ad delectationem comparati esse. Est autem Parabola rei veluti gestae repraesentatio ad aliud significandum. Μυθικός verò λόγος, aliquid simulatum e mentitumque habet aperte, quales illi sunt ἀπόλογοι Aesopici & Poetici. Et videtur iis uti non licere, quia vetat Paulus πρὸς τὴν οὐρανὴν Christianos μυθολογίας, fabulis aures & animum prebere, & 2. Timoth. 4. vers. 4. Ait Petrus se non confectatum esse fabulas quasdam arte compositas. 2. Petr. 1. vers. 16. Sed tamen aliud respondendum est. Nam quantum ad Parabolas, ius usus est Christus optimum exemplar dictorum factorumque nostrorum: & Prophetæ sæpe, uti Nathan. 2. Samuel 12. Fabulis etiam quæ aperte aliquid effectum continent, usus esse in Scripturâ etiam alios quosdam, & quidem rectè, apparet. Iudic. 9. versu 7. 2. Reg. 14. versu 9. 2. Samuel 14. Magna enim est eius orationis utilitas quum subducta persona quid denuntiatur. Et quod ita sæpe sit necesse fieri, facit humani ingenij stupiditas, quod in rebus illis melius comprehendit, quid de se sit sub aliena persona statuendum. Qua ratione sæpe Prophetæ ipsi testes aduocant bruta elementa aduersus homines & Dei populum immorigerum, & inobsequentem. Sentiunt autem omnes in iis, inesse fictionem. Nā in rebus fiunt, ubi nihil quicquā tale intelligi potest, veluti locutos inter se mures. Quæ autem res non sunt capaces habitus, neque sunt priuationis. Ergo quum de iis rebus narratio nunquam vera dici potuerit, neque falsa

dici potest. Et quia hoc argumentum latissime disputatur à P. Martyre in Iud. ca. 9. nos ad eum lectores remitemus.

Quod autem excipiunt Paulum damnasse *μωσς*, respondendum est, Non omnes damnasse, sed tantum inutiles, & aniles, *γεωδεις* ipse vocat. I. Timoth. 4. v. 7. quæ auocant à Dei veritate. Tit. I. v. 14.

Quæsitum est de Scommatis, quæ sunt facta dicta, & aliquem perstringunt, utrum iis homini Christiano uti liceat. Distinguendum est, Aut enim ea sunt *λοιδορία*, id est, conuitia aperta: aut non, sed lepida & faceta tantum, quædam dicteria. Si sunt *λοιδορία*, iis uti omnino non licet.

Sin autem sunt tantum falsè dicta, adhuc videndum est perspicendumque, qua de causa & animo dicantur. Aut enim iaciuntur solius scurrilitatis animo: aut inueterati apud aliquos viti animi reficandi, reprehendendi, perstringendique animo & gratia. Ut solo scurrandi proposito iactetur scomma aliquod, homine Christiano indignum est. Vetatur enim pius esse scurra & dicax Iacob. 3. Ambros. lib. I. De officiis cap. 23.

Sin autem obstinatorum hominum in suo aliquo scelere pudefaciendorum causa & gratia dicatur, ut Dei veritas iis lubentiùs faciliùs que illucescat & allubescat, ea demum mente & ratione scommate nobis uti licet. Et hic est sal & lepos, quo sæpe condiendus est sermo noster, ut loquitur Paulus. Coloss. 4. v. 6. Sic sæpe Isaias, alique Prophetæ idololatrias irrident. Is. 28. v. 10. &

& 31.v.3. Sic Elias irrisit eos, quemadmodum extat. 1. Reg. 18.v.27.

Denique quæsitum est de Officioso siue utili Mendacio. Est autem, quod vel Dei laudandi vel proximi adiuuandi gratia fit, nemini verò nocet: vtrum igitur homini Christiano & bono viro liceat, vel suæ vel alienæ vitæ è periculo eripiendæ gratia, vel etiam salutis animæ, vel valetudinis corporis promouendæ mentiri. Et certè nobilis quæstio est, sed vexata tamen. De hoc mendacij genere scribit Philip. in quodam opusculo suo, vbi hunc decalogum explicat P. Martyr variis in locis, imprimis autem in 1. Samuel 21. & 2. Samuel. 15. ver. 33. August. in lib. De mendacio ad Consentium, & plerique alij viri docti. Alij igitur hoc mendacij genus omnino licere, & omnibus quidem hominibus, sentiunt.

Quidam autem, vti Plato, distinguunt, priuatis id quidem licere non debere putant: sed Magistratui ob Reip. causam & commodum hoc mendacium concedendum esse. Ac eorum sunt expendendæ rationes, qui officiosum mendaciū homini Christiano licere putant, è quibus prima est hæc.

I Inclementem fortunā regendam esse prudentia & consilio. Itaque circumspectè videndū quid dicendum, quid tacendum, quid fingendum, simulandum, atque dissimulandum sit. Respon. Paralogis. est à petitione principij. De hoc enim ipso quæritur, vtrum mentiri liceat, quia graui calamitate premimur, sumusque animo perplexo & dubio, veremurque rerū euentum. Illud potius sequendum, vt quæ recta sunt

M

per se faciamus, euentum autem domino relinquamus. Iacta in Domino curam tuam, inquit David Psal. 37. & ipse liberabit te. Est enim in manu Domini quid de eo de quo metuimus, futurum sit: & Christiana est illa sententia, Nunquam mala, aut quæ speciem mali habent, esse facienda, vt bona eueniant. Roman. 3. 1. Thessal. 5. versu 22.

2 Non esse contra charitatem Christianam hoc mendacium. Ergo non damnari hac lege. Huius enim legis finis est Charitas, ait Paulus 1. Tim. 1. vers. 5. At proximi iuuandi, atque subleuandi gratia fit hoc mendacium. Resp. De eo ipso quæritur, an non veræ Christianæque charitati repugnet is animus fratris per mendaciū eripiendi & conseruandi. Etsi enim is videtur amicus in eum affectus, non idcirco tamen concludendum est, etiam esse Christianum. Neque enim quisquis amat, Christianè amat. Christiana enim charitas gaudet veritate, inquit Paulus, Ergo cum mendacio nō est charitas coniungenda & exercenda. 1. Corinth. 13. v. 6.

3 Non esse hoc mendaciū nec appellandū mendacium. non fit enim in cuiusquam, perniciem. Dicitur enim esse mendacium illud, quod fit voluntate fallendi, id est, in fraudem vel damnum alicuius, August. in Enchirid. cap. 22. sic definit Mēdaciū, est falsa vocis significatio cum voluntate fallendi. At hinc nemo fallitur, id est, damnum sentit aut incommodū: ergo non cadit in illud definitio mendacij, nec est mendacium. Respon. Paralogis. est ab æquiuocatione vocis fallendi. Fallitur enim & qui deceptus damnum sentit

sentit siue famæ, siue pecuniæ: & qui tantum aliud sibi persuadet esse verum, quam quod est. Falli enim est aliter, quam res est, animo persuasum esse. Ergo etiam is cui tu per officiosum mendacium mentiris, fallitur ipse per se, & ita in te mendacis definitio cadit: pugnatque hæc oratio & responsio tua cum rei veritate & sententia conscientiaque tua.

4 Patres mentiti sunt, & dicitur Rahab, quæ mentita est, fide excepisse hospitio exploratores Iudæos, atque seruata fuisse, Hebr. II. vers. 31. Obstetrices Ægyptiæ quæ sunt pro gravidis Iudæorum mulieribus mentitæ, dicuntur à Deo benedictæ, Exod. I. Abrahâ mentitus est, & Rebecca, cuius tamen consilium rectè successit. Iehu dum Baalis sacerdotes omnes vno die necat & tollit, 2. Reg. 10. & apud Theodorum lib. 4. Histor. Ecclesiast. cap. 11. Laudatur Flauiani Antiocheni Episcopi mendacium, qui Euchitarum & Messalianorum hæresin deprehendit & detexit simulatione & mendacio. Idem scribitur lib. 7. Histor. Tripart. cap. 11. apud Nicephorum lib. 11. cap. 14.

Respon. Paralogisimum esse à causa pro non causa. Neque ideo hoc mendacij genus probandum est & honestum, quia Patres mentiti sunt: sed si licet per se, rectè atque sine culpa fecisse iudicandi sunt. Neque enim exemplis viuitur, sed legibus. Ac quidem quod pertinet ad Rahab, dicitur, fide, non autem mendacio salua facta esse. Credidit enim verbis & promissionibus Dei, quas exploratores explicuerunt. Modum autem eorum eripiendorum secuta est i-

Mij.

psa potius ex animi sui sensu, quàm ex verbo Dei, ut mentiendò eos dimitteret. Eodem loco dicitur meretrix, si quis ex eo putet saluam factam, fallitur: ita neque ex eo quòd mentita est, Deo probata est. Idem de obstetricibus Aegyptiis, quarum zelum quidem & charitatem Dominus probauit, benedixitque, mendacium non item. De Iehu quod obiicitur, modus ipse què ille secutus est, mendaciùmque apertè eodem Scripturæ loco damnatur. Dicitur enim fraudulenter & captiosè fecisse. 2. Reg. 10. vers. 19. Fraudes autè odit Dominus, Ps. 5. Quod ad reliquos patres, eos variè excusat August. in eòq; anxie torquetur, & disputat laboriosè in libro Quæstionum, super Genes. sed verior est solutio. Nò ideo rectè factum esse, quia illi fecerunt: sed si rectè fieret, non sunt damnandi. Certè hi sunt in eorū honesta quidem & admirabili vita, tanquam in pulchro corpore, navi & vitia, quæ non sunt imitanda.

5 Denique profani homines & Ethnici philosophi, graues tamē homines, ita sentiūt in alterius cōmodum & salutem mentiri non esse vitium. Ac illa sunt Diphili in Comœdia quæ dicitur Thesaurus, ut refert Stobæus, in collecta. λ'όφ 12.

Ἀλλοδομοὶ δ' εἰν χρεὼν, ὅπερ λαΐον.

Ἦ' πολυμύανω γὰρ τὸ ψεύδος ἐπὶ σωτηρίᾳ.

Λεγόμενον, ὡς δὲν ἀπὸ ποιήσας δυσχερές.

Plato in dialogo, De Iusto, π' δαλ, ait, τὰς φίλους καὶ ὠφελειν δίκαιον εἶναι φησὶ ἐγώ γε. Πότερον μὴ ἑξαπατῶντας ἐπ' ὠφελείᾳ τῇ ἑαυτοῦ; καὶ ἑξαπατῶντας γὰρ διὰ: Ergo concludit in alicuius commodum mētiri bono

viro

viro licere, idque per se iustum esse. Hieron. in epist. ad Galat. 2. vers. 14. putavit quoque licere. Sed illius sententiam doctissime in epistol. refutavit Augustinus. Respons. Paralogismum esse, à non causa, pro causa. Neque enim licet, quia ita censent ethnici homines. Caruerunt enim lumine diuino, & norma verbi Dei, ex qua huius quæstionis solutio quærenda est. Sed & Ecclesiastici, uti Lactant. lib. 6. cap. 18. & in epit. cap. 6. nocendi causa tantum factum mendacium notant, ut & Tull. lib. 3. De officiis.

Ergo sic statuendum est, mendacium aliud quidem alio grauius esse. Nullum tamen illius genus concessum esse homini Christiano: & siue perniciosum, siue iocosum, siue officiosum sit, hoc præcepto, apertoque Dei verbo damnari. Cuius sententiæ nostræ, nec quidem tam nostræ, quàm doctissimorum quorum libet & Christianorum Theologorum, innumeræ penè sunt rationes, pauca tamen ex illis à nobis afferentur.

1 Deus est veritas. Odit autem quæ sunt suæ naturæ contraria. Est autem contrarium veritati mendacium cuiuscunque sit generis. Ergo damnandum, Deoque odiosum. Ioan. 8. Iacob. 3. vers. 14.

2 Diabolus dicitur author & pater mendacii, Ioan. 8. v. 44. Neque distinguitur officiosine an perniciosi.

3 Abstinentum est ab omni specie mali, & eo, in quo fratrum conscientiam turbare & contumere possumus, 1. Thess. 5. vers. 22. Hoc autem mendacij genus officiosi videtur homine vera-

M. iij.

ci indignum. Ergo eo abstinendum Christiano & pio homini.

4 Scriptum est, Psal. 5. ver. 7. Perdes qui loquuntur mendacium. Veteres & imprimis August. in lib. De mendacio ad Cōsentium, ita ferè citat, Perdes omnes qui loquuntur, & c. Ergo siue iocosum, siue officiosum, siue perniciosum, quis mendacium dicat, à Deo perdetur. Et quāquam in ipso textu Hebræo non est vox *hā* quæ Latinè sonat omnes, tamen faciliè ex proximè superiori versiculo repetita intelligi potest, ubi est disertè, Perdes omnes qui operantur iniquitatem.

5 Charitas veritate gaudet, nullāque iniustitiæ parte, 1. Corinth. 13. vers. 6. Veritas autem est pars iustitiæ, Prouerb. 23. vers. 23. & 12. vers. 7. At mendacium pars iniustitiæ, ergò Christianæ charitati contrarium est, Eccles. 4. vers. 33. & repugnat.

6 Denique ne in Dei quidē laudem est mētiendum, nedum in hominis cuiusquam cōmōdum, aut salutem, Iob. 13. vers. 7, & 10. Eccles. 4. vers. 24. Prouerb. 13. vers. 17. Rom. 3. v. 8. & 1. Corinth. 15.

Idem iam sentiunt probati quique authores August. in lib. ad Consentium. Cal. in cap. 1. Exod. vers. 18. Thomas in 2. 2æ. quæst. 110. & ipse Aristotel. li. 4. Ethic. damnat *ψεύδος* per se & omnino. & 22. quæst. 2. per totū. Neque enim laxanda est iniustitiæ via hominibus, Isa. 5. ver. 18. Pindarus dixit, *ἀλὶνθεῖαν* esse *μεγάλῳ ἀρχὴν τῆς ἀρετῆς*. & damnat Plutarch. Marium, quod mēdax esset. Laudat autem Metellum, quod esset ve-

rax,

rax, in vita Marij.

Quod si quæritur, Quid igitur in huiusmodi animi colluctatione agendum? Cum metuis proximum prodere, occulta veritatem, ait August. mendacium autem ne dixeris. Aliud enim est celare quod scis, neque patefacere: aliud est mentiri. Illud sæpe licet & faciendum est. Hoc verò nunquam.

Incidunt in hunc locum quæstiones duæ, una de stratagematis, quæ fiunt in bello, & de exploratione. Altera de eo quod animi errore fit dicetur. Vtrum hoc præcepto contineantur.

Et quidem, modò fides hosti data à nobis seruetur, stratagematis uti licet in iusto bello, etsi ea fictū quid simulatūque habeāt. Sed qui hostis est de hoste huiusmodi quædam suspicari debet extra fidem datam. Quando ex suo animo alterius animum & ingenium metiri debet. Estque hæc belli Lex, ut & apertè, & ex insidiis geri possit salua cōscientia. Ergo nihil præter ius falsque fit. Nec falsum cōmittitur, sed tantum veritatē celamus hostē. Sic Dominus ipse sæpe iussit suos uti & insidiis & stratagematis, Ios. 8. & 2. Samuel 5. v. 23. Iudic. 20.

De exploratoribus idem est sentiendum, licere piis & Christianis exploratoribus esse, quando Caleb & Iosue eo munere sunt functi, Numeror. 13. & notat P. Martyr in 2. Sam. 10. vers. 7. Modò tamen ne quid impium admittatur, præterque Dei præceptum. Nam iurare, ut tutius explores hostes, aut eorum sacris idololatricis interesse non licet: itémque mentiri, & falsa ad eos decipiendos & fallendos, téque cri-

M.iiij.

piendum iactare, pio hominique Christiano non concedemus. Prudenter autem veritatem celare saepe licet.

De errore facilis responsio est. Siquis enim alterum ipse deceptus fefellerit, & cum rem ita esse existimaret, affirmarit, quia eius affectus procul à mentiendo abest, neque scit se falsum dicere, mendacij quidem reus non est. Sed tamē est leuitatis, temeritatis, & incogitantia, quæ etiam hoc præcepto damnatur. Explorata enim nobis esse debent ea, de quibus loquimur, & omnis in pronuntiando temeritas abesse ab homine Christiano debet. Augustin. in Enchirid. cap. 18. & 22.

Sequitur quartū caput. Quot modis vel contumelia, vel mendacium, falsūve fieri vetetur. Et quidem utrumque variis modis fieri potest, qui omnes damnantur hoc præcepto. Nam, ut Iurisconsulti docent, contumelia fit vel Dicto, vel Facto, vel Scripto, l. j. De iniuriis.

Dicto quidem, quod si simplex sit, neq; cum vociferatione, simplex levisque injuria appellatur. Sin autem cum vociferatione, aut plurium acclamatione & conuentu, nominatur conuitiū. l. item apud labeonem. §. Conuitium. D. De iniuriis.

Facto fit injuria siue quis Pulsetur, vel Verberetur, vel Vi domus eius introeatur: aut si cuius pudicitia attentatur, vel appellatur. Denique si comes illius abducitur, l. j. D. eod.

Scripto verò fit contumelia, vel Famosis libellis editis: vel ~~in~~ iniuriosa imposita: vel, Inscriptione aliqua in opere publico, priuatoq;

ad

ad alicuius contumeliam facta, tot. tit. C. De famos. libellis. Nisi tamen fiat Reipubl. causa. l. Quod reipub. D. De iniuriis.

Falsum autem committitur, vel Utendo eo, quod quis scit esse falsum: vel Faciendo, non v-tendo: vel & Utendo & faciendo. D. & C. Ad l. Cornel. de fals. l. ij. D. De fide instrumentorum. Et hæc quidem Iurisconsulti.

Sed quando nos Theologica tractamus, eas distinctiones afferamus, quæ ad Theologorum institutum & disputationē videntur magis pertinere. Ergo duobus modis fit contumelia, vel Palàm & publicè: vel Priuatim. Si palàm fit, grauiissima atrocissimæque iniuria & contumelia est, siue ea sit irrisio publica & dicacitas, siue *reproba* & maledictio. Vtraque damnata est, Iacò. 3. v. 9. & 4. v. 11. & famam fratris ea iniuria maximè lædit, quam tamē nos, quantū in nobis est, quātūque saluo Dei honore & nomine licet, tueri debemus, Leuit. 19. ver. 16. & 17. Ezech. 22. ver. 9. Psal. 50. ver. 20. & Psalm. 109. ver. 18. Hebræi à verbo *גלגל* deducunt *גלגל*. i. detractatores & diffamatores, quòd huiusmodi homines discurrere soleāt, & vagari viciatim ad calumniandū criminandūque fratres, quod fieri vetat omnino Paulus. 1. Timoth. 5. ver. 13. & Prouer. 22. ver. 8. & dicuntur à Paulo tales *ὄφεις*, Roman. 1. ver. 30. Diræ autem & imprecationes quæ à nobis in proximi caput, vel valetudinem fiunt, quale est Diabolus te auferat, Quartana te vexet, tum ex hoc præcepto damnantur, tum ex sexto, quia vindictæ animo fiunt. Idem P. Martyr sentit quoque in Roman. 11. v. 9.

Qui verò priuatim contumeliam faciunt, eos duplicis generis Paulus cōstituisse videtur, Roman. 1. vers. 29. & 30. 2. Corinth. 12. vers. 20. Νέπε κατὰ λέαν & ψιδνεϊσας. i. Detrectatores & Sufurrones. Nam qui contumeliam, verbis imprimis & maximè, proximo facit, aut eam Præsenti & coràm facit, aut Absenti proximo. Si præsenti facit dicite conuitium, dicitur κατὰ λέαν. i. detractor. Quanquam aliter Thomas distinguit in 2. 2^a. quæst. 73. Nempe vt detractio sit fame proximi imminutio, quæ fit à nobis verbis quidem, sed occultè & clàm. Anselmus in Roman. 1. vers. 3. sentit scribitque detractiois significationem latissimè patere. Est enim Anselmo detractio aliorum bene gesta opera vel in malum vitiose mutare, vel inuidendo fallaci fraude diminuere, cum aut mala dicuntur, quæ bona sunt: aut parua bona, quæ magna. Ergo detractio est alienæ virtutis insidiosa criminatio, obscuratio, & imminutio. Nos autem κατὰ λέαν sic interpretari malumus, vt ij sint; qui aliis coràm præsentibusque contumeliam & probrum obiciunt, id est, in faciem.

Vnde quæsitum est, Num fuerit Paulus detractor, cum in os dixit Petro, Tu Iudaizas, & neophytos Gentiles tua simulatione decipis, Galat. 2. vers. 14. Putauit Hieronym. totum hunc Pauli locum esse officiosum mendacium, neque à Paulo Petrum vnquam reprehensum. Negauit autè constantissimè Aug. Itaq; responsio est, Non fuisse eam Pauli orationem detractiois, sed grauem, vtilem, & piam Petri admonitionem, increpationemq;, quòd Christi doctrina, & ve-

ritas,

ritas, per Petrū imminueretur, neque fatis constanter, metu quodam Iudæorum, retineretur.

Qui autem absenti maledicunt & detrahunt, non in faciem, non in os, ij susurriones appellantur *Adversarij*. Et quanquam à sono & susurrando, & ab eo, quod in aurem clām infunditur, dicatur susurro, tamen pro eo in vniuersum accipitur, qui absenti facit contumeliam. Hic etiam damnatur, vt & detractor & obrectator, Rom. 1. vers. 30. 2. Corinth. 12. vers. 20. Iacob. 3. vers. 11. De quo hominum genere conqueritur Dauid, malęque illi imprecatur. Psalm. 52. Bernardus lib. 2. de Cōsiderat. Porro detrahere, aut detrahentem audire quid horum damnabilius sit, nō facile dixerim.

Incidit in hunc locum præclara totiesque repetita in Scriptura laus sobrię, & continentis linguę, Prouerb. 13. vers. 2. & 18. vers. 20. 21. & 21. vers. 23. Eccles. 8. vers. 1. & seq. Iacob. 3. penē per totum, & quod est ex Gregorij libris sumptum in cano. Ex merito. 6. quęst. 1. Æsopica illa fabula de bono & malo linguę, itēque illud quod breuiter mihi & commodē dictum videtur, & est Fausti poetę Franci:

Quid melius linguā? lingua quid peius eadem?

Tristia cum dulci toxica melle gerit.

Susurriones autem aliter à Thoma in 2. 2. quęst. 74. explicari tamen, non ignoro: sed vide Cyprian. lib. 3. Ad Quirinum.

Mendacium autem, & falsum committitur

tribus modis { Dicto,
Facto,
Taciturnitate. i. silentio siue oc-

cultatione veritatis, quando eam dici propter Dei gloriam, & profiteri necesse est.

Dicto fit mendacium, committiturque, quæ admodum supra variè explicatum est, cum illud quod pronuntiatur. i. affirmatur, negaturve aliter se habet & sonat, quàm veritas & res est.

Facto, quum personæ, conditionis, cultus simulatione, dissimulationeque quid fit, aut assumitur, quod vel Dei gloriam, vel proximum ledit. Neq; verò omnis simulatio, dissimulationeque per se damnata est. Nam quando stratagema & exploratio, quæ fit de hostibus, homini Christiano concessa est, sæpè aliquid facto ipso simulando aut dissimulandum est. Nā veritas propriè in dictis & oratione versatur, non autem in factis. Christus ipse sæpe cum ad eandem à Iudæis quæreretur, evanuit, & se subduxit eo modo, ut non agnosceretur ab hostibus, Ioan. 8. v. 59. & 10. v. 39. Sic sæpe Angeli induerunt corpora, & se hominū specie & forma obtulerunt hominibus, cum tamen naturā tales non sint: Sic & Christus ipse, Genes. 18. vers. 2. Nec falsum fit, quia licet æstimare cuilibet quales simus, & uti dixi, veritas est in dictis.

Vnde quæsitum est, Vtrumne rectè fecerit David, dum fingit & simulat se stultum esse coram Achi rege Palestinorum. Quæ extat scripta historia, 1. Samuel 21. & Psal. 34. Respons. Quando ea simulatione Dei gloria apud profanos illos & Ethnicos homines euiluit, & est imminuta, certè damnanda est, minimèque excusabilis David. Irrisus enim est ipse ab Achi & toto illius aulico comitatu velut stultus, quem tamen
iam

iam Dominus in regem vnixerat, & quem varijs donis illustrauerat, quasi Deus Israelis stultorū tantū fautor esset & Deus.

Taciturnitate denique & silentio fit cōmittiturque sæpe mendacium, quū veritatem celamus eo tempore, & apud eas personas, quibus proferenda est, veluti si quis Iudex, coram quo velut Christiani accusamur, nos de vera fide interroget, & sciscitetur, quæ sit, non est tunc tacendum. Huiusmodi enim silentiū proditori simile est & par. Væ timidis, inquit spiritus Dei, Apocal. 24. vers. 8. Itaque qui metu huius vitæ veritatem Dei celant, iis condemnatio apertissimè denuntiatur, Matth. 10. vers. 28. Luc. 12. v. 5. Ergo vbi de fide, doctrināq; Christiana agitur, veritas tegi, celarique non debet, & eam occultare, mentiri est, 1. Pet. 3. ver. 15. De qua re extant variæ patrum sententiæ, Chrysostomi, Ambrosij, Augustini, & est in cano. Quisquis metu. & cano. Nolite timere. II. quæst. 3. & Paulus Ephes. 5. vers. 8. & 9. docet veritatem iustitiæ adherere, esseque vtranque fructum Spiritus sancti in Christianis.

Neque obstat quod ait August. sæpe posse occultari, celarique veritatem. Hoc enim verum est, dum neque Dei maiestas læditur, neque proximi charitas. Per se enim & eo casu, aliud est Mentiri, aliud Celare veritatem. August. in lib. De mendacio, ad Consentium. Ergo non semper qui celat aliquid veri, dixit aliquid falsi. Contra Faust. lib. 22. cap. 34. ait idem August.

Venio ad quintum & vltimum caput huius

præcepti, Quot sunt genera mendacij aut contumeliæ quæ hoc præcepto damnantur.

Paulus variis in locis videtur tres tantum species enumerasse κατὰ λέξιν, ψευδεις, ὕβρις, Roman. 1. ver. 30. quæ ad contumeliæ pertinent. Theologi hoc loco quatuor species has referre videtur, Suspicionem malam, obrektionem, maledicentiam, & Calumniam. Nos verò quod omnia tum contumeliarum tum mendacij genera hoc præcepto damnata commodius comprehendantur, dicimus esse quatuor in vniuersum, ad quæ infinitæ quædam aliæ species reuocari possunt. Ergo sunt hæc genera:

- 1 Suspicio falsa, malæ.
- 2 Auditio, aurisque patulæ ad alienas detractiones vel mendacia.
- 3 Temeritas omnis in loquendo, iudicando.
- 4 Falstas. i. calumnia, mendaciumque ipsum, quod vel de nobis ipsis comminiscimur, vel in proximum.

Ac quidem suspicio praua vel falsa de proximo damnatur hac Lege, quia & falsum committit, & contumeliæ affert. Et quanquam est suspicio occulta animi nostri de alicuius probitate, vel nequitia opinio & sensus, qui ab hominibus videri non potest: videt tamen eum Deus. Estque hæc Lex spiritalis, Rom. 7. vers. 14. quæ non tantum externa facta prohibet: sed internas animi nostri cogitationes damnat & completitur, quia & eas videt Deus, qui cordium scrutator est, & à quo hæc Lex condita, Roman. 8. vers. 27. Damnari verò malam de proximo suspicionem, vetarique nos esse in malâ partē suspici-

picaces, ex eo satis intelligitur, quod is animus & affectus est charitati Christianæ planè contrarius. Non est enim charitas suspicax, inquit Paulus, 1. Corinth. 13. v. 5. Itaque meritò Abrahā ipse pater fidelium ab ethnico Abimelech reprehenditur, quod male de se suoque populo esset suspicatus, Genes. 20. vers. 9. Item & Isaac, Genes. 26. vers. 10. Nemo enim ex suspicionis arbitrio iudicandus est, inquit August. in Hom. de Pœnit. sed ex veritate. Ergo suspiciosi homines damnantur hoc præcepto. Neque verò semper vera est illa, audiendaque ratio, Semel malus semper præsumitur esse in eodē genere malus: quia possunt resipiscere homines, vt exemplum Pauli docet, Actor. 9. vers. 13. contraque vera est illa sententia, Nemo desperet meliora lapsis.

Secundum genus, quod hoc præcepto comprehenditur, longius prouehitur. Est autem si quis præbeat patulas aures ad mendacia, vel cōtumelias alienas audiendas. Ista enim aurium infana delectatio, & voluptas, vel potius (vt loquitur Gregor.) pruritus est & turpissimus, & pessimus, & est in cano. ex merito 6. quæst. 1. Grauiissimum enim est libenter detractionem audire, inquit etiam Anselmus in lib. De similitudinib. cap. 19. Et qui audiunt, certè vulnera, & contumeliam auribus, non lingua inferunt ipsi: & quanquam in libr. Aduersus Iudæos, sic scribit Cyprianus, Aurium officium est, indifferenter, pariter, vana atque vtilia percipere & audire: tamen non excusantur qui alienis calumniis & mendaciis inhiant auribus. Hoc quidem offi-

cium est Aurium, sonos qualescunq; audire ratione obiecti, (est enim sonus obiectum auditus) Non autem ratione finis illud est aurium officium. Condidit enim, creauitque Dominus eas, ut bona audiremus, non autem ut mala. Ergo qui promptè huiusmodi audiunt, & lubenter, damnantur.

Atque ut aures temerariè & prurientes damnantur hoc præcepto : ita & linguæ temeritas, quæ certè multiplex est, nimirum vel in loquendo, vel in iudicando.

Ac linguæ quidem temeritas in loquendo & sermone, appellatur loquacitas, seu garrulitas, ἀδολογία, cui Taciturnitas & σιωπή est contraria. Valde enim illud reprehendendum est, cum lingua præcurrit mentem, ut ait Isocrates ad Demonicum. Prouerb. 15. vers. 18. Ergo ut ἀδολογία illa & garrulitas pessimum vitium est, ita σιωπή & Taciturnitas in tempore longè optima virtus. Est autem Loquacitas ista, ut ait Alistydamas, deambulatio linguæ,

γλώσσης περιπατός ὅτιν ἀδολογία,
ληγέις ἐν ἡ δρόνι καὶ φιλosophῶν.

id est,

Linguæ garrulitas est ambulatoria,

De nugis non congruenti tempore philosophant.

Cuius quantum sit vitiū & malum apertè docet & ratio, siue natura, & scripturæ autoritas.

Ac quidem scripturæ autoritas. Iaco. 3. vers. 23. & sequ. 1. versu 19. omnis homo sit tardus ad loquendum, velox ad audiendum. Prouer. 17. vers. 27. & 10. vers. 19, Ecclef. 6. vers. 11. Ecclef. 19. vers. 6. & sequen.

Ratio

Ratio verò quia binas aures dedit natura, vnam tantum linguam, eamque duplici vallo, nimirum, dentium, & labiorum, coercitam ne temerè exiret. Itaque vectes & frenum est illi iniiciendum. Eccle. 28. vers. 28. & hoc ipsum etiam dixit Zeno Philosophus. Huius autem sunt plures species, velut πολυλογία, κενολογία, μωρολογία, λογοφιλία, λαλία quæ est sermonis temeraria profusio, & loquacitas: & ἀδολεσχία, quæ est importuna oratio & fastidiosa, ut definit Theophrastus in Characteribus, de quibus vide Stobæ. in Collecta. λόγ. 36. uti de Taciturnitate & silentio decenti atque conuenienti in eodem opere. λόγ. 33. ἀσφαλὲς τὸ σιγᾶν, dicebat Demosthenes, &

Πολλοῖς δ' ἀνθρώποισι φάρμακον κακῶν
Σιγῇ, μάλιστα δ' ὅτε σώφρονες τρεπῶ σιμῶν, inquit Carcinus.

Eodem modo multoque magis Temeritas in iudicando damnatur. Eccle. 11. vers. 7. Nemo enim temerè, & inauditus damnandus est, etiam priuato iudicio nostro. Hanc damnat Christus Matth. 7. & Iacob. 4. vers. 11. damnata in Heli. 1 Samuel 1. v. 14.

Denique falsitas ipsa, quæ fit, siue quis Aliud sentit quàm loquitur, siue quis Ita sentit uti & loquitur: sed falsa & sentit, & loquitur.

Ac quidem qui aliud sentit, quàm loquitur, est Bilinguis, & vanissimus Mendax, & ea lingua dicitur esse in vno homine duplex. Iacob. 1. v. 8, & 4. v. 8. Eccles. 28. v. 15. & seq. Sic dixit Verg. de Pœnis Tyriosque bilingues, & Cypria. lib. 3. Ad Quiri. de iis agit.

Et uti lingua duplex damnatur, ita & Do-

N

lofa & calumniatrix, id est, quæ falsa & mendacia de fratre loquitur, quæ confinxit, & quæ conuictrix est. Prouerb. 26. versu 28. & 12. versu 18.

De pœna huius criminis est agendum. Ac quidem hæc prima pœna est, vt Aristoteles, vel, vt alij volunt, Demetrius respondit, quod mendaces ne creduntur quidem cum vera dicunt. Sed Pœna spiritalis est Mors animæ, nisi illi resipuerint. 1. Corinth. 6. versu 10. 1. Tim. 1. versu 10.

Pœna verò politica lege Mosis falsi testis fuit Mors. Fuit enim hoc crimen capitale. Deut. 19. vers. 16.

Legibus Romanor. antiquissima pœna falsi testis fuit, vt de saxo proiiceretur, Alexand. ab Alexandro. lib. 6. cap. 10. Recentior deportatio, & omnium bonorū publicatio, vel pro magnitudine negotij saepe mors indicta. l. j. §. si. D. Ad l. Cornel. De fals. & l. vbi falsi. C. eod.

Scribit Aristotel. lib. 2. πολιτικῶν, cap. vult. Charondam primum omnium de falsis testib. questionem habuisse, & in eos pœnam constituisse. Fuit autem is Catanæorum legillator post Numam, secundum Romanorum regem.

Iam ex negatiua, affirmatiua colligenda est, ex oppositis enim vitiis, quæ virtutes commenduntur, faciliè intelligunt omnes. Ac primum publicorum iudiciorum sanctitas, authoritas & veneratio sancitur, in quibus veritatem requirit Dominus. In iis enim fallere, mentiri, aut errare turpissimum periculosumque est.

In priuatis verò contractibus, testamentis,

fer-

sermonibus, colloquijs, cæterisque negotiis etiam veritas coli, sanctæque retineri debet, ne quis alteri mentiatur. Est enim, ut ait Philo in expositione generali Decalogi, ἀλλήλων κτήνα ἰσφώτατον, ἢ ἡλὶς τρέπον φῶς πρὸς γυμνασίαν ἀρετῆς ἵνα μηδὲν αὐτῶν ἐπισκιάσεται. Nam, addit idem, qui mentiuntur præterquam quod rebus ipsis noctem & tenebras inducunt, rei sunt sceleris, & fauent delictis, & alios in errorem inducunt, qui putant se scire, quæ ex iis audiuerunt. Sed & Eutrapelia, quæ ludos, iocosque nostros moderatur, ne sint immoderati, etiam hoc præcepto commendatur, uti & eo quod est, *Non machaberis*, de qua Aristotel. li. 4. ἡθικῶν. & Thomas in 2. 2æ. quæst. 168. Neque hæc ἀστεγία est, eam quam damnat Paulus Ephe. 5. v. 4. quia uti corpori, sic animo danda est quies, sed hæc longè diuersa est à Paulina. Hæc enim moderatur risus nostros & iocos: illa Pauli effuse aut immodestè in iocis & ludis versatur.

Denique uti veritas omnis hoc præcepto commendatur, ita & linguæ sobrietas. Denique hæc virtutes quatuor sancuntur.

1 Benigna de fratribus & sancta opinio, ut de iis bene apud nos sentiamus, eorumque & dicta & facta, quatenus fieri potest in meliorem partem interpretemur semper.

2 Aversio, fugaque alienarum calumniarum, & mendacij audiendi.

3 Omnis sermonis gravitas, modestia, sobrietas, & in iudicando circumspectio, diligensque inquisitio & moderatio.

4 Denique ubique bonæ proximi famæ

N.ij.

commendatio & liberalis, ingenuaque prædicationis virtutis alienæ.

CAP. XVII.

Decimi diuinæ Legis præcepti, quod est, Non concupisces domum proximi tui, Non concupisces uxorem, &c. expositio.

Primum verba ipsa Legis quæ admodum interpretetur Græcus quidam videamus. Videtur enim quiddam in lege immutatum. Nempe quod addit, Neque agrum eius, quæ verba in Exodo non habentur, nec in Deuteronom. cap. 5. etiam à mente Legis non dissident, sed præstat, ut præscriptis verbis Legem ipsam recitemus, atque ediscamus. Quod autem pertinet ad hanc vocem *ἐπιθυμῶν*, ea semper usus quoque est ubique Paulus Roman. 7. versu 7. & 13. versu 9. Iacob. 4. versu 2. I. Ioan. 2. versu 16. & 17. Sed obstare videtur, quod huius vocis *ἐπιθυμῶν* videtur esse media significatio, unde *ἐπιθυμῶν* *κατὰ* disertè damnat Paulus Coloss. 3. versu 5. Hic autem non quodlibet desiderium damnari intelligendum est: sed illud modò, quod turpe est & charitati Christianæ contrarium. I. Corinth. 13. versu 5. id est, quod quærit quæ sua sunt.

Præterea duplici voce utuntur Hebræi, ut apparet, *חָמַד* & *חָשַׁק*. hoc significat cum delectatione quadam appetere: illud vehemētem quandam animi

animi libidinem denotat. Vtrum igitur vel verbo συνιδεσθαι, vel ἐπιποθεῖν, vel βέλεσθαι, vel ἀγαπᾶν vti liceat, vt verba græca explicemus, vti ex his locis colligi videtur. Rom. 7. v. 21. Iac. 4. vers. 5. 1. Ioan. 2. vers. 15. Respondeo, licet. Nam διολογία Christiana, non est λογιζομένη, sed vera explicatio mentis Diuinæ. Verbo verò ἐπιθυμεῖν est pulcherrimè expressum, quam delectationem complectitur Lex. Nunc de ordine & æquitate huius legis videamus.

Ait Lex, *Non concupisces domum proximi tui: Non concupisces uxorem proximi tui, neque seruum, neque ancillam eius, neque bouem, neque asinum eius, neque eorum quicquam, quæ ad eum pertinent.* Hactenus Lex. Cuius ad interpretationem priusquam aggrediamur, quædam pro more nostro præfabimur. Ac quidem quatuor, è quibus primum est.

Quanta sit huius Legis diuinæ præ omnibus aliis legibus dignitas & præstantia, siue ex politicæ sint, siue naturales & philosophicæ. Id quod optimè ex hoc præcepto intelligemus, quanquam numero decimum, & in tota hac lege vltimum est. Eò igitur pertingit hæc Lex, vt abdita cordis humani scrutetur, & prauas illius cogitationes & concupiscentias damnet. Id quod certè alia nulla Lex præter hanc vnā facit aut sancit Itaque ait Paulus Roman. 7. versu 7. non nossem Concupiscentiam esse peccatum, nisi Lex dixisset, *Non concupisces.* Atque quò melius ita se rem habere perspiciamus, quid de Concupiscentiis & prauis hominum cogitationibus Philosophi, vel Nomothetæ, ac in vniuer-

sum homines omnes suis sententiis statuunt, videamus. In quo generaliter dici potest, eos duotantum peccati genera agnouisse, Nimirum turpe ipsum factum, & certum animi propositum, voluntatemque rei malæ perpetranda: præterea nihil. Vnde fit, ut concupiscentiam prætermittant, neque in peccatorum numero habeant. Sunt verò tres hominum sententiæ explicandæ, ex quibus tota hæc quæstio definitur, Nempe Politicorum hominum siue Nomothetarum, Philosophorum siue Poetarum, & Doctorum Romanorum siue Theologorum (qui dicuntur) Papistarum.

Ac Nomothetæ quidem, qui pacis politicæque inter homines stabiliendæ gratia leges condiderunt, solam mali concupiscentiam & cogitationem nunquam damnarunt, suisve legibus puniuerunt: sed eam demum voluntatem, quæ certum animi propositum, certamque rei malæ agenda deliberationem cum assensu haberet. Est in l. cogitationis. D. de pœn. l. j. §. sola tamen. D. de furtis. etsi in l. impuberem. §. sed etsi. D. Adl. Cornel. De fals. sic ait Iurisconsultus, etsi ad cogitationem animi nocens est, dicimus tamen pœnæ eximendum. Nec obstat l. sancimus. C. de pœn. Vnde Augustinus lib. 1. De libero Arbitr. cap. 15. de lege politica loquens, sic ait, Non autem vlscitur peccatum, cum amantur ista, sed cum aliis per improbitatem auferuntur. Signum enim aliquod assentientis malo voluntatis etiam requirit lex politica, quia solam mali concupiscentiam non damnat. l. fugitiuus. D. De verbor. significatio. Cicero, leges tantum puniunt, ait, quantum

quantum manu apprehendunt.

Philosophi autem & Poetæ ethnici magnum quid & præclarum in speciem sensisse videntur. Nam eadem damnant, quæ superiora præcepta, unde Tertullia. in Apolog. cap. 45. ex aduersariorum persona, Eadem, inquit, & Philosophi monent & profitentur innocentiam, iustitiam, patientiam, sobrietatem, pudicitiam, maximèq; possunt cum Dei lege consentire videri in hoc etiam præcepto. Aiunt enim sic,

Πάντων μὲν πρῶτον καὶ ἁπλῶς ἐπιθυμία ὅσιν.

& alibi non tantum malum esse per se ἐπιθυμία, (qua voce Lex Dei hoc loco utitur) volunt: sed etiam penè malorum omnium fontem. Dicebat enim Xenocrates non minus esse turpe oculos, quàm manus, in alienum agrum iniicere. Cicero lib. 2. De finib. ait cupiditatem radicitus extrahendam, non solum moderandam, aut certam mensuram finiendam. Idem ille lib. 3. De finib. ait peccatum esse duplex alterum cum effectu, ut patriam prodere: alterum sine effectu, ut timere, in libidine esse. Thales dixit cum qui vel cogitaret malum non latere Deum, Laertius in Thalete. Iuuenalis satyr. 13.

*Nam scelus intra se tacitum qui cogitat ullum,
Facti crimen habet.* —

Reipsa autem nihil ab aliorum sensu Philosophi differunt. Eas enim solas prauæ cogitationes, & voluntates damnant, atque inter peccata enumerant, quas antegressa est animi deliberatio, secutaque electio & consensus, id est, in quibus voluntas malo cogitato & proposito assentitur; ut illud & velit & probet. Quæ autem

N.iiiij.

consensum non habent, damnant quidem eas ἀρετῆς nomine nonnunquam, si sint frequentes: inter vitia tamen esse non censent. Sic Aristoteles lib. 3. ἐνδικῶν Νικομαχ. cap. 2. Neque aliud de iis sentire suadet, quod Ἐπιθυμίαν κακὸν μέγιστον, id est, Maximum vitium & malum appellant, quo nomine à Scriptura Concupiscentia vocatur. Ἐπιθυμία enim duplex est significatio. Nam & Cupiditatem & Concupiscentiam denotat. Cum itaque ἐπιθυμίαν accusant Philosophi, tunc non pro Concupiscentia, sed pro Cupiditate, & coaceruandi auri nimio studio (quæ Auaritia nominatur) sumenda est. Sic enim eo versu scribunt, Auaritiam (quam vocant vulgi more ἐπιθυμίαν) esse pessimum vitium, & pene malorum omnium, quæ inter homines committuntur, fontem. Eodem sensu voce ἐπιθυμίας vitur etiam Iacobus in sua epistola cap. 4. vers. 2. & illud ipsum est, quod ait Paulus, 1. Tim. 6. vers. 10. Ergo nihil ad mentem Legis diuinæ facit illa Philosophorum sententia.

Denique quid Scholastici ipsi Rom. sentiant, videamus. Illi enim restant. Sed neque hi concupiscentias pro peccatis agnoscunt, aut habent. Philosophiæ enim studio contra Pauli præceptum. Colos. 2. vers. 8. plus satis addicti, eas solas voluntates mali damnant, quibus fixus firmusque mali perpetrandi consensus adiunctus est. Solas autem eas mali cogitationes, quæ nos titillant, non item, si modò iis plenè non assentiamur. Et eæ tamen sunt veræ concupiscentiæ hoc Legis præcepto improbatæ. Quid igitur de tota hac re isti sentiunt? Certè varia & diuersa, minimeque

que inter sese cōsentientia. Nam Pighius hæres Pelag. in baptizatis post Baptismum ne peccata quidem esse aut dici debere Concupiscentias scripsit. Alij distinguunt inter Concupiscentiam quæ est s Formata.

Informis adhuc & scabra vel rudis, Illam quidem damnari affirmantes: Hanc autem rudem negantes peccatum esse. Magister sentent. lib. 2. distinct. 39. & 49. Alij item dicunt aliud esse animi s Propassionem.

Passionem.

Propassionem vocant, quam Aristoteles in suis Categoriis patibilem Qualitatem, nimirum subitum animi motum, & affectum, qui non est diuturnus, & vt ipsi loquuntur, morosus, qualis est iræ momentaneæ vel libidinis. Itaq; ex Aristotelis decretis & sententia isti Theologi apud Deum peccatum esse negant. Passio autem illis est, animi forma, habitus & deliberatio cum cōsensu, à qua homines quales dicuntur, veluti iracundi, aut libidinosi, & amantes. Hanc solam apud Deum damnari, quia & eā solam damnat Aristoteles. Denique hæc est Nicolai de Lyra in Matth. 5. vers. 22. non modò sententia, sed etiam oratio, quæ ex Bernardi sermo. De Triplici genere cogitat. sumpta videri potest, sed perperā intellecto. Præclarè enim idem sermo. 49. Cant. Cant. 51. doles, quia inuides: sentis, sed non consentis. Passio est quandoque sananda, & c. Is appetitus, ait De Lyra, qui præuenit actum rationis ad appetendum, non est peccatum mortale, vel veniale, sed motus sensualitatis, qui non est in nostra potestate. Hæc ille. Ve-

luti ferè edaci, & voluptario homini obrepit quidam ciborum & deliciarum appetitus: sic nobis incogitantibus subrepunt prauæ cogitationes & concupiscentiæ, quas ille neque pro peccato mortali, neque pro veniali agnoscit. Sed addit De Lyra. Hic appetitus, si retinetur postquam perceptus est, fit peccatum. Sed duplici modo retinetur. Nimirum vel cum Morosa & diuturna delectatione, & tunc est tantum, ait, peccatum veniale: vel cum Consensu, & non solum cum diuturna delectatione, tunc est peccatum mortale, antequam facto aut signo exprimatur. Qui omnis eorum error ex eo maxime fonte scatet, quod illi ignorant, quæ quantaque sit humanæ naturæ corruptio, labes, & vitiositas, & earum cogitationum, atque appetituum, qui ex ea per se proficiscuntur. Sed illi Philosophorum more nobis blandiuntur. Aiunt enim nos naturæ nostræ etiam nondum regeneratæ, vi, & indole bona opera edere præstareque posse, quoad substantiam operis: non autem meritoria, quoad intentionem præcipientis. Voluntatem enim nostram esse liberam, non peccati seruam. Itaque ipsam per se posse velle bona opera, quanquam Dei gratia, aiunt, & spiritu accedente efficitur, ut illa voluntas nostra efficaciter velit & consequatur, quæ velit. Vnde duplicem in nobis Dei gratiam faciunt,

Nempe {	Præcedentem	} vel {	Operantem.
	&		Cooperantē.
	Subsequentē		

vel

vel de { Congruo.
Condigno. Quòd si nostra voluntas
cogitet ipsa per se mali aliquid,
quanquam eo mali sensu titilletur, tamen si non
assentiatur, non peccare, neque eam mali concu-
piscenciam peccatum esse, quia ille sensus & mo-
tus à natura nobis inditus atque ingenuus est,
extràque nostram potestatem. Hæc eorum ra-
tio & oratio est, quæ his Bernardi verbis sermo.
De duplici iudicio, apertissimè refutatur. Eo-
dem modo in anima, si peccatū suggeritur me-
moriæ per cogitationem, nullum tamen præ-
buerit aut voluntas affectum, aut deliberatio i-
psa consensum, fateor quidem deformitas est,
nec audire meretur illa anima, Tota pulchra es
amica mea. Quod si voluntas quoque præoccu-
pata sensu delectationis afficitur, resistit tamen
adhuc deliberatio rationis, infirmatur quidem,
sed necdum moritur. Tunc verò mori dicitur,
cùm & ipsa ratio ad peccatum per intentionem
curuatur. Tunc enim consentit, & de tali dici-
tur, Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Ita-
que Scholastici grauissimè falluntur. Nam con-
cupiscencia illa appetitûsque rei malæ, quæ cor
nostrum titillat & delectat, quanquam assensu
nostro nō probatur, aut retinetur, peccatum ta-
men est, idque grauissimum & fœdissimus car-
nis nostræ effectus. textus hic, & Rom. 7. vers. 7.
Galat. 5. vers. 25. Et quanquam ex naturæ nostræ
proprio motu is appetitus oritur, sæpe nobis
incogitantibus, atque etiam renitentibus obre-
pit: itémque quod vulgò dicitur, Primi motus
nō sunt in potestate hominis, id nos nō excusat.

Ita enim est naturæ nostræ lues & corruptio, ut nihil bonum ipsa per se cogitare possit. Hieron. 4. vers. 22. Zachar. 8. vers. 17. Roma. 8. vers. 6. & 7. sed peccatum sit coram Deo, quod ipsa profert & producit. Vti enim in corporibus cæcitas aut surditas, licet sit à natura, labes est & *καὶ πάθος* corporis, ita omnis *ἀτυχία* naturæ, cordis, carnisque nostræ concupiscentia, motus, & titillatio peccatum est, etsi ad eam sponte natura nostra mouetur. Naturam enim iam vitiatam causam esse istorum motuum, nemo negare potest: unde sunt & ipsi vitiosi. Prima autem & integra natura nostra huiusmodi concupiscentias, id est, spinas non producebat. Denique quanquam eas concupiscentias Augustinus in electis infirmitates, & Hieronymus fragilitates humanas vocant, non negant tamen esse peccatum: sed fontem tantum, è quo in nobis oriuntur & scaturiunt, his appellationibus notant & ostendunt. Quid sit igitur hoc totum, vide Hieronymum. epistol. 17. Augustinum lib. 1. De nuptiis. cap. 23. ubi ait concupiscentiam in renatis propriè non esse peccatum, si illi non consentitur: tamen peccatū dici, quia ex peccato nata est: sed idem cap. 24. explicat, Non est, ait, id est, non deputatur peccatum renatis. Vide lib. 1. ad Bonifacium. cap. 13. & lib. eodem 1. de Nuptiis. cap. 27. Quod etiam afferunt ex Paulo. Galat. 5. vers. 16. concupiscentias eas demum peccata esse, quæ à nobis perficiuntur, perperam colligitur. Docet enim Paulus etiam ea, quæ caro concupiscit, peccata esse, ideòque illa perfici & executioni mandari vetat.

Secundum

Secundum autem huius præfationis caput est De Ordine huius præcepti. Vltimo verò loco situm est. Est enim in tota hac Lege decimum. & vltimum, & ordine & iure. Primum, quia hic ordo in docendo est optimus, vt à notis ad ignota progrediamur. Est autem hoc peccati genus, quod in concupiscentiis versatur, ignotius vulgò iis, de quibus suprà dictum est. i. homicidio, furto, adulterio. Esse enim quædam peccata nobis ignota docet Psal. 19. vers. 13. Secundum, quòd postquam Lex ea peccata exposuit, quæ in factis vel certa constitutæque voluntate versantur, nunc de iis agit, quæ solæ concupiscentiæ dicuntur, vt ordine à turpioribus grauioribusq; vitiis incipientes ab obscuriora & magis tecta benè viuèdo perueniamus, nòsque ita faciliùs expurgemus.

Tertium est, Ecquæ sit huius præcepti condendi & sciscendi ratio siue æquitas. Ea autem est duplex. Prima ducta est ab ipsius legislatoris natura. est autem Deus, qui cùm sit Spiritus, similem sui legem dedit, nimirum spiritalem, id est, quæ ad intima vsque humani cordis penetraret, eaque perscrutaretur, & tractaret: non ea tantum, quæ oculis, aut humano iudicio damnantur, & perspici possunt. Itaque hæc Lex dicitur spiritalis. Roman. 7. vers. 14. Secunda ratio ducta est ab eo discrimine, quod inter Dei & hominū Legem statui debet. Quemadmodum enim Dei Iustitia longè humanam superat: sic à Deo Lex profecta longè melior, sanctior, perfectiorque omnibus legibus humanis esse debet. Arguit enim Christus Phariseos, Matth. 5.

vers. 3. & 46. quod Dei Legem nihil plus, quam humana edicta, sapere aut velle interpretabantur, quæ tamen & turpia facta externa, & malo assentientes voluntates damnant. Ergo in hac diuina Lege aliquod præceptum extare oportuit, quod sanctius quid à nobis exigeret, id est, & iam prohiberet ipsam in re mala & turpi cogitatam delectationem. Hoc autem illud est, quod est decimum. Vnde hæc Lex *ἡ ἁγία* sancta dicitur, Roman. 7. vers. 12. & iusta, Rom. 7. v. 12. & perfecta, Iacob. 1. v. 25.

Quartum denique huius præfationis caput est, vtrum omnia illa, quibus in hoc præcepto concipiendo Lex vititur, verba, vnum tantum, an duo præcepta sint & contineant? Putauit autem D. August. in Exod. quæst. 71. esse duo, quod bis hæc eadem vox repetatur, *Non concupisces*. Non est enim sic scriptum, Non concupisces domum proximi tui, neque uxorem eius, neque seruum, &c. sed sic distinctè, *Non concupisces domum proximi tui: Non concupisces uxorem proximi tui, neque seruum eius, &c.* Ergo sunt duo præcepta, inquit Augustinus. Sed si sunt duo, ergo non iam solum decem huius Legis verba, & præcepta erunt, quod tamen esse ait Lex Deuter. 4. vers. 13. sed erunt undecim, quem numerum non agnoscit Moyses. Præterea Paulus in epist. ad Roman. cap. 7. vers. 7. & cap. 13. vers. 9. apertè docet vnum tantum præceptum his verbis inesse, nempe hoc, *Non concupisces*. Ergo vnum tantum est, non autem duo. Est autem hoc loco religiosior in verbis August. quàm par sit, neque mentem Scripturæ in ea repetitione satis animaduertit. Bis enim

enim eadem vox, *Concupisces*, addita, repetitaque est consulto. Primum non eadem sono, sed tantum sensu & significatione eadem, explicandi gratia, uti Deut. 5. versu 21. ut sequens sit velut exemplum illustratioque præcedentis. Secundum, ut omnis excusatio tollatur, quæ solet à nobis ex obiectorum, circa quæ concupiscentia versatur, varietate, & differentia afferri. Sic enim se homines excusant, quasi non peccent, Equum tantum vel seruum proximi concupiui, non uxorem, ergo non peccaui. Flocci enim fit seruus, quem ego appetiui: at si uxorem, peccassem, quia fit à proximo, pluris vel etiam maximi. Imò verò de quacunque re concupiscentia nostra sit, dānamur, quia genus ipsum concupiscentiæ damnat Lex, non autē eius differentias, & apud Deum non æstimatur rerum carū, quas concupiscimus, pretium: sed prauæ cogitationis nostræ malum & natura, quæ displicet Deo. Neque ab hac nostra sententia longè abfuisse videtur August. cum in eadem quæst. 71. sic ait, Concupiscentia porro vxoris alienæ, & concupiscentia domus alienæ tantum in peccando differunt. Hæc ille.

Iam verò ad eam partem veniamus, in qua ex parte totum colligendum est. Constat autem duabus maximè quæstionibus, è quibus prima est, Quid sit concupiscentia: secunda, Cur quarundam nominatim rerum lex meminit.

Hoc igitur primum explicemus. Quid sit concupiscentia (hanc enim damnat Lex) Ex eo potissimum Augustini loco ordientes, Agit, ait ille, aliquid concupiscentia carnis, & quando non

exhibetur ei vel cordis assensus, ubi regnet: Vel membra & arma, quibus impleatur, quod iubet. Agit autē quid nisi ipsa desyderia mala & turpia? lib. 1. De nuptiis. cap. 27. & cap. 29. ex aliqua parte remanet malum, quia concupiscitur, etsi illi non consentitur. & lib. 2. cap. 2. Ipse cū vitiis conflictus, etsi non est damnabilis, quia non perficit iniquitatem: est tamen miserabilis, quia non habet pacem. Item ex hoc eiusdem Augustini dicto, quod est lib. 2. ad Bonif. cap. 8. Cogitare minus est, quā cupere. Possumus enim quādam cogitare & non cupere, Lactant. lib. 6. cap. 13. Est enim penē supra humanum modum, ne in cogitationem quidem admittere, quod sit vel factu malum, vel improbum dictu. Itaque etiam iusti homines, qui frænare se possunt ab omni opere iniusto, nonnunquam tamen ipsa fragilitate vincuntur, ut tacita cogitatione concupiscant. Ex quo primū apparet illud constituendum esse, Non omnem omnium rerum appetitum, voluntatem, aut cogitationem damnari à Deo, sed eam solū, quæ concupiscentia est. Nam & ciborum appetitus, siue appetentia naturalis est, & licita: & quarundam rerum etiam magnarum desyderium in Scriptura laudatur. Nam qui Episcopatum desyderat, ait Paulus, bonum opus desyderat, 1. Timoth. 3. vers. 1. & 2. Corinth. 5. vers. 9. Non exuit igitur Scriptura, neque priuat hominem omni appetitu & cogitatione, ut quidam putant, quasi ἀπειθήνεια & ἀναισθησία brutūque hominem faciat. Quid enim ea spoliatus aliud foret homo, quā trūcus, quā lapis, quā inutile lignum? Ergo quādam velle
&

& nolle: quædam appetere & reiicere, etiã scriptura ipsa concedente, licet. Ergo est cogitatio appetitusque noster, aut Bonus, aut Malus. Hic solus concupiscentia dicitur. Quanquam esse ambiguum concupiscentiæ significationem docet August. lib. 2. De nupt. cap. 10. Aliam enim esse carnis, aliam sapientiæ. Est igitur concupiscentia, mala cogitatio cum delectatione animi, nondum tamen malo assentientis, id est, nõdum cum assensu.

Quod vt melius intelligatur, tres cogitationum nostrarum gradus constituendi sunt, è quibus

Primus est cogitatio rei malæ levis & momentanea, quæ animum nostrum præteruolat, priusquam à nobis ipsis percipiatur & animaduertatur. Tam est enim ad omne malum fœcunda natura nostra, Hierem. 4, vers. 22, vt continuè & indefinenter quædam turpia cogitet. Quæ cogitationes, quanquam sunt verissimi corruptionis nostræ originalis fructus & effectus, tamen quia sunt leuissimæ, & nobis non percipientibus præterfluunt, non appellantur concupiscentia, neque hoc præcepto damnantur in electis. Sunt tamen amarus vitij nostri in nobis feruentis & ebullientis sudor & fumus.

Secundum cogitationum genus & gradus est, cum iam illa cogitatio mali non tantum percipitur à nobis ipsis, sed etiam nos quodammodo titillat & delectat, & pertentat tacito nostrum pectus gaudio, quanquam illi tamen non assentiamur, imò etiam eam procul à nobis & repellamus & auertamus. Vt cunque enim præ-

O

ua illa titillatio & aculeus levis fit & subitus, iā tamen est concupiscentia: Quia cū à cupiendo aut concupiscendo dicta sit concupiscentia, vbicūque concupiscit, gliscitque, aut sese in nostrum cor insinuat gaudium & delectatio aliqua de re turpi & mala, certè cōcupiscentia est, quæ hoc præcepto damnatur. Nihil igitur necesse est nos iis cogitationibus assentiri, aut eas sequi velle, vt damnabiles concupiscentiæ nominentur. Nam etsi eas repudiamus, atque nobis ipsis irascimur, qui ista cogitemus, & qui iis simus gauisi, sunt tamen concupiscentiæ. Motus enim & sensus omnis iucundus mali, qui tacite in nobis spirat, & sola cogitatione etiam inopinantibus, atque adeò sæpè renitētibus obrepit, concupiscentia est, & apud Deum grauissimum peccatum, quanquā id homines pro nihilo ducant. Lactantij autem illa sententia, lib. 6. ca. 17. per quam censet plus esse cupere, quā velle, nihil nostræ huic distinctioni obstat. Illa verò longè verior Chrysost. Homil. 52. operis in Mat. imperfecti sententia, qui aliud esse ait concupiscere: aliud velle. Concupiscere passionis est: velle autem est arbitrij. Frequenter enim concupiscimus etiam quod nolumus. Itaque hæc concupiscentia est tāquam stimulus & punctura tantū quædam voluntatis: non formata adherensque voluntas.

Tertius cogitationum nostrarum gradus est, cū non tantū iis delectamur & titillamur, sed quasi vincimur, adeò vt illis planè assentiamur, & omnino. Quod fit cū apud nos animo constituimus illud sequi aut committere, quod

quod cogitatio obtulit, quantum in nobis est. Hoc tertium cogitationis genus vulgò voluntas certa & resoluta, siue assensus animi appellatur, quam solam omnes agnoscunt esse peccatum & Philosophi & Sophistæ Romani. Secundum autem cogitationis genus, quam concupiscentiam appellauimus, non item. Itaque sic isti sophistæ Romani peccatum definiunt, vt dicant esse actionem voluntariam, quæ per liberam electionem admittitur. Hæc autem definitio falsa est. Soli actuali peccato conuenit, non autem omni. Nam neque concupiscentiæ, neque peccato originali apta est. Est igitur peccatum, & melius, vt P. Martyr in epistola ad Roman. cap. 6. vers. 13. definit, id quod in nobis Legi diuinæ quocunque modo aduersatur, est ἀνομία, I. Ioan. 3. vers. 4.

Iam ex hac definitione concupiscentiæ apparet, non frustra adiici hoc mandatum superioribus. Quidam enim superfluum putarunt, quod cum in singulis illis superioribus, homicidio, adulterio, furto, non tantum externa facta, sed etiam eorum scelerum voluntates ipsæ damnantur, hoc mandatum adiici non videbatur, aiunt, necesse. Sed illi hallucinantur. Hoc enim mandatum quid amplius damnat, quam superiora. Nam superiora eas tantum voluntates & cogitationes comprehendebant, quæ sunt cum assensu & aliqua resolutione, & tertij generis & gradus. Hoc autem eas cogitationes damnat, quæ sunt secundi gradus & generis, nullumque adhuc assensum habent, sed iniectam tantum titillationem aliquam cordi, etsi eam execramur.

O.ij.

Sed obstat quod ait Iacob. I. vers. 15. Concupiscentiam solam non videri esse peccatum, nisi postquam opere impleta est. Sed responsio facilis est, Nō hoc dicit Iacobus, sed potius gradus, per quos ad peccandum allicimur, exponit, Naturam autem, aut genus peccati non tradit. Ergo sic docet nos allici primū praua concupiscentia, quæ nisi citò extingatur, peccati opus producit, ob quod damnamur. Ex eo autem facillè apparet etiam solam concupiscentiā à Iacobo damnari, quando & eam frænare docet, & hamum esse peccati, ait.

Quæsitum autem est de turpibus & lasciviis insomniis, & obscænis visionibus, seu illusionibus & pollutionibus, & de nocturni seminis fluxu: itēque de somniis quæ nobis noctu, vel interdiu dormientibus obueniunt, utrū ea sint peccata, an non, & hoc præcepto damnentur, an non. Ait autem August. non est in nostra potestate quibus visis angamur: sed est in nostra potestate ea respuere vel acceptare. Quidam tamē distinguunt, utrū ex præcedenti aliqua nostra turpi cogitatione diurna, & à vigilante facta, ea turpia insomnia dormientibus eueniant, & obrepant, an non. Nam quæ vigilantes cogitauimus, ea solent postea dormientibus obuersari, & ut ait Claudian. poeta,

Ancupibus volucres. Auriga somnia, currus:
& quæ tempore sunt cogitata diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.

Si ergo ex aliqua nostra turpi cogitatione, aut nimis deliciis quibus indulsumus, ea turpium rerum insomnia fiant, eas pollutiones ac phantasias

tasias nocturnas esse peccata. Sin autem ex nulla aut præcedēti cogitatione incidant, (Nā & Plutarch. in lib. De profectu virtutum, ait, Somnia sana & honesta, argumentum esse profectus virtutum in nobis. Idem in lib. De virtute & vitio) sed temerè obrepant, non esse peccata. Hanc distinctionem secutus est cano. Non est peccatum. distinct. 6. In Decretis. Thomas in 2.2^a. q. 154. art. 5. Vtunque certè omnes ij dormientium motus siue affectus sunt carnis, corruptionisque nostræ fructus. Nam illa & dormientibus & vigilantibus inest & obrepit, petendumque à Domino Deo est, vt illa insomnia auer-
tat, Leuit. 15. Hoc tamen ipsam August. lib. De Bono coniuga. cap. 20. putat esse vmbra-
turæ melioris reformationis nostræ. Nec ea somnia damnat. Sed malè Bernard. in lib. De dispensat. scribit in quibusdam monasterijs ob huiusmodi lasciuas illusiones vestimēta lauari so-
lita fuisse.

Secunda præcipua huius capituli quæstio est, Cur nominatim quarundam rerum lex meminit, cum in genere omnis concupiscentia, & in re turpi delectatio damnata sit hoc præcepto. Responsio est, quia pro more Scripturæ *οικονομικῶς* ex parte totum, & ex specie genus est intelligendum. Ergo quarundam rerum, vt domus, vxoris, serui, proximi meminit disertè Lex, tum vt pauca illæ pro exemplo cæterarum essent, tum quòd quas res homines ferè ardentius & frequentius appetunt, & concupiscunt, eæ sunt, quas hîc lex memorat: domus, vxor, ser-
uus, bos proximi. Hoc ipsum confirmat August.

O. iij.

in Exod. quæst. 71. cum ait, Quod hîc viris dicitur Non concupisces vxorem proximi tui: intelligitur dici & præcipi quoque sceminis, Non concupisces virum proximæ tuæ. Et ita ad omnes homines hoc præceptum pertinet, & ad omnes rerum malarum concupiscentias. Nam has lex hoc capite omnino damnat, & apud Deum peccata esse pronuntiat. Hieronym. lib. 1. in Pelagian. ait, Aut enim vitare possumus malam cogitationem, & consequenter possumus carere peccato. Aut si vitare non possumus, reputatur in peccatum, quod caueri non potest.

Ex superiori disputatione facile est affirmatiuam partem huius præcepti colligere. Est autem hæc, vt Deum omnibus cordis corporisve nostri neruis & viribus & fibris timeamus, colamus, veneremur, eum vbique præsentem gestemus. Nullaque sit nostra vel tantilla cogitatio, nisi de eo, aut eius voluntati & iustitiæ consentanea. Ergo & corpore & animo Deo seruandus est, eoque toto & integro, vt nulla pars nostri eius metus vacua sit, & omnes nostræ siue internæ, siue externæ cogitationes sint illi dicatæ atque cōsecratæ. Denique Deum toto pectore, tota anima, totis viribus diligamus & amemus, siue eæ sint vires voluntatis, siue intelligentiæ nostræ, Deuter. 6. v. 5. Matth. 22. v. 36, & 37. Luc. 10. v. 27. & 1. Thessal. 4. v. 3, & 4. & ca. 5. vers. 23.

Quæ autem pœna huic culpæ & peccato debeatur, corporalis quidem & politica nulla est. Animi autem, mors æterna, quia est peccatum, Roman.

Roman. 6. vers. 23. & 7. vers. 7. Et de Legis ipsius explicatione haecenus. Veniamus ad tertiam & ultimam huius tractatus partem, quae breuem summę & epitomes totius Legis explicationem continet.

CAP. XVIII.

De summa totius Legis diuinę.

Vltima huius libri pars, epitomen totius diuinę Legis continet, ne in immensum fusa res & materia vagetur: sed certo eoque breui cōpendio cōcludatur, memorię nostrę iuuandę causā, ut ait Cypr. in explicatio. Dominicę orationis. Quę sit autem huius Legis summa varię videtur expositum. Ac primū quidem Paulus, 1. Timoth. 1. vers. 5. finem Legis ait esse charitatem ex puro corde, bona conscientia, & fide non ficta. Alibi quoque idem Paulus vno verbo totam Legem impleri scribit, eiusque summam esse, Proximi charitatem. Roman. 13. vers. 9. Galat. 5. vers. 14. Christus autem, Matth. 22. vers. 37. & Mar. 12. v. 29. ait esse duplicem huius legis summam, *Diliges Dominum Deum tuum toto corde, tota anima, totis viribus, & tota potestate tua: item, Diliges proximum sicut teipsum.* Quod etiam Leuit. 19. vers. 18. traditur. At Iacobus cap. 2. vers. 8. totam huius Legis summam vno tantum capite comprehendit, *Diliges proximum tuum, sicut teipsum.* Cur tam varię? Quia cum duplex sit huius Legis tabula, vtriusque sua quędam est summa: & cum

O. iiii.

quæritur, ecquæ sit summa Legis, modò de prima, modò de secunda tâtum, modò de vtraque tabula responderi solet, prout ea res est, & quæstio, de qua tractatur & agitur. Vtraque enim illa tabula siue seorsim & separatim, siue collectim sumpta, Lex dicitur. Ex quo fit, vt modò vno tantum capite, modò duobus summa huius Legis cõprehendatur. Nam quum vniuersa Legis vtriusque tabulæ summa quæritur, sic est respondendum, quẽadmodum & Christus & Moses dicunt, Matth. 22. vers. 37. Leuit. 19. vers. 18. *Diliges Dominum Deum tuum toto corde, tota anima tua, & diliges proximum sicut teipsum.* Cum autem vnius tantum tabulæ summa quæritur, velut si primæ tabulæ summa quæritur, vnum tâtum ex his duobus caput respondetur. Nempe vel hoc, *Diliges Dominum Deum tuum toto corde,* &c. si de prima Legis tabula quæstio est: vel hoc, *Diliges proximum tuum sicut teipsum,* si de secunda Legis tabula agitur. Ergo quando & Paulus & Iacobus scribunt summam Legis in eo esse, vt proximum diligamus, secundam tantum tabulam spectant, de qua illis res erat: non autem vtraque. Quando autem & Christus & Moses ab eo capite summam huius Legis incipiunt, *Diliges Dominum Deum tuum toto corde,* vtriusque tabulæ epitomen & compendium, non autem vnius tantum, summam explicant & tradunt.

Est ergo hæc Legis diuinæ summa, *Diliges Dominum Deum tuum, toto corde, tota anima, totis viribus & potestate tua, & proximum tuum, sicut teipsum.* Denique dilectio Dei & dilectio proximi, duo sunt summa totius huius Legis

Legis capita.

Vtraque autem dilectio ita mutuo nexu iungitur, ut vna ab altera diuelli separarique non possit. Nam qui Deum verè amat, idè ille amat & proximum. Mentitur enim qui se ait Deum diligere, si interim fratrem oderit, 1. Ioan. 4. vers. 20. Itaque is negatur esse à Deo, qui proximum non diligit, 1. Ioan. 3. vers. 10. Nam qui se diligi præcepit Deus, idem ille & proximum diligi iubet, 1. Ioan. 4. vers. 7. 8. 11. Ioan. 13. vers. 34. & 15. vers. 12. Sunt igitur res inter se coniunctissimæ, prorsusque inseparabiles & indiuulsæ, Dei & proximi dilectio. Itaque addita est à Christo particula (Et) quæ vtramque inter se adhærere, annexamque esse planè demonstrat. Atque hæc ita esse Lactantius Firmian. in Institut. Christia. apertissimè exposuit. Vnde fit, ut vtraque dilectio vno & communi nomine *ἀγάπη* nominetur. Non enim diuersis vocibus, sed vna & eadem vtraque dilectio in Scriptura appellata est, quæ vehementissimum amoris affectum significat. Hoc enim vox *ἀγάπη* denotat. Vnde August. in Sermo. de Ascensione Domini ait, Quia non alia charitas diligit proximum, quàm illa, quæ diligit Deum. Non ergo alia charitate, quàm qua proximum diligimus, ipsum Deum diligimus: sed quia aliud est Deus, aliud proximus, vna charitate diliguntur, non sunt tamè vnū quæ diliguntur. Vide eundè August. lib. 1. De doctr. Christ. c. 22. 23. & seq. Thomā in 2. 2^æ. q. 23. & 24.

Neque obstat quod vnum ex iis duobus præceptis dicitur esse & primum & magnum, nempe hoc, Diliges Dominum Deum toto cor-

de, &c. Itaque ab altero differre videtur diuersique generis esse ea dilectio, qua Deum amamus, ab ea, qua proximum. Non est tamen, sed est vtraque eiusdem generis. Nullane verò inter vtranque est differentia? Est certè quædam. Nam dilectio Dei differt à dilectione proximi gradu, nō qualitate: Obiecto, non natura amoris: ordine, non fine. Augustin. lib. 1. De doctrina Christi. cap. 22. Nam & plus amandus est Deus, quàm proximus, qui est homo: & omnino Deus præstantior est homine omni: & primus est diligendus Deus, vt proximus postea ritè diligatur: sed neque ficta Dei, proximive dilectio esse debet: neque alia, quàm intimus & vehementissimus cordis nostri affectus: neque alium finem, quàm vnius Dei gloriam spectare vtranq; charitatem oportet.

Est quidem vna alteri *ἑτερόλογος*, vt aiunt, subordinata. Est enim Dei dilectio tāquam fons & mater, ex qua proximi dilectio, velut riuus & filia, fluit & procreatur. Itaque primus Deus omnino amandus à nobis est, vt proximus postea diligì à nobis possit. Vnde fit, vt primū de primo capite huius summi, in quo de Dei dilectione agitur, videndum atque tractandum sit.

Ille autē affectus, quo bruta animantia prosequimur, curamus, & in deliciis habem⁹, vt canes, boues, & aues quasdam, toto genere ab vtraque & Dei & proximi charitate differt. Itē à charitate differt ea *συμπάθεια*, quæ etiam inter brutas pecudes animaduertitur, veluti bos mugit ad bouem, vacca ad vaccam. Ergo charitas est affectus, non tantū naturæ, sed etiam rationis,

nis, etsi tamē nobis est à natura insitus. Aristot. lib. 8. ἡθικῶν Νικομαχ. cap. 5. Amorem nobis esse ad bruta animantia putat, nō autem amicitiam, quia φιλίᾳ παρὰ θεοῦ. i. affectui: φιλία ἔχει, id est, habi-
tui similis est.

CAP. XIX.

Ecquæ sit summa primæ Legis Tabulæ.

EST autē hæc primæ Legis Tabulæ summa, vt Deū toto corde, tota ani-
ma, totis viribus, totóque robore & animo nostro diligamus, Matt. 22. v. 38. Huius autē sententiæ hic sensus atque signifi-
catio est, vt nulla sit nostri pars Dei metu va-
cua, sed vt omnis noster zelus, cogitatio, volun-
tas, animi studium, & corporis labor cō tendat,
quò Deum & Dominum nostrum diligamus, a-
memus, colamus, honoremus, & prosequamur.
Quod eō difficilius fit, quia toti naturâ caro su-
mus, & à Deo auersi, cūmque eius voluntate to-
to proprióque motu & conatu belligerantes,
Roman. 7. vers. 14. & 8. vers. 8. Ex quo potest fa-
cile intelligi, quàm sit non modò arduum & dif-
ficile: sed etiam omnino ἀδύνατον & impossibile
Legem Dei implere, eique satisfacere. Neque
eūm quamlibet iustitiæ regulam à nobis exi-
git, sed planè perfectam: neque eam etiam dimi-
diatam, sed totam. Atque hinc concluditur fal-
sam esse Pelagianorum sententiam, qui nihil à
Deo nisi nobis possibile in hac Lege præscri-

ptum censent & aiunt, cum non quid præstare possemus, sed quid sibi deberemus Deus in hac Lege explicuerit, ut ex eo facilius nostram condemnationem animaduverteremus. Neque enim difficultas solutionis liberat debitorem.

Quantum autem sit amandus Deus hæc verba innuunt, neque tamen satis & perfectè explicat, quia hoc neque cogitari, neque dici satis potest. Plus autem est amare, quam diligere, ait Cicero, & ex eo Non. Marcell. ἀγαπᾷν. Bernard. in lib. De diligendo Deo, Causa diligendi Deum, Deus est: Modus, sine modo diligere. Duplicem ob causam dixerim diligendum Deum, vel quia nihil iustius: vel quia nihil fructuosius. Dilectio quæ tendit in Deum, tendit in immensum & in infinitum. Nam sine præmio & sine intuitu premij diligitur Deus. Affectus est, non contractus, charitas. Quid autem significet utraque vox, & ut immensam quandam & infinitam vim amoris dilectionisque nostræ, erga Deum esse debere ostendant huius summæ verba, ex eo intelligitur, quod & omnes hominis partes distinctè iis verbis comprehenduntur, & omnes in quaque illius parte vires & facultates. Id quod eò brevius tradimus, quia in expositionibus aliis solet locupletius & fusiùs explicari. Hic tria tantum enumerat. At verò Luc. 10. versu 27. & Mar. 12. versu 29. quatuor alia traduntur. Sed eodem res recidit.

Ac primum omnes hominis partes amor hic complectitur. Nam cum homo cõstet partibus duabus, scilicet Corpore & Animo, & animus, ipse duabus aliis, scilicet Voluntate siue Corde
&

& Intelligentia siue Mente, vt est 1. Thessal. 5. vers. 23. omnium harum facta hinc mentio est. Nam Roboris aut pectoris nomine, vires & corpus: Cordis autem appellatione, voluntas: Animæ autem siue animi, intelligentia siue ratio significatur. Itaque iubet Paulus, vt membra ipsa nostra Deo consecremus, Roman. 6. vers. 13. & corpore etiam ipso, vti optimo actionum nostrarum instrumento, Deum à nobis esse glorificandum, docet 1. Corinth. 6. vers. 20. Et veram Dei confessionem atque laudationem non solum corde, sed etiam ore fieri debere tradit, Roman. 10. vers. 10. Corporis enim nostri conditor est Deus, vt & animi. Vnde corpore, vti corde à nobis coli, honorarique debet. Bernardus tamen Sermo. 20. Cantic. Canticor. paulò aliter has tres voces interpretatur.

Animum autem & mentem & voluntatem Deo dedicadam, vti verum illius templum, plusquam notissimum est, & animo Deum colendum esse extra omnem cōtrouersiam positum est, & ab Ethnicis etiam poetis dictum, nedum vt à Christianis Theologis negari vel possit, vel debeat. Ait enim Cato in distichis,

Si Deus animus, nobis vt carmina dicunt,

Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Quid frequentius in Psalmis occurrit, quam illud, Toto corde laudabo, confitebor, canam tibi Domine Deus mi? Psal. 9. v. 25. & 34. v. 2. & 42. v. 2. & 62. 63, & c. Et hæc certe λογισμὸς & Dei naturæ consentanea est, vt ait Paulus, Roman. 32. v. 2. λατρεία, quæ fit animo & voluntate. Cum sit enim Deus spiritus, & mens, Ioan. 4. vers. 24. mē-

te imprimis est colendus. Quod etiam ab Ethnico homine sapienter dictum est.

Sed illa verba non tantum Deum omnibus & singulis nostri, id est, hominis partibus diligendum, colendum, & venerandum significant: sed etiam totis iis viribus, totoque eo conatu & potestate, quæ in singulis inest. Ait enim summa, *Totis viribus, toto animo*, id est, toto nisu & virtute siue facultate, qua plurimum & maxime quæque pars nostri potest. Ergo non fictè, non perfunctoriè, non ad tempus tantum: sed verè, integrè, & perpetuò diligendus est Deus, ut nihil sit in vlla hominis parte, quod non sit Deo dicatum, siue vires, siue opus, siue conatum, siue affectum, siue rem ipsam, siue vim & facultatem eius spectes. Et hæc est illorum verborum brevis explicatio.

CAP. XX.

Ecquæ sit secundæ huius Legis Tabulæ summa.

Secundæ autem tabulæ hæc summa est, Diliges proximū tuum sicut teipsum, Matth. 22. v. 39. Leut. 19. v. 18. In quo voce ἀγαπᾷν vitur Scriptura, quemadmodum in superiore capite, ubi de Deo agit.

Hic autem maximè vera Christianæ charitatis natura est exponenda. Nam etsi vtræque Dei & proximi dilectio à Dei spiritu inditur, infunditurque mentibus nostris, etsi vtræque sancta est

est & cælestis, illa tamē superior quę est Dei dilectio, nō satis à nobis explicari potest. Omnem enim humanum captum superat. Cuius in nobis etiam exigui radij mirabiles tamen vires & effectus producant, adeò vt nihil sit in nobis eo charitatis diuinę sensu potētius & firmitus, Roman. 8. vers. 37. Hęc autem proximi dilectio facilius explicatu est, & ad hominis captum accommodatior, quia nihil tam naturale est, quàm hominem ab homine amari, id est, eundem penē à seipso. Facilius enim & oritur & sentitur in nobis, 1. Ioan. 4. vers. 20. Ergo quid sit videamus. Et hęc quidem proximi dilectio est, de qua etiam vide distinct. 2. de Pœnit. cano. Charitas. Thomas in 2. 2^a. quæst. 23. & seq. August. li. 1. De doctr. Christiana. cap. 23. & seq. Charitas siue dilectio Christiana est propter Dei gloriam idem sentire, velle & loqui, sancti verique alicuius finis gratia. Quę definitio est per partes exponenda. Itē Charitas est vinculū perfectionis, vt ab effectu Paulus definit, Coloss. 3. v. 14.

Ac primū quidem in ea genus est hoc totum Idem sentire, velle & loqui, quia ita & Paulus definiisse videtur, 1. Corinth. 1. v. 10. & Philipp. 2. versu 2. & communis omnium hominum vox. Aiunt enim, idem velle & nolle ea demum firma amicitia est. Itaq; eos, qui se mutuò Christianè diligunt, Paulus vocat *συμψυχους* & τὸ ἐν φρεσίν, Philipp. 2. vers. 2. & alibi *ὁμοθυμαδὸν* viuere dicuntur ij, inter quos Christiana illa charitas viget, Actor. 1. vers. 14. & 2. vers. 46. quasi in pluribus illis corporibus vna tamen & eadem anima viuat & moueatur, & vna & eadem nu-

mero voluntas insit, non autem plures in illis.

Quod autem additur Idem eos loqui, qui se Christianè diligunt, non est superfluum. Neque enim tacitè tantum intrà se idem sentire & velle debent: sed etiam palàm & apertè profiteri, quia tegi se & occultari nō sinit tantus ille charitatis ardor, quin prodit se quacunque potest, ut & alterum ædificet, & indicium sui ostendat. Itaque obscuræ illæ & timidæ consensus & amoris nostri significationes, veræ Christianæque charitati planè repugnāt, quia Caritas metum expellit e pectore. 1. Ioan. 4. v. 18.

Additur autem, Sancti, verique alicuius finis gratia. Id quod est differentiae loco in hac definitione. Neque enim melior à nobis potuit differentia afferri. Et meritò. Ex fine enim maxime Christiana charitas ab omni vel simulati affectus, vel vitiosi, improbatique amoris genere distinguitur. Nam de omni re cuiuslibet finis gratia idem velle & loqui Christiana charitas non est: sed demum sanctè idem velle & loqui, Christiana dilectio nominatur. Sæpe latrones inter se coeunt: sæpe improbi inter se malefactorum societatem contrahunt (quæ Malorum coitio propriè appellatur) propter quæ perpetranda idem volunt & loquuntur, neque tamen is consensus & voluntas Christiana charitas est appellanda. Non gaudet enim iniustitia charitas, neque illi consentit ynquam, ut Paulus ait, 1. Corinth. 13. vers. 6. sed iustitiæ, qua delectatur. Itaque si rixæ, si cōtentionis nostræ tuendæ gratia cum alio consentimus, eique adhæremus, neque hæc consensio animorum, charitas est: sed potius

potius illius teterrima pestis est, & labefactatio. Philip. 2. v. 3.

Neque verò sanctum tantum charitatis finem & diligentis animum esse oportet, sed etiam verum & syncerum, ut & nihil aliud diligat, quàm quod amandum est, & siquid vitiose amet, specioso prætectu non tegat. Nihil enim ficti, nihil simulati, nihil denique fraudis habet, sed omnia candida ex puro corde bonâque & syncera conscientia Christiana charitas. 1. Timoth. 1. vers. 5. Nam & illa solum diligit quæ amanda sunt: & quæ fictè aut vitiose optantur pulchro nomine, neque dissimulat, neque celat.

Est autem in vniuersum triplex finis, propter quem homines inter se mutuò consentiunt, Nimirum vel

{ Vitiosus & improbus.
 { Fictus.
 { Sanctus & verus, qui vtrique superiori contrarius est.

Ac improbus quidem siue vitiosus finis est, si quis maleficij, scelerisve committendi causa cum alio consentiat, qualis consensus est inter latrones, mæchos, adulteros, & alios improbos.

Fictus finis est, qui cum non sit ipse per se improbus, non tamen est is, propter quem alius alium diligere à Deo iubemur. In quo explicando diligenter obseruanda est Aristotelis optimi Philosophi sententia, qui lib. 8. ἡδὴν. Νικομαχ. triplicem esse eum finem fictum ostendit. Est enim aut

{ Commodum & lucrum.
 { Honos.
 { Voluptas iocosa & ludicra, quam cōfectantur, qui ita amant: non autem eum, quem

amant, propter seipsum, aut eo, quo Deus iubet, animo diligunt. Itaque qui commodi, beneficij aut lucri ab eo, quem amat, percipiendi gratia diligit, is non vera Christianaque charitate diligit. Mercenariam enim charitatem, ac velut *πρωτὴν* meritoriam facit. Hæc ferè vulgi amicitia & dilectio est, Nam vt ait Poeta,

Vulgus amicitias utilitate probat.

& illud eiusdem,

Cum fueris felix, multos numerabis amicos,

Tempora si fuerint nubila, solus eris.

Quidam autem honoratiores ob lucrum nō amant, neque ob commodum aliquod pecuniarium: sed laudari, coli, prædicari se ab iis volunt, quos diligunt: & eos idcirco amant, vt habeant laudum, beneficiorum, dictorum, factorumve suorum tubas & præcones. Sed neque ipsa est Christiana charitas, sed ethnica. Hoc modo ferè nobiliores, potentiores & doctiores amant ignobiliores, tenuiores, & indoctiores.

Deniq; quidam etiā ioci, ludique gratia diligunt, quod voluptatem ex tali homine, & eam quidem non improbam capiant. Hæc ferè puerilis amicitia est, & *ἐπίδωρον*, id est, Simpliciorum hominum.

Hos fines non spectat charitas Christiana, sed eum solum, qui verus est, & propter quem Deus proximum, id est, alium esse diligendum tradit. Amat enim Christianus alium propter Deum, & propter eū ipsum quē diligit, quia is Dei imago est, & pulcherrimum Dei opificiū. Nam Deus ita fieri præcipit, cui parere vult. Ioan. 15. v. 12. 1. Ioan. 3. v. 11. Ergo non spe lucri diligit

ligit Christianus. Vnde fit, vt in eos maximè beneficium conferat, à quibus non sit recepturus, quales sunt pauperes, egeni, peregrini, viduæ, orfani, Iacob. 2. v. 6. Leuit. 19. v. 34. Deut. 24. vers. 17. neque tantum in diuites beneficus est. Is. 58. v. 7.

Item quia neque laudis, neque præconij expectatione diligit, Matth. 6. vers. 3. etiam in hominem mutum, & beneficii immemorem, & ingratum promptus est, & liberalis Christianus. Psal. 7. vers. 5. Psal. 41. vers. 10. Psal. 55. vers. 14. Sic in Nabal ignotum Dauid beneficia contulit. 1. Samuel 25. v. 15.

Item quia voluptatem non spectat, etiam in eum largietur beneficium, & eum amabit Christianus, qui sibi infestus, morosus, infensus & molestus, atque adeo professus inimicus erit. Et hæc quidem de vero Christianæ charitatis fine.

Sanctus autem erit finis, si, quantum illæsa Dei maiestate licet, amabit. Plus enim, aut aliter diligere non licet. Roman. 12. vers. 18. Is igitur finis

est sanctus qui & { Dei gloriam.
Proximi edificationem, im-
primis autem animæ illius
salutem in eo spectat. Quod quando fiat ex sacra scriptura discendum est. Est enim fides charitatis fons, origo & mater.

Ex quibus omnibus consequenter intelligi potest, quæ sint vera veræ Christianæque charitatis effecta. Sunt autem duo, quæ Paulus 1. Corinth. 13. explicat fusè quidem, etsi non omnino ordine: ad quæ duo capita præcipua, quæ co
P. ij.

loco Paulus optimè tradit, omnia reuocabimus. Sunt autem illa duo, Concordia, & Benignitas, quæ ut nobis insint, & præstentur à nobis, quædam confectanda sunt, quædam etiam fugienda. Quæ utraque in illo Pauli loco extant.

Ac Concordia quidem est verissimus charitatis effectus. Quid enim mutue dilectioni & amoris conuenientius, quam pax atque concordia? Quid autem nocentius, quam animorum diuortium atque discordia? Itaque charitas appellatur Vinculum. Coloss. 3. vers. 14. & qui verè student diligere, eos ad pacem & concordiam Paulus exhortatur. Roman. 12. vers. 18. Vt autem sit huiusmodi Christiana charitas,

1 Dicitur non esse inflata. 1. Corinth. 13. vers. 14. & *φυσῆται*. Nihil enim tam charitati contrarium, quam arrogantia animi & superbia.

2 Non irascitur facile vel temerè. Ira enim dissoluit amicitiam.

3 Ergo non est suspicax, aut suspiciosa, & *λογίζεσθαι τὸ κακόν*. 1. Corinth. 13. vers. 5. Serit enim lites & iniuria suspiciosa natura.

4 Non est item Irritabilis, & *περὶ ὀργίζεται*. 1. Corinth. 13. v. 5.

5 Denique non est Insolens, & *ὀργίζεσθαι*. 1. Corinth. 13. vers. 4. Itaque huiusmodi est, ut neque dicto, ut est Hier. 9. vers. 5. neque facto: sed ne cogitatione quidem quēquam offendant. Zachar. 7. v. 10. & 8. v. 17.

1 Contrà verò Christiana, verāque charitas est humilis. Nam eos qui se amaturi sunt exhortatur Paulus ad animi humilitatem & modestiam. Coloss. 3. vers. 12. Itaque neque iudicium sibi

sibi alter assumit de fratre, neque eum despicit, sed cedit ei, & honore præuenit. Iacob. 3. vers. 1. Roman. 12. v. 10.

2 Est facilis & prompta ad condonandum & parcendum, si quis offenderit. Itaque ait Paulus *πᾶντα σέγεις*, id est, omnia illata incommoda placidè tolerat & sustinet. 1. Corinth. 13. vers. 7. & iniuriam animo æquissimo condonat acceptam. Colos. 3. vers. 13. Charitas enim operit multitudinem peccatorum. 1. Pet. 4. vers. 8. Prouerb. 10. vers. 12.

3 Credit omnia magna animi simplicitate, & ne malè suspicetur de quoquam aut falsò. 1. Corinth. 13. v. 7.

4 Sperat omnia, id est, expectat in melius. Itaque facilè non irritatur. Omnia enim in bonam, æquiorémque partem interpretatur, & de meliori proximi emendatione non desperat. 1. Corinth. 13. v. 7.

5 Denique patiens est in omnibus, quæ aduersa nuntiantur aut prædicantur *σομῆναι πάντα*, ait Paulus 1. Corinth. 13. vers. 7. Nec tantùm illata damna æquo animo fert: sed etiam futura patienter expectat, adèd vt non se vliscatur, neque malum pro malo reddat. 1. Thess. 5. v. 15. Roman. 12.

Benignitas etiam est secundus veræ, Christianæque Charitatis effectus. Est enim benefica & munifica charitas erga eos, quos diligit. Iis enim & bene vult esse, &, quantum in se est, benefacit. Et ideo iubentur ij, qui proximum diligunt non tantùm ore, sed etiam re ipsa & opere ipso diligere, quia aliàs decipere est, non au-

P. iij.

tem diligere. Iacob. 2. versu 15. I. Ioan. 3. versu 18.

Ergo proximo succurrit charitas & re, & ope, & consilio. Nam siue rebus bonis que nostris egeant, siue opera, industriâque ingenij nostri, siue denique vita etiam ipsa, succurrimus iis, quos verè Christianèque diligimus. Ioan. 15. versu 13. Eò enim vsque progreditur, animâtque nos vera charitas, vt vitam etiam ipsam pro proximis in pia, iustâque causa, si erit necesse, profundamus. Ergo charitas.

1 Non est Inuidiosa, & alienæ felicitatis impatiens. 1. Corinth. 13. vers. 4. Iacob. 3. vers. 14. Galat. 5. vers. 15. quacunque in re ea felicitas proximo obueniat, siue in bonis, siue in fama, dignitatèque.

2 Non quærit quæ sua sunt, vt Paulus ait 1. Corin. 13. vers. 5. Commoda enim propria spernit, vt aliena promoueat, & augeat.

3 Non inhonestè & illaudabiliter se gerit, & *αὐτοῦ* 1. Corin. 13. vers. 5. vt cum bene coeperit, deficiat, aut fatiscat benefaciendo.

Quid igitur est charitas? quid efficit, gignitque in nobis:

1 De alienis bonis æquè atque de propriis & suis lætatur: gemit etiam de alienis incommodis. Roman. 12. v. 15.

2 Quærit, procurâtque ea, quæ proximo profutura scit, aut suspicatur, etiam non rogata illa aut interpellata, sed sponte sua. Rom. 12. vers. 11.

3 Denique indefinenter, & incessanter, omnique tempore & ratione, qua optimè potest, benefacit. 2. Thess. 3. v. 13.

Hebræi sanè 4. hominum genera esse volunt:
vnum

unum eorum qui dicunt, Meum, meum est: tuum, tuum est: qui plane sunt charitatis expertes. Secundum eorum, qui dicunt, Meum tuum est, & Tuum meum est, qui Mercenariam & Pharisaicam charitatem inducunt. Tertium eorum, qui dicunt, Meum meum est, & Tuum meum est, hi sunt auari. Quartum, eorum qui dicunt, Meum tuum est, & Tuum tuum est, atque hi verè Christianam charitatem habent, qualem Paulus descripsit hoc loco.

Additur autem, *Proximum tuum*. In quo quaeritur, quis sit proximus. Proximi autem nomine omnes omnino homines continentur, cuiuscunque sint sexus, nationis, cognationis, religionis & erga nos affectionis, quos diligere, & quibus benefacere iubemur. Is. 58. vers. 7. Carnem tuam ne despexeris, Roma. 12. versu 18. Galat. 6. versu 10. Luc. 10. versu 30. Ratio est, quod ea hominum est inter se similitudo, siue corporis fabricam, siue animi constitutionem spectes, ut nihil ab homine penè homo differat, neque quicquam alteri tam sit simile, non ouum ouo, lacti, aqua aquæ, quàm homo est hominis. August. libr. 1. de Doctr. Christia. cap. 23. ait esse 4. diligenda, Angelos, Proximos, Nos ipsos, & Corpora nostra. Ephes. 5. vers. 29. sed nos propriè hanc Legem Dei explicamus quæ ad homines pertinet, non ad Angelos.

Nam eadem est & una in omnibus corporis cõpositio & fabrica, omnibus pedes deorsum, caput sursum, binæ manus, gemini oculi, vnicum cor, lingua una, & reliqua similia, de quibus in Anatomicis administrationibus luculèter me-

P.iiij.

dici disputant, ut qui ea in vno nouerit, in omnibus viderit atque intellexerit. Quod si quædam sunt in parium membrorum quâtitate, colore, aptitudine, aut robore dissimilitudines in diuersis indiuiduis & hominibus singulis, non sunt tamen illæ specificæ, quemadmodum Dialectici loquuntur, differentiæ, sed quædam varietates ad singulorum indiuiduorum distinctionem à Deo additæ, & ad totius humani generis vsum & ornatum necessariae. Nam uti in eadem dextra manu non sunt omnes digiti eiusdem quantitatis, quanquam tamen eiusdem substantiæ sunt, idque ad commodiorem manus vsum & habilitatem à Deo factum est, neque in eodem corpore omnia membra eiusdem coloris ad venustiore formâ, quanquâ eiusdem sunt substantiæ: ita in ipso vniuerso genere humano ad maiores opportunitates, habilitatesque non sunt omnes homines à Deo conditi factique eiusdem quantitatis, coloris, & habitus, quanquam tamen omnes sunt eiusdem substantiæ & nature.

Quod autem attinet ad animum, omnes ad vnâ Dei imaginem creati sumus. Genes. 1. vers. 27. 1. Corinth. 11. vers. 7. Ex quo fit, ut sapientissimè Hebræi sua lingua omnes homines nobis אָנָּה & אָנָּה fratris & cognati siue cōsanguinei nomine commendent. Vna enim communi inter se & eadem cognatione omnes continemur. Luc. 10. vers. 30. Itaque omnes inter nos & fratres sumus, & cognati, iisdem parentibus Adamo & Eua primum orti, ab eodem Deo in mundum producti quoque. Genes. 19. vers. 7. Itaque vnum tantum patrem, & eum quidem cœlestem, iubemur

iubemur agnoscere, nempe Deum, Matth. 23. v. 9. & à Paulo dicimur non solum ex eodem semine, sed etiam ex eodem sanguine facti. Act. 17. vers. 26. Lactant. lib. 6. cap. 10. Nam si ab vno homine, quem Deus finxit, omnes orimur, certe consanguinei fumus: & ideo maximum scelus putandum est odisse hominem, vel nocentem. Item si ab vno Deo inspirati omnes, & animati sumus, quid aliud, quam fratres, sumus? & quidem coniunctiores, qui animis, quam qui corporibus. Haecenus ille.

Et hæc quidē non solum à Christianis Theologis consentienter scripturæ tradita sunt: verum etiam ab ethnicis Philosophis, imprimisq; à M. T. Cicerone. lib. 1. De legibus, his verbis. Id iam patebit, ait, si hominum inter ipsos societatem, coniunctionemque perspexeris. Nihil enim est vnum vni tam simile, tam par, quam omnes inter nosmetipsos sumus. Quod si depravatio consuetudinum, si opinionum varietas non imbecillitatem animorum torqueret, & flecteret quocunque cœpisset, sui nemo ipse tam similis esset, quam omnes sunt omnium. Itaque quæcunque est hominis definitio, vna in omnes valet. Quod argumenti satis est, nullam dissimilitudinem esse in genere. Quæ si esset, non omnes vna definitio contineret. Etenim ratio, qua vna præstamus beluis, per quam coniectura valemus, argumentamur, refellimus, differimus, conficimus aliquid, concludimus, certe est communis: doctrina differens, discendi quidem facultate par. Nam & sensibus eadem omnia comprehenduntur, & ea, quæ mouent sensus, itidem

mouent omnium: quæque in animis imprimuntur, de quibus ante dixi, inchoatæ intelligentiæ similiter in omnibus imprimuntur, interpretq; est mentis oratio, verbis discrepans, sententiis congruens. Haftenus Cicero.

Ergo sexus diuersus non est spectandus, neque fas est, vt fœminæ fœminas tantum diligat: masculi autem mares. Nam & mares & fœminæ sese mutuò, & alij alios Christianè diligere debent, quando fratres sunt & vna definitione continentur, & ad vnam Dei imaginem mas & fœmina creati. Genes. 1. versu 27. Et, vt docet Aristot. quid inter marem & fœminam, excepto paucarum quarundam partium vsu, interest?

Neque etiam regionis nationisve diuersitas spectanda, quando, vt Christus docet, Iudæo proximus fuit Samaritanus, non Iudæus. Luc. 10. vers. 30. Præterea diuersus regionis situs naturalia illa cognitionis humanæ iura non tollit, aut extinguit. Sæpe enim accidit, vt fratres ex iisdem parentibus peregrinantibus, diuersis tamē in locis, nascantur: & qui in eadem domo & loco nati sunt fratres, diuersis tamē in regionibus habitent, qui non propterea fratres esse desinunt. Vniuersus enim mundus est hominum domus & domicilium. Lactant. lib. 6. cap. 11. Quid personas eligis? quid membra inspicis? Pro homine tibi habendus est, quisquis ideo precatur, quia te hominem nouit. Largitor cæcis, claudis, debilibus, destitutis, quibus nisi largiari, moriundum est: inutiles sunt hominibus: sed utiles Deo: Hæc Lactant.

Neque etiam religionis diuersitas spectanda est.

est. Sunt enim omnes homines ad Dei vnus imaginem creati. Gen. I. vers. 27. Quanquam tamen Dei filiis & fidei domesticis imprimis est benefaciendum. Galat. 6. vers. 10. inter quos non tantum illa, quæ superius exposuimus, communia sunt, sed hæc quoque arctiora vincula & fortissima, eadem fides, idem Deus, idem Baptisma, eadem hæreditas cœlestis, idem denique Christus & Ecclesia. Ephes. 4. vers. 4. 5. 6. quæ res nos magis illis obligant, quanquam tamen omnibus est benefaciendum.

Sed neque sanguinis, familiæque, ex qua oriundi simus, diuersitas afferenda. Quanquam enim plus parentes, quàm qui non sunt: plus fratres, quàm cognati diligendi sunt: & in Christiana charitate sunt certi gradus obseruandi, arctioraque inter has quàm inter illas personas vincula sumus tamen, vt ait Paulus, omnes ex eodem sanguine. Itaque sunt omnes diligendi, Actor. 17. versu 26. Lactant. lib. 6. cap. 12. Nam qui bonum facit vel consanguineo, vel proximo, vel amico, aut nullam, aut certè non magnam laudem meretur, quia id facere debet, estque impius ac detestabilis, nisi id fecerit. Qui autem facit alieno & ignoto, is verò dignus est laude, quoniam, vt faceret, sola ductus est humanitate.

Denique neque ipsa eorum, quos amamus, aliena à nobis affectio & animus auersus spectandus est, qualis est eorum, qui nobis sunt inimici etiam capitales. Nam & hos diligere debemus, & iis benefacere, neque tantum eorum bonis & rebus succurrere, quantum in nobis est,

Exod. 23. ver. 4, & 5. sed etiam personis, idque libenter & amico promptoque animo, si verè Christiani sumus, Matth. 5. ver. 44. Ergo si inimicus esurit, cibandus est: si sitit, potandus est, ut Paulus ait, Roman. 12. ver. 20. Prouerb. 25. v. 21. Neque obstat, quod est 2. Samuel 19. ver. 6. & Hesiod. lib. 1. ἔργων καὶ ἡμερῶν. Nam illud dicitur ex sensu humani sententia, non ex diuini verbi mente. In quo tamen ipso valde notanda est Hieronym. hæc sententia, quæ extat libr. 1. contra Pelagianos, Præceptum est mihi, ait, ut diligam inimicos, & orem pro persecutoribus. Nūquid iussum est, ut ita diligam quasi proximos & consanguineos & amicos? ut inter æmulum & necessarium nulla distantia sit? Si inimicos diligo quasi proximos, amicis quid amplius exhibebo? Aut si hoc dixeris, illud tacere debueras, ne contraria sibi in eodem loco dicere videaris, inimico nunquam esse credendum. Sed quomodo diligatur inimicus, & Lex docet, iumentum aduersarii, si ceciderit, subleuandum. Et Apostolus, si esurierit inimicus tuus, cibillum: si sitierit, da illi potum. Hoc enim faciens carbones ignis congregabis super caput eius, non in maledictum aut condemnationem, ut plerique existimant: sed in correctionem, resurrectionem, & plenitudinem, ut superatus beneficiis, odij igne excocto frigore charitatis inimicus esse desinat. Hæc Hieronym. vide Thomam in 2. 2æ. quæst. 24. Bernard. verò hæc sententia, quæ est Sermo. 50. Cāt. Porro inimicum hominem, quoniam nihil est, pro eo quod non diligit Deum, nō potes quidem diligere tanquam teipsum,

psum, qui Deum diligis: diliges tamen, vt diligat, est subtilior, vti tota illius loci disputatio de charitate.

Additur in summa, *Sicut teipsum*. Quæ sanè comparatio non metam, aut regulam, finemque charitatis ostēdit, quem spectare debemus: sed modum tantum, alacritatemque, & vehementiā animi & ardoris in succurrendo, & iuuādo proximo. Neque enim ex eo legitimus & rectus amor noster erga proximum iudicandus est, quod sic & ad eundem finem eum diligimus, propter quem & nos ipsos. Nam plerunque, & vt plurimum cæcus est amor nostri, & semper in vitio habita est *φιλαυτία*, & ita se plerique amant, vt quod in se pessimum est, foueant, velut voluptatem, auaritiam, iram. Quod autem optimum est negligant, veluti Dei metum, morum emendationem. Quo modo & sine si quis alium diligat, vitiosa est ista dilectio, & illegitima, & à Deo damnata. Sed quia ad nos nostraque procuranda, agenda, & promouenda valde seduli & vehementes, diligētes & alacres sumus, eadem & tam alacri opera & animo in rebus & personis, vt aiunt, aliorum procurandis appareamus. Itaque cō pertinet illa similitudo & comparatio, Sicut teipsum, Matth. 7. ver. 12. Aliter Scholastici sentiunt, charitatem benè ordinatam incipere à seipso, quia regula est prius quàm regulatum ex ea. Sed illi perperam, qui nos & amorem nostri veram Christianæ charitatis regulam esse putant.

Quem autem finem in proximis diligendis spectare, & quam nobis regulam statuere de-

beamus, alia docet comparatio. Nempe ut proximum diligamus, sicut Christus nos amavit, Ioan. 15. vers. 12. Ex quibus omnibus quæ sit secundæ tabulæ vis & summa intelligitur.

Optimè autem & cōvenientissimè addi huic loco posse videntur quædam argumēta, ex quibus ad illam fraternam proximi charitatem excitemur atque inflammemur, quæ nos non omnia colligemus, sed aliqua tantum, quæ tradit Scriptura. Ex quibus illud certè

Vnum est, Proximos diligendos, quia id fieri Deus iubet, cui non parere nefas est, Ioan. 13. v. 34. & 15. v. 12.

Alterum, Quia omnes Dei vnus eadem imago sumus, Genes. 1. v. 27.

Tertium, Quia pulcherrimum omnium, quæ sub cœlo sunt, Dei operum opificium sumus, nos homines. Itaque si quod Dei opus amādum est, vnus maximè homo est diligendus.

Quartum, Quia cum mutuum hominum inter sese amorē natura ipsa conciliat, quam si ducem sequimur, nos mutuò diligemus, ita similes inter nos sumus omnes, ita arctis omnes inter se societatis vinculis sumus coniuncti, ut qui alium odit, penè seipsum odio prosequi videatur.

Quintum, Illa spiritalis coniunctio, quæ est inter omnes Christianos, fatis eos inter se conciliare debet, id est, eadem fides, idem baptisma, Ephes. 4. v. 4.

Sextum, Ipsa humanæ conditionis ratio, nos ad hoc ipsum exhortatur. Nā cum sit homo animal natura *παιπκόν* & gregabile, sui generis &

& speciei alios amet necesse est. Vnde vox illa est apud Terentium. Homo sum, humani à me nihil alienum puto. Et humanitatem, quæ nihil aliud est, quàm promptus & proclivis ad beneficiendum iis animus, qui sunt nostri generis, ab homine dictam & appellatam omnes tradunt, quia homines ex omnibus animalibus eā retinent & innatam gerunt,

Denique ipsius humanæ conuersationis utilitas id exigit. Nam quanquam Deus hominem præstantissima conditione creauit, noluit tamē esse in hac vita, & iis quæ ad eā necessaria sunt, *αὐτάρκῃ*, sed omnis vitæ nostræ pars, sexus, ætas, status, conditio, alieno, id est, hominis alterius auxilio eget. Neque enim quisquam est ita locuples, & rebus omnibus, quæ ad vsum huius vitæ pertinent, abundans, ut egeat nemine. Ergo ea necessitas, & quæ ex homine percipitur utilitas, mutuóque ab homine redditur & præstatur, homines inter se conciliat, quia mutuis se auxiliis egere sentiunt & vident. Itaque vel ex ea vna causa se amant, 1. Ioan. 4. vers. 20. Præclare enim dictum est ex nullo alio animantiū genere ab homine tantam utilitatem & commoditatem percipi, quanta ex alio homine capitur. Vnde natū prouerbium, Homo homini Deus. & illud Pauli notandum ex Galat. 5. v. 15. Si alij alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alij ab alijs consumamini.

CAP. XXI.

Admonitio utilis de tota Lege Dei.

Sed quia virtutis omnis laus & huius cogitationis finis in actione consistit, addidit Scriptura post Legem editam atque recitatam, & promissiones, & minas, ut ad illius observationem invitaremur.

Ac promissiones quidem ingentes, quæ exant, Deuter. 28. Isa. 41. vers. 8. & seq. & cap. 54. tum in nostrum fauorem, tum in hostium & inimicorum nostrorum perniciem.

Ac illæ quidem promissiones & benedictiones, quæ in nos conferuntur, spectant partim nos ipsos nostrasque, ut loquuntur personas: partim res nostras, qualia sunt coniugia, liberi, bona, existimatio, siue nominis nostri fama: partim actiones & opera nostra: denique tempora ipsa vitæ tranquillæ & pacificæ, Mich. 4. versu 3.

Imprimis autem ingens est, & infinita illa benedictio, Homo qui ea fecerit, viuet in istis, Leuit. 19. versu 5. Galat. 3. versu 12. Ezech. 20. versu 21. per quam vitam æternam illi promitti certum est, qui Legem Dei omnino implevit, ~~qui Legem Dei omnino implevit, & qui Legem Dei omnino implevit, & qui Legem Dei omnino implevit, & qui Legem Dei omnino implevit.~~

Quæ autem in hostium nostrorum perniciem Deus effatur, ea certè quidem internecionem, atque eorum interitum perpetuum denuntiat,

Amos

Amos 1. & 2. Nah. 3. vers. 19. Sophon. 2. versu 4.
Zachar. 12.

Quia verò nescio quo carnis suæ sopore sepulti, & voluptate inescati homines mirè in suis vitiis torpent, ac velut lethargici facillè ab iis excitari non possunt, sunt minis, tãquam durissimis acutissimisque flagris & stimulis, expergefaciendi, ne si suo more & ingenio vivere sinantur, miserè tandem pereant, 1. Corinth. 11. vers. 32. Itaque ad Dei minas diligenter esse attendendum docet Propheta Am. 3. v. 5. adeò vt si quis eas irrideat grauius castigetur. Deut. 29. 19.

Ac minæ quidem illæ Dei in suæ Legis contemptores ingentes, & grauius continentur eodem illo Deuter. cap. 28. & Hierem. 4. vers. 19. & 28. Neque maiores tamen, quàm par sit, & quàm quas ipsi peccantes meremur. Nam peccati stipendium mors est, Rom. 6. v. 23. & Deus semper modo & ratione punit, Hier. 10. v. 24.

Minæ autem Dei, sicuti promissiones, tum in nos ipsos, tum in res, tum in opera, tum etiam in tempora vitæ sunt: Imprimisque est illa grauius Dei in nos immorigeros & inobsequētes comminatio, Homo qui non persistet in iis omnibus, maledicetur, Deuter. 27. vers. 26. Galat. 3. v. 10. Quæ certè pœnæ in nos durabunt, donec verè pœniteamus, & ex animo ad Deum conuertamur, eiusque obsequium. Placatur enim Deus erga pœnitētes magna sua per Christum misericordia, Ose. 5. vers. 14. & 6. v. 1. Amos 5. 9. Soph. 2. v. 1. ~~non propter eorum pœnitentiam.~~

Has autem minas vt melius in nostram ædificationem meditemur, hæc duo velut *αἰνῶν*

Q

et & effata Theologica statuenda sunt & co-
itanda.

1 Deum vlscisci & vindicare nominis sui contemptum, vt est Hierem. 24. 9. Ioel. 2. Neque enim, vt cunque sapè tardet, vlius sceleris à nobis admissi obliuiscitur Deus, Psalm. 90. 8. Ose. 7. 2. Sed tarditatem pœnæ grauitate supplicij compensat. Et quamuis calamitatum suarum causam in Deum ipsum, & eius doctrinam impij iampridem retorquent & deriuant, Hierem. 44. vers. 18. tamen falluntur. Nam immittuntur à Deo propter nostra scelera iustè. Mich. 1. 12. Amos 3. 6. propter quæ non solum homines ipsos, sed etiam reliqua omnia prorsus euerit & excindit, Ioel 1. v. 7. Ose. 4. vers. 3. & 7. v. 13. Soph. 1. v. 3. Neque etiam apud Deum nos excusat vel mos, vel peccantium multitudo, Exod. 23. vers. 1. & 2. quando, vt ait Hieronym. epistola 38. peccatum multitudo non parit errori etiam, apud homines, patrociniū.

2 Secundum *ἡθικὰ* est, Horrendum esse in manus Dei irati incidere, vt est Hebr. 10. 31.

Primū quia infinitis modis & pœnarum generibus homines sibi rebelles punit Deus, Nempe,

Per Angelos tum bonos, tum etiam malos, Exod. 14.

Per homines, & eos quidem partim nobis amicos atque domesticos: partim autem extraneos & inimicos, quos in nos armat, animat, excitat, atque impellit, Hierem. 13. v. 14. & 19. v. 9. Amos 7. 1. Habac. 1. Ioel 1. 6.

Per bruta & fera animalia, vt est Hierem. 8.

17. quæ

17. quæ in nos animat.

Per mundi huius elementa, velut cælum. Est enim cælum pœnarum diuinarum thesaurus. Leuit. 26. 19. Deut. 11. 17. & 28. 23.

Per res inanimes, veluti per morbos omnis generis, imprimis autem per pestem inobsequentes castigat Deus, Exod. 15. v. 26. & 23. v. 26. Deut. 28. 35. Amos. 4. 10.

Per gladium & bella, Ose. 11. 6. Ezech. 5.

Per famem, quam immittit, dum vim panis infringit, Ose. 9. 3. & 13. 15. Amos 49. Agg. 2. 15.

Per ignem, Ose. 8. 14.

Per furorē animi immisū, Ose. 9. 7. Am. 2. 14.

Per pudorem & ignominiam, Ezech. 5. v. 25. Hierem. 24. 6. Roman. 6. 21. Psal. 119. 39. Sophon. 3. vers. 5.

Per captiuitatem, Ose. 9. 7. Hierem. 15. 2.

Per impœnitentiam denique, & sensum reprobū, in quem eos tradit, Ose. 11. 7. Mich. 2. 11. Roman. 1. 28. & 2. Thess. 2. 11.

Præterea nihil eos è Dei manu potentissima & longissima potest eripere,

Non nox, non dies Psal. 139. 11.

Non corporis robur, aut celeritas fugę, Amos 2. 14.

Non eorum Principes, Ose. 8. 4. & 10. 3.

Non oppida munita, Sophon. 1. 13. & 2. 14. Isa. 34. 11. Amos 3. 15. Malach. 1. 4.

Non denique aurum eorum, aut argentum eos eripiet, Psal. 49. Ezech. 7. 19. Sophon. 1. v. 13. Zachar. 9.

Demum, nusquam eius pœnæ finis erit. Ex malo enim in aliud malum incident, & abyssus

Q. ij.

Cap. 21. ETHIC. CHRIST.

abyssum inuocat & accersit, Amos 5.19. Psal. 41. 8. Non cessabit enim poena, donec à radice impij & obstinati excindantur, Psalm. 53. Ose. 9.16. Amos 9.1. & sine sepulchro inhonorati iaceant, Hierem. 8.1. & 6.6. & 22.19.

Has autem poenas si quis irrideat, Deus in eum iudicium, iramque grauissimam comminatur, Deut. 29.19.

Ex quibus apparet, quàm sint formidanda Dei Optimi Maximi in nos iudicia, cuius est & potestas immensa, & ira, atque vis intolerabilis, Nah. 1. Psal. 90.11. Ergo Legi Dei parendum est. Atq; ex his omnibus totum illum de Lege Dei tractatum concludimus.

Ad

¶ Ad huius secundi libri finem Decalogum
apposuimus: Vt verò Hebræa Græcis & Lati-
nis è regione responderent & facilius possent
conferri in sequentem paginam differre visum
est.

עשרת הדברים

וידבר אלהים את כל הדברים האלה
לאמר :
אנכי יהוה אלהיך אשר הוציתך מארץ
מצרים מבית עבדים :

PRIMUM.

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני :

SECUNDUM.

לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר
בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת ואשר
במים מתחת לארץ :

לא תשתחוה להם ולא תעבדם כי אנכי
יהוה אלהיך אל קנא פקד עון אב על בנים
על שלשים ועל רבעים לשנאי : ועשה חסד
לאלפים לאהבי ולשמרי מצותי :

TERTIVM.

לא תשא את שם יהוה אלהיך לשוא כי
לא ינקה יהוה את אשר ישא את שמו לשוא :

QUARTVM.

זכור את יום השבת לקדשו : ששת ימים תעבד
ועשית כל מלאכתך : ויום השביעי שבת
ליהוה

DECEM PRAECEPTA. 308
ΔΕΚΑ ΕΝΤΟΛΑΙ ΛΕΧΔΕΙ ΕΧ

Θεοδ.

Hebraeo conversat

Καὶ ἔαλπε Κύριος πάντας τὰς λό-
γους τούτους λέγων Εγὼ εἰμι Κύριος ὁ
Θεὸς σου, ὅστις ἐξήγαγον σε ἐκ γῆς Αἰ-
γύπτου, ἐξ οἴκου δουλείας.

Et loquutus est Deus om-
nia verba haec dicen-
do: Ego Dominus Deus
tuus qui eduxi te de ter-
ra Aegypti, de domo ser-
uitutis.

PRIMUM.

PRIMUM.

Οὐκ ἔσονται, ὦ Θεὸς ἔτερι
πλὴν ἐμοῦ.

Non erit tibi Deus a-
lienius coram me.

SECUNDVM.

SECUNDVM.

Οὐ ποιήσεις ἑαυτῷ εἰδωλον, ἢ δὲ
πάντος ομοιωμα, ὅσα ἐν τῷ ὕραν
ἄνω, ἢ ὅσα ἐν τῇ γῇ ἑστώ, ἢ ὅσα ἐν
τοῖς ὕδασι ἐκτεταται τῆς γῆς. Οὐ
προσκυνήσεις αὐτοῖς. Ἐδὲ μὴ λατρεύ-
σεις αὐτοῖς. Εγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός
σου, Θεὸς ζήλων, ὑποδιδούς ἀμαρτίας
πατέρων ἐπὶ τέκνα, ἐπὶ τρίτῳ
ἢ τετάρτῳ φέρει τὸν μισοῦσί με,
ἢ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας τοῖς ἀ-
γαπῶσί με, ἢ τοῖς φυλάσσουσιν τὰ
παραγγελά μου.

Ne facias tibi sculptile
neque omnē similitudi-
nē quæ in caelo desuper,
& quæ in terra, deorsum
neceorū quæ in aquis sub
terra. Non adorabis ea:
neque coles ea: quia e-
go Dominus Deus tuus
fortis, zelotes, visitans
iniquitatem patrum in
filios super ternos &
super quaternos odien-
tium me: & faciens mi-
sericordiam in millia iis
qui diligunt me, &
custodiunt præcepta
mea.

TERTIVM.

TERTIVM.

Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τῷ Θεῷ
σου ἐπὶ ματαίῳ, ἢ μὴ καταλείψῃ Κύ-
ριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ
ἐπὶ ματαίῳ.

Ne assumes nomen
Domini Dei tui frustra:
quia non infontem ha-
bebit Dominus eum qui
assumpserit eius nomen
frustra.

QUARTVM.

QUARTVM.

Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῆς Sab-
βάτου ἁγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας
ἑξῆς, ἢ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου.
τῇ ᾗ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυ-

Memento diei sab-
bathi vt sanctifices eū,
sex diebus operaberis &
facies omne opus tuum:
& die septimo sabbathū
T.iiiij.

DECIM PRÆCEPTA.

לִיהוּת אֱלֹהִים לֹא תַעֲשֶׂה כָּל־מַלְאָכָה אֲתָהּ
וּבִנְךָ וּבִתְּךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתְּךָ וּבְהֶמְתְּךָ וּבְכָרְךָ אֲשֶׁר
בְּשַׁעְרֶיךָ : כִּי שֵׁשֶׁת־יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת־
הַשָּׁמַיִם וְאֶת־הָאָרֶץ אֶת־הַיָּם וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־
בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עַל־כֵּן בֵּרַךְ יְהוָה אֶת־
יוֹם־הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ :

QVINTVM.

כָּבֹד אֶת־אָבִיךָ וְאֶת־אִמְךָ לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן
יָמֶיךָ עַל הָאָדָמָה אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לָךְ :

SEXTVM.

לֹא תִרְצַח :

SEPTIMVM.

לֹא תִנְאָף :

OCTAVVM.

לֹא תִגְנוֹב :

NONVM.

לֹא תַעֲנֶנָה בְּרַעַךְ עַד שֹׁקֶר :

DECIMVM.

לֹא תַחֲמֹד בֵּית רַעַךְ לֹא תַחֲמֹד אִשְׁתִּי רַעַךְ
וְעַבְדּוֹ וְאִמְתּוֹ וְשׁוֹרׇךְ וְחֹמְרוֹ וְכָל־אֲשֶׁר לְרַעַךְ :

εἰς τὸ Θεῷ σου. & ποιήσεις ἐν αὐτῇ
πάντα ἔργα σου, καὶ ὁ υἱός σου, καὶ ἡ θυγάτηρ
σου, ὁ παῖς σου, καὶ ἡ παιδική σου, ὁ βοῦς
σου, καὶ τὸ ὑποζύγιόν σου, καὶ πάντα κτή-
νός σου, ὁ παρεστὴς σου ὁ παρειαῖός σου ἐν
σπί. ἐν ᾧ ἔξ ἡμέρας ἐποίησε Κύριος
τὸ ἔργον, καὶ τὸ γῆλυ, καὶ τὸ δαλασσαν
καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, καὶ κατέπαυσεν
τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ. διὰ τοῦτο ἡλύ-
θη Κύριος τὸ ἔργον τὴν ἑβδόμην,
καὶ ἡγάσεν αὐτήν.

QVINTVM.

Τίμα τὸν πατέρα σου, καὶ τὴν μητέρα
σου, ἵνα εὖ σοι γένηται, καὶ ἵνα μακρο-
χρόνιος γένη ἐπὶ τῇ γῆς τῇ ἀγαθῇ, ἥτις
Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι.

SEXTVM.

Οὐ φονεύσεις.

SEPTIMVM.

Οὐ μοιχεύσεις.

OCTAVVM.

Οὐ κλέψεις.

NONVM.

Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τὸν
πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

DECIMVM.

Οὐκ ἐπιθυμήσεις τὸ γυναικίον τοῦ
πλησίον σου, καὶ ἐπιθυμήσεις τὸ οἶκιον
τῷ πλησίον σου, καὶ τὸ ἀγρόν αὐτοῦ, καὶ τὸ
τὸ παῖδα αὐτοῦ, καὶ τὸ παιδίον αὐτοῦ
καὶ τὸ βοῦν αὐτοῦ, καὶ τὸ ὑποζύγιον
αὐτοῦ, καὶ τὸ πᾶν τὸ σκεῦός αὐτοῦ, καὶ
τὸ πᾶν τὸ πλοῦτός σου ὅσα.

Domini Dei tui; Ne fa-
cias omne opus tu &
filius tuus & filia tua,
seruus tuus, & ancilla
tua, & iumentum tuum,
& aduenā tuus qui in
portis tuis. Quia sex die
bus fecit Dominus celū
& terrā, mare & omnia
quae in eis: & requieuit
in die septimo idcirco
benedixit Dominus diei
sabbati & sanctificauit
eum.

QVINTVM.

Honorem patrē tuū
& matrem tuā ut pro-
longentur dies tui super
terram quam Dominus
Deus tuus dat tibi.

SEXTVM.

Ne occidas.

SEPTIMVM.

Ne moechus sis.

OCTAVVM.

Ne furtum facias.

NONVM.

Ne loquaris in proxi-
mum tuum testimoniū
falsum.

DECIMVM.

Ne concupiscas domū
proximi tui, nec deside-
res uxore proximi tui,
aut seruum eius, aut an-
cillam eius, aut bouem
eius, aut asinum eius,
aut quicquam, quod
proximi tui.